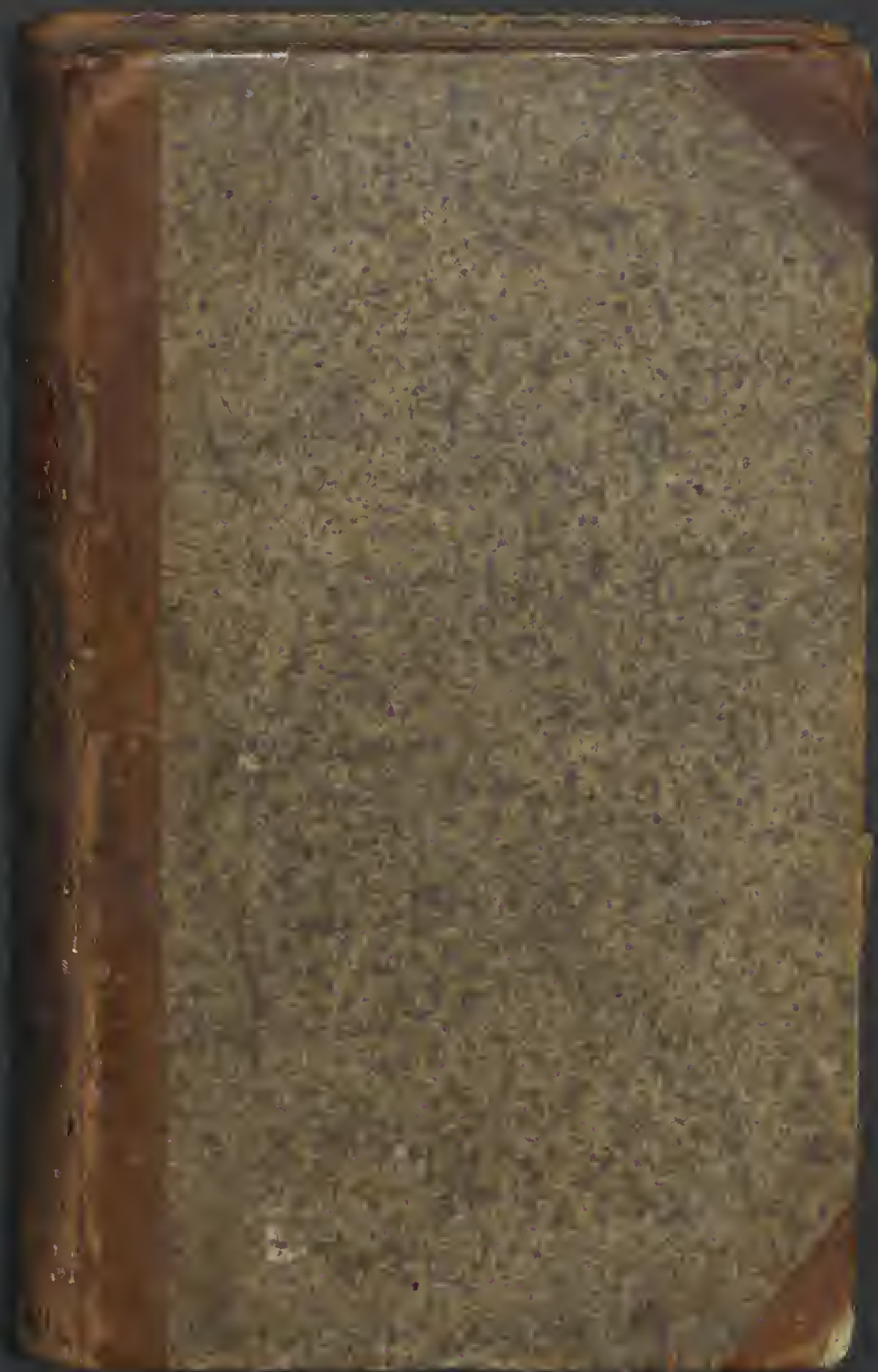

Ernst och Hilda Hagelin

Johan Er: Nouen
1765.

GÖTEBORGS · UNIVERSITETS · BIBLIOTEK ·

Chorographia Bahusiensis
Thet år:
Bahus-Låns Beskrifning,
Så
Til theß Natur/ Art och Beskaffenhet
Under Fred och Feigd
J
Gamla urminnes Tider
Under Danska Regeringen/
Som til theß nu warande Tilstånd
Sedan
Thet kom, genom Freds-Fördrag
Under Sweriges Crono/
Både
Hwad Inbyggarenas Wåsende, Handel
ock Näring i alla Stånd widkommer,
som ock alla the Märckwärdigheter, man
kunnat på alla Orter i hwart Giäl utur dy-
stra Mörckret upleta ock nu i Dagsliu-
set bringa, efter mångas
åstundan
Af

JOHAN OEDMAN,
Past. i Tanum & Præpos. Wikensium in Bahusia.

Med Kongl. Maj:ts Allernådigste *Privilegio.*

STOCKHOLM,
Hos LARS SALVIUS på egen kostnad 1746.

Hans Kongl. Höghet
Then
Durchleuchtigste, Högborne
Printzen ock Herren,
Printz ADOLPH
FREDRICH,
Sweriges Göthes ock Wendes
Utkorade ock Hyllade
Arf-Förste,

Sinom Nådigste Herra.

Durchleuchtigste
Arf-Printz,
Allernådigste Herre.

IN för Eders Kongl. Höghets Höga Ögon och Nådiga Ansikte / understår sig i diupaste underdånighet at framte en person, boende in på Öen Tule / som synes mycket ung / men är dock mycket gammal öfwer 100de år: är en Ättelägg / och Alster af en utgammal Mör, Raümarike benämd, men af en långt äldre Fader Swediot wid namn: ser wäl utwärtes

slätt

slått ut/ hälst han är klädd i en ringa af Pappers klutar sammanwirckad klädning; dock om han får Audience ock then Höga Nåden/ at komma in i Eders Kongl. Höghets eget Cabinet, torde Eder Kongl. Höghet/ kan hända/ få thet tycke til honom/ som fordom Alexander Magnus til Homeri Iliada om thet Trojaniska Kriget ock then tappre Nordiske Hielten Konung Carl then XII högloflig i åminnelse til Curtium, medelst the ther i frambrakte then store Alexandri oförlikneliga tappra Dåter mot the Perser och Indianer. Han ser wäl oborstader ock osnygg ut/ men lärer dock/ som en stumm Redner/ eller stilla tigande Tales=man/ gifwa Eder Kongl. Höghet/ såsom en främmande ock här på orten obekant Herre rätt Besked ock Uplysning både om nytt ock gammalt/ särdeles Wikwäringarnes upförande i nya och gamla Feigder ock Härnader/ theras Oeconomie, Commerce, Handel ock Wandel etc. Hwar under man finner många

ga sälsamma ting/ som Eder Kongl. Höghet lära beweka at gifwa thenna gamla Mannen Audience åtminstone 1 Timma om Dagen under lediga stunder/ tils Eder Kongl. Höghet fådt besked af Honom om alt hwad Han wet.

Eder Kongl. Höghet har wäl sedt Honom år 1744 Midsommars dagen/ men ganska litet/ allenast til theß ena öga, som är så stort som Bahus Slott ock thet wid Eder Kongl. Höghets Nedresa från Stockholm til Carls-Crona at i glädje emottaga och undfägna sin Högstälskeliga wärdaste ock dyraste Gemål Lovisa Ulrica, alles wår Nådigste utkorada Arf-Princessa: gifwe Gud i en wälsignad stund/ til hela Rikets obeskrifwelig Glädje/ Fred ock Fromma!

Eder Kongl. Höghet hade wäl ärnat (som jag hörde) samma gång bese thenna Personen något mera/ åtminstone til theß 2dra öga, som är ej mindre/ än thet förra/ nu så stort/ som

Carl-

Carlsten i Mastrand / men Storm ock ondt Regnwäder giorde thet om intet.

Nu som man ingen rätt idée eller Concept kan ha om en Persons Beskaffenhet allenast af ögonens åskådande; Ty har jag af undersåtelig plickt ock kärlek för thenna gamla Mannen / som mig med Hustru ock 15 än i lifwe warande Barn så många år uppehållit / närdt ock klädt / understådt mig at beledsaga Honom helt ock hållit til sin Statur från hufwudet til fötterna in til Eder Kongl. Höghet / som må intet förskräckas öfwer theß längd til 18 Mihl / i thet nogaste räknakt / fast man bör wäl lägga 3 ther til / ock theß bredd öfwer axlarna 7 Mil / jemte theß ofanteliga Ögon / så stora / at the sitja 2 mihl ifrån hwar andra / på thet Eder Kongl. Höghet må kunna thenna Persönen rätt betrakta ock til alla delar nådigt anskåda / tils thenna Personen ock gamla Mannen wid sin lyckeliga återkomst från Stockholm försedd / jemte säkert

 Rese=

Rese-Paß / med Hans Kongl. Maj:ts ock Eders Kongl. Höghets Höga Nåd ock Kongl. Försäkran at bli så wäl som alle andre Personer ock trogne undersåtare i Riket beskyddad / förswarad ock privilegerad, sårdeles som han med sin störa widlöftiga Familie ock Åttegrenar aldrig budit til at rebellera, aldrig at affalla ifrån sin hyllade Konung / utan i alla Feigder wist största trohet / nit och flit / får then Höga Nåden ock Lyckan at se Eder Kongl. Höghet Personligen hos sig i sin lilla Tract, utan Prakt.

Imedlertid ware Gud med Eder Kongl. Höghet / Theß Högstälskeliga Gemål så wäl som med Hans Kongl. Maj:t / styre ock regere / wälsigne ock beware til Kropp / Lif ock Siäl nu ock i alla äwighet / önskar trohierteligen

Eders Kongl. Höghets

Underdånigste Tjenare
ock
Trogne Förebedjare
JOHANNES OEDMAN.

Tanum d. 6. Febr.
1745.

Företal
Til Läsaren.

JAg har ofta undrat på, at Papper ej är dyrare, än thet är, hälst så mycket skrifwes, tryckes ock i dagsljuset komma så många Wärck, likſom äwighetenes Alster; ändock Papperet är af gamla Klutar sammansatte, så warar thet likwist längre än Stål ock Marmor. Then widtberömde Staden Rom, som kallades Caput orbis & urbs urbium, then förnämste Stad i hela Wärden, som war af sine präktige Byggningar, Palais ock Monumenter, af förståndige ock wittre, rättfärdige ock manhaftige Män berömmelig, är allaredo til en stor del död ock begrafwen, ock hade länge sedan warit i Förgätenhetenes Floden Lima fördränckt, ther som icke thet tunna Papperet hade hållit Hufwudet uppe på henne ock wist theß Contrafait ock Skapnad.

Wi hafwe wäl et Rom i stället för thet

 förra

förra, men thet wansläktar ock är sin gamla Moder litet eller intet lik.

Hwad wete wi af thet gamla första Templo Pacis at säga i Rom, antingen thet hade warit til, eller nedfallit samma natt Christus föddes, om icke Orosius hade skrifwit thet? Ho hade wäl utan Skrift kunnat upräkna eller omtala the verser, som blefwo fundne inter rudera Templi?

Virginitas, Partus discordes tempore longo,
Virginis in gremio fœdera pacis habent.

Ho har sedt thet altare, som K. Augustus uprättade på Capitolio med thenna Öfwerskrift: Ara Primogeniti Dei, ther Suidas in Augusto ej underrättat oß ther om? Hwad hade wi om Auentino ock en del af Circo, som blefwo under Tiberio afbrände, om icke Cornelius Tacitus p. 136 ock Suetonius p. 371 hade uptecknadt thet? Hwad weste wi om Neropolis, om Augusti operibus, som han uprättat, at tala, nemligen om Foro ock Martis Veteris Tempel: om Apollinis Tempel in Palatio: om Jovis tonantis Tempel in Capitolio, ther icke Historici lemnat oß thet i sina skrefne Böcker? Staden (säger Suetonius) såg illa ut, medelst then gamla Brand ock ödeläggelse uti Titi Vespasiani tid: thet stod hwar en fritt at antaga the ödelagde Platzer ock bygga ther

ther på, ther rätta ägaren ther förſum= made; Men Titus Veſpaſianus tog ſig före at föra Capitolium i ſit förra ſtånd: Han lät förſt uprödja Platzarne ock på ſin egen Bekoſtnad utföra en del af gruſet: Han war ſorgfällig at igen uprätta 3000 Koppar= Taflor, hwar i the gamle Lagar ock Stad= gar woro ingrafne, ſom tilförene woro för= brände, i thet han upſökte åtſkilliga Copi- er ock på ſamma ſätt, ſom förr, brakte them i godt ſtånd ock bruk; ſåſom Reglör wid Regiments=Styrelſen: Han bygde Templum Pacis å nyo näſt wid Torget: Han lät upreſa Amphitheatrum mit i Sta= den, efter ſamma Modell, ſom K. Augu- ſtus thet låtit afrita ꝛc.

Hwad weſte wi om the manhaftige Män ock theras berömwärde Dater at tala? Om icke Plutarchus, Homerus, Valerius Max. Liuius, Curtius ock andre hade beſkrif= wit them?

Månge komma från Rom, men aldrig ſedt the Chriſtnas Rom, ſom ther är, ock kallas Roma Subterranea: Icke eller the af Marmor ock Alabaſter (faſt än mycket för= falne) förträffelige Byggningar, upſatte til the ſtåndaktige Chriſtnas ock Martyrers Åminnelſe: Men af alt ſådant hade man ej weſt mer at ſäga, än af Troia, om hwilcken wäl alla weta at tala, men ingen

ännu

ännu kunnat säga, hwar then legat. En Del wilja wäl wisa några Rudera, men utan grund: Poëten Ouidius säger wäl:

Jam seges est, ubi Troia fuit, resecandaque falce,
Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.
Semisepulta Virum curuis feriuntur aratris
Ossa, ruinosas occulit herba domos. h. e.

Nu rispas, plöjes, sås, nu höstes Korn ock Kärna,
Hwar Troia fordom war; ther mången brytt sin Hierna
För Krigets seger-krantz, ja mångt et Hielte-Ben,
Upplöijes på then Stad, ther förr stod mur ock sten.

Orten kan therföre knapt widare betecknas än Böcker therom handla. Mig synes altså at Papper är waraktigare än Stål ock Marmor, ty. thessa kunna nederbrytas, förrostas ock omkomma, men Papper ock Böcker, fast ringaste af styrcka, äro dock the aldrawaraktigaste til at hålla et Ting i åminnelse, ock här uti synas the mig at släkta the fattiga, som äro mångfaldige; Dör en bort, äro nog igen: Men om the rike ock mäktige dö, som ock må ske, äro få igen som ge antingen til Gudshus eller the fattiga; Om nu en rik reser up en Marmor-Stod, låter han therwid bli, emedan til at resa flere kostar alt förmycket: Men man kan upresa några 1000de Pappers-Stoder under en Boks tryckande, som kostar med alla theß exemplarer ej hälften så mycket som en Marmor-Stod eller et Epitaphium.

Absalon lät uprätta sig en Stod til sit Namns Åminnelse ock kallade then Absalons Hand; Men aldrig hade wi west om Absalons Stod at säga, om icke Papperen hade lärdt oß thet, ock som Alexander Magnus säger om Achillis Ros ock Homeri Vers, at Achillis Namn hade warit begrafwit ock med hans Kropp förrutnad, ther som icke Homeri vers hade giordt honom likſom odödelig.

Til then ändan har jag på mina gamla Dagar underſtådt mig, faſt under mångfaldiga Ämbets-syßlor, bland många unga wittra Män, som sig thetta Wärck påtagit at fullborda, men dock lemnat ogiordt (fato, nescio, quo) thenna Bahusläns Beskrifning, genom Guds nådiga Tilhielp på thenna ringa Pappers-klut utur mörkret i dagsliuset bringa, hwar til jag blifwit upmuntrad icke allenaſt af Arcke-Biſkopens D. Petri Kenicii märckwärdiga Bref til hela Clericiet, daterat Upsala d. 27 Julii 1631, thet Hr. Eric Benzelius junior i sit Periculo Runico anfördt ock jag håller wärdigt, efter thetta Företal, ord ifrån ord af theß eget Manuscript införa, utan ock af the 2ne widtberömde Arcke-Biſkopar ock Doctorer, bägge kötzlige Bröder Herrar Eric ock Jacob Benzelier, som stedse warit mine Höggunſtige Förmän ock Gynnare, then förre så länge han lefde, then senare

nare ännu (hwars lifstid GUD nådeligen förlänge, til sin Äro ock wår Christeliga Kyrckos upbyggelse!) at uprätta liksom en Pyramid eller Pappers-Stod, på hwilken korteligen, dock tydeligen stå afristade til äwigt Äreminne, fast på slätt ock tunt Papper, alla the Antiquiteter ock Documenter, som höra til Bahus-Låns Beskrifning från Hedenhös här ock legat i dystra Mörkret, som the gamle Urner med the dödas aska begrafne, men igenom mycken låsning i the Norske Historiske Scribenters så gambla som nya Chrönickor ock Handlingar, samt tilhielp ock uplysning af the här nu dels döde, dels än i lifwe warande Herrar Probstar, Kyrckoherdar ock wördige Präst-Män öfwer hela Länet, under min visitation ock Brefwäxling, hwarföre jag har orsak them storligen at tacka ock berömma, fådt them tämmeligen i dagsliuset, fast mycket utan twifwel är, som jag ej hiunt med eller förmådt at upleta.

Then Gunstige Låsaren behagade förthenskuld min goda Wilja uptaga för sielfwa Wärcket; Nam in magnis voluisse sat est, ock the Felaktigheter, them jag af Okunnoghet, såsom en swag Menniska, kunnat begå, med Kärleksens Mantel öfwerskyla ock alt til thet bästa uttyda.

Far wäl!

Arcke-Biskopens D. Petri Kenicii Bref til Upsala Presterskap.

Hederlige / Wördige ock Wällärde gode Herrar ock Män *Dn. Præpositi & Pastores* **uti Upland ock Norlanden.**

EDet skal allom witterligit wara, at H. K. Maj:tz wår alles nådigste Herre ock Konung af Kongsl. Gunst ock Nåde med synnerlig Omwårdnad ock god Affection uti alt thet som på åtskilligt, högt, betänckt ock lofwärdt Sätt kan tiäna ock lända wårt k. Fäderneslând til warande Ära ock Berömmelse, hafwer nådigst År Christi 1630 d. 30 Maii Wällärde Dn. Martinum Aschaneum uti Himmelby ock Frestad, såsom ock W. Johan Hindrichsson på wärdsätra med Konungsliga Bref ock Instruction förordnat ock befullmäktigat at wara Regni Antiquarii ock i Befalning gifwit öfwer hela Riket grannelig med all flit upsöka, anteckna ock samla alla lofliga gamla Monumenter, Handlingar ock Skrifter, såsom Fädernes landet kan blifwa illustreradt med, besynnerligen.

1 Allehanda Runa-Skrifter, både i Böcker ock på Stenar.

2 Computorum Runicorum, eller Runstafwars varia artificia eller åtskilnad.

3 Gamla Lagböcker, Skråer, Recesser, Statuter, Privilegier ock Ordningar.

4

4 Gamla Chrönikor, Historier, Dickter, Rune- ock Kämpe-Wisor.
5 Gamla Bref ock Handlingar, ther af man någon Rättelse om Mynte-wärderingar, Adel-Släkter eller Wapner kan hafwa.
6 Gammalt Mynt ock Penningar.

Thet J widare af theras instruction förnimma kunnen, hwilcket alt länder Fäderneslandet til loflig Berömmelse, hwilcket sedan skal til sit rätta Bruk uti Cronones ock H. K. Maj:tz reservet ock Häfdebur lefwereras ock Rikena til Nytta ock Häfd publicerade warda. Therföre är på H. Kongl. Maj:tz wägnar min alfwarliga ock flitiga Begäran, at J uti hwars ock ens Edra Församling låta Eder samteligen finnas trogne ock flitige ther efter ransaka ock Åhörarne en part, som utaf mißförstånd nyttiga Monumenter dölja, rätta ock underwisa, them utskickade hielpa ock förfordra, at alt nyttigt förbenämt kan komma them tilhanda, på thet H. K. Maj:tz nådiga Wilja therutinnan mätte hafwa sin rätta Framgång ock Fullbordan. At J thetta troligen efterkomma wiljen, är min alfwarliga ock flitiga Förmaning.

Feliciter valete. Datum Ubsala d. 27 Julii 1631.

V. H. S.

Petrus Kenicius Upsaliensis.

Förteck-

Förtekning
På alt hwad i thenna Bok afhandlat är.

Thet Första Hufwudstycket
Om
Bahus-Län i Gemen.

I. CAP. Pag.

X XI.

Thet Andra Hufwudstycket

Om

Bahus-Län i synnerhet

Then Första Delen

Om

The Slott och städer som här äro.

Then

Then Andra Delen

Om Elfsyßels Probsteri och Pastorater.

I. CAP.

OM the på Hisingen belägne 3:ne Giäl.

II. CAP. Om the på Inland belägne Giäl.

III.

Then

SINUS CODANUS Vulgo Wäster hafwel
DELINEATIO PRÆFECTURÆ BAHUSIENSIS
Scala Milliarium, 10 ½ in uno gradu
Jonas Silfwerling Sculp. Ups. 1734
WÆSTRE HÆRAD
ÖSTRE HÆRAD
NORRE HÆRAD
SÖDRE HÆRAD
TIÖRN
ORUST
LANE HÆRAD
STÅNGE NÅSHÅRAD
SOTENÄS HÅRAD
QVILLE HÅRAD
TANUMS HÅRAD
WÆTTE HÆRAD
BULLARENS HÆRAD
TUNGE HÆRAD
SÖRBYGDENS HÆRAD
TORPE HÆRAD
FRÆCKNE HÆRAD
HISINGIA
TRACTUS GOTHOBURGENSIS
WESTRO GOTHIÆ PARS
PRÆFECTURA ELFSBURGENSIS
DALIÆ PARS
AGGERHUS PRÆFECTURA NORWEGIÆ
MARSTAND
Carlsborg
Linheras Näs
UDDEWALLA
Gotha Elf
Pater Noster Skären
Kongelf

Then Första Delen.

Om

Bahus-Län i gemen.

Thet första Capitlet.

Om

Theß Namn och Uprinnelse.

Thetta Bahus-Län, som fordom i K. Oluf Skott-Kongs tijd legat under Swerige ock warit kalladt nu Raumarijke af thet Skandiska folcket, som hos Jornandem warda titulerade för *Raumarici* (a) eller Råumare thet är Romarė, af Kong Nors Son som hette Rom, efter hwilkens namn både thet Häradet i Christiania Stifft Rö-

(a) Baz. Invent. Sv. C. I.

merige, som ock Romelånds giäl hår i Bahus-Lån synes hafwa fådt sina namn: Nu Ranarijke (b) efter Kong Rane, boende i Swarteborg, som, för theß brand, hette Raneborg, här warit i gambla dagar ett stycke land eller Lån af Norska Rijket ock legat i Christiania Stifft ock synes hafwa fådt sitt namn af thet gambla wålbefåsta Slottet Bahus eller Baihus (men icke Bagshus eller Baggehus) ock thet therföre, emedan thet ordet Bai betyder på gammalt Norskt Språk stor ock ypperlig, hwilket ock then Herren ock Kongen wißerligen warit, som thetta Baihus d. å. thetta stora, starcka ock ypperliga hus låtit upbygga; Men innan Slottet blef upbygt, har thet, efter sal. Kyrckoherden Per Giäddas berättelse i Nafwerstad, warit kalladt Barhus d. å. gewärs-hus af Schyterna i Hedendomen, tå the, såsom Capare, lade sig på siö-röfwerij; ty Bard betyder Rustning, yre, gewår, ther af the orden hållebard, Bardesan &c. åro sedan upkomne. Så betyder ock Bar ett Skepp lijksom afbåra, hälst thet Grekiska ordet βάρις betyder ett Skepp. (c)

Men huru Bahus eller Baihus är kommit at kallas Bohus kan man intet wist såga: The Norske såga aldrig Bohus, utan Bahus hwilket ock är thet råttaste, slutandes ute then bokstafwen I för theß swårhet at nåmna: men wi Swånske byta ofta a uti o eller å, som ofta sker wid alla Dialecter ock altså kalla Bohus eller Båhus för Bahus. Sen landet blef Swånskt 2:dra gången i Kong Gust. 1:mi tid år 1523, som dock låmnade thet til K. Fridrich 1532 igen, mot en wiß penninge-summa; men i kraft

(b) Snorre Stur. Norska Chrönicka p. 200.
(c) Vid. Spegels Glossarium p. 31. 32.

kraft af Roschildske freden åter afstådt til Swerige i K. Carl Gustavs tid 1658, bruka altid the Norske och Danske at kalla Bahus-Lån Wijken och wijk-Stjoan, utan twifwel therföre, emedan hela thetta Bahus-Lån alt ifrån Opslo (som nu kallas Christiania) til Giöta ålf wid Bahus-Slott, wljker in från stora wida hafwet, liksom en boge eller wijk, så at Holländarne för then skuld kalla Wijken eller hela Bahus Lån de Sack van Norrwegen ock theß Inbyggare Wijkwäringar (d) hälst the uti the Grekiska Keysares krigs-tjenster sig förträffeligen wärjat d. å. förswarat ock tappert hållit, så at the tymedelst woro ansedde såsom kärnan af hela then Grekiska krigsmakten. Hwarföre tå then Danske Kong Erik sökte med sitt tal, efter hemkomsten, upmuntra theßa Wijkwäringar eller Nordiske stridsmån til tro och tapperhet, steg Esporn el. Asbiörn Snare fram och sade på sitt Norska: Adspörger Grekenland, og den skal sware dig, at den blev förswaret ved vore folkes mood og mandighed. - Ock tå Kong Erik kom til Constantinopel begärte theßa Wijkwäringar at se ock tala med sin Kong, hwilket Keysaren them tilstadde, ock låt håmta några Tolckare, som kunde förklara theras samtal med Konungen, hwilken bad dem först sitja ned, ock sedan begynte han at tala ock wijsa them, hwad stor åra the hade inlagt uti främmande land, at the, såsom utlänningar, härskade öfwer landets egna undersåtare ock at Keysaren betrodde them sin egen höga Person: Han århindrade them ock, at så ofta the skulle slås emot fienden, the tå aldrig skulle fly, men akta sin åra högre, ån sitt

(d) Zeild. Reg. Dan. & Nor. Descriptio p. 140. & Peder Claußons Beskrif. om Norrige Cap. II. p. 3.

sit lijf: Han loste ock, at, når de kommo hem igen, skulle the bli wål belönte, efter theras förtjenst, ock ther the med åra satte lifwet til uti Keysarens tjenst, skulle theras wånner ock slåktingar anses ock aktas för theras skuld. (e)

Dock egenteligen kallas the **Wikwåringar** ock then tract **wijgen** på Norska eller **wijken** i Bahus-Lån, som stråcker sig från Uddewalds stad til Swijne-sund wid Fridrikshald.

Thet Andra Capitlet.

Om des långd/ bredd ock grantze-skildnad.

BAhus-Låns grantzor gå öster up åt Wåstgiöta dal: från wåster til Aggershus-Lån i Norge: från Norge wid Swijne-sund alt söder ut til Giöta-Alf wid Bahus-Slott, så at hela theß långd år wid paß 21 mijl, men theß bredd år olik, dels 3, dels 6 eller 7 mijl.

Om thenna Grantze-skildnad weste **Brynjolff Elephant**, en rijk ock måktig Bonde på Såtegården **Weitaland**, then hån jemte ett silfbundet förgylt swård fick af Kong Oluf til skiånks, sålunda til at tala, tå Kong Oluf hår i Wijken hölt Ting med Bönderne: **Vel vide vi alle det rette Landemercke emellan Norrige og Swerig/ som vaerit haver aff forne/ at Got-Elf skiffter landene op til Wenner oc siden fra Marcker nord til Eid aa Skouff oc der fra langs efter det fjeld**

(e) Ludvig Holbergs Dannemarcks Hist. og Norriges Beskrifvelse år 1729. p. 7.

field Kyllen alt nord til Finmarken: men nu hafue Suenske lenge haft denne part af Norrige inde, alt til Svinsund. (f) Äljest tar thet rätt sin begynnelse i Danaholmen, som warit ett urgammalt Wästgöta Råmärcke, emellan Swerige, Dannemarck ock Norrige ock tämmeligen stor til sin omkretz, ther om står sålunda wid slutet af gambla Wästgöta Lagen: Dana Holmbär är skipt i thre Löte, a en lot Upsala Kononger Annän oc Dana Kononger, thridiä lot oc Noregs Kononger; da är Stammä therre war/ tha hält Dana Kononger i Beßle Upsalå Konongs, oc Norrån Kononger i Istad hans, när han steg på sin häst. (g)

Thenne Danaholmen är belägen wäster ut från Brunnä bland många andra Holmar, Skiär ock Öyar, hwilcka thet folckeslaget Viti innehade ock kallades Vitala, til theß the goswo sig under Kong Dan, the Danskas förste Regent, efter hwilkens namn theße Holmar, i synnerhet thenne fådt sitt namn ock bliswit kalladt Danaholmen.

Härwid löper Giöta-Älf ut (som fordom kallades Gautelff) (h) strömmande från Wänern i Wästergiötland öfwer then stora forßen och watuklippan Trollhätta kallad, 6 mijl från hafwet, hwarifrån hon löper förbij Gammellös, fordom kallad Liodhus (i) belägit i gamla Swerige ock Skeplende Giäl änna åt Bahus, theråst hon delar sig i 2 strömmar, then ena går ned åt then be-

(f) Sturlesson p. 200 & 201.
(g) Messenii Scondia illustrata Tom. 1. p. 3. 5. & Joh. Mag. Swea ock Giöta Chrönicka Lib. 1. Cap. 8. p. 8.
(h) Peder Claussons Norriges Beskrifning p. 21.
(i) Praeses Cederbourg i Giöteborgs Beskrifning p. 3.

römmeliga-Köp ock Stapel-Staden Giöteborg; then andra åt Kongeälf ock altså kringränner then Ön Hisingen, belägen emellan Elfsborgs-Slott i Swerige ock Bahus; på hwilcken Ö äro 5 Socknar, the 3 ha i gambla dagar hördt Kongen af Norrige til, ock the 2 Kongen af Swerige: Men i Kong Olufs tid kom igenom ett Tärninge-kast, then ena halfwa Socknen från Kongen i Swerige, som nu har alt ihop.

Ey långt från thenna Hisings-Ö ligger nu thenna förr omrörda Danaholmen, på hwilken förwißo berättas, at 3:ne Kongar på ett almänt möte warit samlade ock wid en Skijfwa eller ett Bord suttit til måltids, nemligen Kong Inge af Swerige, Kong Eric af Dannemark ock Kong *Magnus Barfot* af Norrige (k) hafwandes dock hwar suttit i sitt land, såsom rätta Gräntze-Ort ock skildnad emellan alla the 3 Nordiske Rijken.

Thet 3:die Capitlet.

Om Bahus-Läns fördelning så til theß fasta Land som Öyar samt Indelning til Dragoner ock Båtsmän.

SOm thet i norska tijder har warit ett särskilt Län ock Land, så är thet ännu, ock förestås samt styres af en Gouverneur eller Landshöfdinge, som förr hade sitt säte i Kongälf, men alt sen 1700 uti Gjöteborg / tå Ammiralen Baron Eric Siöblad blef Gouverneur efter Gen. Lieut. Johan

(k) Peder Clausson Beskrifning om Norrige C. 2. p. 3.

Johan Benedict von Schönleben ock för Skepp-Flottan ock nya wårfwets skuld, kom ther först at residera. (l) Warandes thetta Lån fördelt i 2:ne Probsterijer/ ock 4 *Jurisdictioner* eller Härads-höfdinge-dömmen, 2 i hwart Probsterij, af hwilka thet ena Probsterijet kallas Elfsyßel/ thet andra Wijkorna: Thet förra synes hafwa fådt sitt namn af Göta Elf ock Syßel, hwilket på Norrska betyder Höfdinge-döme (m) hwaråst ock Inbyggarne wid Göta-Elf boende ha mycket at syßla eller göra med sina stora Båtar ock Fartyg lastade måst med Jårn, Wed ock Bråder som kommer från Wermeland ock tages wid Eedet, ther kostbare slußar åro, utom stora flåtar med master ock spijror, som alt föres ned til Göteborg.

Thet andra Probsterijet kallas Wijkorne af wijken, som fördelas i Norr- ock Sunner-wijken ock sträcker sig öfwer halfwa Bahus-Lån, som förr bemålt år.

Thet förra nemligen Elfsyßels Probsterij har hår tils beståbt af 16 Pråste-Giål ock 3 Köp-Ståder, Uddewalla, Mastrand ock Kongelf.

Pråstegiållen uti Elfsyßel åro följande.

1. Trollerö-Giål (fordom kalladt Biörnland) Såfwe Hufwud-Kyrckan, Biörnlanda ock Backa åro Annexer.
2. Ytterby praebende under Kongelf.
3. Torslanda har 2 kyrckor, Torslanda Hufwud-Kyrckan ock Ögerö Annex.

 4. Lunde

(l) Vid. Göteborgs Beskrifning af Herr Præses Cederbourg.
(m) Vid. Spegels Glossarium p. 504.

4. **Lundby** med theß Annex Tufwe, fast thetta Giäl intet hörer egenteligen til Elfsyßels Probsterii, såsom belägit på Swånska Hisingen ock ett praebende åt Theologiae Lectorerna wid Göteborgs-Gymnasium i Nåder them förunt af Drotning Christina 1648. (o) Dock efter thet ligger i Bahus-Lån, kommer thet med rätta under theß beskrifning.
5. **Tiörn** har 3 kyrckor, Sten Moderkyrckan, Walla ock Klefdal Annexen.
6. **Torsby** har ock 3 kyrckor, Thorsby Moderkyrckan, Hernested ock Lycke Annexer.
7. **Kareby** ock thes Annex Rommeland.
8. **Solbärg** ock theß 2:ne Annexer Jörland ock Hålta.
9. **Ödsmål** ock theß Annex Uglum.
10. **Spekerö** ock theß Annex Nerum eller Norum.
11. **FräkneGiäl** har 4 kyrckor, Forsilla Hufwud-Kyrckan, Grinnerö, Liung ock Risterö äro Annexer.
12. **Hiertum** (fordom kalladt Hiertemul (o)) har 2 kyrckor, Hiertum Moderkyrckan ock Annexan Wästerland.
13. **Myckleby**, (fordom Möglebn) (p) har 3 kyrckor: Myckleby Hufwud-Kyrckan, Langeland, ock Torp äro Annexer.
14. **Tegneby** giäl har 2 Annexer allenast nu för tiden Stale ock Röre.

15.

(n) Vid. Götheborgs Beskrifning ock thet therwid allgerade K. Maj:ts swar ock nådiga Resolution p. 70 & 71.
(o) Vid. Rami Norriges Bestriswelse p. 59.
(p) ibidem

15. Morlanda (fordom Moranda wid namn) (q) ock legat som en Annex under Tegneby, är nu blefwit ett giäl för sig sielf ock har 2:ne fiskeläger, såsom Annexer under sig, nemligen Molsund ock Fiskebäckskijl.
16. Hårstad (fordom Harestad) (r) har 3 kyrckor Harestad hufwud-kyrckan ock theß Annexer Skredswijk ock Högås.
17. Drags-Marcks giäl på Örskorp har 2 kyrckor: Drakmarck hufwud-kyrckan ock Bogenås Annex.
18. Uddewalla Annex Ryra.

Wijkornas Probsterij består theremot allenast af 9 giäl ock then lilla Handels-Staden *Strömstad*, oaktadt Uddewald med theß Annex samt Skredswijk ock Bogenås Pastorater wärckeligen ligga uti Sunnerwijkens Jurisdiction: Men från Hedenhös hördt til Elfsyßels Probsterij, sed quo jure, & qua autoritate, nescio?

När nu landet blef Swänskt, ock Giöteborg, så wäl som *Carlstad*, tå woro Superintendentier, blef til Carlstad lagd Wijkornas Probsterii alt til Qwistrums Bro: Men til Giöteborgs Superintendentia, alla the andra både the 3 förbemälte Pastoraten i Wijkorna ock hela Elfsyßel, efter thet ock låg närmaste in til Giöteborg.

Tå nu Giöteborgs Stifft 1665 blef, efter D. Erici Brunnii död, uti Doct. Zach. Klingii eller Klingenstiernas tijd til ett Biskopsdömme förklaradt, hade Wijkorna strax bordt komma under Giöteborgs-Stifft tillika med Elfsyßel: Men så länge Doct. Erland Broman Superintendent i Carlstad lefde, fick han behålla Wijkorna til Carlstads Stifft, efter han hade warit Högsalig K. Carl XI:tes

(q) ibid. (r) ibid.

Præceptor; dock når Wijkornas Clericie hade warit 1687 i Carlstad, emottagit then nya Kyrckelagen ock swurit på then, blef Doct. Broman död 1690: ock tå sal. Doct. Johan Carlberg, som blef Biskop i Giöteborg 1689, fick thetta weta, efter sitt anträde, lagade han, som stod i stor nåd hos Mayestäterna, at Wijkorna skulle falla til Giöteborgs-Stifft, hwilket ocksa skedde ther efter 1693. Hwar om Præses Cederbourg (s) ock förmält. Imedlertid wil jag beskrifwa the Pastorater, som nu för tiden höra til Wijkornas Probsterij, utom Strömstad.

I Wikornas Probsteri äro.

1. **Nåsinge** Giäl, hwars Moderkyrka är Hofdal ock thes 2:ne Annexer Nåsinge ock Lommeland (fordom **Lunneland** kallad) (t).
2. **Skee** ock **Tiärnö** thes Annex.
3. **Tanum**, som är Hufwud-Kyrkan, ock **Lur** thes Annex.
4. **Nafwersted**, som fordom har bestådt af 3. Kyrke-Sockner: **Nafwerstad** Moderkyrckan, Mo ock Edinge-dalen Annexer; Men wid freds-fördr. get som skedde 1658, tå Bahus-Lån blef Swänskt, kom Edinge-dalen hår ifrån til Agers-hus-Lån i Norrige, efter then Socknen altid legat ther under ock betalt Cronan ther sin Rått.
5. **Qwille** Giäl har 3. Kyrckor: Moderkyrckan Qwille ock 2:ne Annexer Swenebÿ ock Botna.
6. **Öfwerby** Giäl består ock af 3. Kyrckor, Hufwud-kyrckan hette fordom Sotenås, men nu Toßene (fordom **Toßunge** kalladt) (u) ock 2:ne

An-

(s) Giöteborgs Beskrifning p. 50. 220 & 222.
(t) Rami Norriges Beskrifning. p. 51.
(u) Vid. Ramus p. 52.

Annexer, Båssendal (fordom Båwerdal (x) ock Askem.

7. Bro Giäl har 4. Kyrckor, Moderkyrckan fordom Brastad (som i forna tider kallades Brasäter) (y) Bro Annex samt Lyse (fordom Liusö) (z), ock et Capell på fiskelägret Liusekijl.

8. Fos Giäl har haft i gamla tider 4. Kyrckor, men nu 3. Fos Moder-kyrkan ock thes Annex Håby: Moderkyrckan Swarteborg ock Toßö thes Annex; Men nu är then förstörd ock war belägen in wid Folckes bärg på en liten Bärgs-kulle, mitt emellan Håby ock Swarteborg, hwars rudera eller qwarlefwor ännu något synas.

9. Brokstad, som är Moderkyrckan, har 2:ne Annexer, Hee ock Sanne.

I hwart Probsteri finnes 2:ne Jurisdictioner med sina Härads-höfdingar, Crono-fogder, Länsmän, Nämne-män ock Rättare.

I Elfsyßel, som fordom kallades Elwen-fylcke (a), är en Härads-höfdinge för Östra ock Wästre Hisingens samt Inlands Härader Herr Assessoren Johan Hedenquist, hwars befalnings man är Anders Ferling. För Fräckne Härader, Oroft ock Tiörn Herr Härads-höfdingen nys tilkommen i Sal. Härads-höfdingen Sven Wahlbergs ställe, Ekman, hwars Befal:man är Anders Almgren. Uti Wikorne äro ock 2:ne Härads-höfdingar: then ene wid namn Herr Sten Cederfelt öfwer Sunnerwijken bestående af Lane-Tunge-Sotenäs-Stångenäs-ock Sörbygdens Härader, hwars Befal:man är Anders

(x) Ramus p. 52. (y) Ibid. (z) Ibid.
(a) Ibidem.

ders Liungvall. Then andra Herr Peter Östling, öfwer Norwiken med thes underliggande Häråder, Qwille- Bullarns- Tanums ock Wätte, hwars Befal:man är Eric Engström; hwarifrån wädias til Lagmans-Tinget, som altid hålles i Uddewala i Aug. utaf then nu warande Lagmannen Hr. Melchior Friedenreich, hwilka alle dock höra under Kongl. M:ts Göta Hof-Rätt i Jönköping, tijt hän the Lagsökande, som ej finna sig förnögde med Ting-Rättens eller Lagmans-Dom, bli wiste, tå the förut gifwit sine adpellations-pengar (b).

Eljest är thetta Bahus-Lån indelt til Dragoner, ock Båtsmån. Af Båtsmånnen åro i Sunnerwiken 3:ne Frelse, dock ofri Frelse hela Hemman lagde til en Båtsmans utredning ock underhold; Men i Norwiken allena 2. af Crone ock Skatte åro 3. öfwer alt.

Theße Båtsmån åro dels Rotering: dels Enrollerings-Båtsmån. The förre, som åro på Hemmannen indelte och hafwa sine Torpstållen jämte lön, bli ärligen til Ammiralitets-Tienst i Göteborg commanderade af nu warande Vice Ammiral Herr Johan von Utfall, som förer commando wid Esquadern och Præsidium uti Ammiralitets-Commiss. i Göteborg (c).

Af theße Crone- eller Roterings-Båts-mån åro 2:ne Compagnier här i Bahus-Lån, thet första Compagniet har framl. Skeps-Capitainen haft Hindrik Hiortberg, men nu Herr Capitain Stierngranat; thet 2:dra Ammiralitets-Capitainen, på Lindholmen wid Göteborg boende, Herr Peter von Utfall.

Men Enrollerings-Båts-månnen, som niuta årli-

(b) Major Henels Flor. Sw. p. 12.
(c) Vid. thet Flor. Sw. p. 97.

årligen af Kongl. M:t ock Cronan 4. Dlr. S:m hwar thera, bestå af 3 Compagnier, thet första har Commendeuren Herr Johan Wolmar Stålhansk, thet 2:dra Ammiralitets-Capitainen Herr Lago Stålhansk, ock thet 3:die Skeps-Capitainen Herr Berent Hederstierna, hwilka, för sina undfångne så kallade wergiälder, måst stå i beredskap til Kongl. M:ts ock Cronans Tienst, ther någon oförmodelig feigd påkomma skulle.

Beträffande härnäst Bahus-Läns Gröna *Dragone*-Regemente, så bestod thet i början allenast af 4. Compagnier, som woro indelte här i Wijkorna: Men tå Aschenbergs-Regemente i Halland til hälften blef reduceradt 1723, wardt then 2:dra Esquadronen, som låg här i Bahus-Län indelter, slagen til the Gröna Dragoner ock altså giorder til et helt Regimente, som nu commenderas af Öfwersten Herr Anders Tungenfelt, som har sitt Boställe på Castell-Ladugården wid Kongelf.

Öfwerst-*Lieutenanten* ock Friherren, Hr. Georg Reinh. von Kålher på Bråland i Fost giäl.

Majoren Herr Hindr. Ad. Herz på Bårg i Harestad wid Uddewald.

The öfrige til Regiments-Staben hörande, äro:

Regiments-Qwartermästaren, Herr Capitain Johan Lilienstruff, som här tils warit boende på Tretteländ i Tanum med Lieutenants indelning, men nu på Bostället Hultås i Drags-marks Sockn ock i Bogenäs Giäl, efter afledne Capitain Herr Anders Dahlfelt. Rahmn

Regiments-*Auditeuren* Herr Jonas Faeger-plan, som har 3. indragne Mönster-skrifware Indelningar, utom Bostället Jordel, ther han

dock

dock ej bor, utan, til Herr Öfwerstens tienst så myc-ket närmare, uti Kong-älf.

Regiments-Predikanten, Herr Magnus Giesko Wallerius, som warit uti Ost-Indien Skepps-Präst ock nyligen kommit til thenna Beställningen, efter Herr Past. Nils Westerlind, har sitt Boställe Bärby i Jörlanda Sockn under Solbärga Giäl.

Bataillons-Predikanten är nyligen blefwen Herr Gunnar Lomberg efter Herr Past. Anders Floren, hafwandes sitt Boställe i Qwille Sockn lilla Jore benämdt.

Adjutanten Herr Magnus Waegersten niuter lön på extra staten. Thes tienst gör Fältwäbelen wid Söderbygdens Compagnie Herr Carl Gyllengahm.

Regiments-Skrifwaren Herr Peter Palmborg, har wäl sitt Boställe på Giet-lycke i Hiertums Sockn, men är dock boende på Gudeby wid Kong-älf, i Ytterby Sockn.

Regiments-Fältskiäraren Herr Jonas Sundbeck är boende, såsom Stads-Fältskiär tillika med i Uddewalla Stad, oacktadt han har sitt Boställe på Westen i Hiertums Pastorat.

Wid Lif-*Compagniet* äro nu förtiden.

Rytte-Mästaren med *Capitain-Lieutenants* Indelning, Herr Johan Holmdorff på Bostället Halleby i Jörlanda Sockn, men om han ther bor, eller på någon af sina egna gårdar, är mig obekant.

Lieutenant med Cornets Indelning Herr Eric Helmich Åkerman, hwars Boställe är Disteröd i Romelande Sockn.

Corneten Herr Barthold Memssen med Fält-

wä-

wäbels Indelning, på Bostället Labo i Speserö.

Wid Öfwerst-Lieutenants-Compagnie.

Lieutenanten Herr Nils Hermelin på Bostället Bräcke i Swarteborgs Sockn.

Capitainen med Cornets Indelning Herr Carl Gyllenberg har wäl Åker i Bro Pastorat til Beställe, men bor på sitt eget Frälse-gods Skafftö i Morlanda Giäl.

Wid *Majorens Compagnie.*

Rytte-Måstaren med *Lieut:s* Indelning Herr Peter Wilhelm Schay, hwars Boställe är Klef i Bogenås giäl, fådt, efter begäran, affked, ock Herr Borgenstierna, såsom Lieut. i stället.

Lieutenant med Cornets Indelning Hr. Joh. Lilie bor på sin egen gård Henå på Orost, men nu nyligen fådt Cornets Indelning wid Tanums compagnie.

Lieut. med Fältwäbels Indelning Herr Jacob Cronander, som bor på sin egen gård Harske i Foß giäl, har nyligen fådt Cornets Indelning wid Sotenås Compagnie efter Herr Lieut. Hermelin, men nu nyligen efter begäran fådt affked.

Wid *Tanums Compagnie.*

Majoren med Capitains Indelning Herr Otto Herman von Stahlen på sitt Boställe Klefwe, i Tanums Sockn boende.

Lieutenanten Herr Lieut. Johan Lilie på Tretteland, efter Herr Lieut. Hermelin.

Lieut. Herr Wægersten med Cornets Indelning på Bostället Hala i Tanum.

Wid

Wid Fråkne Compagnie.

Capitain Herr Baron Rutger Macklier efter Herr Cap. Wilhelm Gerhard von Engelhard, som blywit nyligen Corporal wid Drabanterna, efter Herr Öfwerst=Lieut. Isaac Brovall, hwilken bor ey på sitt Boställe, utan på sitt Säterij Ström, hwar om mer wid Hertums Pastorat jag widlöftigare utfördt.

Ryttemästaren med *Lieut:s* Indelning Herr Didrich Laurentz Lunderstierna på Bostället Konongs=Bärg i Forsella giäl.

Wid södra Inlands=Compagnie.

Capitainen Herr Johan Liliestruss, hwars Boställe är wäl Örmo i Ytterby, men är boende på sitt egit Säterij.

Regements=Qwartermästaren med Lieut:s Indelning Hr. Nils Schäre, theß Boställe är stora Rysby i Hälte Sockn, men bor på sin egen gård Anfaster.

Lieut. med Cornets Indelning Hr. Eric. Balck, hwars Boställe är lille Ryr i Lycke Sockn wid Mastrand.

Corneten med Fält=wäbels Indelning Herr Sven Balck, på Bostället Torsby i Torsby Sockn.

Wid Bullarns ock Sörbygdens *Compagnie.*

Capitainen Herr Johan Bapt. Pinello, hwars Boställe är Skiärfwum i Swarteborgs Sockn.

Ryttemästarn med *Lieut:s* Indelning Herr Zacharias Hammar på Wäst = Säter i Swarteborgs Sockn.

Cor-

Corneten Hr. Joh. Dorchemond på Hällungstad i Krogstads giäl.

Wid Sotenäs *Compagnie.*

Capitainen Hr. Gottfr. Ulr. Herbell på Bostället Ledum i Qwille Pastorat.

Lieutenanten Hr. Burchard Joh. Giellerstedt på Lekene i Toßene Sockn.

Corneten Hr. Sven Balck på Bårg i Brille.

Förutan åtskillige Exspectanter, som efter hand bli employerade eller med större Characterer förafskedade, hwaribland en del niuta Kongl. pension ock vnderhåld, som intet eljest ha at lefwa af. . . .

The namnkunnigste Öijor, som höra til detta Capitel, ock äro them Siöfarandom til stor rättelse, wil jag allenast vpräkna:

1.) Koster, en stor skiön Ö, med en hop behåldna Inbyggare, hwarest är thet båsta Oster-fisket, vtom all annor, är belägen strax wid Strömstad, dock i Skee giäl ock Tiärnö Sockn.

2. Hornborgö, som kallas af the Norska Hamsborgö, men i senare tider Carlsborg efter Carl Knutsson Kong i Swerige, hwilken then tiden hade inne största delen af Norrige, thet Pufendorff berättar, (d) belägen i Qwille giäl, på hwilken fordom warit bygt ett Slott, som synts långt vt åt Hafwet, hwars rudera eller qwarlefwor af Wallar ock Murar, anlagde på ett högt Bårg in emot stora wida Hafwet, jag för några år sen med egna ögon sedt, hwilka blefwo förstörde 1532 i K. Christ. den Omildes tijd.

3. Käringe-Öen, på hwilken alla tijder måst bodt förmöget Folck, the ther med rika Köpmän i

B Stock-

(d) Puf. Inledning til Swänska Historien / p. 202.

Stockholm ock Giöteborg vprättat Fiskerij-Compagnie af alla slag; ligger i Morlanda giäl vti wilda Hafwet, wid hwilken många Skepp ock Fartyg törna ock stranda.

4. Roöen wid Mastrand, på hwilken Schiönheit blef afrättad, hwar om bredare wid Mastrands Beskrifning.

Ähjest äro nästan oräknelige många andre Öijor, särdeles obebodde, såsom **Wäröijorna** &c. Men ther folck äro, i synnerhet **Gülholmen**, **Klädesholmen**, **Ramsö**, **Linö**, **Lamö**, **Otterö**, **Resö**, **Kalfö**, **Styrsö**, **Hällesö**, **Kidö**, **Widö**, **Musö**, **Pinö**, **Rö** &c. Men the största ock förnämste äro **Orost** ock **Tiörn**: Then förre består af 3 hela Präste-giäl, **Tegneby**, **Morlanda** ock **Myckleby**: Then senare af ett allena, som kallas **Tiörn**, hwar om mer på sina ställen.

Härjämte äro otalige Holmar ock Skiär, hwilka som the äro them seglandom farlige ock anstötelige, så at många, ja alt för många sättia beklageligen til Skepp, Lif och Gods på them, så är, til undwikande här af, vtaf höga Öfwerheten förordnad en Lotz-Directeur, en sådan, som här tils warit Hr. Nils Strömcrona, hwilken förnimmes wara med döden afgången, under hwilkens commendo stå alla Lotzar öfwer hela Skiärgården ey mer än en Miil emellan hwar, hwilka mot ärlig lön och wiß betalning af the siöfarande, alt efter Fartygens storlek, som the gå många fot diupt til, äro förpliktade, icke allenast at lotza in ock vt Skeppen och Farkostarna, vtan ock i starckaste storm efter teckn af skiutande,

eller eljest tå the märcka någon fara wara, at lotza them in i en god hamn (e).

Skulle någon olycka ske, som beklageligen alt för ofta händer, så har Hans Kongl. Maj:t förordnat et privilegeradt Dykerij- och Bärgnings-compagnie, som kan klarligen ses af Kongl. Maj:ts här om utgångne 2:ne förordningar (f).

I then förra upräknas Dykerij-interessenterna, neml. nu afledne Öfwer Krigs-Commiss. Hr. Rasmus Clefwe, Hr. Borgmästaren Peter Pihl och Rådmannen Johan Coster i Helsingborg, hwilka århållit 10 års prolongation, mot försäkran, at ther något Swänskt Örlogs- Skepp och Fartyg Cronan tilhörigt skulle stranda, the thet skola göra, neml. bärga ock updyka utan någon widare betalning, än hwad the sielfwe ther på anwändt.

I thet senare Placatet äro wißa leges ock stadgar upsatte, bestående i 5 puncter, jämte 1000 Daler böter samt bärgare- lönens förlust, at söka någon annan wäg ock hielp, än hos Herrar Dykerij- interessenterna, hwilka på thet the, utan någons inträng, må kunna genom Dykare, theras klockor ock instrumenter, thesto bättre ock obehindrade få rädda ock bärga med thet närmaste folck ock manskap, som the betinga, äro them i Nåder icke allenast störa Privilegier af den 19. Maji 1729, utan ock Protectorial af den 1 Oct. 1730 ock thet til Interessenternas så wäl som Wakfogdernas hägn och förswar.

(e) vid. Ammiralitets Collegii Taxa öfwer Lotzpenningarne d. 22. Dec. 1704.

(f) Dykerij-Förordning. 1716 d. 30 Octobr. ock 1734 d. 18 Novembr.

Ock at komma the i siönöd stadde thesto forr til hielp och räddning både til Lif och Gods, om möjeligt wara kan, är försäkradt, at then, som icke allenast hielper sådana, skönt med sin egen stora lifs-fara, vtan ock först hittar och ger an i rättan Tid något wrak, skal få discretion alt som wraket är godt och stort til, efter förbemälte Placats innehåld.

Thet fierde Capitlet.

Om Hafwet, ock the största Siöar, Älfwar och Strömmar.

Omkring theßa Öjor, Holmar, Skiär och Klippor, hwarmed Bahus-Län, hela Skiärgården igenom, är likßom beskantzad, ock är mot Fienden til siös en god mur och wärn, så at ingen Främmande tör fara in i någon hamn vtan convoy eller någon Lotz, som får sina Lotzpenningar efter then 1704 af Kongl. Ammiralitets-Collegio författade Taxa, är på then ena sidan thet stora wilda Hafwet, som kallas Wäster- och Norr-Siden ock Cattegat: På then andra sidan fasta Landet med theß Siöar, Strömmar ock Älfwer.

Aldraförst är nödigt at beskriswa Hafwet, som billigt bär Namn af Jordenes Foster-Mor, likasom Jorden kallas alles wår Moder. Ty alt thet, som Jorden behöfwer til sitt ock the sinas vnderhåld, måste hon alt ha vtaf Hafwet: Hafwet ger Jorden sin sälta, ty allehanda salia gå igenom hennes buk ock inelfwer til theß fylnad ock förnödenhet: Hafwet ger henne fetma ock swafwelaktigheten. Hafwet meddelar ock Jorden then lifaktiga Mercurialiska

satten,

saften, förser henne med ymnogt watn til sin fuktighet ock upfriskning, som sker, dels igenom Canaler eller förborgade wägar ned i Jorden, dels igenom the dunster, som af Solen updragas och med regnet nederfalla.

Ho wet icke at tala om Hafwets Sälta? som sielfwa Naturen, i kraft af Solenes heta genererar, ock bör skiljas ifrån thet, som utur Jorden upgrafwes, såsom uti Lüneburg, hwilket Salt, igenom ett Wild-swins upjagande, som sig i slikt Saltbärg, likson uti fin sand sig wältrat, blef uptäckt, i ty mycket salt i theß borster befans, tå thet war dödadt; som ock ifrån thet salt, som med Konst tilwärckas, dels i grafwar uti the warmare Orter Franckrike ock Hispanien, dels i Salt-pannor, hwaraf åtskillige finnas här i Bahus-Län, särdeles i Norrwiken både i Tanums ock Skee Pastorater öfwer 6 eller 7 st. Ock kunde här uprättas öfwer 300 stycken, ther man wore rätt uplyst alt tilwärcka, som jag wid handen gifwit til Fäderneslandets obeskrifweliga stora nytta, utan skogarnas ringaste skada.

Hwad Fetma är icke ock i Hafwet til en otrolig myckenhet? Thet kan man se af the många oräkneliga Fiskar stora och små, som grufweligen äro feta, så wäl som the store Hwalar, Sälar, Tymblingar, Siö-koer, Siö-håstar, Mar-swin, utom Hällefisk eller Helje-flundror til 8 eller 10 fots längd, ock 4 eller 5 fots bredd, hwar af then feta torckade Rafwen tages, såsom en lång rem utaf buken; Förthenskuld af mangel på Talg, bruka the fattige så på Landet som på Oijorna Lampor med Tran uti, hwar af the se så wäl som af Ljus, fast the något lukta, särdeles then Tran som är kokt af Sälar och

Hwalar samt tillika stora Hafsdiur; men then af Seg ock Hwitling är then bästa, ock är ett stort menage uti Hushållen, som store äro med mycket Tienste-folck.

Af then förra slags Tranen köpa Fällberedare ock andre ganska mycket, hwar af Fiskarena hafwa sin näring, som eljest wore ringa nog, särdeles the år, tå Fisken intet wil gå til lands, hwarföre Fiske-waror likſom Spannemål på priset tar af ock til, icke annorlunda än Ebbe ock Flod.

Jag kunde wäl ock beskrifwa **Hafwets Lius ock Eld**, som utan twifwel kommer af Salt, Olja eller Fetma ock volatile; ty når the 3 tingen sig conjungera eller komma tilsamman, så synes ock uppas theß förborgade Lius, hwars låga år liusblå, lyser klart och gifwer gnistror om natte-tiden wid hwart åre-tag. Ju långre man kommer ut i Hafwet, ju mer synas the, hålst Hafwet sielft emot nätterna gifwer the fetaste dunster, som sig uptända, af hwilka thet synes blixtra i Hafwet, såsom Liungeld. Wid Capo verde har man i ackt tagit sådant Lius i Hafwet, at Siö-folket på the förbiseglande Skepp ha icke allenast kunnat se kölen, utan ock Fiskarna under them simma ock spela, samt at Stammen ock Styret fördes såsom uti en brinnande Elds-flod: Ja man har sedt hela stora stycken Eld eller eldiga lysande Ting i watnet flyta uti Indiska Hafwet, hwar om kan låses P. Tachard i sin Siamiske Resa.

Här uti borde jag wara widlöftigare, ther jag icke ther med under låsandet förorsakade ledsamhet. Här wore ock mycket at skrifwa om **Hafwets Botn**, som har sina åtskilliga grundar, leriga ock sandiga botnar, icke annorlunda än Jorden; ock ju diupare Hafwet är, ju kallare, thet Dykare och Pärle-fiskare weta bäst at berätta.

At

At jag intet må tala om Hafwets Rörelse, theß Ebbe ock Flod, som synes härröra först af Månan ock theß hwarfs tryckande, efter Cartesii mening, och sedan af Solen, hwars fermentation (som Kircherus håller före) jag menar theß giäsning, som sammangadder sig med Månans sken ock theß particler i Hafs-watnet, förorsakar, at en slik Flod, som ofta til många fots ja några famnars högd upswäller ock här i Nord- ock Wäster-Siön warar 6 Timar med Ebbe ock 6 Timar med Flod hwart dygn, ock thet gemenligen på en wiß tid, thet jag med mina egna ögon sedt ock vtomlands förfarit: Men här i Bahus-Län är thenna Ebbe ock Floden intet så stor och starck, dock flödar ock faller watnet här jämwäl dageligen.

Wid detta tilfället bör jag ey obemält lämna the Gyros ock Hafshwirflar, hwilka löpa alt i kring, som en circkel i sig sielf. En sådan fins fuller icke här, dock i Norrige, ock kallas Malströmmen, liksom Euripus Calcidicus i Grekelandet ock then nog bekante Charybdis, hwilka äro af den force, at om något Skepp eller Fartyg kommer aldrig så när, blir thet, likson en syndig siäl af helwetet, i ett ögnablek vpsluket, ock knapt kommer på then ort at synas, vtan slås sönder i tusende stycken.

The Diur ock Ting Hafwet i sig hafwer, äro allehanda slag vti alla 3. Naturens Riken.

Vti *Regno minerali* äro åtskillige Jord- och Bärg-arter af ädla, fina ock ofina stenar, Diamanter, Coraller, Fyr- ock Swafwel-stenar.

In Regno vegetabili äro oräknelige många slags wäxter, såsom fœniculum marinum, polygonum marinum Petroselinum aquaticum, hwilka stå ned i Hafsens botn grönskande i fullt flor; likson i then

then skiönaste Trä- ock Örtegård, hwaraf långa store tracter ned i Hafwet stå gröna, rätt som en blomster-äng, til at förtiga alla the Swampar ock Rör af allehanda slag samt the ting, som i Hafwet petrificeras eller bli til sten, som Coraller ock Coralliniska örter.

Uti *Regno animali* äro oräkneliga ock obegripeliga många slags Diur, så at the andre elementariske ställen, hwarken Luften eller Jorden så mycket qwickt ock lifligt i sig hålla, som Hafwet eller watnet. Fiskar större ock mindre, ofanteliga store Hwalar, Finn-fisk, carcharier eller Hund-fisk, Tymblingar, Polyporum åtskillige arter, ock tusende andre slag. Sedan fyrfotade diur, såsom Sälar, Siökoer, Haf-hästar, Wallroßer, Skill-paddor, til at förtiga åtskilligt slags Hafs-Troll, af hwilka en del äro lijke Menniskior, såsom Sirenerne. Förutan theßa, finnas ock i Hafwet oräknelige andra diur ock slägten af Skylpor, Skal-fisk, Ostror, Pärlemodrer, Mußlor, Sneckor, Qwabbor, Räcker, Krabbar, Humrar, hwarom widlöftigare bättre fram. Så at Hafwet synes wara rikare än Jorden ock ibland the största Guds under man wet.

Men jag wil nu härnäst i lijka korthet betrackta på **then andra Sijdan fasta Landet** med theß **Siöar ock Strömmar**, utur hwilka rinna många älfwer ock bäcker ned i Fiolarna, som löpa långt in i Landet ock dela sig i många bukter och wijkar, som äro förorsakade dels af Hafwets brusande ock öfwerhöljande Böljor, dels af the store ock starcke strömmar ock älfwer, som Jorden förtära, ock göra at stora Jordfall ske, hwarigenom the sig utbreda. Ibland de största ock namnkunnigste är wäl Giöta-Älf til at räkna, som kommer från stora **Wänern** wid

Wen-

Wennersborg öfwer Trollhätta, ock går ända ned vt med Hiertums ock Romelanda Pastoråter til Bahus Slott i sielfwa Hafwet.

Then andra är Qwiſtrums ålf/ flytande dels vtur det stora Bellernswatnet eller Siöen, dels vtur en stor Siö, som heter Tiärn i Krokstads giäl, warandes ock mycket namnkunnig, dels för thet härliga Laxe-fiſket ther är, som Landshöfdingen har på sin lön, och thet bort-arrenderat til sal. Lieuten. Westerlinds Arfwingar; dels för de många Säge-Bruken och Miöl-Qwarnar, som Vddewalls Borgare, icke vtan ganska stor kostnad, mot wiß grundleija til Jord- och Strömsägarna, ther låtit vpråtta: Thes vtlopp är ånna i Guldmars Fiolen wid Saltkällan, theråst Skepp och allehanda Fartyg hamna och lasta in många 1000:de Bråder, Spijror och Biälckar.

Wid och igenom Vddewalda är ock en tämmelig stor ålf, som har sin vprinnelse vtur Wånern, ock rinner til Kållerö Järn-Bruk och sen i Hafwet genom Uddewalda, hwilken woro ock skulle blifwa ännu mycket nyttigare för the handlande från Wäster-Götland, Dal ock Wärmeland, ther ett eller annat i wägen liggande Bärg, emellan Vddewalda ock Wennersborg blefwo minerade, efter Herr Commercie-Rådet och Directeuren öfwer konstwärcken, Polhems förslag, eller wattnet ledes omkring genom grafwande.

Alljest äro mångfaldige små Älfwer och Strömmar flytande vtur små Insiöar, ther i äro både Säger ock Miöl-Qwarnar, såsom särdeles wid Bloms-holms Herregård, Dyne, Abelsäter ock Tegen, som äro Landet ock Inbyggarena til stort gagn ock nytta: Men som Skogarna äro mäst vthugne, sär-

deles wid Siökanten, theråst hela 2 ja 3 mijl intet synes ån bara Bårgen ock Måsar. Ther/ efter the ther wid boende, af mangel på wed skiåra Brånne-Torf, så åro inga Såger stort i gång, vtan litet til hus-behof, mer ån the omrörde i Qwistrums ålf, för några år sedan nyligen vpbygde, efter stor flod, som them ruinerade, samt then i Strömstad på Norr sidan nys anlagde stora Miöl-Qwarnen, som går med Ströms-watnet eller then Siöen, som ligger ofwan för Staden ock strömmar igenom then samma ned i Hafwet, i hwilken Siö then stora Wetlanna ålf rinner.

Vtom theßa Älfwar ock Strömmar finnes allenast några Insiöar, som wårde åro at omröra; Then störste år Bullare-Siöen i Nofwerstads giål, rinnande alt ifrån Swarteborg ned uti Yde-Fiolen wid Fridrichshald förbi Herregården Vårby, i hwilken fås om Wåren både Braxen, Giåddor, Abbor, Nors, Ål etc. hwar om kan låsas wid Nofwerstads Pastorats beskrifning. Sen Grim-Sjöen på Östra stora Hållnings Kiärn i Krokstads giål, theråst Giös fås, samt Langen i Nåsinge, som år rik af allehanda fårsk Siöfisk. The andra Siöar åro små ock öfwerwåxte, så at i stållet för Siöar, som fordom woro, åro allenast små språng af watn, bara Moraster ock Hånge-dyer, thet man kan se hår i Tanum både wid Greby watnet, theråst then lille Siöen, som år botnlös, år full med skiöna Carusser, dock swåra til at fånga, som ock wid Eigde, hwaråst then lilla Sjöen, vti hwilken fiskas ock fås hwart år hårliga stora Giåddor, måste nödwåndigt vnder Jorden genom Canaler ha conjunction med någon annan fiske-rik Siö, ther the vtan twifwel alstras ock wid theras Leke-tid om Wåren komma

hope-

hopetals, thet man kunde förnimma 1740 om Wåren, tå Isen, efter then stränga winteren, låg uti Maji-månad, hwaråst man kunde höra, huru the, likſom twenne Armeer ſlogos under Isen wid thet the lekte, ock fingo ingen lufft, hwaraf hände, at tå Isen war borto, funnos mer än många Fiſkar döde, them Fiſke-Måſwar, til ſtort antal, likſom Korpar på Aas, upåto, ock ther lågo ſå länge, ther war någon at ſe ock wid Isen war NB. faſtfruſen, thet jag med egna ögon förmärkte, hälſt thet är min egen Gård, ock jag then tiden ther war ock ſåg thet.

GUD har ock, utom alt thetta, intet mindre här, än på många andra ſtällen i Riket öpnat åtſkilliga Hälſo-Brunnar för the Siukas ſkuld, en del wäl ſå goda, ſom the wid Medewi, Jönköping ock Helſingborg, hwilka äro namnkunnoge ock widtberömde; Ty wid Rambärget på Hiſingen, twärt öfwer Giöta-Älf, från Giöteborg fins en Surbrun, ſom dock är mäſt förlagd, ſen then wid Carlsport i Giöteborg af ſal. Doct. Andrea Lundelio, Stads Phyſico 1711 blef uptagen, i godt ſtånd ſatt ock än är, hwarom Præſes Cederbourg (g). På Baggetoffta ägor är ock en wid Uddewalda, hwaråſt månge Siuke äro hulpne: Så har ock M. Schoug i Skee nyligen funnit en, ock jag på Tanums ägor för 6 år ſen hittat, hwar af jag mig (Gudi Lof) öfwermåttan wäl befunnit, ſå wäl ſom någre andre, hälſt icke allenaſt thenna, utan ock the andre förenämde äro rätt proberade både med Thée ock Galläple, ſamt äga the qualiteter ock egenſkaper, ſom höra til Mineral-watn, ibland hwilka theſſe äro the förnämſte, nemligen, efter ſal. Archiatern Doct.

(g) I Giöteborgs Beſkrifning pag. 98 & 222.

Doct. Urban Hiärnes beskrifning, dels uti theß Wattu-Profware, dels i theß korta Anledning (h).

1.) Är watnet i sig sielfst godt ock lefwande med lock förfedt, ock Tapp öfwerst wid Tunne-Brädden, ther utur thet stadigt rinner, så at thet af ingen dagg eller regn-watn utblandas kan.

2.) Theß språng, hwaröfwer Tunnan är satt, är up i Bärgs-klinten eller Sand-backen, ther up öfwer icke i Tanums Surbrun är någon högd.

3.) Är ock icke allenast hel Cristall-klart, utan ock friskt spelande ock sprittande, när thet slås i gla-set.

4.) Om några grodor, kråk eller ohyror oförmodeligen komma ther i, dö de strax af kiöld, likfom thet sker äfwen wäl uti min af mig för 18 år sen här ock upfundne Thée-Kiälla, strax nedan för et stort Hänge-dy, hwilken ock är öfwermåttan helsosam ock god, dock märkt, at när jag drack theß kalla watn om Sommarn, mer än mycket, fann jag then wara stringerande ock något litet smakande af Alun, hwarföre ock på botn, när then en tid ey blir öst, synes altid hwitt Löf-wärck, såsom af then bästa Apelles eller Målare ritadt.

Men tå jag i en wälsignad stund fann på Surbrunnen i mitt åkergiärde, har jag efter eget godtfinnande ock wälmågo, drucket 1. 2. 3. glas högst om Sommaren, ock sen hela året igenom, både Winter, Wår och Höst, 1 glas eller 2 högst, på nyckter Maga hwar morgon, ther af jag mig (Gudi lof) öfwermåttan wäl befinner. Hinc votum do:

Totius has terras & aquas tegat arbiter orbis:
Hos populos cœli Conditor usqve regat!

Thet

(h) Vrban Hiärnes om Malm/ Bärg-arter/ Mineralier, &c. 1702. pag. 12.

Thet femte Capitlet.

Om allehanda slags Fiskar både i salta Hafwet ock i färska Insiöar/ samt Sätt til at fiska.

Ast thetta Bahus-Län synes wid första åskådandet tämmeligen magert, rått ock slätt, medelst the höge, store Bärg ock Klippor samt faseliga Fiäll, thet är Ödemarcker hela 2 ja 3 Mijlen likson i steniga Arabien, likwäl har then grundgode Guden thet wälsignat på mångahanda sätt, särdeles med allehanda slags Fisk; ty i the färska Watn ock Siöar fins här

1. Giös, dock allenast med mitt wett i en Siö, Kiärn wid Namn, belägen emellan Krokstad ock Swarteborg, hwaråst sal. Gouverneuren Harald Stake låtit them plantera. 2. Giädder stora ock små. 3. Abbor. 4. Braxen. 5. Lax. 6. Laxöron. 7. Mört. 8. Äl. 9. Foreller. 10. Neijonögon. 11. Nors. 12. Sijk. 13. Sarfwen ser ut lijkson Braxen ock fånges i Wetlanda älf. 14. Äbuk eller Årebuk ser vt som Karp, ock fås i Krokstads Å. 15. Löijor lika Mört fås i Bullare-Siöen.

Alla theßa färsk Siö-fiskar fångas dels igenom metande, dels med Not, Nät, Tåker ock Rößior; men Älen fås vti Äle-kistor til stor myckenhet.

Men i Salt-Siöen äro the nästan oräknelige. The som här wid Landet fångas äro följande:

Bärgsgyltor, stora som Braxen med fiäll på ock rödgula af fetma vnder Buken, stående wid Bärgen ock rota, lijkson gyltor, thet är griser,

hwar

hwar af the utan twifwel fådt sitt Namn, ock med rätta böra kallas Bahus-Läns Karp.

Cabliau eller stor Torsk, Asellus major. Torsk-fiskerijet börjar först på året efter Islosningen, tå icke allenast Öije-Bönderna, utan ock Strandsittiare, samt the ut wid Hafwet boende 6 ja 8 stycken i hwar Båt segla ut i Fiolerna ock anckra på the wanliga ställen ther Fisken plägar sig måst uppehålla. Är lyckan god, kan hwar person på Båten få 2 eller 3 Tiog om dygnet af Torskar, som fångas om Natten med Backer, thet är ett Strek kabbel-tog, dock smalt på 100 famnar långt, hwar på äro fäste små Strek med krokar i ånden ock agn af Skiäl eller Mußle-mat, wid paß 2 alnar emellan hwart som är en famn långt. Theße Backer sättias ut om aftonen ock i dagningen tagas the up, tå the genom Guds wälsignelse kunna få icke allenast Cabliau eller stor Torsk med små, utan ock Länger, som kallas Asellus longus samt Koljer, som heta Asellus minor, jämwäl Helgeflundror etc. Men om dagen bruka the allenast at meta ock dörja. The fattige Fiskare ha bara Backe-båtar at fiska på, them the kunna med 6 eller 8 personer makeligen ro bort ock hem; men the rike ha stora Skuter, såsom the ther bo i Lysekijl, Gulholmen, Molsund, hwilka ligga långt ut i Hafwet, ock bli ther liggandes hela 4 ja 6 weckor med sitt Backe-fiskande efter Länger, så länge the ha at agna på Backerna ock sielfwa någon kost at äta, utan så är, at häftig Storm öfwerfaller them, tå the icke allenast esomoftast mista sina Backer med Fisk på, utan ock med största lifsfara söka at komma til land.

På Skutorna ha the Salt ock Trå med sig ock salta Fisken ned i Tunnor ock Fiärdingar så fort the få

så Fisken efter hand: Men när the komma hem spij- la the en hop Långer, som therföre kallas Spijl-långer, ock the saltade Långerna lägga the vt på Bärgen i Solskens wäder at torcka, ock så föra the sin Fisk af alla slag om Höste-tiden til Giöteborg, Uddewalla, Mastrand, Kong-älf ock Strömstad på wißa Marcknads tider at sälja, at ther med skatta ock sen sig försörja.

Flundrer, åtskillig slag, the störste äro:

1. **Helge-Flundror**, om hwilka förr skrifwet är, äro ganska stora ock feta, hwarföre the fångas eij längre än från Octobr. til April.

2. Thet andra slaget kallas **Rödspotter**, äro ock merendels stora, sköna ock feta.

3. Thet tredie slaget äro **Pigghwerfwer**, efter the ha hwaßa Taggar i Skinnet, äro wäl intet så fete som Rödspottern (så kallade för the röda Fläckarna) dock äro the faste i Köttet och wälsmakande när the rätt tillagas.

4. Äro **Tungor** eller **Sålar**, hafwande fådt slijkt namn, efter the äro längre ock smalare än andra Flundror.

Theße Flundror, som ej färska vpätas, plägar man spijla ock tärcka, men jag har eij funnit någon, som vtom lands genom rökande göra the minsta til Rußbutten, som är läckrare än rökad Sill.

Fiärsing.

Gräseg eller **Seg**, är torr ock mager; dock hopetals fångas med Wad om Hösten: Af then stora fås mycken Tran, ock är en god spijs för Tienste-folck, samt fås för godt köp.

Hummer stor ock små, af hwilcken säljes ett stort quantum til Holländare, som komma årligen med sina Hummer-Hukare hit ock therföre lämna wackra

pen-

penningar i Skiärgården, the öfrige bli försålde til Öster-Handlare, som them om wintern föra til stora ock förnäma i ståderna, sårdeles i Stockholm, theråst the få wål betalning, om the allenast råka uti godt åkeföre, wåder ock wågelag, eljest förlora the ofta på them så wål som på Östrorna the ock föra up til stor myckenhet.

Hornfisk, eller Horngiäl Aculeatus, Horngiädder; thenne fångas mäst i Botn-garn, som står hela sommaren ute, ther i ock fås allehanda slags-fisk.

Hwitling, Albula, år en skiön wålsmakande fisk både torr ock färsk.

Hwalar stora ock små, som kallas springhwalar, en del skiutes ock indriswes, en del finnas döda på watnet ock med storm flyta in i Fiolarna, tå Land-ägaren får sin del. The största, som ge ganska mycken Tran ifrån sig (som förr bemält år) äro ludne med 6 eller 8 tånder så store som Elephante tånder til 12 fot långa: Men the mindre Hwalar åro slätte på huden. Efter Rami beråttelse (i) skal år 1658 i Norrige wara funnen en hwal med ett horn i pannan 3 alnar långt.

Koljer åro goda, dock allenast i winter-månaderna.

Krabber ock Krabbetasker, the förre åro små, men the senare stora ock delicate, når the bli rått tillagade, som åtas allenast af höga ock förnåma.

Kulbars, Knoter, Krabber brukas ey til mat.

Långer Salt- ock Spiklånger år en skön spis.

Lax liten ock stor fångas om wåren i stora wåder, tå han kommer utur hafwet full med ohyra på sig, then han förthenskuld wil up i strömmar gnida ock twå utaf sig. Intet Laxe-fiske fins hår mer ån wid Salt-fiållan. Lax-

(i) Norriges Beskrifning p. 253.

Laxöron wanckar på många ställen ther älfwer ock strömmar äro, rinnande i hafwet; han fångas ock fås mäst Höst ock Wår, tå flod är, kunnandes många få så stor myckenhet, at the then, liksom Botn-Lax, salta ned i fiärdingar ock få långt mer för honom än then fetaste Mackril. Men både wid Lax ock Lax-öron är at märcka, thet han fetaste är om wåren; ty når han arbetat ut sig i strömmarna ock wil om hösten gå til hafwet igen, är han magraste.

Mackril Scombrus sive Coleas är en skiön spis både för hög ock låg. Om wåren fångas han med stora Wader eller Noter, ibland, genom Guds wålsignelse, til så stor ömnoghet, at i ett dräckte kunna bli 2 eller 3 båtar fulla. The som inga kostbara Mackrille-wader ha, pläga fara långt ut i hafwet med stora båtar ock 8 ja 10 Personer i, the ther med snöre dörja dels under seglande med lagom wind, dels under roende, tå the ibland kunna få 1 tunna eller 2 på båten om dagen, når lyckan är god; Men kommer storm på them blifwa ofta många omkomne. Thetta fisket, som i Norrwiken är mäst gångse, warar intet öfwer 5 eller 6 weckor om wåren. Sen fara the ut i Aug. månad på sina wissa ställen ock draga up Mackrillen med krok, theräst the göra ut ett stort fiske-läger à 8-10-12 ja 16 båtar på en ort tätt ihop ock på hwar båt 6 ja 8 Personer, hwilcka sig ther infinna helt bittida hwar morgon alt til October, sen the hwar afton förut skaffat sig tilräckelig aan af Räker, som är Mackrillens bästa mat, dock af mangel på them, taga the ett litet stycke af Mackrille-Buken, som är helt hwit. Then fiskaren, som intet får 2 eller 3 Tiog med sin meta, til 3-4-5-6

famnars diup, hwar morgon til kl. 10 tå the måst fara hem igen, han prisar intet fisket.

Om något förnöjeligit fiske är, är wißerl. thetta, thet jag med mina egna ögon sedt ock sielf för ro skuld proberat; Ty när Mackrillen kommer, kommer han merendels rusandes, som en stor starck forß i en stimme, tå på ½ timma mer eller mindre, alla på båtarna få nog at göra, så at thet är ett sådant dragande, at the få intet göra annat än kasta ut ock draga up ibland stora ibland små: The stora ock fetaste som fås om hösten, fläcka the mitt i tu, men the små, som äro hela i ryggen ock kallas Rund-Mackril äro något magrare, dock fetare än Wår-Mackrillen, hwilken så wäl som Dörje-Mackrillen är i sämsta pris.

Neijonögon äro rare.

Nors fås allenast up i Bullere-watnet.

Pigghwarf vide Flundror.

Räcker fast osynlige, dock wälsmakande både torre ock färske.

Ostror hade jag så när förgätit: dock efter the äro nu så jäswa, at här tages wäl öfwer 200. tunnor hwart år, sent på hösten, hela winteren, tå the äro båst, samt först om wåren, wil jag them beskrifwa köparen til någon uplysning.

Ostror äro et slag Skiäl-fisk, såsom **Muslor** hwilka brukas kokte til at äta, men måst til agn för fisk, som fångas på Backer, dock af åtskillig art och natur; The sämste äro **Ler-Ostror**, mycket små, blå, och löse i köttet: **Sand-Ostrorna** äro något bättre: Men **Bärg-Ostrorna** äro the båste; dock äro the the aldrabåste som sitja i Lå åt Norden, Nordost ock Nordwäst; ty the som sitja på bärgen i södra kanten bli af hafsens stormande wågor så pi-

skade

skade ock slagne, at the icke äro halfparten så gode som the i Norr, hwilka äro både gule, fete ock faste i köttet samt långt större än alla the andra.

Thetta fisket, som är mycket trålsamt ock swårt mitt i kallesta winteren, sker dels med en Skafwe af järn på en ganska lång stång med en häck under af nät, ther i Ostrorna falla, dels med ett långt tåg på några famnar, ther i en stor af järn giord Oster-Skafwe fästes och sänckes ned på bårget, hwarifrån en eller 2 må starkt ro ock ofta få litet eller intet; then 3:die styrer Skafwen.

Alljest the som äro rådde om sina Ostror ock ej wilja taga små ock stora på en gång, som är emot en god rått hushålning, the bruka långa knijpe-tånger ock i klart watn, ther the se hwar Ostrorna sitja wål på 4 famnars diup, taga ut allenast the största ock mognaste, hwilka äro 3 gånger så kostbare ock sköne som the andre Bårg-Ostror, hwilket intet alle hår tils wål i akt tagit, utan gifwit lijka mycket för ler- och sand-ostror, som för the båsta bårg-ostror, med knijptånger, som öfwergå både Holstenska ock alla andra ostror.

Råker äro helt små lijka hummer ock äro mycket mindre än kråfweter, the brukas måst til agn för mackril, hwitling &c.

Rödspotter är en art af flundror, rått goda til at äta.

Stör Accipenser är åtskillig, dels Laxe-stör, likson en kong eller störst af Laxarne, fångas i Guldmars Fiolen, dels Mackrille-Stör, som fås hår ock ther i Skiärgården.

Stenbijt, Ruburnas Brinchio.

Snäcker äro af åtskillig art, store ock spetzige, små ock runde, finnas på Hafs-Stranderna under Tången.

Seg eller Seij. vide Gråseg.

Sill är en omistelig spijs i ett Hushåld, dock af åtskillig storlek, then minsta lijk Anjouvis, ock är skarp under buken, är aldrafetaste, then Stånds-personer i synnerhet bruka at sylta in i krukor, ock är altid så god som then utländske Anjouvis, när then rätt tillagas. Fångas i Fiolana med stora Wader eller Noter om Hösten in til Jul, hwilka Wader äro på 100 Famnar, ock når Sillen står långt ifrån Landet, må man sättja 2 eller 3 Wader tilsammans at kasta omkring them ock draga them til lands, hwar til stor hielp behöfwes af Almogen, som kommer til hielp, tå hwar får sin lott ock del. Then Sill, som första dagen af Noten uptages, kan saltas til Köpmans-Gods: Men hwad som sidst ligger igen ock ey kan så snart ganas ock rensas, brukas til gemene Man för bättre prijs. På få ställen fins Sille-garn, ther i dock fås then största ock förnämsta. Nu på många år har Sillen intet gådt til lands: ock tå man får henne såsom 1727 til stor ömnoghet, ligger hon af mangel på salt, som är här högst at beklaga, ock blir til största delen rutnad och förskiämt. Hwarföre i Skiärgården borde wara Nederlag på Salt för wederbörande, eller ock frihet at uprätta salt-pannor.

Säl på Danska Robber, är wäl ingen ätande Fisk, dock är mycket nyttig så wäl för theß wackra skinn, at ther med beklåda Coffertar ock Skrin etc. som ock för theß ömnoga Tran, hwar om förbemält är. Thenna Sälen, som drifwer Sillen och Segen i Fiolarna, fångas här dels med skiutande, dels med stor grof wad, som sättes i hafwet såsom Botn-garn, ther i han fångas: Men som Bahuslänningarna intet äro rätt uplyste om thetta Sälefiskeriet, finner jag nödigt til theras förkofring, låta them weta, huru

thetta

thetta Såle-fiskeriet sker i Roslagen, efter Högwälborne Öfwersten Herr Åke Rälambs berättelse til Herr Archiatern Hiärne (k) then jag ord från ord wil anföra til uplysning. Om wåren, så snart som man spörjer, at hamnarne äro rena på then Norra sidan, ther isen först ock måst finnes, reser man åstad med små kajutebåtar med 4 Personer i hwar. Bonden tar med sig så mycken kost, som kan wara i 6. Weckor. Ock ther man finner tiäl-is, som går 10, 16 til 30 famnar ned i watnet, tå måste man bruka then försiktigheten, at man nalkas honom i Låå, thet är, at wädret blås från isen, på thet at Sälen ingalunda får wärkorn af Folket. När man således har tagit fast wid en tiäl-is, hafwer man ut Jullen eller Båten, i hwilken 2 karlar stiga. Men först måste Jullen kalkas, at han blir helt hwit, karlarne måste ock kläda på sig hwita Skiortor ock hwita Lärofts-Mößor, ty Sälen skyr all annor Färg i Isen. Theße Personer hafwa med sig Såle-järn, Byßor och Klubbor. Såle-Järnet eller harpunen är liksom en hökrok ock sitter på en lång Stake, hwaruti en lina är fäst, och tå the slagit Järnet i Sälen, ther han ligger på isen, låta the honom löpa ther med uti watnet, hwilken straxt måste åter up at draga andan ock få Lufft, i thet samma drager man honom til sig ock slår honom i skallen med klubbor. Man söker ock med försiktighet at skiuta them. Theri måste wara theras största bekymmer at smyga sig til honom genom isen; ty han är mycket warsam ock har starkt wäderkorn: Men tå han rätt med lämpa inhämtas, kan man gå när in på honom, ock skal Sälen äntå ligga stilla. Tå wår HERre wälsignar them at the fylla sina Båtar ock kosten än warar, fara the til

 Lands,

(k) Om Watn/ Malm ock Bärg-Arter p. 101.

Lands, sänka sina Sälar ock läta them ligga, hwar efter the fara tilbaka, när the hemkomma. Sälen kan ligga under watnet hela 5 eller 6 weckor utan skada. Och säsom Sälekarlen merendels lämnar Soflet hemma ock liter på Säle-kiött ock Fogel, som han öfwerflödigt wid Landet får skiuta ock insalta, så tager han köttet af Sälen til Mats, kokandes thet som annat kött; Men Späcket af Sälen lämnar han wid huden at ther af koka Tran: Af Magen gör han Korf. The andre Tarmarna kastar han bort.

Thetta Säle-fisket warar, så länge Isen ligger ock drifwes: Men rätta tiden kan man icke rätt säga, ty thet är stundom tidigare ock stundom senare.

Then skickeligaste ock bästa wäderleken är Wästan ock Nordwästan til thetta arbete, samt, tå isen esomoftast skiljes, allenast man må akta sig, at han icke fastnar emellan något Land ock Tiäl-is.

Ock som kölden är stor ock elden therföre nödig, så beflita the sig altid om torr wed. Men sielfwa eld-staden är en stor stock-ände, ock båra honom hwart the wilja på ijsen: På then samma göra the up elden, läggandes weden ändalängs efter stocken, tå han en god tid kan betjena them: Men lades weden twärt öfwer, förtärdes han strax. The som oaktsamme äro, tända weden på sielfwa ijsen hopetals an, tå thet öfwerska allenast brinner.

Aljest påminnes, at om wårdagen i Mattismässe-tijden sker ock i Roslagen en rolig jakt med Sälekut-fånge. Hwilket har sin särdeles nytta, lust ock möda. Nyttan består i the unge Säle-kuterne eller ungarna. Deraf ynglas icke på ijsen eller Skiär-klippan mer än en, som dijr til Wårfrudagen ock tå får kuten eller ungen wett: Imedlertid wet han icke sky eller fly folcket, utan man kan

slå

slä honom med en kåpp, eller huru man wil, har ock then tiden skiönt skinn, godt kött ock nog späck; ty hwar gång han dijr modren, såges, at han tager på sig en marck späck, hwilket ses ther af, emedan, tå han dijt ut, har han större späck än modren.

Men når Sålen har kutet, eller tå hön wil kuta, blås hon up med sin anda ett lijtet hol på ijsen, han må wara så tiock som han wil, så kan hon blåsa honom up under ifrån, men åfwan ifrån har hon ingen mackt (tå ock händer, når kalla winteren är ock waken frys igen, at hon stånges ifrån waken) igenom thenne wak går hon eljest neder i siön ock up til sin unge.

Lusten består ther i, at tå ijsen är starck, kan man med theßa kutungar hafwa nöijaktig lust ock stort tidsfördrif; I ty man kan taga them lefwandes med händerna. Man kan ock eljest fånga them, så at thenna jakt är rätt rolig.

Mödosamt faller thet, når man råkar elak ijs then tiden, som han är sönderslagen af storm, tå man måste hoppa från thet ena ijsstycket til thet andra ock hjelpa sig med goda ock långa Pijkstafwar.

Men når Wårfrudagen är inne, går Sål-ungen til siös, rädes ock skyr för folcket, men får sedan icke mera dij modren. Thetta är alt hwad jag kan ge wid handen om Såle-fiskeriet, hwar af hwar ock en må taga så mycket honom behagar.

På Rimwis warda alla theßa slags fiskar sål. innefattade.

Thet har then store Gud Bahus-Län ock hwart Härad
Bland annat af sin Nåd måst all slags fisk förärat;
Tänck uti Guimars fiol / som går åt Saltkiäll opp
Fins allehanda fisk / som tijt plä ha sitt lopp.

Ther fångas skön stor Lax i wijken när wid Dynge/
Som heter Gulmars bärg til 3 Punds swåra tynge.
I Ramdal wid Rödshell ock ut för Gunnarby/
Stutz-Klinger-Skafwerö man fångar Laxen fry.
Laxöre wet man ock i thenna Fiolen liusira;
Ja Mackril med Dörg / Not / at mången man plär smystra:
Man får ock Mackril-Stör / som wägt half annat pund:
Stor Sill / som gifwa plär god smak i Bondens mund.
Waßbuk ock Cabliau, små Torsk ock tämlig Långer:
Helgsflundror / Gråseg nog ock Rocker många gånger /
Rödspotter / Tungor med samt Flundror tas i Garn:
Skiön Hwitling / Huller ock / som fiskas af små barn.
Tre slag af Snylter fins / Lijrbleijor ock Knorrhanar /
Förgiftig Fiärsing man här titt med kroken manar:
Små Simpor / Blcker gå samt Konger i hwar Fiol:
Ål / Ålekusen här plä komma fullt om bol.
Qwabbsuger / som på rygg ock sijdor taggar drager:
Blekfisk ell' Håfkatt then / ehuru han är mager
Så har han för sin mun en flaska full af bläck /
Ock ättafaldig stiärt / som doger äta käck.
Horngiäler, Mußlor, tänck, hur' liusligt Ostror smaka/
Krabbtasker, Krabber små man plär ur fiolen raka/
God Hummer, Kupungar ell' Snäcker tämlig små
Neijeögon / Räcker / Håf / ell' Haij man här kan få.
Så när jag hade glömt the sköna Kålier wåra /
Samt Torsk bå stor ock små / som icke äro swåra
At locka fram med krok / the förre aldrabäst /
Om wintern smaka hälst / tå man them får som mäst.
Tanteyer ock Pigghwarf, Smörbolter ock Hafküser/
Swärdfisk til 16 Pund Åbuker ock Tangmuser/
Hustör, Lax-Stör, Hafmus / hwars lefwer är rätt skön/
Silf-fisk, som glittrar wäl / men ger ey fiskar-lön.
Flatbuk en lijten fisk ock Sten-Sill mänd här simma:
Men märck än mera til / om jag får lycka rimma/
Om fyrahanda fisk / som äga friskt warmt blod /
Bå Hwalfisk, Marswijn ock stor Otter, som ha mod.
Säl eller Siöhunden han är af them then fierde.
Som för sitt sköna skinn bör hällas i stort wärde.
Mer mins jag icke til / thet får nu bli här wid /
Then mera wet än jag / han säge til i tijd.

Theß utan äro i Dammar mångfaldiga Carusser ock Ruder ja eck Karper på några stållen.

Thet 6:te Capitlet.

Om alla the Siö-ock Skogs-foglar samt flygande *insecter* ock diur/ som finnas i Bahus-Lån.

MÅNder åro hår åtskillige slag, tamma ock wilde, små ock stora, Dyk-änder, Krik-änder, Stock-Änder/ Turckiska Änder har man ock nyligen sig hår förskaffat, se rått wål ut, swarthwita som Orrar ock lukta bara balsam under wingarna, hwaraf then Turckiska balsamen göres. Thet såges, at i Norrige fins ett sårdeles slags Änder, som wåxa på Trå, dock på thet såttet, at the slåppa sin såd på gamla stockar ock tråer i siöen liggende, hwaraf wåxer ett skal, som ett ågg, fast wid trådet, hwar utur sedan wid solenes heta ock wårckan ungarna framkomma som andra And-ungar ock ther efter upwåxa ock altså kallas Stock-Änder.

Åle-Kråker, stora swarta med långa halsar, uppehålla sig i Salt-Siöen.

Åder eller Årer ett slags siö-fogel mindre ån Giåß, men större ån Änder. Deras ägg som myc-ket tagas bort, för theras fetma ock godhet i mat, äro långa mörkgröna: Theße foglar äro för theras hårliga duun skuld, som kallas Åder-dun, i stort wårde ock förbudne at skiutas. Then lefwande dunen, som finnes i theras Reder, ock år långt skiönare ån then som plockes af foglen, tå han år död,

 ko-

kostar 1 Ducat marcken när hon är wäl tilredd ock ren, ty hon pöser så up ock är helt lått ock förträffelig warm, at man har nog af 1 marck til en hel dunbädd.

Åker-höns äro nästan så stora som Dufwer, wisa sig måst Höst ock Wår i åkerrenar, ther the löpa ock fångas med nät ock en Fogle-hund: äro läcker spis.

Bofinckar ett slags små foglar, som flyga i stora flockar tilsammans.

Dufwer wilda ock tamma; theße äro af åtskillig art, såsom Kropparter, Tummel-dufwer, som under flyckten wända ryggen ned ock fötterna up, tå the tumla sig i luften. Men inga Lackel-dufwer, thet äro the som likſom le när the låta: ha! ha! har jag här förspordt.

Domherrar.

Erla eller Sädes-Ärla, kommer fram, tå tid är at så.

Falcker, Fiske-Falcker eller Geier, item Gåse-Falcker äro rare.

Flädermus, kallas eljest på Norska Aftenbacke, äro the, som flyga om natten. Transfuga på latin, hwar om Æsopus för theß otrohet säger, hon blef så dömd ock kallad.

Fluger äro nästan oräkneliga til sina slag. Stora spyflugor, små swarta flugor, brima mygg-fluger, swarta, gröna, glänßande. Cicindulæ, Canchari-des. item Bremser, Humbler Crabones. Vespæ Getingar. Klek små ock stora-hästeklek. Gråshopper. Locusta volans, viridis, ad fontes caudis sæpe duæ cohærent.

Sommarfoglar Papilio åtskillige hwita, röda, spettcta, blå, swarta &c. Ett slags stora mygger, som wid siökanten finnas så öfwerflödiga, at

thet

thet är en stor plåga, når the komma i husen, ty om natten sticka the som wärst ock siunga therhos, at man ey kan få sofwa; hit höra ock Torndyfler Scarabaeus, som hafwa sitt tilhåld i håste- ock ko-dynga, watn-flugor ock wäggsmeder.

Fogle-Kong Regulus.

Grå-Giäß wisa sig ock här, tå the warit i the warma länderna öfwer wintern, om sommaren ock bli här til höften, tå the hopetals flyga åter bort igen, utom mångfaldiga hemma tamma giäß jämwäl af spanskt slag med långa halsar.

Giök Cuculus, säges therföre Ingratus eller otacksam, ty then lille fogelen Regulus, som följer ock matar honom, så länge han siunger, jäges han mot höften, tå han blir hök, taga först til rof och upäta.

Hackespett, se Spetter.

Hökar äro åtslillige stora ock små: Grå-hökar Sporhökar, Fiske-tiufwar, som göra skada på Fisk-dammar.

Höns jämwäl åtskillige: Orrhöns, tamma höns, Spanska höns, kalkonska höns.

Järpar, äro skogs-foglar, stora som dufwor, lockas med en pipa, hållas för the läckraste ock bäst smakande foglar: äro hwita på kiöttet, når the äro stekte.

Korpar.

Kråker föda sig om winteren wid siökanten af Skiälfisk, men om sommaren söka the sin föda up i landet på äkern, ther åta korn ock göra stor skada.

Quia Cornix indicat clamore suo reliquis avibus prædas vulpium, accipitrum & hinc credita est pericula prædicere.

Kaijer, swarta, mindre än kråkor, följa gärnat med kråkorna, göra therås Reder i Torn ock kyrcke-taker. Or-

Orrar ock Orrhöner samlas om wåren til lek på stora myrer, tå the bäst kunna skiutas.

Katt-Uggler.

Kiött-Orar kallas ock Talg-orar jämwäl Mesetter, tå the wisa sig, följer winter straxt therpå.

Kramsfoglar fångas i snaror med Rönnebär, äro ock en läcker Spis om hösten.

Liungspolar kallas också Wijper.

Lom är en stor Siö-fogel med korta fötter, gör sin Rede ned wid watnet, så at han kan wälta sig utur Reden i hafwet, kallas then Norske Papegoijan.

Lärcka är then lille Foglen, som wisar sig wid Kyndels-Meßo ock siunger så wackert, ju tidigare han kommer, ju förr plär thet bli Wår.

Måfrar eller Mågar äro här til en stor myckenhet, ther the äro många ihop är teckn til myckenhet af Sill, Mackril ock annan fisk, som the fara efter ock upäta. The fångas med krok, hwar på sättes fiskelefwer, then the sluka i sig med kroken. Skinnet med fiädren drages af them; men kiöttet doger intet at äta.

Nöteskriker.

Örnar, som äro twenne slag, hålla sig uppe wid Siökanten, göra stor skada på Killingar, Lamm ock Harar, men röra aldrig en Höna sen mer för then, hwarest the ha sina nästen.

Tärner äro mindre än Måfrar.

Sparfwar många slag, grå, gula ock gröna.

Spetter, Hacke-spetter, Grön-spetter, Gulspetter föda sig mäst af the små matkar, som the picka ut af Träna.

Steglißer, som siunga så wackert, äro sälsynte.

Snöfoglar komma om Wåren med sidsta snöen.

Starar swarta ock grå äro en läcker spis.

Skater äro mångfaldige.

Troster kallas eljest Kramsfoglar.

Swaler åro nog utaf både i Kyrkor ock hus.

Tiåder eller Fiårhanar fångas om wåren tå the leka. Thet såges, at Fiårhönan ynglar af Skummet eller Fraggen, som går af hans Nåbb når han leker om wåren. Åro the störste Skogsfoglar ock skiöna til at åta.

Teister ett slags Siöfogel med röd Nåbb ock fötter, theras excrement eller tråck år ock af hög-röd fårga, ty the föda sig af Snåcker wid Strand-brådden, som utan twifwel förorsakar then röda fårgen, hwaraf Purpur skal wara kommen.

Uggler, Bårg-uggler, som ropa hiskeligen om nåtterna i mörckret och förskråcka folk. Katt-uggler, Horn-uggler ock Sten-uggler.

Thet 7de Capitlet.

Om allehanda slags Fyrfotade samt kråkande diur / som finnas i Ba-hus-Lån.

Båfwer år sålsynter, dock fins på några orter, såsom på Sotenås i Båfwendals Sockn, som fådt sitt namn theraf, jåmwål i Hogdals Sockn, wistas måst ock fångas wid fårska watn ock Älfwer; Båfwergiål år i Medicinen mycket bruklig och nyttig.

Biörnar åtskillig slag större ock mindre, swart-bruna och hwita; Men the hwita finnas allenast långst Norr på Grönland ock i Finmarken.

Bockar åro hår til stor myckenhet, dels för skin-nen skull, dels til spis för tienstefolk, ock then gemena hopen.

El-

Elgar Alces fångas ock här understundom som nu några år både i Norr-ock Sunnan-wiken. Elgs-hudar ha warit fordom wid Cavalleriet mycket bru-kelige ock nyttige til Munderings Wåstar, Kiólrar, Gehång ock Hanske Kragar samt Böxor: Men nu sen man begynt med kläde i stället äro the i ringa pris och wärde.

Får äro här af thet ringa slaget: Men Engelska äro få, allenast på Herre- och Prästegårdar: dö myc-ket bort af watn-siuka i theßa sidlänte orter. Böra stå inne i regnwäder.

Groder äro af åtskilligt slag. Här äro padder, kloßer och Toßer, endel uphålla sig i Träsk och Mo-raßer, en del hoppa up i gräset, en del äro gräseligen stora ock tiocka, hwilka intet äro i watn utan hålla sig wid husen.

Gräshoppar lat. Cicada, locusta äro nog af särdeles i torck år.

Gräsmatkar lat. Bruchus, hwilcka äro gröna och mörkgula.

Getter äro här så wål som Bockar, af hwilka en god hushållare skaffar sig både Ost och Smör, hälst en Get ofta molckar mer än en ko: Dock swarar altid 3 Getter mot en Ko.

Gräflingar.

Guldsmeder äro små krypande bland stenar och skinande diur på ryggen.

Harar woro hår mer än många, ther the icke af Wargar, Räfwar ock Örnar blefwo upätne.

Hermelin är mycket rar, kallas Rößin-Katt, Mustela, om Wintern är then hwit ock om Som-marn mörk-brun.

Håstar finnes här både af Norsk och Skånsk art, the af förra art äro små ock undersätziga ock starcke;

Men

Men the senare wål stora dock triswas intet så wål här i Bårgsbygden; ty woro the förre til Dragone-håstar the aldrabåste ock tienligaste här på orten.

Hiortar ock Hinder komma såsom förjagade hit; men medelst Wargars myckenhet kunna intet trifwas här.

Hundar, åro nog utaf, Bandhundar, Fåhundar, Stugu-hundar, Jakt-hundar, Fogle-hundar, Watn-hundar, dock åro Fåhundar the förnämste.

Höns och Toppar, åro i hwar gård för ägg ock afwel skull, hwaraf man betienar sig både til Såppa och Stek i hushållet.

Ickornar finnas ock i skogsbygden. Sciurus på latin.

Igelkottar eller Piggswin latin Erinaceus, hystrix, åro dock sällsynte.

Kaniner åro få, allenast på Herre- och Pråstegårdar, somlige af them åro gråaktige ock somlige, särdeles om winteren, hwite.

Katter åro mångfaldige af åtskillige färgor; dock hålles the bekswarte för the båste, hwars skin om winter-tiden ser öfwermåttan wål ut, liksom Mårdskin ock kan på samma sätt brukas, når the wål redas. Wildekattor som åro mycket stora, åro mycket sällsynte

Lodiur, som eljest här kallas Giöper, fås understundom både Warg-lo, Katte- ock Råf-lo: dock år Kattelo then förnämste.

Mullwarpar åro mer än många i Trägårdar ock på åkren helt skadelige diur, som af inrättade kattor ock hundar någorlunda utrotas, men båst wid islößningen, tå man öfwer alt med samlad makt igenom klubber stöter ned then frusna jorden och förqwäfjer them altså på en gång, probatum est.

Möß

Möß åro til stor myckenhet ock kunna hwarken genom katter eller Mercurium fördrifwas.

Myrer åro 2ne slag, dels Etter Myrer brunaktige, hålla til i jorden: dels flygande, Mimour kallade, hwilka hafwa sitt tilhåld i gamla Tråder.

Ottrar både i färskt watn så wål som i salta hafwet, hwaraf Otterö hår i Tanums Sockn, mig tilhörig, utan twifwel fådt sitt namn, hälst ther ock wanckar både Sålar ock Ottrar.

Oxar, Koer, ock slikt Få finnes dels store, dels små; Men inga wilda oxar finnas hår som på Öjorna i Norrige. The båsta, största ock fetaste åro ut wid hafwet ock på Öijarna medelst then salta Tång the få at åta ock dricka ibland thet salta watnet, hwarföre ock theras Smör år likſom Holländskt Smör gult ock fett.

Ormar åro mer ån alt förmånga både Etterormar, Hugg-ormar, Lind-ormar ock Watn-ormar med hwit ring om halsen, jåmwål Trå-ormar eller råttare Matkar, Teredo på latin à terendo, ty the bora sig genom hårda Trådet, hwarigenom många skepp, som i Holland för några år sedan, bli olyckelige och siuncka til grund, ther the ei med Salig D. Hiårners Trå-ballsam strax bli försedde.

Råfwar åro otalige, inga swarta eller Hwita, som up i Norrige, utan allenast röda.

Rotter, finnas intet stort hår på Landet utan måst i Ståderna. På Oroste-Land åro the så fördrefne, at icke en år til at finna.

Sirßar åro på många ställen i hus, som gamle åro, hafwandes måst sitt tilhåld uti Spismuren, therifrån man får höra theras Sång bittade ock sent.

Sniglar åro 2ne slag, store swarte utom hus, jåmwål små, the grå finnas under rutna Bråder ock stockar;

stockar; Men Watn-Sniglar hafwa Skal såsom et hus wid ryggen.

Spindlar åro i alla rum, ther the så lof at wara, dragandes til sig alt förgifft som år på thet stället.

Swin af stort och smått slag. Bönderna hafwa the stackote, tiocke med korta ben, men af utländsk art åro the långe ock smale.

Ulfwar ock Wargar åro hår alt förmånga ock göra stor skada på Boskapen, Håstar ock andra Creatur, oacktadt man nog går i Jagt efter them.

Jag skulle ock i ett särskilt Capitel skrifwa om alla the Trå ock Örter, som finnas hår i Bahus-Lån, men emedan thetta Wårck tå blefwo alt för widlöftigt ock kan hånda ledsamt at genomlåsa, och jag theßutan ingen Botanicus år; wil jag then Gunstige Låsaren, som ther af sitt Nöje finner hån wisa til åtskillige i Trycket utgångne Botaniske Böcker ock Rosarier, såsom Flora Danica &c. Utom hwad Herr Prof. Botan. i Upsala Carl Linneus sammansattat ock nyligen Dn. Studiosus P. Kalm hår i Bahus-Lån upsökt ock til Kongl. Wetenskaps Academien 1742 ingifwit, som ses kan i 2dra Quar-Talet 1743. p. 105. Hwaribland 1 Strandkål år at mårka för fattigt folk, hwilken wåxer wid Hafs-Strander på en stor del Holmar i Sand ock Stengrus bland klapperstcn, ther inga andra Örter wåxa kunna. Sådan kål fins på Ljung holmen wid Strömstad, på Lingudd, på stora Swangen, på Olas-Skiår i Tanum samt på mångfaldiga andra stållen. Then ser aldeles ut som Blåkål dock större ock tiockare Blad, år tienlig både för folck ock få.

(2) Hafs-Ärter wåxa på sina stållen ock åro så stora som Grå-Ärter, ja så goda at åtas som andra, thet ingen förr west utaf. Ofta finnes på

en stielck 30 til 40 Skalmar, hwilket är til at tacka GUD före, särdeles i dyr tid. Wore mödan wärdt, at them plantera på slike örter, som ingen gödsel kräfwer.

Thet 8de Capitlet.

Om Skog / Marck / Åker / Äng samt Mineralier och Bårg-Wärck.

Skogarna äro här i Lånet måst utödde, dels i gamla dagar under thet stora Sillefånget, tå Schottar, Holländare ock Engelsmän kommo hopetals hit ock förde jämte Sillen all then Trä-last the kunde nå ock få, dels under åtskillige Feigder, tå Krigsfolcket högge offta ned ock brände up mer än the skulle.

The Skogs-Parcker, som nu finnas dock måst Norr up i Fiällen uti Bullarns- ock Wätte- samt Sörbygdens ock Lane- Häraderna i Wikorna, bestå af Gran, Furu, Eek, Bok, Biörck, Aal, Haßel, Een, Runn, Alm, Hägg, Oxelträ, Ask, Asp, Lönträ, Hagtorn, Lind, Barlind, Hyll, Pil, Sälgträ, Palmträ, Holtsbärsträ, Wide, Brägon eller Trollbärsträ, Slåtorn, Hagetorn ock Nypetorn. Så fins ock här ock ther, som jag upletat thet Trädet Salix Amerina på Swenska Jolster, eller Hälster, men här i Bahus-Län kallas thet Ister / som är wärkeligen ett Bomulls-Trä, thet jag länge eftersökte, innan jag kunde finnadt, wäxer frodigast i dälder ock sidländt marck, ock ser ut på bladen som Pil, har sina kottar fulla med Bomull, och altså ett ganska nyttigt Trä, hwarom en Tractat är utgången af Herr Gustav Westbeck 1744 i Stockholm.

Utom åtskillige slags fruktbärande Trä med Äp-

plen /

plen, Påron, Plommon, Kirßebär, Walnötter, Fikon och Windrufwor etc. i Trägårdar planterade, hwilka jämte Humblegårdar årligen alt mer ock mer, sen fred blef, tiltaga.

Angående Åker, Äng ock Marck här på Landet, så är then olika: Ther ingen Skog fins, är bästa Åker-Jord ock god Liungmarck til Bete för Boskapen både Winter ock Sommar: Orsaken är, emedan Träden draga then största Saften, ther the stå, til sig från Åker ock Äng.

Utsädet på många Gårdar särdeles i Norrwiken är ganska litet, så at på ett helt Hemman sås ofta intet mer än 8 eller 9 Tunner, högst 16 eller 20 på några få; dock efter the äro belägne emellan Bärgen, af hwilcka rinner mycken fetma ned i Åkern, slår thet sällan felt, utan i stora Wät-år, som dock igenom GUDs Nåd kunde någorlunda hämmas, ther Åboerne blefwo här strängare tilhåldne at göra diupa ock breda diken om sina Åkrar, thet många af Herrar Ständs-Personer begynt til at göra igenom Dal-karlar ock andra unga karlar här hemfödingar, som af them lärdt, icke utan största frucht ock nytta; Sen at skaffa sig Riistörar, hwarigenom mycken Säd kunde bli wäl bärgad, som nu i Wät-år ligger på Åkern ock gror in, ofta aldeles rotnar.

Här sås möst Korn ock Hafre, dock på Herre- ock Präste- samt några få Bondegårdar, sås jämwäl både Hwete ock Råg, Ärter ock Böner; wid hwilkas utsäende borde i akt tagas ock efterlefwas Mentzers Swänska Åkerman.

Man finner fuller ock åtskillige Bärg så här som ther, på hwilka synas ännu Teckn, at ther warit i Danska Tider både Silfwer- ock Järn-Grufwor, Item Strek i Bärgen til allehanda slags Malm, jämwäl

Bårg- Chrystall ock bekswart Sten hela stora Bårgen igenom, som skifwar sig helt tunt: Men emedan ingen måst af medellösshet ock mangel på Skog tör wåga något här på, bli sådane eljest för Riket ock undersåtarne hårliga, dock hårdt nedsatte Skatter, helt onyttiga. Wißerligen lönte thet Mödan, om någre förståndige Bårgsmån, eller Stipendiarii från Academien, som ther studerat jämwäl ex professo uti Oeconomien ock hade rått wetenskap om allehanda slags Bårg- Arter, blefwo af Höga Öfwerheten förordnade och befalte om Sommaren at resa omkring, öfwerse ock noga besiktiga the Bårg, som gofwo Spår ifrån sig om god Malm, sårdeles ut wid Hafwet på Öjorna, ther Solen år måst wårckande.

The Bårg här åro til en stor myckenhet, åro faseligen höga, långa ock stora liksom the största Slott och Fåstningar. En del af theßa Bårgen tiena til Qwarn- Stenar, som brytas therut ock huggas til, såsom the böra: The som bo på Slåttbygden ha begynt nu tämmeligen at bryta och spränga sten af theßa Bårgen och thermed göra Stengårdar, them jag ock strax efter mitt anträde til Tanums Pastorat, at ther med skona Skogarna ock förtaga årlig kostnad och beswår, anlade här på Pråstegården öfwer 600 famnar, år 1720. På Öen Remsö i Tiärnö Sockn mig tilhörig ej långt från Strömstad belägen finnes alla Bårgen öfwer stora breda Ådror med swartbrun sten, lik Skrif-taflor och skifwer sig. Wore önskeligt, at then hade i sig en Bårg- art at göra Teen af efter Doct. Hiernes Beskrifning om Bårg- art Anno 1694 Cap. X. §. 3. på Tyska, ther han så skrifwer: Das Zinn-Ertz ist unterschiedlicher Gestalt, hat gantz andere Farbe und Gestalt, als das Zinn selbsten, in schwartz-bräuner und dichter je beßer, kan von denen Unerfarnen und ungewohnten schwerlich wieder erkant

erkant werden. Dem Finder deßen wird ein ansehnlicher Finde-Lohn versprochen.

Här finnes ock åtskillig underlig slags Jord emellan Bärgen, som wisar, at the äro fulle med Mineralier; ty en del är bekswart, en del gol, som kölerfärga samt af röd ock rostaktig Färg, utom Skiäller, hwar ibland finnes stora ock små Oster-Skaler med Lock ofta ofta uppä, af hwilka Landtmannen bränner mycken kalck, som allenast tienlig är til Huders barckande: Så är ock mycken Blå-Lera både fin ock grof, hwaraf mycket kunde arbetas, ther Tegel- ock andra Bruk blefwo här uprättade, Inbyggarne til ogemen nytta ock fromma; Men si! nu är thet alt beklageligen fördolt för theras ögon.

Thet 9de Capitlet.

Om Inbyggarnes Handtering/ Handel och Wandel så på Landet/ som i Städerna.

NU af alt thetta, som förbemält är, nemligen af Fiske, Skog, Åker, Äng ock Boskap har Landt Mannen först ock främst sielf sin Födo, som är ringa nog hos gemene Man ock fattigt folck, i ty the må låta sig nöja, til fullgörande af sina årlige Skatter ock Utlagor, med tunt Flat-bröd af Korn- ock Hafre-Miöl bakadt på en Järn- eller Stenhälle samt Gröt och Wälling hwar dag, jämte ett Mål Mackril ock ett Mål Sill, undantagandes Sönn- ock Helgedagar, tå the få Kål eller Ärter med Kött ock fläsk uti, samt swag dricka: Ölet med kakebröd brukas mäst til Frukost, särdeles sen thet skadeliga Bränwinet blef i en wälsignad stund af Höga

Öfwerheten almänneligen förbudit at bränna. Hwad the nu kunna ha öfwer til dageligit uppehälle, thet sälja the bort ock föra til the närmaste Städer, Giötheborg, Uddewalda, Mastrand, Kongelf ock Strömstad både allehanda slags Fiske-waror, Spannemål, Boskap ock Trä-Last, jämwäl efter Kongl. Frihet drifwa the mot utsatt Tull efter Taxan til Norska Gräntzen Swinesund en stor hop af Boskap i Oct. Månad, när the här hemma then intet kunna försälja, så at the ther med under slik handel ock wandel kunna tämmeligen betala Crono-Utlagor, jämte andra Tarfwor.

The som bo up i skogsbygden ock få knapt så mycket af Gårdsens Gröda, som the kunna uppehålla sig sielfwa med, utan nödgas mäst årligen köpa Sädes-korn, söka sin Näring med Timmer-körsel, Last, Bräder ock Wed samt Näfwer, utom thet the ock ha til salu både Oxar, Stutar, Får ock Bockar samt Smör, Ost ock Talg, hwar med the skatta ock sig uppehålla.

Köpmänner i Städerna idka sin Handel dels til Siös, dels til Lands: The rike hafwa sina egna Skepp ock Fartyg, på hwilka the föra ut åt Holl- ock England samt Franckrike Järn ock Trä-last ock ha hem igen Salt, Win, Specerier, &c. The ringare ock mindre förmögne Borgare handla med Fiske-waror, Spannemål, Kläden, Järn ock Järn-Redskap från Bruken. Utom hwad Källare-Mästare ock the som hålla Wärdshus kunna ha någon förtienst af Resande ock andra.

Thet 10de Capitlet.

Om Odals-Jord/ Odalsmän/ Land-skyld/

skyld/Landsskylds ock Mensal-samt Annex-Hemman/ Byxel/ Taga/ Skatt ock Crono-Utlagor Årligen.

Odal betyder fast, Laggill, fri för Skatt ock Tunga.

Odalboren; then som år boren eller född til sina fåders fasta Ägendom eller Frålsegods.

Odals-Jord år thet Arfwegods, som en fådt efter sina Förfåder, hwilka kallas nu som förr Odals-Mån:d.å. Jordågande, frije Bönder, eller någre andre Personer, som i 2 Mans åldrar, eller 2ne Mån efter theras föråldrar haft i rolig possession i 30 Wintrar sin Odals-Jord, ock år kommen i 3die Led utan klander, efter århållit laga Skafft ock Skiöte. (l) At Odals-Rått år mycket gammal ses af then Norska Chrönickan, hwilken såger, at tå Harald Harfager lade under sig Norrige ock blef Enwålds Kong, tog han alt Odals gods til sig, och alla Bönderna, som woro Odalsmån måste gifwa honom Landsskyld; Men Kong Hagen eller Håke Adelsten loste på Tinget, tå han blef tagen til Kong, at han wille ge Bönderna sitt Odal ock Ägendom igen och göra them til Odalsborne.

Odals-Frihet består ther i, at en hwar kan icke allenast tilhandla sig sådant gods, utan ock thet sielf bruka ock besitja, eller fåsta thet bort åt andra mot wiß Taga ock Landskyld, ock år i synnerhet thet Förskiål at mårka emellan the Norske Odalsmån ock Jordågande Bönder i Dannemarck, at the förra nemligen Norske

(l) vid Spegels Glossarium p. 325. och gambla Norske Lagen Odals-Balcken. cap. 1.

ske Odalsmän (hwar under Bahuslänningarne begripas) icke ärkänna något annat Herrskap öfwer sig, utan allenast Kongen ock Cronan, til hwilken the endast skatta, så at Odalsgods har samma härlighet nästan som Adeligit Gods, ock en Norsk Odalsman kan ej obilligt kallas en liten Adelsman.

Änteligen är at märcka, at **Odal** är en så starck ägendom, at tå man säljer något til oryggelig ägendom, plär man thet kalla et **äwigt Odal** och ägendom; Therföre när någon har köpt Odal ock han wil sälia thet igen, må thet hembiudas then, som thet först sålde eller hans arfwingar(m). The Norske Bönder, ja ock BahusLänningarne, höllo sig fordom, i anseende här til, för små Herremän ock sågo sin Odals-Rätt an, som thet största klenod the ägde; Förthenskull har Kong efter Kong aldrig welat betaga Odalsmännen theras Odals-Rätt, ej eller förordna något, som them kunde förswaga, särdeles som Konungarna sågo, at thenna härlighet gaf Odalsmännen ambition ock stort mod, i synnerhet wid alla Feigder, tå the, til at förswara sig ock sin Odals-Jord, wiste sig så i Tapperhet, at the intet folck i werlden wille eftergifwa.

Här i Wikorna uti Bahus-Län finnas the måste ock bäste Odalsmän af alla Stånd nu för tiden, hwarföre som en stor hop af them ej kunna komma til at sielfwa bo på sina Odalsgårdar, så pläga the antingen mot en wiß Summa Penningar förpanta sitt Odal til främmande på wißa år, hwilka kallas **Pante-män**, som bo på sådant Odal utan Taga ock Landskyld, så lange Pantåren wara, ock tils Pante-skillingen, efter the utsatte årens förlopp, blir betalter: Eller ock skaffa the sig **Fäste-bönder** på sina Odalshemman, som

(m) Norska Odals Balken §. 7.

som kallas dels Leilänningar, dels Byxelbönder, (ty bygsla är ett Norskt ord ock betyder så mycket som leija eller fästa) ock tå ger en sådan Leijlänning til Odalsmannen icke allenast Taga ibland hwart 3die år, ibland Lifs-Tids Taga, samt årlig Lanskyld, bestående i Malt, Råg, Korn, Smör, Fornöt etc. eller ock alt råknadt uti Contante Penningar, alt som Gården är god ock stor til; utan ock the äro förbundne at göra Äcker ock Arbete hos Odalsmannen, når han så behöfwer.

Then gamla Norska Lag förordnar (n) at når ther äro många Lotts-ägare til en Gård, tå äger then allena Bygselen, thet är mackt at sätia Bonden til ock ifrån Gården mot Taga ock Landskyld, som har then största delen i Gården; ock tå Lott-ägarne ha lika stor part, göres Förskiäl på theras Ständ, om then ena är Adelsman, then andra Präst, then 3die Borgare eller Bonde, tå bygslar then förste eller förnämste, hwilken bemälte Lag kallar båste Man.

Sådane Landsskylds-Hemman äro fordom i Catholiska tider til en stor del bortskiänckte i Siälegåfwor så wäl til Kyrcka, som Präst, af somlige mer ock somlige mindre, alt som the haft kärlek för sin Präst ock råd til, hwilken Landskyld eller Ränta Kyrkorna ock Prästerne ännu oförrykt, likson i Norska tider, niuta efter Freds-Fördraget, tå Landet blef Swänskt, så at mången har rätt ansenligt, men största delen litet nog. Hwilka hemman kallas Mensal-Hemman för Prästerna, såsom wederlag up i Landet för stor giästning, hwilka äro nu dels indelte til Dragone- ock Båtzmäns-håld; dels oindelte, af the senare har Prästen mästa ock båsta Rättighet, utom Smör, Offer ock Tijonde efter Föreningen 1722.

Wid Land-skyldens upbärande war mycket brukligt,

(n) Landleje-Balken. 1. Cap.

ligt, efter gamla Norska Lagen at nämna Hudar ock Skinn; Hwarwid aktades at 1 Hud skulle swara emot 1 Tun. Skyld, bestående af 12 Tölftingar eller Sättingar Malt; ock 12 Skinn emot 1 Hud ock altså 1 Skin emot 1 Tolfting Malt.

Utur ett gammalt Manuscript finnes Landskylden i gamla Tider således wara satt ock taxerad.

Ein Marck Guld år suo god, sem VIII Bugild Marck.

Ein Bugild Marck er suo god, sem ku, eller halw Wißmar Pund Kopar.

VI. Roker Korn er suo god, sem VI. Faar eller IV Geitar eller 1 Lod Syl fur gammult.

Eit Marmataboel eru IX Spanner Korn-Stad i Jordu.

Hessel duboel er eit halfmarckis boel eller IV Eriktzboel.

Eit Marckeboel er VIII Eiris boel.

Try Laups-land er halftredie Eiris-Boel og III Penninge-boel.

Tre Örtuge-Boel er eit Eiris-Boel.

Tre Mamateleige er eit Marcke-Moel an Agdesidu. (o)

At thenna gamla Skrift thesto bättre förstå, wil jag til the okunnigas upplysning, i korthet förklara Eiris- ock Örtuge-Boel. Boel thet betyder ett Hemman ock Bolstad thet år Boståålle, ock Bolby kallas ett stycke Åker. (p) Men Eiris thet år Öre på Swånska: 1 öre galt fordom 15 Penningar, så at 2 öre war $2\frac{1}{2}$ skilling Dansk: ock 1 öre Sölf war $2\frac{1}{2}$ Penning

(o) Ramus om Noriges Beskrifning p. 26.
(p) Veil. Gloss. Dan.

ning, som nu skal wara 7½ skilling Dansk. (q) Örtug eller Örtig åter war fordom 8 öre: Men 24 Örtuger giorde en Marck; ock 40 Marcks Böte war efter G. Stiernhielms utråkning 240 Tunnor Såd. (r).

Angående Hemmanens Natur och Beskaffenhet; så åro the af olika art.

(1) Frälse-hemman, som kallas Allodial-Ägendom, jåmwål Öde thet år Frälse-gods, hwar om Loccenius emot Vossium skrifwer (s) besitias merendels af Ridderskapet ock Adelen, efter Råå ock Röör, thet år the Råmårcken ock Dele-Stenar, som finnas i Skogar ock Marck til Skildnad från andra Hemman. The som åro belägne innom Råå ock Röör, ock kallas Insockne Frälse, göra på wißa dagar ock tider Arbete på sielfwa Såterien eller Herregårdarna, ther Hårskapet bor, utom Acker ock Skiuts-fårder, når the bli befalte. Men Utsokne Frälse betala alt med Penningar arbete ock Acker, åfwen som thet sker

(2) Med Ofrifrälse Hemman, som så kallas efter the bebos ei af Adelsmån utan andra Stånds-Personer, Pråster, Borgare eller Bönder, ock altså intet niuta the Privilegier, som tå the hörde Adelen til, utan må 2ne sådane hela Hemman hålla en Båtsman, utom Odal-Skatt til Cronan, når Ofrifrålsemannen ei Hemmanet sielf bebor; dock år Skatten lika stor ock betalas måst som fordomdags i Landgille eller Landskyld, nu med Malt, nu med Smör utom Forings-Nöt, Taga ock Kånßel, som sker når Omskifte sker efter åboens död. Hwar wid år at mårcka, når någon frågar, huru många Pund skyllar

(q) vid. B:B. C.24. (r) P. Dykman de Moneta Svet.
(s) de vit. Serm. Lib. 2. c 2.

skyllar thet eller thet Hemmanet? ock ther på swaras 4. 5. eller 6. Lisp. skal man räckna hwart Pund för 50 RiksD. eller 75 Dal. Sm:t.

Huru nådigt Hans Kongl. Maj:t sig utlåtit för för Frälse-männen, at the skola sådana från Adelen köpte Frälse-hemman få behålla ock besitia för sig ock sina arfwingar alt framgent under Frälse-manna Rätt, thet kan klarligen ses af Adelens Privilegier. (t).

(3) Skatte-Hemman Prædium vectigale är af samma art som Odals-hemman (hwarom i Början på thetta Capitel) nafwandes ingen macht at drifwa en sådan Skatte-Bonde från sitt Hemman icke eller hans Hustru ock Barn, så länge the göra Rätt för sig: Men ther et sådant Hemman, genom Åboens lätia ock försummelse, kommer i Lägerwald ock blir 3 år ödeliggandes, anses thet strax såsom Skattewrak och hemfaller Cronan, hwilket intet går na sker, utan i långa swåra Feigder, hwar efter the dock på Kongl. Råd ock Resolutioner (u) kommit frije til sina Skattehemman igen, när the allenast betala the inneståënde Crone-utlagor, som skedde nu efter sidsta Ofreden. Theße Hemman böra skiljas ifrån thet

(4) Slaget nemligen Crono-Skatte-Hemman, them en ock annan köpt af Cronan efter 6 års Ränta, ock thet i krafft af Kongl. Maj:ts Nådige Förordning (x) wid hwilka Hemman inge Förmåner äro mer sen än som förr, hwarken Landskyld eller annan

(t) Ridd. ock Adel. Privil. 1723. §. 27.

(u) Vid. Kongl. Maj:ts Nådige Resolution öfwer Allmogens Beswär 1720. och 1723.
Confer Mag Mentzers Swänska Åkerman An. 1727. pag. 9. ad 25.

(x) Kongl. Förordning d. 19 Sept. 1723.

nan Landgilde, utan allenast Besittelse-Rätten, hwar af then gör sig förlustig, som ej i rättan tid betalar Cronan, Kyrckan ock Prästen then Tijonde ock Skatt hwar ock en skal ha.

(5) Sidsta slaget äro pura Crono-Hemman, öfwer hwilka Konungens Befallningshafwande ha til at biuda ock befalla, sättia Bonde af ock til. The Skatter ock Utlagor, som the årligen betala, äro åtskillige neml.

1. Ordinarie-Jordeboks ock Mantals Ränta.
2. Crono-Kyrcko- ock Präste-Tijonde.
3. Mantals-Penningar.
4. Allehanda Contributioner.
5. Lands ock Slots-hielp.
6. Lön ock Betalnings-Afgifft. (y)

Här under komma nu sidst at beskrifwas Mensal- ock Annex-Hemman, hwilka blefwo lagde til Prästernas underhåld uti Drotning Margaretæ tid 1387. Ty när Biskoparne woro försynte med sina goda Bispe-Stolar, hälst the förut inga hade, utan woro wandrande Missionarii eller Sänningebod från Påfwen i Rom, så förornade thenna mäktiga ock mycket wisa Drotningen, at Archi-Diaconi, Diaconi, Cantores ock Caniker skulle ha til sina Inkomster wissa Præbender ock Kanike-Bord eller bona Mensalia; Ty man ser, at Canikerne hafwa i förstonne spisat wid Biskoparnas Bord; men tå the thet intet längre wille, utan helre bo i Enslighet ock Rolighet för sig sielfwa, blefwo thesse Mensal-Hemman (som ther af fingo sina namn) delte emellan Arcke-Diäkner, Diäknar ock Kaniker, som nu kallas Kyrckoherdar, Capellaner ock Klockare, hälst the uti Arcke-Biskopens Nicolai Tid, som lefde under

(y) Vid. Contributions Placaten af år 1719 och 1720.

der Kong Waldemar then 3die, blefwo kallade Dignitates thet är Wärdigheter eller Wördigheter, ock Delnings Boken på theßa Mensal-Hemmanen kallades Delte-Boken, hwaruti hwars ock ens Prælats, Caniks ock Vicarii Gods ock wärde blef infört ock uptecknadt; så at efter handen hwad som war tilförene liksom ett commune bonum eller samfält, blef til hwars ock ens proprium eller särskilt Ägendom. (z)

Angående härnäst Annex-Hemmannen, så äro the mäst anslagne til Äncke-Säten för Pastorum qwarlemnade Änckor, på thet the, efter sina Måns död, icke mätte wara wildfoglar ock flyta, som Watn kring Stenar, utan ha någon Torfwa ock hus at bo-uti: ock fast the hit tils haft theß utan både af Kyrckorna ock samteliga Prästerskapet årligen Contante Penningar til en Summa här i Wikornas Contract af 57 Dal. ock thet efter Kong FREDRICKS then III:dies nådiga anordnande öfwer hela Norrige, hwilket efter Pacta Pacis blifwit hållit wid macht; dock som oß syntes många ledo äntå Nöd, uprättade wi här i Wikornas Probsteri en Förenings Skrifft d. 6. Sept. 1739 til rundeligare Äncko-Hielp för alla warande Änckor i Contractet icke allenast Kyrckoherdarnas, utan ock Capellaners ock Scholæ-Betienters, bestående ther i, at hwar ock en af sin Tijonde ger hwar 50de Tun. eller 3 Dal. Smt. belöpande sig årligen til 121 Dal. Smt., som the nu få utom Änke-Säten, hwilken Skrift Hans Kongl. Maj:ts nådigst confirmerat (aa).

Thet

(z) Vid Chron. Archi-Episcopi Lundensis. Item Holbergs Dannemarks Riges Histor p. 486.

(aa) Stockholm d. 28. Martii 1740.

Thet 11te Capitlet.

Om Luften ock Nordliusningar.

Thetta Landet ligger under Polens högd eller Gradu latitudinis 59 til 60, hwarest Zona frigida wil likson taga sin begynnelse ock temperata nästan ändas, hwarföre Luften här i Landet är mera kall, än warm, undantagandes i hetaste Sommaren, ty tå plår offta stor heta förorsakas i the diupa Dalar af Solenes strålar, som falla på the höge Bärgen, som slå hetan ifrån sig, at Säden ock Gräset på kort tid wäxer ock mognar: Men wid siökanten, hwarest jämte Siögusten winden blåser häftigt esomoftast, är Luften så kylaktig och rånsad, at om Sommaren fins knapt någon ort kallare och friskare än här i Landet: Men ther emot är winteren både mörck, hård ock sträng som 1739 ock 1740, så at både Menniskior, Boskap ock Fiskar til stort Tal måste lifwet tilsätia, tagandes sin Början i Oct. d. 16 ock warar mäst til Tiburtii dag eller d. 14 Apr. Dock under sådana långa, kalla ock mörcka Nätter, när Månen icke skiner, utan thet är Neden ock klart wäder, pläga Nordliusningar, genom GUDs underliga Styrelse wara them resandom ock Siöfarandom, såsom en Pharos ock stor hielp at se wid. Thetta Sken ock Nordlius stiger mäst up i Norr ock går ibland öfwer hela wår Horizont längst Söder åt, såsom år 1707 syntes thet i Skåne ock på Zeeland, thet har en blekaktig lius färg, men wisar wid upstigandet, åtskilliga Färgor liksom uti Regnbogen, särdeles tå en tiock rödacktig dimba slår ned wid Horizonten, bestående

ende af swafwelaktige effluvier eller dunster, som intet äro än så mycket resolverade, hwarigenom thet stiger högt i wädret ock rörer sig rätt hastigt up ock ned i mångfaldige Strimmor, likson Orgel-Pipor kunde stå hos hwar andra, hwilcket sker i en otrolig geswindighet, icke annorlunda än 2ne Krigs-Härar träffade mot hwar andra på thet häfftigaste, dock intet oftare än i stilla kalt klart wäder, ofta hela Natten, hwarefter thet sedan stiger hastigt ned ock blir aldeles borta, särdeles när thet börjar på at dagas.

Altid ser man thet stiga up mitt emot Solenes Nedergång. e. g. tå Solen går ned i Södwäst, som om Winteren, stiger Nord-Skenet up i Nordost: dock måste man göra skildnad emellan sielfwa Nordliuset ock Wäder-Skenet eller Nordliusningarna; Ty thet är thet stora Lius, som står altid stilla ned wid Horizonten, sträckande sig efter ögnemärcket 1 aln högt ock tiockt som ett stort waxlius, wisande sig allenast för them, som bo i Zona frigida under Polen.

Om thetta Nordlius har jag discourerat med Resande ock haft stor Brefwäxling icke allenast med then Lärda ock uti Physicis eller Naturliga saker mycket förfarna Matheseos Lectoren i Giötheborg Herr Mag. Wassenius; utan ock med then widtberömda och Högwördige Biskopen Herr Hilarius Hagerup i Dronthem: Men then förra håller thet aldeles för en Chimæra eller Ens rationis: Then senare berättar sig ingen kundskap ha här om, ty så skrifwer han på Latin til mig: (bb)

Men

(bb) Lux illa, quam scire desideras, aquilonaris, mihi plane ignota est, & sine dubio redit ad fabulas. P. S. Hæc scripseram, accessit vir quidam navigandi peritus, qui pro certissimo tradit, lucem aquilonarem nihil aliud esse, quam ipsum illud lumen, cujus phases vibrantes

Men the andre Nordliusningar eller Wäder-sken, äro helt fina strålar ock gå ibland öfwer hela Himmelen.

Hwarifrån thetta lius, såsom en Moder til Nordliusningarnas Alster, har sin uprinnelse, synes mycket underligt, ock jag nog sökt at utgrunda, samt få the Lärdas Dissertationer här om i synnerhet celeb. Mathematici Horrebovii Cogitationes de Lumine Boreali, men här tils förgäfwes; ty inter kan thet wara någon reflexion af Solens eller Månens Lius, emedan ingenthera tå wisar sig på Himmelen, utan äro under wår Horizont hos Antipodes: Men kan icke eller weta, om under Nord-Polen skulle finnas så store Eldsputande Bärg, såsom Hecla på Island, at Lågan ther af kunde lysa mot Isbärgen ock therifrån gifwa en reflexion i Luften ock Skyen: Men som man försport, at sådane Elds-bärg, såsom Hecla, Ætna ock Vesuvius hafwa stannat hela 30 år ock intet wist thet ringaste Teckn af Eld ock Lius, är fåfängt at lägga orsaken til them.

Om thet är sant, hwad Mercator in Atlante skrifwer, at i Grönland gro gräs ock Örter, i kraft af then underjordiska wärman, som qwecker them så, at the af infallande Winterkiöld ock Snö icke bortdö, ock at samma underjordiska Eld således upwärmer Jorden, at Hafwet tätt omkring Grönland icke tilfryser; tå är wäl troligt, at samma underjordiska Eld må någorstädes hafwa sin öpning at utbrista ock få Lufft, ty eljest kunde then ej mer brinna, än Eld i en med Spiäll tiltäpt Kackelugn; dock låt wara, at

E un-

& fulgurantes interdum super nostrum horizontem conspiciuntur; Sed NB. sub arctico Polo concentratum magis & quietum existit & existit continuo per totam hyemem. id quod Tibi dictum velim. Valeto Nidrosiæ d. 14 Sept. 1739.

under Nord-Polen skulle finnas brinnande Bårg, så kunde man åntå twisla, om Nordliuset ock theß sken ther af kunde förorsakas, hålst man i gamla dagar aldrig wiste så mycket at tala hår om, som nu, icke eller syntes så tidt ock ofta, hwilket, efter mitt omdöme, synes komma theraf, at nu åro flere Isstycke eller så kallade Isbårg, the ther efter Past. Barhovii wålbemålte Biskop Hagerups K. Swågers Beråttelse, tå han för en tid sen war hos mig wid återresan til Norrige från Köpenhamn, nu för tiden åro 40 til 50 Mil långa ock se ut som höga stora Bårg, liknandes långt ifrån nu stora Slott, nu stora Skepp, alt som Isbårgen åro stora til, dock ibland them alla år et thet högsta, liksom ett Spetz-bårg med Torn på, hwilket står mitt under Polen (cc); hwaraf jag föll på the Tanckar, at sielfwa Nordliuset nu intet annat wore ån Spetzen af thetta högsta Isbårget, som af Nord-Stiårnan ock the andre Himmelens Lius, kastar, efter Tö-wåder ock Siöguften (som gör Isbårgen klara ock frija från Snö, then ibland hindrar Nordliusningar) genom reflexion et så starckt sken, såsom et stort stadigt brinnande Lius ned wid Horizonten från sig up åt Himmelen ock tillika med alstrar i början theßa Nordliusningar af åtskilliga figurer ock couleurer, hwita, gröna ock blå, hwilcka, efter mitt tycke, beståå af intet annat ån resolverade particulis glacialibus, hwilcka per rarefactionem åro up under Atmosphæra eller Luften så fine ock små, som Atomi eller Solegran, kunnandes altså intet stå stilla, utan likson hafwet i stillaste wåder swallar, ock man ser wid roendet på hafwet om natte-tid, huru ther lyser i wat-

(cc) Conf. Past. Hans Egedes Grönlands Beskrifning An. 1741. p. 28. &c.

watnet efter hwart Åre-tag, så är ock Luften full, skiönt wädret är aldrig så klart, med allahanda gläntzande Particler af åtskillige fårgor, the ther i Luften samlade ge ett sådant sken ifrån sig, at man kan ther wid se at låsa. Ibland synes GUD betiena sig af theßa Nordliusingar til Teckn emot instundande Krig, Hunger, Siukdom ock dyr tid, tå owanlige figurer af åtskillige slag wisas på Himmelen, såsom 1718 19-36-37, tå ned wid Horizonten syntes, under Lysningarna, Himmelen wara liksom full med Blod, hwilket dock utan twifwel hade sina naturliga orsaker, hårrörande af en stor myckenhet Swafwel-dunster, som tå utur sina giömmer utbrusto, hwar med GUD wille warna ock upwäcka the syndsäkra menniskior at i tid upstå ifrån syndenes Sömn, innan werlden kommer med Eld ock Swafwel at upbrännas.

Alt thetta med mera, som kan hafwa sin grund i Naturen ock af förfarenheten, kan then Gunstige Låsaren skiärskåda ock ther af taga så mycket honom behagar, ock af theßa skiäl sig så länge betiena, tils någon lärd Mathematicus wid Academien wille ex professo thenna diupsinniga Materien afhandla ock theß rätta grund uppenbara.

Thet 12:te Capitlet.

Om Ätte-Backar / Jätte-Grafwar ock Sten-Rößior.

I Hedendomen, tå inga Kyrckor eller Kyrckiogårdar woro, ha the här boende gamla utsedt stora Jordhöaar ock Kullor til Grifter åt the dödas Kroppar, them the kallat Ätte-backar emedan hwar ock en Ätt eller Släckt hade sin Backe, then

the gemenligen besatt med stora ock små upreste Stenar, alt som Ätten war hög eller liten, ock som hwar ock en i Krig wist sig tapper.

Theßa Ättebackar eller Högars Ålder / Haugs olld: ætas Collium synes ha sitt ursprung af Freyr then II. Kong i Swerige, ty tå han efter Odin wille inbilla the Swänska, at han städse skulle lefwa, befalte han sina Wänner, at the skulle förwara hans Lekamen efter döden i en högd, hwar om Snorre talar således: Da hans dödstimme var förhanden, lode hans wenner ingen komma til ham, imedlertid uprettede de en stor hög, hwarpå de giorde en dörr og tree häll, och då han havde opgiwet sin Aande / bragte de hans Legeme hemmeligen ind udi samme hög, og bildte de Swenske ind, at han endnu levde / sam förwarade hannem der udi tre aar. Ther efter följde hans wänner ock sina döda i högder begrofwo, som ses i förtalet af hans Chrönicka.

Men af Arildz Tid hafwa the låtit sina döda bränna ock theras aska i Urner eller Lerkrukor förwara ock nedgrafwa, hwilcken tid, the thet brukte, blef kallad Bruna Olld: Ætas combustionis, hwilcket Snorre Sturlesson bewitnar med theßa ord: Then första ålder (säger han) blef kallad Bruna Olld eller brände ålder, da blewe alle döde förbrändte til aske. Ther efter kom Haugs-Olld med högarna, som förbemält är.

Wid sådana Begrafningar, blefwo ock uprättade stora Stenar, som kallades Baute-Steine eller Lik-Stenar, dels til de dödas åminnelse af stor Att ock Släckt, dels för theras skuld, som sig tappert hållit emot fienderna.

Then

Then Engelske Scribent Sheringham skrifwer therom således: **Thet Nordiska folcket uprättade fordom åtskillige *Monumenter* af Marmor ock annor Sten, hwarpå blefwo skrefne theras Bedrifter.**

Sådana Ättebackar med höga stora upreste Stenar finnas ganska många i hwart Pastorat, särdeles i Norrwiken. Ibland finnes wid theßa en stor diup hola med bred stor Sten öfwer, dock så, at man kan gå ther in ock stå raker: En sådan kallas här **Dyr-Hus**, antingen ther af, at wildiuren i ondt wäder sig ther skylte, emedan folcket kallar här på orten diur, **Dyr**, eller (som troligast är) efter the offrade diur i Hedendommen åt sina afgudar på sådana Hallar, som ther til woro helgade, icke annorlunda än Israels Barn, efter GUDs befalning, offrade Påskalambet etc. som the igenom Traditioner hördt ock altså til öfwerflöd ofta offrade sina egna Barn, måtte thet wäl heta **Dyrhus**/ pretiosa domus.

Under sådana stora Hällar, wil man ock säga, at Jättar, Kämpar ock Resar haft sina Grafwar til Äreminne, dels för theras stora wäxt skuld, dels för theras Tapperhet ock dråpeliga gärningar, hwilcka förthenskuld kallas af gemene man Jätte-Grafwar.

Märckelige äro ock the otalige, store ock wide Sten-Rößior ock **Högar** alt med Kultersten måst på höga Bärg wid Siökanten ja ock up i Landet wid Paß, som man skal fara igenom, hwilcka ej i Syndafloden, utan med flit af menniskio-händer synes wara så ihophämtade; ty tå the i gamla dagar hade hwarcken krut eller kulor, brukte the dels med sådana Stenhögar stena leswandes en hop Mißgärningsmän, som tå torde wara många ihop, dels betiente

 sig

sig här af at förswara sig emot sina fiender til Lands och Watn, särdeles then tid Näse-Kongarna här nåara 100de år regerade, brukte Afguderi, Wålde, Wåld, Rof, Brand, Orätt ock Lösaktighet på alt sätt, tå hwar ock en på sitt Nås, såsom ett litet Rike, e. g. Stångenås, Sotenås, Bokenås, hade sina Jätter ock Resar, hwilcka tillika med Mißgärnings-männen, som woro dömde af med lifwet, förmenes hafwa blifwit pålagde at frambära i en hög så många Stenar til många 1000de i hwar hög, måst alla runda; hwilcket alt styrcker min mening.

Utom theßa Sten-Rößior finnas ock på många ställen i hårda Bärgen uthugna Circkel-runda Gropar eller Holar, som folcket här i Landet kalla Bärg-kiälar eller kiätlar ¾ aln måst i Diametern eller breda ock 1 aln ock ibland mer ibland mindre diupa: Någre, dock få, äro fundne så store, at the äro 2 alnar twärt öfwer ock 4 alnar diupe, en sådan fins i Strömstad ock i Qwille på Gården Kalfskin. Utom många flera större ock mindre på Wäröjerna i Tanum, item på Smörkullen i Skredswik ock Gården Röd: Men wid Siö-Stranden äro otaliga små Holar altid ned under the höga Bärgen. Hwar til theßa utan twifwel med flit utarbetade Bärg-gryter warit brukade, wet ingen at ge mig besked om.

At the af Hafsens Böljor genom runda Stenar under Synda-floden ock ther efter kunnat blifwit så formerade artificialiter rotunda figura efter rättäske Circkel, thet går öfwer min horizont, dels i anseende til theras diuphet, dels höga situation från Hafwet. Jag tror, at ingen utan i Krigs-tid betient sig af them, ock thet antingen för Torst skuld at samla watn i them, eller at koka i them, ty intet watn ge the af sig sielfwa, utan hwad från Himmelen

ock

ock Bårgen, som ligga öfwer-them, kan i starckt regnwäder falla theruti: Hwilket år min oförgripeliga mening, then jag dock med mera gårna hånskiuter til them, som i Physicis & arte hydraulica åro mer hemma ån jag.

Sen jag thetta mer ån för 5 år sen skrifwit, finner jag hår om wara något anfördt af Dom. Studioso P. Kalm, hwilken thetta uti Kongl. Wetenskaps Academiens Handlingar, 1743 års 2dra Quartal p. 122 låtit införa.

Thet 13de Capitlet.

Om the gamla Norskas Gille ock Gåstebod / samt föröfwade Widskepelser / therwid ock eljest / som dock nu hår i Bahus-Lån åro måst (Gudi Lof) utrotade.

ANgående aldraförst theras Gille ock Gåstabods lag ock seder, så måtte hwar ock en dricka först Odins Skål, för Seger ock et lyckeligit Regemente; Sen Freijers för Fred ock Jordenes Gröda; Ther efter Niords ock ånteligen Bragi Skål, som therföre kallades Brage-Bågare, hwarutur the altid drucko, Gudarna til åro. Om sådana Gillen woro åtskillige statuter ock Förordningar, them Snorre Sturleßon upråknar. Ibland andra införer han Hertig Knuts, then Heligas Lag om Gilder sålunda: Denne Knuts den Helliges Lov, som gamle förnuftige Månd fordum have upfundet, hånsigter til alle deres Nytta, som

 åre

åre Medgiäster eller Lemmer af samme Gude. Der som nogen, der er uden samme Samqwåm i hielslaar en der er af Bröderskapet, de skulle de hemme hans död, om de kunde. Exempel här uppå har man i Kong Nils, ty tå hans Son Magnus slog ihiäl förbemelte Knut then helige, blef han, som flyktade efter tappadt Fältslag, til Sleswik, af samma Lags Bröderskap, thersammastädes tillika med sin Fader ihiälslagen. Sancte Ola hade ock förordnat Gilles Lag således: I Navn Faders, Sons og den Hellig Aands, Amen. Bröder ock Söstre, det maa ware eder witterligt, at detta Lav, är icke instiftet för driksskyld, men at den ene Broder skal hielpe ock undsätte den andre: Dock blef samma Lag icke fullkomligen hållen utan drick, omskiönt thet wid Lagen war förordnadt, at man skulle allenast efter måtteligheten dricka, som kan ses af Sancti Canuti Ringstadiensis Gilles Lag. Der som någon af druckenskab falder uti det Hus, hwor Gildet är, skal han til Straff betale en Öre. Item, i Kong Olas Lag står. Hvo som sover paa Bencken uti Gildet, udi Brödernes närwaerelse, skal betale en Öre. Hwo som utaf dryckenskab spijer, skal betale en halv Marck etc. Härjämte är ock til at märcka, huru the gamle Bohus-Länningar, såsom Norskt Folk brukade ock i Gillen at dricka the dödas Skålar, hwilcka the kallade Minni ex Memoria, at the skulle städse minnas ock ej förgäta sina afledne: Här om talar Snorre således: De drack med Skaale deres döde wänner til erindring, hwilke Skaale blewe kaldte Minni: ock woro thessa Skålar af the dödas Hufwud-Skål, then the gamle wäl ren giordt ock i Silwer ock Guld innefattat. Uti Jomswikinge Saga läses om thet Begrafnings Giästabodet, som

blef

blef hållet Strut-Harald til Åminnelse, at Sigwald Strut Haralds Son ock Arfwinge, måtte tå sitja på Bäncken af Thronen, som tå war sedwana, in til theß Skälen eller Minni blef inbrackt, hwilcken Skål war inwigd then Guden Brage til Äro ock kallades Bragafull, som Snorre säger: Der war på de Tider en sedwana, at naar en Konges eller Jarles Ligbegiengelse skullde holdes, at hans Arving skulde sidde paa en Banck för Thronen, intil Skal blev inbragt, som war inviet til Brago, da skulde han upstaa giöre et lofte at udwise naagon tapper Gierning, og derpaa utdricke Begaren eller Skalen. Naar det war förraettet skulde han opstige på sin Faders Throne og saette sig paa sin Faders Saete, og da fick han raett til alt det som hans Fader havde haft.

Än i thenna dag til följe här af brukas icke allelenast i Bohus Län, utan ock öfwer hela Swerige at dricka, dock icke afgudars ock the dödas ej eller GUDs Skål i Himmelen, utan allenast Brudgummens ock Brudens, samt the närwarande Giästers ock theras Anhöriges Skål. Härjämte är ock nödigt, at jag talar något om the Widskepelser / som förefalla både wid Bröllop ock wid andra Tilfällen, på thet the, som nu äro uplyste Christne ock bo i the gamla Widskepeliga Hedningars, såsom sina Förfäders Ställen, måge thesto mer tacka GUD, som igenom Evangelii klara Lius fört them utur et slikt Afgudiskt Synda ock owetenhets Mörker: ock at the, som änna kunna haswa af oförstånd några reliquier ock Qwarlemnor, måge them nu hädan efter aldeles afskaffa, med Fruktan ock Bäfwan at the måge salige warda. At the här i Landet alt ifrån Odins Tid fram för andra Nationer warit Widskepelser ock Truldom grufweligen tilgifne, är ei allenast af the

 än-

ännu förhanden warande Documenter, utan ock the Öfwerlefwor, som man i senare Tider hos the Norska beklageligen funnit, rent ock klart. Oaktadt, tå man then onda fiendens listigheter ock stratagemata betraktar, at man swårligen kan tro, at wåra Förfäder kunnat komma så långt i Truldoms konsten, som wåra gamla Sagor wilja oß inbilla; Ty som the förmodeligen låra wara skrefne sedan Christendomen i Swerige ock Norrige inkom, så kunna theras Scribenter, så mycket mindre sanningen likmätigt om så höga saker skrifwa, som the få eller inga äldre Skrifter hafwa haft ock theß utan ingen förnuftig Philosophie tå war förhanden, som man kunnat rådfråga. Til förtigande af Truldoms konsten med alla Widskepelser, om hon stigit så högt, kunnat giordt en menniskia lycksalig, hwilket strider emot thenna konstens ock theß måstares Natur. Ock tror jag såkert, at åfwen thenna så diupt inrotade wederstyggelige Truldomen med Signeri ock hwarjehanda Widskepelser, har warit största orsaken ock hinder til then Christeliga Lårans fortplantande hår på Orten, så at wåre Förfäder alt ifrån Konung Biörns tid, intil Oluf Skott-Konungs Regimente, snart 200 års tid med största ifwer sig emot then Christna Låran upsatte (thet Messenius ock Puffendorff klarligen intyga) emedan man i thenna saken hwarcken kan beropa sig på then Hedniska Religions Rimmelighet, som fram för hos andra Hedningar hårhos oß warit mycket grof, ei eller på Etatz-Interesse, hwilket tå war intet, långt mindre kan man skiuta skulden på the Swånskas ock Norrskas Egensinnighet, hwilcken i anseende til andra Nationers intet år til at råkna.

Hwarföre år thet undranwårdt, huru the, som then-

thenna tiden förmena sig all wisdom allena insupit, kunna neka, at Förbund med satan kan slutas (såsom Becker ock theß adhærenter in Tractatu de fascinato Mundo thet år, then förkiusade werlden) och at han förmår the sig tilgifne från en ort til annan föra genom Christi Exempel Matth. 4. (som skedde med Capitain Elin i Wermeland för några år sedan) som ock öfwer-naturligen hielpa, eller skadeliga konster låra; hwilcket alt dock hela werlden trodt ock lårdt in til Cartesii tid.

Om Widskepelserna *in specie* eller i synnerhet.

The bruka, fast på samma sått som fordom Ægyptierne ock Chaldeerne wißa amuleter bestående af PappersSedlar, röda Band etc. hwilcka the emot wißa siukdomar båra om halsen, på bröstet eller om armen. Ibland the storre amuleter åro Bo-Trå, stora högar ock berg, uti hwilcka man tror underjordskt folck bo, så akta the sig högeligen, at icke allenast intet hugga af slikt Bo-trå, til undwikande af olycka, som skedde i Foß Pastorat för 2 år sen, tå en Bonde inbillade sig at han fådt sin olycka, för thet han allenast högg en Gren af slikt Bo-trå, ock giorde knåfall ock bad om förlåtelse, hwarföre han blef skriftad ock måste plickta; Utan ock hålla the fårdeles Torsdags qwållar så heliga, at the hwarcken töra hugga eller spinna etc. at icke Tomte-Gubbarne, som bo i sådana Botrå ock når wid gården må förtörnas ock wika bort med all wålsignelse. The låta intet gårna någon Brud få god håst at rida på; ty om hon intet år Mö, blir hon aldrig god therefter: Tå the åro fåste eller wigde, lagar Bruden, at ingen kommer at gå emellan Brudgummen ock henne, ty eljest tro the, at the bli snart skilde genom döden eller eljest.

Når

När Bruden kommer til Bröllops-Gårdsens Ägor, komma the emot Brudgummen ock henne med brännewin ock dricka til hela följet från Kyrckan, tå hon slår Bägaren med dricken bak om sig, så långt hon kan, i hopp at hennes ägodelar skola blifwa förmerade. Maten står på Bordet Natt ock dag, så länge Bröllopet påstår, i then Tron, at Brudefolken aldrig skal fattas Mat eller dricka. Få the Barn, så låta the intet gerna sina Barn döpas på samma dag the äro födde; hwarföre the dömma at the Barn, som om Söndag födas ock döpas, intet skola länge lefwa: Men lefwa the, tror man, at intet Troll eller Spöke kan giöra them skada. Döpelse-Watnet ther i Barnen döpte äro, söka the mycket efter, thet the sedan, om the Prästen owitterligit kunna få, bruka til at bota siukdommar med.

Somlige bruka ock diefwulska Konster med oblatet, thet the under Communionen stiäla sig sielfwom utur munnen, dels at ther med signa och bota siukdommar på Menniskior ock Boskap; dels at lägga i Bößor, at man må wara lyckelig i Skytteri. Til sina siuka kalla the intet gärna Prästen, förrän the ligga på thet yttersta; ty the tro, at the ofelbart dö, sedan the tagit HErrans Helga Nattward. Husfrorna akta noga sina Barn, tils the bli döpte ha the altid Stål ock Synålar i Barnetz kläder, at the icke af Spöken skola blifwa förbytte. Om Wären äro the mycket rädde för Fogle-rop, at the icke skola däras af them, särdeles Göken, therföre gå the i April ock Maji aldrig ut fastandes: Om en Flicka, Encka eller Karl blir dårad, tror then samma sig bli gifft thet året: Om gamla ock gifte bli dårade, befara the thet året swåra siukdommar eller olycks-fall. Somlige bruka slå sina spåda Barn 3 Slag med Riset i ändan,

dan, innan Mödrarna gå i Kyrckan eller hålla sin Kyrckogång, ock tå mena the Barnen skola få godt Minne. Och som the i gamla dagar dyrkat Vulcanum eller Elden, så ha the ock här så wål som än i Norriget brukat dricka **Eldsborgs Skål** / hwar Kyndels-Måßo; ty Kindel på gammal Giötiska betyder Lius, hwarföre när the skulle dricka **Eldsborgs** Skål, tände the 2 stora lius ock satte på Gålfwet, emillan hwilka lades et hyende, på hwilket alla som i Huset woro, then ene efter then andre, skulle sätta sig ock dricka Eldsborgs Skål med dricka i en Trä-skål ock när the utdruckit skulle Skålen kastas bak öfwer Hufwudet i Gålfwet, hwälfdes tå Skålen öfwerända, trodde the, at then Skålen kastat skulle thet året dö; men stod hon rått upp, wore tekn at han skulle lefwa. Jag wet intet thenna Widskepelsen warit gängse här i landet, mer än i Krokstad, hwarest Herr Kyrckoherden Hóók, som håller folket up i Fiället tämmeligen i god Tukt ock aga, hwilket wål behöfwes, ock altså i sin tid utrotat then ena Widskepelsen efter then andra ock Anno 1730 fick fatt 5 Personer, som druckit Eldsborgs-Skål, them han såsom en nitälskande Pråstman låt Tingföra, tå the blefwo dömde til uppenbart Straff ock Kyrcko-plikt, och sen har man intet hördt ther af. J Nafwerstad hafwa the på annat Sätt druckit Eldsborgs-Skål, som Herr Pastor Gude Gædda mig berättat. Jnnan dager har Hustrun lagt Eld i Bakugnen ock tå thet bäst brunnit, haft tilreds en Smörklening på kakebröd jämte en Skål Öl, therpå har hon kallat alt sitt husfolck ihop ock stält them i en half måne mitt för Ungsholet ock tå the alla under knäböjande och Lyck-önskan ätit en bit af Smörkleningen ock druckit hwar sin drick Eldsborgs Skål, sen hafwa the kastat thet öfriga af Kle-

nin-

ningen ock dricken uti Elden, i tro, at thet året bli bewarade för Eldswåda.

Så ha the ock brukat tända Eld på then Halmen Lik ha legat, ock thet strax efter Liket blifwit burit til Grafwa, tå the noga sedt på Röken, om han slagit ned på Gården, tå the såkert trodt någon af närmaste slåkten på Gården skulle snart följa efter: Men ther han gick långt bort i högden eller längden up i wädret skulle sjukdomen ock döden flytta sig ther hän i Öster eller Wäster som Röken for: ock på thet Liket icke skulle spöka, brukade the at strö Hö-Frö på Kyrcko-Wägen ock Grafwen, tå the mente at satan ingen makt hade. Theß utan har man af wißa ock trowärdiga Män, fådt följande efterrättelser.

Reors Föräldrar i Hogen i Lurs-Sockn, som bodde i Fuglekärr i Swarteborgs Sokn, hwars farfar war en Skött, ock bodde wid et Berg, ther fick han se mitt på dagen sittiande en wacker Piga på en Sten, ock ther med at fånga henne, kastade han Stål emellan Berget ock henne, hwarpå hennes far gasmade eller log in i Berget ock öpnade Bergets dörr, tilfrågandes honom om han will ha hans dotter, hwilcket han med Ja beswarade, ock efter hon war helt naken, tog han sina kläder ock hölgde öfwer henne ock lät Christna henne; wid aftrådet sade hennes Far til honom, när tu skalt ha Bröllop, skalt tu laga til 12 Tunnor Öl ock baka en hop Bröd ock Kiött efter 4 Stutar ock kiöra til Jordhögen eller Berget, ther jag håller til, ock när Brudskäncken skall utdelas, skall jag wål ge min, hwilket ock skedde; ty när the andre gåfwo, lyfte han up taket ock kastade en så stor Penninge-Poße ther igenom, at Bäncken så när gådt af ock sade therwid: Ther är min Skänck, ock sade ytterligare: När tu skal ha tin Hemma-Gifta

skal

ſkal tu kiöra med 4 Håſtar hit til Berget ock få tin Andel, tå han ſedermera efter hans begäran kom til, fick han koppar-kåttlar thén ene ſtörre än then andre, tils then ytterſta ſtörſte kittelen blef upfyld med andra mindre, Item Brand-Creatur, ſom woro hielmeta, af hwilken fårg ock Creatur-ſlag, ſom äro ſtora ock frodiga, the än ha qwar på Rik, i Tanums Gäll beläget. Thenne Mannen Reors Far i Foglekår Sten benämd aflade en hop Barn med thenna ſin ſåledes från Berget afhåmtade Huſtru, bland hwilka war Nämne-mannen Reor på Hogen, ſå har ock Ola Stenſon i ſtora Rijk warit Reors Syſter-ſon, hwilken i förledit år med döden afgick.

Theßutan har man åtſkillige beråttelſer ock Sagor Om Smedar, ſå i Högar ſom Bårg, ſåſom hår i Foßumstorps Högar, hwareſt man hördt at the ſmidt likſom i en annan Smidja om aftonen efter ſolenes Nedergång ock åljeſt mitt på höga Middagen; För 80 år ſedan gick Olas Fader i Surtung, benämd Ola Simunßon, hår i Förſamlingen, från Slånge-Wald, hafwandes med ſig en hund, hwilken tä han blef warſe mitt på dagen Bårgsmannen, ſom tå ſmidde på en ſtor Sten, ſkiälde han på honom, hwar på Berg-ſmeden, ſom hade en Liusgrå Råck ock blåwulen Hatt, begynte at ſnårka åt hunden, ſom tillika med Husbonden funno rådeligaſt at lemna honom i Fred. Thet gifwas ock ännu ibland gemene man ſmå *Crucifixer* af *Metall*, ſom gemenligen hålles före wara i fordna tider ſmidde i Bårg, hwilka the oförſtändige bruka at hånga på Boſkap, ſom haſtigt fådt ondt ute på Marken, eller ſomſåges blifwit wåderſlagne, hwarigenom the tro them bli helbregda; af ſådana Bergſmiden har jag ock nyligen

ligen kommit öfwer ett, som ännu är i förwar, och på åswannämde sätt gick i lån at botalsiukdommar.

Om Spelemän i Högar ock Forßar har man ock åtskilliga Sagor: för 15 år tilbaka har man här uti Högen under Gårun i Tanums Gäll belägit hört spela som the bäste Musicanter; then som har Viol ock wil lära spela blir i ögnablecket lärd, allenast han lofwar upståndelse, en som ej lofte thet fick höra huru the i högen slogo sönder sina Violer ock greto bitterliga.

Man kunde wäl flera sådana Widskepelser ock satans förblindelser anföra, ther Wärket ej blefwe alt för stort: kan wara nog med theßa til Warning ock Förmaning, at med all flit ock alfwar them utrota genom the twenne starcka armar, som äro Brachium Seculare ock Ecclesiasticum, hwilka når man i rättan tid med försiktighet brukar, så förgår wäl med GUDs hielp all djefwulskap efter handen, thet man ock (GUDi lof) i i många år förspordt medelst Biskoparnas, ock Probsternas trägna ock trogna påyrkande, wid alla Visitationer, hwar efter som Kyrkoherdarne så wäl som theras Comministrer af berömmelig flit ock omsorg lagt alfwarsamt handen här wid, har man icke särdeles hördt så stort här af. GUD trampe satan under wåra fötter ock hielpe oß sina Tienare ock Medarbetare at förstöra hans Rike med alt theß Wåsende!

Thet

Thet Andra Hufwud-Stycket Om Bahus-Lån in specie eller i synnerhet / Innefattandes dels The ther warande Slott ock Städer / dels Pastorater ock Socknar.

Then 1:sta Delen Och Thet 1sta Capitel.

I:mo Om Bahus-Slott. (*)

Thetta Slots Fundator, som lagt Grundwalen ther til, har warit en Norsk Kong, wid Namn *Håkan Magnußon*, hwilcken år 1310 låt bygga Bahus, sen han bytt sig til then Holmen, som Bahus-Slott står på af Åboerna i Tougstorp ock Jörlande Socknock gaf them i wederlag ett stycke Äng ock ett Fiäll, Järefiäll kalladt, hwilcket ett gammalt Odals-Bref tydeligen utwisar, hwar efter Fästningen blef rätt fullbordad 1448. Ther på öfwer-

F antwar-

(*) Thet förer i sitt Wapen en Fästning med tre Portar: wid then ena står ett Lejon ock wid then andra ett Swerd / Skiölden har en Crona öfwer sig.

antwardade han thet Gref *Jacob* af Halland (a) hwilcken hölt thet så fast, at Kong **Håkan** låt thet bestorma ock fick thet igen; dock blef thet åter intagit af Hertugarne **Erik** ock **Waldemar**, som wid Fredz-Fördraget måtte lefwerera thet tilbaka (*).

År 1343 har Kong **Magnus Erckßon** gifwit Drotning *Blanca* Baihus ock Elfsyßel til Lijfgedinge, som Brefwet ther om lyder, daterad Bahus. Året ther efter blef stadfäst, at hans Son **Håkan Magnußon** skulle wara Kong i Norrige ock **Erik** i Swerige, daterad Bahus 1344 (b).

Thetta Slott har then Wälbördige Mannen **Jöns Holgerßon Ulfstand** uti 7 års Krig från 1558 til 1565, som war emellan Kong **Erik** i Swerige ock Kong **Fredrick** den II. i Dannemarck, manligen förswarat emot the Swänska, som hade thet hårdeligen belägrat ock efter många Stormar bestegit; ock tå the hade intagit thet stora Torn, kalladt **Fars-Hatt**, blefwo the af en Mijna, fyld med en half Läst Krut, sprängde hemligen i Luften, til en Summa af 2200 Man til Häst och Fot, tå ock theras Öfwerste Carolus Mornai blef fången, som skedde 1565 & 66. År 1605 blef thetta Slott å nyo fortificeradt ock starckare giordt, under then Tijd **Sten Maltheßon** war Commendant, ock sen, efter hwar ock en feigd, är thet alt mer ock mer förbättradt, icke allenast under Danska, utan ock sedermera under Swänska Regeringen, så at om thet höga Bärget (**röda Roen** kalladt) på norre Sijdan icke wore högre, än Slottet, syntes thet wara nästan

(a) Vid. Snorre sturelsf. p. 830. (*) Idem p. 839.
(b) Idem p. 840. Conf. Cederbourgs Beskrifning om Giötheborg p. 128.

stan oöfwerwinneligt, med mindre thet, genom en långsam Belägring, måste ge sig.

På thetta Bohus-Slott, hwaräst fins, jämte Kyrcka för Guarnizonen, en öfwermåttan skiön med stadigt friskt rent upswällande watn öfwertäckt Brunn, huggen uti hårda hälleberget helt diup, så at ther aldrig tryter watn i Belägrings-tiden, äro för Lifstids-Fångar ock andra stora Mißgärnings-Män, som ther hållas fångne, bland andre mörke arrester, 2ne styckén, som kallas Fars-Hatt ock Mers Mößa / tijt the sänkas ned lik som i en diup afgrund, hafwandes til gålf Järn-Galror at gå ock ligga på, hwar under är ock ett stort diup, hwilket wäl emottager alla theras excrementer, men kaster sen ifrån sig en olidelig Luckt ock Stanck, så at the arme Delinquenter wilja helre dö, än ther bli liggandes något Dygn, sen längre, hwarigenom ock många bringas til en san Bekännelse, Bättring ock Omwändelse, ther the eljest intet kunna bringas til rätta.

Emellan Staden ock Slottet, dock på samma Grund ock Holme, ha Landshöfdingarne öfwer Bahus-Län altid haft sitt Cantzelie sen Landet blef Swänskt, tils Gouverneuren ock Ammiralen Siöblad blef Landshöfdinge, tå han för Flottan skuld måste flytta til Giöteborg ock tillika såsom Öfwer-Commendant se Fästningswärcket til godo, som tå war måst i arbete med Skantzarne Giöta Lejon ock Cronan, samt Sten-Murarne omkring hela Staden utom Krut-hwalfwen ock Portarna jämte Nya Wärfwet, hwar efter Landshöfdingen ther stadigt haft sitt Säte.

Then förste Landshöfdingen war Harald Stake, sen Landet blef Swänskt 1658, ock war ther en mäck-

ta rik Herre, hwars Gods måst öfwer hela Bahus-Lån blefwo wid Reductionen honom ifråntagne ock til Boställen anslagne, dödde så 1678, sen han ther warit i 20 år.

Honom succederade *Georg Hindrich Lübecker*; men war ther intet mer än 4 år.

Efter honom kom *Johan Benedict von Schiönleben*, sen han så wål i Sal. Kong Carl Gustavs tid, som Sal. Kong Carl den XI:tes Högstloflige i Åminnelse wist i alla feigder stor Tapperhet, ock thet år 1682, lefde ther wid alt tils 1707, i 25 år.

Ther efter (som förbemält är) blef Ammiral-Gouverneuren *Eric Siöblad*, som kom i onåde 1711 ock blef affatt året therefter, dock restituerad til heder, Lif ock Gods 1719 efter Sal. Kong Carl den XIItes död.

Sen fick *General-Gouverneuren Mörner* Fulmakt; Men tå han 1719 blef Riks-Råd ock Président, blef Landshöfdingen från Gothland *Nils Posse* förordnad.

Efter honom kom 1723 Gen. Lieut. *Axel Gyllenkrok*, sen Gen. Major *Bengt Ribbing* 1732. efter hans beklageliga död förordnades Hr. Gen. Majoren *Lorentz Stobée* 1741, then GUD låte långe ock wål lefwa til höga Öfwerhetens wålbehag ock hela Lånetz glädie ock fromma!

Underrättelse om Bahus-Låns *Commendanter* har jag fådt från Lands-Cantzeliet, genom Gymnasii Bokhållaren ock Rånte-Mästaren Hr. Johan Otto Scharps oförtrutna Beswår, alt ifrån år 1447.

Then 1ste war Hr. Jörgen Laurßon Riddare som regerade från 1447 til 1451 ock altså i 4 år

2dre Hr. *Jon* Smör, regerade ther ifrån til år 1454. . . . 3 år

3die Hr. *Otto* Matzson til 1461 i . 7 år

4de

Then 4de Hr. Anders Zingkler til 1464 i - 2 år
5te Hr. Ebbe Munck til 1469 i - 5 år
6te Hr. Hindrick Crummedige til 1478 i - - - - 9 år
7de Hr. Otto Ruth eller Rud til 1489 i 11 år
8de Hr. Nils Bild til 1492 i - 3 år
9de Hr. Gude Giädda til 1499 i - 7 år
10de Hr. Söfren Skåning til 1504 i 5 år
11te Hr. Knut Knutßon til 1507 3 år
12te Hr. Ditloff von Ahrenfelt til 1513 6 år
13de Hr. Hans Breide til 1516 3 år
14de Hr. Herman Skrifwer til 1519 3 år
15de Hr. Hans Erikßon til 1523 - 4 år
16de Hr. Claas Bilde til 1550 - 27 år
17de Hr. Tage Tott Otteßon til 1558 8 år
18de Hr. Jöns Ulfstand Holgerßon til 1565 - - - - 7 år
19de Hr. Wincentz Juel til 1568 3 år
20de Hr. Jörgen Skram til 1571 - 3 år
21te Hr. Peder Gyllenstierna til 1575 4 år
22de Hr. Hindrick Gyllenstierna til 1591 16 år
23die Hr. Hannibal Gyllenstierna til 1594 3 år
24de Hr. Sten Maltheßon til 1605 11 år
25te Hr. Sten Matßon til 1612 - 7 år
26te Hr. Jörgen Lunge til 1617 5 år
27de Hr. Jöns Sparre til 1631 - 14 år
28de Hr. Corfitz Ulfelt til 1633 i - 2 år
29de Hr. Otto Tott til 1639 i - 6 år
30de Hr. Hannibal Seetz eller Sestedt til 1641 - - - 2 år
31sta Hr. Olof Paßbårg til 1645 - 4 år
32dra Hr. Iwar Krabbe til 1658 i - 13 år

Sen Landet blef Swänskt den 18 Martii 1658, ha följ. warit Commendanter på Bahus-Slott.

Ty fast Högbemälte Herrar Gouverneurer ock Landshöfdingar Stake, Lübecker ock Schiönleben ifrån år 1658 til 1707 uti 49 samfälte år residerade i Bahus, dock icke på Slottet, utan nedan för wid Cantzeliet, dock på samma Grund ock Holme, har dock altid Fästningen haft Öfwerstar ock Öfwerst-Lieutenanter til sina Commendanter theßutan:

Then 1ste har warit Hr. Bengt Liliehök ½ år
2dre Hr. Liborius Mentz ock allenast ½ år
3die Hr. Sven Barck från 1659 til 1660 1 år
4de Hr. Börge Drakenberg til 1676 16 år
5te Hr. Börstell
6te Hr. Carl Gustav Frölich
7de Hr. Zacharias Aminhoff
8de Hr. Nils Durell
} alla ihop i 14 år

Huru många år hwar warit, wet ingen at ge mig Beßked, dock efter the förste 4 ock the sidsta har jag giordt uträkning på 14 år.

Then 9de Hr. von Ungern Sternberg är blefwen alsä Commendant 1690 til 1700 i 10 år
10de Hr. Dobrikoffski til 1701 1 år
11te Hr. Per Hård til 1722 i 21 år
12te Hr. Hindrich Johan Rebhinder til 1734 12 år
13de Hr. Julius Modee
14de Hr. Öfwerst Lieut. von Grot

Huru starckt thetta Slottet är befäst med utan- ock innan-wärck, ock huru tappert Motwärn thet giorde i 1678. års feigd, eller Gyllenlöwes Krig, thet skulle jag beskrifwa, ther Hr. Præses Cederbourg thet samma icke för mig giordt (c).

Har

(c) I Gißteb. Beskrifning p. 133. och 134.

Har altså thetta Bahus-Slott, så wäl som Kongälfs Stad ther under, wid alla feigder utstådt stora Bombarderingar ock Belägringar både tå thet war Danskt, som ock sen thet kom under Swe- riges Crono, både i Kong Carl Gustavs ock K. Carl den XI:tes tid, tå thet fuller blifwit mycket ruine- radt särdeles på norre sidan af Muren gent emot thet höga Bärget Fontin ock röda Koen, som thet kallas, hwilcken Mur dock efter Freden särdeles nu är i godt Stånd igen ock på alla sidor öfwermåttan wäl fortificeradt; Men i Kong Carl den XII:tes tid 1717 wardt beslutadt at låta thetta skiöna Slott förfalla, såsom helt onyttigt, sen Bahus-Län kom under Swerige ock i stället bygga ett annat fördel- acktigare wid Strömstad på Sundsborg, belägit wid Swinesund eller Ingången för alla resande Landwägen från Norrige til Bahus-Län samt til siös från ock til Fridrichshald: hwar til wäl en be- gynnelse giordes ock en hop Canoner fördes tijt från Bahus-Slott; Men tå then Sal. Herren blef ige- nom ett olyckeligit Skott skuten wid Fridrichshald, blefwo alle the Fästnings-wärcken 1719 wid ändan på Kriget aldeles ruinerade ock the Canoner altså tilbaka förde, som icke blefwo wid Strömstad ned- sänckte, hwilcka dock af Dykare äro sedermera til största delen åter uptagne ock til sin ort förde, så- när, som them Fienden kom öfwer ock borttog.

2. Om sielfwa KongElfs-Stad.

Thenne gamble Stad, belägen rätt ned un- der Bahus-Slott, dock på norre sidan om Älfwen, öfwer hwilcken äro giorde 2ne kostbara wiñ-Bryggor at ther öfwer fara Norr til Kong-Elf ock Söder åt Giöteborg från Slottet, kallades fordom Konge- helle,

helle, thet år Konga-Boning / likſom Konga-holo betyder ett Kongs-hus eller Sal, utan twifwel ſå kalladt, antingen therföre, at Konungarna ther hade fordom ſitt Reſidence ock Såte, eller för thet Kongen af Swerige hölt ther Möte med the Norſka ock Danſka Kongarna, når the wille handla om Fred, efter thenne Staden låg tå i grån-ße-Skildnaden, når wid Hafwet (d).

År 997 tå Kong Oluf Tryggeßon hade låtit Chriſtna Wijken eller Bahus-Lån, hölt han Möte i Kongelle med Drotning Sigrid Storråde af Swerge om Åcktenſkap, ſom ej gick för ſig, efter hon ej wille antaga then Chriſteliga Trona (e).

Anno 1020 hölt Kong Oluf Haraldßon hus i Kongelle med mycket Folck ock Skepp, ther mötte honom omſider Kongen af Swerge ock giorde Freds Förbund med honom: Samma tid hade Kongen af Norge jåmwål then del, ſom Kongen i Dannemarck haft ther i Landet (f).

Anno 1078 blef åter hållit ett Möte af Konungarna i Kongelle, tå möttes tilſammans Kong Oluf Haraldßon Kyrre ock Kong Knut af Dannemarck, ſom giorde Förbund med hwar annan om ett Fålttog mot Engeland (g).

Anno 1100 möttes 3ne Kongar i Kongelle, nemligen Kong Magnus af Norge, Kong Inge af Swerge ock Kong Erik Swenßon af Dannemarck, the gingo fram på Walden för ſig ſielfwa ock giorde Fred med hwar andra.

Anno 1117 hade Kong Sigurd Jorſalafar ſitt Reſidence ock Såte i Kongelle ock förbåttrade then-

(d) vid. Torfæi Hiſt. Norvegica Part. I. Lib. 2. C. 4. p. 36. & 37.

(e) Sturelſſon p. 153. (f) Idem p. 293. (g) Idem p. 385.

thenna Staden ganska mycket, så at i hans tid war ingen mäcktigare eller rikare Stad i hela Norge: han bygde ther en Kongsgård ock ett stort Castell af Torf ock Sten ock lät grafwa dijken ock Wal-grafwar ther om, hwars rudera eller qwarlefwor något litet synes ännu ther efter, ock är thet samma, som nu kallas *Castell*-Ladugården (then ther tilförne, i Harald Stakes tid, war Gouverneurens ock Landshöfdingens Boställe, men nu Öfwerstens för Bahus-Låns gröna Dragoner). Här brede wid bygde ock 1130 thenne berömwärde Jorsalafar en Kors-Kyrcka af Trå, i hwilcken han låt sättja up en Altare-Tafla af Silfwer ock Guld, besatt med dyrbara Stenar, then han hade fådt från Græke-Landet, ock på then thet heliga Kors, af Christi Kors utarbetadt, som han hade fördt från Jerusalem. Kong *Eric Emund* i Dannemarck hade sändt honom ett skiönt Skrin, thet gaf han ock til thenna Kyrckan samt ock then Bok med förgylte Bokståfwer, förärad af Patriarchen i Constantinopel (h).

Anno 1135 i Kong *Harald Gilles* tid, tå Guttorm Harald Flattis Son ock Seemund Huspryde woro Höfdingar i Kongelle ock *Anders Brunsson* Sockne-Präst thersammastädes til Kors-Kyrckan, blef ett stort buller öfwer hela Staden första Söndags-Natt in til Christi Himmelsfärds-Dag, likssom en stor Armée eller Krigs-här hade med fult Gewår marscherat igenom Staden: Hundarna lupo ut ock blefwo galne ock ho som blef beten af

 them,

(h) Vid. Snorre Sturelss. p. 409. 421. 422. Item Wolffs Beskrifning om Norge p. 153. ock uti K. Magni Blindes Saga Cap. 9. & 13.

them, blef ock galen med: Många Borgare blefwo här öfwer förfärade, sålde sina Gärdar ock flötte ut på Landet ock til andra Köp-Ståder at bo: The förståndige förundrade sig storligen ock mente, at thetta betydde them en stor olycka. På Pingestdagen ther efter rådde ock förmante Sockne-Prästen i Kongelle Hr. Anders Brunsson them til at öfwergifwa thenna härliga Staden (som sträckte sig tå ut med norre Älf åt Castell-Ladugården in emot sielfwa Hafwet) men dock wara wid ett fritt mod, taga wål wara på Elden, sen the råddat sina Saker ock bedt GUD om Nåde: hwarefter 13 af the förnämste Borgare giorde sig resefärdige at fara siöleds til Bergen i Norge, men thet lyckades intet båttre, ån at 12 af them blefwo borto med Skepp ock Godz ock then 13de allena blef bårgad ock kom med sitt Skepp ock Godz wål behållen til Bergen, sånde så bod til Kongelle ock rådde them at wål förwara Staden, ty **Wenderne** woro utdragne med en stor här at strida emot the Christna ock fingo öfwerhand, hwar the foro fram; Men Folcket aktade icke thenna warningen, förglömde then farliga handel ock bulret, som hade warit i Staden, icke eller lade på hiertat Prästens alfwarlige påminnelse. Hwad hände?

På St. Laurentii Dag, tå thet war ringt til Högmäßan, kom **Rattebur Wendernas** Kong til Kongelle med 250 **wendiske** Snäcker, eller, som wi nu kalle, Caper-Fartyg, ock på hwart 24 Soldater ock 4 Hästar, en del lade i Land Öster up omkring Hisingen in til Kongellen en del lade in til Pålarne eller Bryggan, satte Hästarne i Land, redo öfwer Bras-ås ock kommo öfwer Staden. Men tå en i Staden blef thet warse, sprang han strax til

Slotz-

Slotts-Kyrckan, hwaråst the måste Borgare woro i Högmäßan ock gaf them thet tilkänna, the mente, at thet war Kong Eric af Dannemarck. J tancka at få Fred med honom, sökte altså hwar til sitt Hus at bewäpna sig ock gofwo sig ther efter ned på Bryggan, hwaråst the fingo se, at thet war en Här af Österlandsfolck. För Bryggan flöto 9 Coffardie-Skepp, them lade Wenderna först til, Köpmännen wärjade sig manligen, så at Wenderne muste sitt Skepps-folck, som woro mer än på 150 Skepp, them the öfwerwunno: Tå the hade tagit Skeppen flydde Borgarena på Slottet med thet måste ock bäste the hade ock kunde taga med sig. Hustrorne ock theras Döttrar foro vp i Landet ock Wenderne gingo in i Staden, plundrade then ut ock drogo sen för Slottet. The Wenders Kong tilböd them Fred ock lofte them få fritt gå ned af Slottet med theras Wapn-kläder ock Pengar, men the wille intet: Ther på skiöte the på theßa Hedningar, kastade Stenar ock grus på them, så at thet föll mycket Folck på bägge Sidor: Tå thetta blef kunnogt up i Landet, kom Bod til Skiurthög (som nu kallas Skiurte) twärt öfwer Giöta-Älf, hwaråst war Gästebod ock mycket Folck samladt ock bland andra en starck frimodig Bonde Ölfwer, som språng strax up, satte sin Järn-Hatt på, tog sitt Skiöld ock en stor Yxe i handen ock sade: J gode Drängar, låter oß hielpa them, thet är nu bättre at dräpa Hedningarna ock rädda wårt Fäderneslànd af theras wåld, än at sitia här ock fylla sig med Öl; Men the rådde honom ther ifrån ock ingen wille följa honom: Men han sade; efter som ingen wil följa mig, så wil jag fara allena ock jag skal lägga en eller twå Hedningar ned, förr än jag faller, ther på

lopp han in i Staden, en del af hans wänner lupo efter honom at se, huru thet wille aflöpa: Tå han kom in emot Slottet ock Hedningarne blefwo honom warse, kommo 8 bewåpnade Män mot honom, han lyfte Yxen hastigt up, ock skar Strupen af på then, som kom bak på honom och slog then ihiäl, som stod fram för honom: han lyfte så Yxen 2dra gången up ock med 2 hugg dräpte 2 af them, the andra slog han til sido med Yxhammarn, men blef sielf tå illa blesserad ock sårad: The 4 Hedningar flydde ock han förfölgde them, så at 2 af them kommo at stå i ett Moras, hwaräst Ölfwer dräpte them ock blef så sielf fastnader i hångedyet, tils han's Folck kommo ock hielpte honom up, förde så honom hem til Skiurte ock läkte honom: Thet säges, at ingen Bonde i hela Norge har giordt manligare Bedrifter, än han.

Sen thetta war alt skedt, kommo 2:ne Landshöfdingar med 600 Man at undsätia Staden ock Slottet; Men tå then ene såg Hedningarna wara så Manstarcka, blef han förfärad ock drog tilbaka igen med 400 Man, hwar efter han blef mycket föracktad, så länge han lefde: Men then andra gaf sig emot Fienden med the 200 Man han hade, dock blef slagen med alt sitt Folck.

Ther på sökte Wenderne alt närmare ock närmare in til Slottet, hwaräst Kongen ock hans Skeppare stodo i Bakhåld. Theße Wender hade en Skytt, som träffade en Man så ofta han skiöt til Fästningen, ty han stod betäckt emellan 2, som beskiärmade honom med theras Skiöld: Tå sade Seemund Husprydе til sin Son Asmund, wi wele bägge skiuta på en gång, jag wil skiuta på then, som bär Skiölden, skiut tu på Skytten: Seemund

skiöt

skiöt til en af them, som hölt Skiölden ock Asmund skiöt emellan Skiöldena ock räkade Skytten just i Pannan, så at Pijlen stod ut igenom Nacken. Hwarpå en Trälkarl ibland Wenderna gick til Slotz-Porten ock stack en ihiäl, som stod wakt, the af Slottet skuto på honom med Pijlar, men tå hwarcken Jårn eller Stål bet på honom, fast han ingen Skiöld eller Pantzar hade på sig, skiöt en af Muren til honom med en Eeke-Pijl, som war hårdad i Elden ock skarp i then ene åndan, then bet på honom, så at han stalp ned som en Hund: Tå Wenderne thet sågo, tiöto the ock låtte som Wargar, ock the Wenders Höfding sade: Thetta Folcket är hårdt at handla med, ock om wi skiönt röfwade alt thet the hade, så måtte wi dock hafwa gifwet mycket til, at wi aldrig hade kommit här: Först wärde the sig med Gewär, ther efter slogo the oß med Sten ock nu slå the oß med kniplar, som Hundar, ock jag förmärcker intet, at Wapn ock Wärja fattas them.

Anstalt til theßa Eeke-Pilar at wärja sig med giorde Kong Sigur Jorsalafar, ty tå han hade byggt Bahus-Slott, befalte han ock ther efter, at hwar Mans-Person på Landet, som war 9 år ock ther öfwer, skulle båra in på Slottet 5 Stenar ock 5 Eeke-Pålar, hwaße i ändarna, tå the ledo mangel på them, klöfwo the them mitt i tu.

Hedningarna fulfölgde Belägringen ock skiftades wid at storma Slottet, ock efter Wendernes Kong låt tilbiuda them Fred, at the måtte gå ut med full Mundering ock så mycket Gods the kunde båra, måste the, sen Seemund Huspryde war fallen, gifwa sig til Hedningarna; Men the stodo intet wid accord, ord ock afsked med them, utan dräpte the blesserade ock alla Barn, som the ej kunde föra

med

med sig: Sedan röfwade the Slottet ock Slotts-Kyrckan, togo thet helige Kors bort ock then skiöna Altar-Tafla, som Kong Sigur tiit förärt; ock tå the gingo utaf Kyrckan gaf Prästen Kongen ett förgylt ock af Silfwer beslagit Wapn, ock Kongens Syster en stor Guld-Ring, ther af märckte the at han war en af the förnämste i Staden: Kongen, som stod hos Prästen sade: Thetta Hus är bygt med stor flit, men mig synes, at then GUD, som thet är bygt til åro, war wred på them, som Staden skulle förswara: Prästen med sitt Tal ther på bewekte så Kongens hierta, at han gaf honom igen både Kyrckan ock thet heliga Kors: Men tå han war ther ifrån kommen, brände the Hedniske Soldater then up, drogo så bort ock togo Folck ock Godz med sig så mycket the mäcktade bärga: Tå the nu kommo til Wenden med them, höllo the them under Träldom hela theras Lifstid, icke annerlunda än Turcken the Christna, dock blefwo några få ransonerade ock utlöste: efter then tiden är Kongelle aldrig kommen til sin förra Mackt ock härlighet (i).

År 1158 tå Gregorius Dagson war Kong Inges Landwärie Man eller Gouverneur öfwer Kongelle, kom Norrske Konungen Håkan Sigurson ifrån Gottland med mycket Folck in til Kongelle: Gregorius samlade 11 Skepp ock afslog Kong Håkans Folck som woro 3000 Män ock jagade them bort: Men sedan som Kong Håkan kom til Riket, satte han Gref Sigur af Röiwe til Länshöfdinge uti Kongelle (k).

Anno 1192 hölt Kong Swere en Slacktning med

(i) Om alt thetta kan widlyftigt läsas, dels i Sigurs Saga Cap. 27. & 37, dels i Wolffs Norv. illustrata pag. 165 &c.
(k) Sturl. p. 460. & 475.

med Kong Magnus Erlingßon i Kongelle ock upbrände hans Skepp. Sedan, tå han Anno 1194 kom åter til Kongelle, fann han ther en Cardinal från Rom med Aflatz-Bref, hwilcken Kong Swere wiste af Landet med sitt krämeri (l).

Anno 1206 war ett Muncke-Clöster i Kongelle, i hwilcket Jon Dronning blef begrafwen, som war Kong Inges Burßons Länshöfdinge öfwer Wijkorna (m).

Anno 1217 ock 1224 har Kong Håkan Håkanßon residerat uti Kongelle ock låtit göra en Skantz i Ranille-Holmen, som ligger wid Staden (n).

Anno 1257 seglade then unga Kong Håkan med sin Flotta til Kongelle ock blef sielf på Slottet, som stod på Holmen wid Kongelle ock satt ther för the Danskas Infall, drog sedan up til Liodhus eller Löse, thet Præses Cederbourg kallar Lödese thet gambla ock nya (o) for så ther ifrån up til Låne, men tå han kom igen til Kongelle ock lät sig såtia öfwer Åen på Hulöen, blef han ther siuk ock dödde (p).

Anno 1304 blef Kongelle Stad ock Slott pantsatt ock til Förläning lämnadt åt Kong Börges Bröder i Swerge Hertigarne Eric ock Waldemar, hwilcka sedan rebellerade emot Kong Håkan Magnusson, som blef therföre twungen at belägra Kongelle Stad ock Slott (q) hwilcket bör skiljas från thet Slott, som Kong Sigur Jorsalafar lät upbygga wid Castell-Ladugården 300 år före thetta; ty tå thet af Wenderna blef förstördt, lades thetta

(l) Konunga Sagur p. 436. Item Sturl. p. 524. (m) Idem p. 500. (n) Idem p. 648. (o) Götheb. Beskrifning p. 4. & 5. (p) Sturl. p. 757. (q) Idem p. 813.

ta an på then Holmen ther thet nu står af Kongen i Dannemarck, som förbemält är.

Efter så många otaliga feiader, plågor ock olyckor, som timat thenna fordom största, förnämsta ock rikaste Staden i hela Norge alla Tider, sårdeles 1645 den 13 Aug. tå han af wåra Swånska blef med glödande Kulor från Lägret på Hisingen til största delen afbränd, in til sidsta Krigets Slut 1720, år han nu sig intet lik, hälst sen Staden i Kong Carl Gustavs tid 1658 miste sina Privilegier, Borgerskapet blef befalt flytta til Giöteborg, Mastrand ock Uddewalda (r) ock inga andre skulle bo ther än Krögare ock Handtwärcks Män til Fästningens tienst, dock är then nu äntå wackert tiltagen, hafwandes både Magistrat ock ansenligt Borgerskap, som upbygt en wacker Kors-Kyrcka af Trä med Altare-Tafla, Predike-Stol ock Orgelwärck, underhållandes både Pastor ock Comminister samt en Schole-Mästare med Collega; Men sen som Giöteborg kom i flor ock Handelen i Kongelle tog af, är Borgerskapet i fattigt tilstånd mot andra, så at the förr ey hade kunnat underhålla sina Präster, om the ej genom Kongl. Benådning alt ifrån K. Carl den Xdes tid tils nu, fådt 70 Tunnor Crone-Spannemål, utom en liten Sockn på Landet Ytterby til hielp, dock äro theße 70 Tunnor är 1739 blefne anslagne til Giöteborgs Gymnasium ock Scholæ-statens rundeligare underhåld, icke utan Pastoris loci stora skada ock afsaknad, hälst the få Borgare ther äro hafwa liten eller ingen

(r) Kongl. Måj:ts Resolution öfwer Giöteborgs desiderier af den 4 Junii 1658.

gen Handel, utan lefwa af Åkerbruk ock sina många wackra Trägårdar, samt Krögerij ock Bakerij til Guarnizonen på Fåstningen så wål som til resande, utom något Fiskerij the kunna idka i bågge Alfwerne norre-ock Giöte. Hwilcket föranlätte Herr Mag. ock Kyrckoherden Tranchel på Riksdagen 1742, såsom Riksdags-Man bemälte Crone-Spannemål hos Hans Maj:t ock Riksens Stånder återsöka ock winna, hwilcket ock skedde 1743 på the många Kongl. försäkringar både för sig ock alla efterkommande så niuta. Eljest wet jag intet mer mårckwärdigt här: dock wil ej förgäta at upteckna the Pastores ock Söckne-Präster, som öfwer 100de år tilbaka betient Kongelles Församling, them nu warande Kyrckoherde Hr. Mag. Tranchel på begäran dragit utur en gammal Kyrcke-Bok ock mig tilhanda sändt.

Then 1ste Söckne-Präst, som man kan minnas ock så kundskap om, har warit en wid namn Hr. *Cort* under Påwedömmet.

Then 2dra Herr *Lauritz* ock så under thet Påwiska wäldet.

3die Hr. Staffan eller Stephanus, som uti Kongelle war then förste Evangeliske Präst, efter then Reformationen, som skedde i K. Christian den 3dies Tid. När han kom til kallet eller Pastoratet (som man nu säger) wet man intet, men han dödde 1560, tå thet gambla Swänska Kriget börjades, ock emedan Kriget påstod i 7 år ock hela Kongelle Stad blef afbränd, stod Pastoratet vacant eller ledigt utan Präst i några år, ock blef af kringliggande Präster ibland betient.

Then 4de *Pastor* war Hr. *Michel Basse* Jönßon

kallad til Pastoratet 1569, som lefde ther wid i 39 år ock dödde i Kongelle 1608 i Maji.

Then 5te wid Namn *Holger Ovensson* blef på Bartolomæi dag 1608 från Slotts-Pråst på Bahus kallad i Hr. Michels ställe, ock efter KongElfs-Stad blef af the Swånska afbrånd 1613, befalte Kong *Christian* den IV, at the skulle bygga Staden tått under Slottet, dock utan för höge-Bro, ther ock Kyrckan bygdes, som står ännu på samma Platz: förbemålte Hr. Holger blef Probst 1626 ock dödde i KongElf den 5 Dec. 1632.

Then 6te hette Hr. *Peder* Söfrenßön, hwilcken, tå han hade warit 6 år Capellan i Hiertum, blef han kallad til Pastor i KongElf, sin Födelse-Ort, år 1633 den 13 Jan. föreståendes Församlingen alt til 1677, oaktadt han sökte sig ther ifrån, tå Staden war af Fienden afbrånd 1645; thet K. Carl Gustavs Högloflig i åminnelse Nådiga Bref för honom til Consistorium i Götebørg nogsamt utwisar, hwilcket jag håller wårdigt här ord ifrån ord införa:

Carl Gustaff med Guds Nåde, Sweriges, Göthes ock Wendes Konung etc.

Wår ynnest ock nådiga benågenhet med GUD Allsmäcktig. Efter som, Superintendent, Kyrckoherden i Kongelf, Hr. Peder Söfrenßön råkat i någon olågenhet genom bemålte Stads ruinerande. Hwarföre är wår nådiga wilja ock Befalning, det I jämte thet förriga giäldet, som han nu haswer, accommodera honom med det första, som kan vacant bliswa, wetandes det ju båttre han kan bekomma, ju heller Wij thet se, på thet han må någorledes

gorledes ståltas klageslös. Datum wid Giöthe-borg på Skeppet Ammirante den 6 Junii 1658.

Carl Gustaff.

Then 7de Herr Mag. *Lars Westerman*, hwilcken tilträdde året ther efter 1678, men lefde intet längre än til 1681.

Then 8de Herr Mag. *Jacob Rattrey*, kallad från Håfwet i Stockholm til Kongelf, theräst han med heder ock beröm war icke allenast Kyrckoherde i Staden ock på Landet, utan ock Slotts-Präst på Bahus alt ifrån 1682 til 1709 tå han, som ock på Prästemötet i Giöteborg præsiderat, i HErranom afsomnade. Ther på blef

Then 9de Salig Herr *Anders Tranchelius* utwald til Pastor, emedan han ther i många år warit Stads-Capellan ock mycket trålat så wäl som then nu warande Comministern Herr David Kreitlov: ock tå han i 25 år wäl förestådt Församlingen, i ty han lefde alt tils 1735, wardt hans k. Son så lyckelig Hr. Mag. *Andreas Tranchelius* ock blef året efter 1736 benådad med Fulmakt på Kongelfs Pastorat, sen han sielf præsiderat i Rostock then 20 Julii 1723 De commercico rei spiritualis cum re materiali, hafwandes sin egen Bror Hr. Jöns Tranchel, som nu är Slotts-Präst på Bahus, til sin Respondent, samt thesutan warit Adjunctus både hos sin Sal. Fader ock i Giöteborg wid Domkyrckan i några år. Thet är rart at se 3ne Bröder wara Präster i en Stad, i ty then yngsta Hr. Peter Tranchel är Rector Scholæ i Kongelf, liksom thet ännu rarare war at se ock förnimma 3 köttliga Bröder wara på en tijd Biskopar, nemligen Doctor Eric Benzelius i Lindköping som blef Arcke-Biskop 1742 ock dödde 1743

 Doct.

Doct. Jacob i Giöteborg som nu succederat sin Sal. Bror, ock Doct. Hinric i Lund, hwilcka, så som råtta fasta Pelare, GUD uppehålle til sin Kyrckos Förswar mot alla willo-andar i långliga Tijder!

The Magistrats-Personer, som nu för tiden finnas, åro följande:

1) Borgmåstarn Herr Gabriel Hofverberg, som ock år tillika Stadsens Notarius.

2) Rådmånner åro Hr. Anders Seglorin.
Hr. Gunne Månßon.
Hr. Bengt Delander.
Hr. Rutger Biörck.

Under thenna Stads Församling ligger then så kallade Röbo-Sockn, hålst theß egen Kyrckia blef förstörd, tå Landet blef Swånskt i then feigden, liksom Båfwe-Kyrcka wid Uddewald.

3.

Om Ytterby Kyrcka.

Men innan jag går från Kongelfs-Stads Beskrifning, år nödigt at något förmåla om Ytterby Annex, (som förbemålt år) hörer under Kongelf, til Sockne-Pråstens underſtöd.

Thenna Annexe-Kyrcka, belägen i Fare-Hårad, som så kallades fordom under Danska Regeringen, utan twifwel af en stor hög i Karaby Sockn, men nu Söder-Hårad, medelst thet, at thet ligger måst i Söder i Bahus-Lån på Inland, synes fådt sitt Namn af yttersta Byen, emedan thenna Kyrcka ligger ytterst utföre gambla Staden Kongelf norr åt, som fordom dags låg wid Castell-Ladugården, som nu ligger under Ytterby.

I gambla tider kallades hon S. Halfwors-Kyrcka, til hwars åra hon war inwigd, hålst ock

theß

theß Beläte fins uthuggit i en Sten ock insatt i norre kanten af Kyrckan. Man wet wäl intet åretalet, när hon blifwit upbygd, dock menar man at hon är then äldsta Kyrcka i Bahus-Län, tå ingen Kyrcka mer war på thenna sidan Christiania, förutan thenna; ty efter gammal Saga, skal S. Halwor ock hans Bror S. Olof, under resan til Norrige från Köpenhamn, giordt ett löfte, thet the wille bygga en Kyrcka, om han eller S. Halwor kunde århålla ett Konunga-Rike, ock efter S. Olof fick Norrige, så skal han ha bygt thenna Kyrckan, som är af Sten ock år 1699 blifwit förlängd ock mellan-Muren i Choret borttagen.

Hwarcken af Klockan, Altare-Taflan, Predike-Stolen, Graf-Stenar eller Epitaphier, har man här någon uplysning i Antiquiteten.

Icke eller är i thenna Socknen något Säterij ock Herregård mer än Marbärg / som hörer til Herr Gen. Majoren ock Landshöfdingen i Wennersborg Axel Roos, then han nyligen sig tilhandlat af Sal. Gen. Major Rancks Arfwingar, hwilcken i sin tid lät anlägga ock upbygga then samma af en Bonde-Gård, then han sen kallade Marbärg, efter ett Bärg, strax wid Giöta Elf belägit.

Icke långt här ifrån in emot KongElf är för några år sen af Stadsens Inwånare uprättadt ett Tegelbruk; Jämwäl fins strax under Bahus-Slott en nys upbygd stor konstig Miöl-Qwarn, som går utan fall, med strömmande watnet allena, then Hr. Gen. Roos ock bekostat af egna Medel til Fästningens fördel ock nytta, som eljest måste fara öfwer Giöta-Elf til Särte på andra Sijdan i gambla Swerige, hwilcka Särte-Gårdar tymedelst ha warit här tils skattfrija ock än äro, för thet the skola mala

la til Fästningens behof. Theße Särte-ock Skåge-dals-Gårdar woro jämwål lämnade i gambla dagar til Cronan Dannemarck ock Norrige för Bahus-Fästnings nödiga malning emot ett ansenligt wederlag af hela Lundby ock Tufwe Socknar på wästra Hisingen.

Thet 2dra Capitlet.

Om Mastrands Stad Ock Slottet Carlsten.

Wi Elfsyßels Probsterij ligger ock then namnkunnige Staden **Mastrand**, som är blefwen först anlagd ock bygd af then berömmelige Norska Kongen *Håkan Håkanßon* 1263 (s) ock thet på en Ö eller utklippa wid stora Hafwet, för thet öfwerflödiga Fiskeriet, som i synnerhet ther war på then tiden; utan twifwel är thetta skedt, sen som **Kongelf** wardt af **Wenderna** förstörd.

Staden förer i sit Wapn 3 Långer satta i 3kant i kretzen, omkring stå theßa orden: Opidi Mastrandensis S.sc.Sigillum MCCCXXX.

Thenna Stad kallades fordom **Måse-Strand** för the många Måsar rundt omkring, eller **Måfwar**, som för Fiskens skuld uppehålla sig ther til stor myckenhet. En

(s) Sturl. p. 795.

En del kalla Staden **Marstrand**, efter then är belägen wid stora Mare eller Hafwet: andra åter föregifwa Staden hafwa fådt sitt Namn af en Mast, på hwilcken Skeppbrutne Folck, i synnerhet en förnäm ock rik Jungfru, wid Namn *Maria*, blefwit bårgader ock kommit in på thenna Öen med Lifwet, sen Skeppet hade strandat på *Pater noster*-Skiären, som ligga strax utan för Mastrands-öen ock äro them seglandom ganska farliga, såsom *Scylla* ock *Charybdis*, at the ha wål orsak, särdeles i Stormwäder innerligen bedia: **Fader wår** etc. ock förthenskuld kallas Staden af Holländerna än i dag **Masterland**, dels ock therföre, emedan tå Skogarna woro i Flor, blefwo fordom, efter mitt omdömme, många Master tijt flåttade i Land ock til utlänningar försålde. Hwilcken then rättaste Meningen är, lämnar jag androm til at dömma: Dock är båst skrifwa ock kalla Staden **Mastrand**, som thes gamla Sigill af år 1330 thet uttrycker i Koppar med följande Bokstäfwer i kanten: Anno MCCCXXX. Men in uti stå 3 stora Sillar i trekant satte med thenna Skrift omkring: OPIDI MASTRANDENSIS S. sc. Sigillum, loco oppidi. Hwilcken Skrift fins oförändrad i thet nu brukeliga Sigillet af Silfwer giordt i Sal. Borgmästarens Helge Tögers tid.

I gamla tider har **Mastrands Öen** warit ett **Fiskeläger** ock legat til **Lycke**-Sockn i **Torsbys**-Giäl, hwilcket ett gammalt Document eller Bref, som fins i Torsby Prästegård bredare utwisar.

År 1598 hafwer Erlig oc Welbördig Mand **Sten Malteßon** Herre til Holmgaard oc Höwidsmand paa Bahus ladet förordna oc kiöbt en Bogh til hwer Kircke udi Bahus Lanne, hwor udi

 Kirchens

Kirchens Regenskaber aarligen skal indskrifvis. Ifrån hwilcken tid Råkenskaperne blefwo af följande underskrefne, jämte the tå warande Pråstmän. Såsom:

År 1598 af **Magnus Pederßen**, Borgemester. **Anders Jenßen**, Byfogde ock 2ne Raadmend.

1599 til ock med 1623 af **Helge Tögerßen**, Borgmester, ock under samma tid ifrån år 1601 til ock med 1611 af **Jakob Anderßen** ock **Helge Tögerßen** bägge Borgmåstare, jämte 2 til 10 Rådmän tillika med Byfogden.

Ett ock annat år wid samma tid, har ock en Stikt-Skrifware, såsom Anders Pederßen ock Jens Pederßen warit.

1641 **Anders Pederßen**, Borgmester med Rådmän. Sedan nämnes ingen Borgmåstare förrn

1647 **Ifwar Helgeßen** ock **Anders Pederßen** Borgmestare, hwilcken senare lefwat til 1650.

1651 Har **Ifwar Krabbe Tygeßon** åfwenwäl underskrifwit, men nämnes intet hwad Beställning han hade.

1662 Ha **Ifwar Helgeßen** ock **Söfren Christerßen** bägge säsom Borgmåstare underskrifwit.

1665 **Peter Dragman** ock **Ifwar Helgeßen** Borgmåstare.

1672 **Nils Thomaßon Feman** ock **Anders Swenßon** Borgmåstare.

Thenne Nils Feman har warit *Justitiæ-Cantz*lerens Femans Fader, hälst han hette Thomas.

Sedan the åfwannämde Borgmåstare afledit, har intet warit mer än en Borgmåstare i Mastrand tillika,

tillika, nemligen följande, som ther efter tilträdt.

1683 Anders Jutterbok.
1684 Anders Rathe.
1696 Peter Kall, blef sen Håradshöfdinge uti Sunnerwijken.
1699 Magnus Stenius.
1717 Nils Foßbårg.
1722 Christopher Bilmarck.

Then tiden Staden war i flor, woro här åfwen *Praesidenter*, men medelst thet, at the gamble Rådstugo-handlingar äro förskingrade i ofreds-tider, har jag intet kunnat få Namn på mer än en, som hett *Anders Roman*, som af Rådstugu-Protocollet hållet 1671 ock 72, tå igenfinnes, warit Justitiæ-Président. Wid samma tid war *Johan Plate* Syndicus. Uti Kyrcko-Boken nämnes en Rådman *Borras* Aschenberg, som lefwat ifrån 1599 til 1606, men ej är troligt, at han har warit af then Höggrefliga *Aschenbergs*-Familia.

Wid samma tid har ock warit en Rådman, benämd Jörgen von Schlefwen, som synes warit Adel.

The nu warande Rådmän äro Herr Nicolas Darell, Herr Johan Beyer Stads-Notarius, Hr. Christian Bundsen ock Hr. Johan Holst.

Äldre Stads-Privilegier kunna intet igenfinnas, än ifrån år 1440 utgifne af Kong Christopher i Dannemarck; Men at Staden är långt äldre, har jag på sitt ställe klarligen wisat.

När thenna Staden war kommen i Stånd, har Kong Magnus Erikßon Smek gifwit sin Drotning Blancka til Morgongåfwa, ock Lifge-

dinge icke allenast **Bahus** utan ock **Mastrand** samt hela **Elfsyssel** (t).

Är 1566 woro the Swänske inne på Koöen ock wille storma **Mastrand**: Men Borgarena hade wäkt Isen, at the icke kunde komma öfwer, men måtte draga tilbaka (u).

Borgarena i **Mastrand** ha af Arilds tid warit försedde med gamla goda Privilegier eller Friheter ock flere äro them gifne i K. **Fredricks then andras tid**, angående Fisket; Men som Inbyggarne then tiden mißbrukte them, emot andra, som kommo tijt at fiska ock insalta, tog GUD Fisket bort (x).

I thenna Staden blef år 1449 på Marie Besökelses Dag K. **Christiern then I.** hyllad af Biskopen ock Rikßens Råd, emot Kongl. Försäkran, hwilcken säges förwißo hafwa brakt först in Christendommen uti Norrige (y).

1586 brändes Mastrands Stad aldeles up (z).

1643 blef åter thenna Staden ynkeligen afbränd ock thet i Aug. Månad (a).

Dock wid alla theßa olyckelige händelser, har GUD bewarat sielfwa Stads-Kyrckan, kallad **Marie-Kyrcka**, antingen efter Maria Christi Moder, henne til äro inwigd, eller (som gambla Män berätta) af then strandade rika Jungfrun Maria; som til Tacksamhet låtit bygga thenna Kyrckan, hwilcken är hwälfd med Sten, försedd med ett wackert Sten-Torn ock skiöna Klockor, sen the gamble i sidsta Elde-Branden 1682, hwilcken hela Staden 3die Resan åter jämmerligen öfwergick, blefwo försmälte,

(t) Sturl. p. 839. (u) Vandals Norriges Beskrifning. (x) Norvegia illustrata p. 171. (y) Hwitfelt. (z) Zeit. (a) Christ. Steph. Bang.

smälte, på hwilcka ha stådt med fulla Bokståfwer: MARIÆ-Klockor, til bewis, at förbemälte Jungfru låtit giuta them. Ock synes thenna Kyrckan wara gammal af gråsten upbygd, dock med Tegelsten i hörnen ock kanterna zirad, hälst man ser icke allenast ett stort inmuradt Kors på östre Gaflen, som är skedt i the Catholiske tider, utan ock under Taket bak om Altaret i Choret thenna gambla Muncke-Skriften: Cōpletū ē op9 ys año dm. MO. CDLX octauo ydvs Octob. i. e. Completum est opus hoc anno Dñi M CDLX. Är altså Choret bygdt wid Kyrckan 1460 den 8 Octob. Men sielfwa Kyrckan äldre, utan twifwel i 14de Seculo, hälst Choret stiger så högt med theß Bygnad, at thet skyler mer än hälften af thet omrörda Korßet på östra Gaflen.

Kyrckan är upbygd på Kloster-Grund, ty innan then kom til at byggas, hafwa the allenast haft en Kloster-Kyrcka i början, hwars qwarlefwor på södra sidan om Kyrckan än synas, hwilcken del af Kyrcko-Gården är anslagen til the fattigas Begrafning ock kallas then frija Kloster-Jorden. In i Kyrckan äro wackra Ornamenter, utom en hwälfd *Sacristie*, är ett skiönt **Orgel-Wärck** ock Altare-**Tafla**, the ther äro bekåstade för Kyrckans Medel, jämte Målning öfwer alt i Kyrckan, samt hederlig Kyrckogårds-Mur med Bråde-Tak ock Järn-Galror i Kyrcke-Portarne.

Men Predike-Stolen har Sal. Probsten Bagge sielf bekostat med 300 Dal. Silf:mt, item en stor Silf-Skål på 80 Lod wid paß, som brukas wid Funten, theßutan ett skiönt Altare-kläde af rödt Sammet med Silfwer-Frantzar ock Silfwer-Spetzar i alla Sömmar, hwarpå står Sal. Probstens ock hans Frus Namn med åretal 1717.

Uti

Uti Kyrckans Chor ligga theße Graf-Stenar then ena af år 1574, på hwilcken låsas theße orden: **Pawel Frantzen Sogne-Prest i Mastrand oc døde** Anno 1574.

Then andra af år 1586 den 10 April, hwar på år uthugget: *Albert Alarderich, Arne Olofson.*

En dylik Grafsten med en Måßings-Plåt upå, utan namn, dock år 1641 fins ther ock. Uti norra gången år ock en Lijksten, hwar på mitt i står uthuggen en stor Karl med Wårja wid sidan ock en hop Wapn omkring med thenna underskrift: Anno 1612 den 23 Maii *Bleff geschossen für Elsburg, Der Edele Ehrenveste Herr Fabian von Loben, Ritter aus dem Haus Grosdorben in Nieder-Lausnitz. Godt Giebe E. F. Auferstehung.* Thet år, år 1612 den 23 Maii blef then Ädle Ehrenfåste Herren Fabian af Loben, Riddare af thet Adeliga Huset Groß-Dorben eller stora Håfwet i nedre Lausnitz skuten för Elfsborg. GUD gifwe honom en frögdefull upståndelse. Eljest äro inga Epitaphier eller annat in i Kyrckan märckwärdigt.

Then tiden Staden war i Floe ock wålmackt, blef samlad af the tå warande Borgare en wiß Collect til ett Hospital af Trå bygt, bestående af en Stuga, ett Kiök ock en liten Kammare til 8 Personer, som ther uppehållas af Råntan på Penningarna.

Theßutan år ock i Mastrand upbygd en liten wacker *Schola*, likſom i Kongelf, Uddewald ock Strömstad, hwaråst en hop Barn så wål från Landet, som i sielfwa Staden hafwa lågenhet at bli underwiste icke allenast i blotta Christendommen på Swånska, utan ock så wida i Bokliga konster på Latin &c. at the ther ifrån kunna bli förafskedade til Giöteborgs-Gymnasium. Rector Scholæ har fordom

fordom warit Slotts-Präst therjämte; Men nu sedan *Præbende-Pastoratet* Solbärga gick ifrån Mastrands Stad ock fick sin egen Kyrckoherde; som skedde 1726, har Pastor i Mastrand fådt Fulmakt at ock wara Slotts-Predikant, hwilcket skedde först år 1737.

The Probster ock Kyrckoherdar, som man kan weta warit i Mastrand, äro följande, them Probsten Herr Mag. Brag warit så god ock extraherat utur Kyrcke-Böckerna ock mig lämnat.

1) Herr Pawel Frantzen, som afled 1574, thet hans Grafsten utwisar.

2) Herr *Christer* Nilßen, blef Pastor 1598 ock Probst 1610, dödde 1619.

3) Herr Biörn Helgeßon *Brahn*, som ligger begrafwen under Altaret: kom til Pastoratet 1620, blef Probst 1637 ock dödde 1646.

4) Herr *Påsche Larsson*, hwars namn fins antecknad i en gammal Dansk Bibel, uplagd i Kiöpenhamn 1647 tå han tilträdt Pastoratet; Efter hans död 1650, kom theß Son

5) Herr *Lars Påschesson Wandelin* på erhållen Fulmakt 1651, men lefde intet längre, än til 1668; dock är thet wist, at honom succederade theß Måg.

6) Herr *Mag. Fridrich Nilsson Bagge* 1669, som 1679 blef Probst öfwer Elfsyßel, samt medelst sitt trogna ock redeliga förhållande under ofredsåren 1675 til ock med 1679 benådad med Kgl. Fulmakt på Solbärga-*Pastorat*, såsom Præbende til Mastrand år 1682 den 19 Dec. jämte Kongl. Confirmation på theß Probste-tienst. Thenna Sal. Mannen war en autoriserad, lärd ock berömmelig Man, hade icke allenast dispu-

disputerat ock Magistrerat i Wittenberg 1667 den 9 Octob. 1ste gn. sub Præsidio Doct. Calovii, i hwilcken Disputation han giordt Adnotata Anti-Grotiana ad librum Joëlis.

2dra gn. sub Præside Ægidio Strauch pro impetranda licentia publicè præsidendi & docendi de Historia Symboli Apostolici. 1668 den 22 April disputerade han sielf, såsom Præses i Altorph De origine orbis literati, utan ock giordt en Synodal Disputation 1688 in Art. De Jesu Deo & Homine, för hwilken han sielf præsiderat, samt 1708 låtit gå i Trycket Mellificium Evangelicum: Item Curriculum vitæ Christi ock en Tractat om Werldenes Fåfängelighet, hafwandes wackra hederlige Barn lämnat efter sig, nemligen Probsten Herr Friedrich Bagge up i Östergötland på stora Åby, tijt han blef transporterad, såsom Pastor från Skae här i Bahus Län 1716. Än 3ne andra Söner, som äro Rådmän, Hr. Lorentz Bagge i Giöteborg, Hr. Samuel Bagge i Marstrand, item Hr. Johan Bagge i Örebro, utom afledne Kyrckoherden Nils Bagge i Fagerå. Har altså thenna Sal. Mannen, som war på förslag at bli Dom-Probst i Giöteborg efter Sal. Magister Johan Florander 1708, warit Pastor i Marstrand från thet han war 23 år gammal i 44 år ock Probst i 34 år; war således intet mer än 67 år, tå han dödde 1713, men hans Äncke-Fru lefde alt tils 1731. Ock emedan Sal. Probsten hade allenast en enda Doter, lagade han några år, före sin död, 1709, at hon blef gift med Sal. Biskop Carlbergs Son *Mag. Johan Carlberg*, hwilcken ock fick Kongl. Fulmackt, såsom then

7) i ordningen; Men uppehölt sig måst uti Sol-

bärga

bårga Pastorat, hwaråst han ock dödde uti ett ensligt ock ånsligt Lefwerne 1724 den 27 Dec.

Efter hans död kom Solbårga Giäl från Mastrand, i ty Reg. Pastoren Herr *Nils Hammarberg* fick Fulmakt ther på 1726 ock Mastrands Stad fick sin Pråst nemligen:

8) Herr Mag. *Jonas Brag*, som på erhållen Fulmakt den 9 Aug. 1727 trådde til följande året therpå, år ån i Lijfwe ock med berömwård flit nu förestår både Slotts- ock Stads-Församlingarna, hwilcka intet åro i thet Stånd ock wålmackt, som i Sal. Probsten Bagges tid; Dock år Staden wål bebygd til största delen ock försedd med en god Skepshamn til then största Flotta, som kan finnas ock strax färdig at löpa ut i alla feigder. Sen Herr Magister Brag warit Herredags-Man 1741, blef han wald til Probst, efter sin lyckeliga hemkomst 1742.

År 1670 ock 71 höltz i Mastrand en farlig Commission öfwer thet stora Truldoms wåsendet, som försporдes gå i Swang så hår, som i Kongelf, the som blefwo öfwertygade på bägge ställen, kommo ock at stå sitt wålförtiente Straff wid Staden Kongelf. Men the Handlingar hår om åro förkomne, at jag ej kan så rått grund hår på.

År 1706 i Junii skedde en grufwelig Execution på Galgabårget, strax wid Kooen i thenna Staden, öfwer en Advocat från Wåsterbotn *Johan Hinrich Schiönbeit*, i anledning af Kongl. Giöta-Håf-Rätts Dom, i ty han, såsom en GUDs, theß H. Ords ock Sacramenters Förſmådare, i thet han kallade HErrans H. Nattward en Pråste-Lögn ock Bedrågerie, blef sig sielf til ett wålförtient

Straff

Straff ock androm Ogudaktigom til Skräck ock Warnagel, hans högra Hand honom af Bödelen först afhuggen, Tungan utur Munnen afskuren, ther efter halshuggen ock å Båle brånder, men Tungan ock Handen på Kåken in i Stadens Torg fastspikade, sedan hans ochristeliga ock kjätterska Smådes-Skrifter blifwit förut i theß åsyn af Bödelen upbrände.

Herr Mag. ock Probsten Brag, som jag har orsak at tacka för stor uplysning, har ock berättat mig en sällsam ock underlig håndelse 1728 i Octob. om en Soldate-Hustro, Kersti Swens Doter, hwilcken kom bort ock ingen ån i dag har kunnat weta til at ge någon underråttelse om mer ån hennes Man Swen Frisk, then han för Prästerna ock Dom-Stolen sålunda giordt: Jag har lefwat på 4:de året med min Hustro ock aflat 3 Barn med henne, som altid fört ett stilla Gudfruktigt Lefwerne, har ock warit frisk al sin tid til den 30 Octob. 1728, tå hon begynte jåmra ock klåga sig, ock tå jag frågade hwad henne feltes? sade hon sig thet intet weta sielf. Jag frågade, om hon wille ha Prästen eller någon til sig? swarade hon: Ney. Therpå gaf jag henne en Psalm-Bok at låsa i, thet hon ock giorde ½ Timmas tid ock grет bitterligen: Jag bad henne intet taga sig galna Tanckar före, utan ha GUD för ögon, hwar på hon swarade intet, utan gick til Sängs, dock suckade ock bad GUD innerligen hielpa sig, tog så sitt spåda Barn til sig i Sången ock bad mig at lågga mig tillika med, ty hon wille sofwa: ock tå wi låsit ock befalt oß i GUDs wåld, somnade hon in, ock tå jag legat i stor ångslan, wånde hon sig från Barnet til mig ock frågade, om jag sofwit? ock tå jag sade: Ney; sade hon sig

hafwa sofwit wål, låg så sen stilla ther på, at jag ej annat wiste, än hon åter insomnat, at jag i glädie ock somnade in: Men strax ther efter steg hon up, hwaröfwer jag waknade ock frågade, hwart hon wille gå? Swarade hon: Jag wil gå ut, ock tå jag tilböd mig wilja gå med, wille hon thet ej, utan for hastigt ut; ock som jag, full af ångslan, skyndade mig efter henne, kunde jag dock intet hinna henne, utan fick omsider se henne öfwerst på Bårget wid Slotts-Kyrckogården, ropade ock bad, thet hon intet måtte taga sig något oråd före, utan gå hem til sina små Barn: Men swarade icke ett ord: ock tå jag med stor mödo kom uppå Bårget, ther hon hade stådt, war hon redan borta ock aldrig syntes mer hwarcken död eller lefwande: hon blef wål efterletad af ett helt Compagnie uti alla Rum ock Ställen, men hwarcken til Lands eller i Watnet har man kunnat se eller finna thet ringaste spår eller Kläder efter henne, utan twifwel therigenom, at hon, under en starck Landwind, wid sitt ynckeliga nedstörtande i Hafwet, medelst then henne åkomne alt för stora ångslan, drifwit strax om Natten ut i wilda Hafwet ock ther blifwit försänckt; Dock huru här med föreweter, wet GUD bäst: Men efter hon altid fört ett stilla ock Gudfruktigt Lefwerne ock med sin Man lefwat kärligen ock wål, är rådeligast at intet just för ömma henne, som war råkad i en alt för swär Frestelse, utan helre lämpa in på henne the ord, som stå i Uppenb. Boks 3: 3. 9. 10. Verser. At fast hon hade en liten kraft, wille dock GUD bewara henne i Frestelsens Stund ock draga henne utur Satans hop.

Om Carlsten.

Efter Freds fördraget 1658 den 27 Febr. uti Rotskild med Kong *Carl Gustav* den X. i Swerige ock med K. Friedrik den III. i Dannemarck, som i then 8de Puncten afstod i ewärdelige Tijder de eröfrade ock nu restituerade Länder i Holsten, Jutland ock Seeland, nemligen Skåne, Blekingen, Halland, Bornholm, Bahus Slott med hela theß Län, item Staden Dronthem ock hela theß Amt i Norrige, föll, i K. *Carl* then XI. tid 1675 K. *Christian* den V. in i Skåne ock wille alt taga igen, som war i hans Sal. Hr. Fars tid förloradt, giorde ther på försök med 10 blodiga Fältslag wid Lands-Crona, Lund, Halmstad, *Christianstad*, men i synnerhet här i Bahus-Län, genom sin tappra Gen. Fält-Marskalck ock Ståthållare i Norrige *Ulrich Fr. Güldenlöw*, tå han 1677 den 23 Julij belägrade Mastrand, som tå för tiden wäl hade en Fästning, men bestod allenast af 4 Skantzar, som kalladés: *Malepert*, *Hedvigsholm* ut med Koöen belägen, item *Gustafs*-Borg ock *Carlsten* ock måste omsider ge sig; ty tå the 2ne Skantzar blefwo med storm intagne, betiente Fienden sig af them ock skiöt så länge på the andra både från sin ankomna Flotta til Siös ock til Lands från Koöen ock the intagne Skantzar, at the med accord måtte ge them öfwer: dock blefwo the restituerade wid Freds-Slutet ock under Gref *Dahlbergs* direction, på Sal. K. *Carl* then XI. Befalning 1682 giordt af alla 4 Skantzarna ett nästan oöfwerwinneligit Slott, wid Namn *Carlsten*, som är uparbetadt mäst af Arrestanter ock Lifsfångar, hwarthän the, som grofwa Mißgärningar giordt ock skonas med Lifwet, blifwa förwiste at ther arbeta likson Slafwar i Turckiet.

Thenna

Thenna Fåstningen til utan=ock innanwårcken, Redouter, Etager, Raveliner, Bastioner, Baraquer, Magaziner, Kyrcka, Fånge=Hus, Brun ꝛc. har Præses Cederbourg i sin wackra Beskrifning under Giöteborg riktigt afristat (b) at jag håller helt onödigt wara, thet hår å nyo afmåla, utan wil helre then Gunstige Låsaren hafwa tijt hånwist.

Wid Carlstens Fåstning år en *S. Eriks Kålla* til hwilcken the offrat ock kallat Rummet *Siåle=Kistan*, ty the ha hållit then omliggande Jorden liksom helig, then the brukat för många Siukdommar, så wål som sielfwa Kiållans watn, ock woro the gamble i then galna Tanckan, at ho som wiste af thenna Kiållan eller Siåle=Kistan ock then ej besökte, honom skulle något olyckeligt wederfaras; Förthenskuld offrades ther Penningar ock af Mangel ther af Knappe=Nålar, Synålar ꝛc.

Ifrån år 1680, sen thenna skiöna ock starcka Fåstning *Carlsten*, efter Kriget, blef anlagd, ha följande *Commendanter* then förswarat.

1)	Carl Gustav *Frölich*	1680 til	1693
2)	Johan *Laurin* -	1694 til	1697
3)	Johan *Smitberg* -	1698 til	1699
4)	Barthold Otto Smoll	1700 til	1716
5)	Hindrich *Danckwardt*	1716 til	1719

Under thenna olyckeliga Commendantens tid 1719 i Julii Månad, blef Fåstningen, igenom förråderie, hotande ock lockande öfwergifwen til the Danska, under *Vice Ammiralen Tornschiölds* Commando, hwarefter Commendanten Danckwardt blef dömd af med Lifwet at halshuggas, som ock skedde året efter 1720, tå Fåstningen wid Freds=Slu-

(b) p. 136. &c.

tet den 1 Nov. åter leswererades til Sweriges Crono, hafwandes then

6) Öfwersten *Ehrensverd* allaredan fådt Fulmakt på Coḿendantz Beſtålningen 1719 men trådde ej til förn . . . 1720 til 1731

7) Peter Julius *Starenslycht* 1731 til 1742

8) M. Wolb von *Tungelfelt* 1743 ock än leſwer såſom Öfwerſte ock Commendant.

Thet 3die Capitlet.

Om Uddewalds Stad i Sunnerwijkan.

Hordan för Maſtrand wid paß 5 Mil, löper Swaneſund in i Landet ock ungefär 5 Mil ſunnan före ligger Inland, ſom Bahus ock Kongelf äro bygde på. Nu innan för ändan af Swaneſunds-Fiol, ligger then gamble Staden **Oddewald**, **Odenswold** eller **Odswold**, belägen, 1 Miil allenaſt från gambla Sweriges Gräntzor åt **Wennersborg** ock från Bahus 6 Miil, hafwandes i ſitt Sigill af år 1622 3ne Trå, en ſtor grenfull Eek mitt uti ock 1 af Furo på hwar ſido med thenna öfwerſkrift: ODDEVAL BEVENS INSEGEL 1622 hwar af wijſes, at thenne Staden warit anlagd på en Skogrik Ort ock at Båfwe-Kyrcka legat in i Staden (c).

År 1644 blef **Oddewald** af wåra Swånſka upbränd ock i aſka lagd (d).

1678 år wid thenna Staden, ſen then, efter Fredsfördraget, wid Brömſebro 1645, gick öfwer til Sweriges Crono, ett blodigt Fältſlag hållit, dock

(c) Undals Norriges Beſkrif. p. 23. (d) Zeil.

dock blef Staden med then underliggande Skantz ej eröfrad, utan, sedan Ratificationen skedde på hela Bahus-Lån &c. 1658, har thenna Staden warit ock ån år uti wåra Swånskas hånder.

Thenna Staden år wål bygd med wackra Hus, dock af Trå, rödfårgade samt Tegeltak, hafwandes regulaira Gator ock en tåmmelig stor af Sten konstigt upbygd Kors-Kyrcka *S. Anna* kallad, som skedt 1656, sen then förra Kyrckan med Staden under ofreds-åren blifwit afbrånd ock förstörd. Thenna Kyrckan år sedermera, tid efter annan, genom Borgerskapets ock andra förnåmas Christeliga gifmildhet blefwen mycket förbåttrad ock utzirad, synnerdeles tå Hr. *General Major Zinclair* gaf 300 Dal. Silfwermynt i Ducater, then tiden han war Commendant i Dantzig, efter han war Barnfödd i Oddewald; theßutan Råd- ock Handelsmannen Anders Jonßon Lindqwist 200 Dal. Silfwermynt, jåmte the Inkomster hon årligen har. Hwarigenom Kyrckan blef 1707 ock 1709 icke allenast hwålfd, utan ock målad samt 1736 med en kostbar Altare-Tafla försedd, ock Predike-Stolen, som upsattes 1708 med skiöna Bilder, blef 1736 med poleradt Guld hårlig giord.

Utom 2ne Låktare, then ena i söder, then andra i norr, år ock upbygt ett skiönt Orgelwårck af 24 Ståmmor år 1723, hwilcket målades 1727 af Schiönfelt, som måst målat alla Kyrckor i Bahus-Lån.

Utom the många wackra *Epitaphier*, på Kyrcko-wåggen upslagne, blef til theß Prydnad en stor wacker *Sacristie* af Sten upmurad 1725, med en dörr bak om Altaret, i hwilcken hela Kyrckans Skrud ock Ågendom, bestående af wackra Måße-

 klåder

kläder, Kalck, *Patin* ock andra Silfwer-kiäril, äro förwarade.

Thenna Kyrckan har sina Inkomster på många sätt. 1) för Ringning med Klockorne, som hänga i ett litet Torn af Spiror ock Bräder bygt på ett Bärg något från Kyrckan ock thet så ofta Lijk begrafwes. 2) för Grafställen, Stole-Rum ock Lijk-Bårar. 3) för fast Ägendom i Tomter, Qwarnar ock Jorder, hwar af Kyrckan har sin Ränta årligen. 4) af Båfwe-Sockens Tijonde, hwilcken Kyrcka har fordom stådt på gambla Kyrcko-Gården, belägen på andra sidan om Älfwen, södwest från S. Annas Kyrcko, hwaräst Rudera af Sten ännu i Jorden finnas; Men tå samma **Båfwe-Kyrcka** war så förfallen, genom åtskilliga Feigder, at then intet kunde repareras hwarcken af egna, eller Församlingens Medel, så fingo samma Församlings-Ledamöter Stole-Rum i Oddewalds-Kyrckio, ock ther med föll Båfwe Kyrckas Ägendom ock Tijonde til Stads-Kyrckan 1600, som bewises af Kyrcke-Räkenskaps-Boken, hwar til Slotts-Herren, tå warande på Bahus, **Sten Malthesson** gifwit sitt Samtycke.

Ibland annan sådan Båfwe Kyrckas Ägendom har ock warit **Ängåen**, som alla Kyrckoherdar i långliga tider haft til understöd i hushållet, emot ett litet bewiljadt Arrende til Kyrckan, tils 1731 den 27 Octob. tå thenna **Ängåen** wid offenteligt utrop under Auctionen steg långt öfwer thet wanliga Arrende ock kom således bort aldraförst ifrån tå warande Kyrckoherde ock Probst Esberg til Herr Major Borgenstierna, som then Ängen nu besitter.

Af thessa Inkomster hålles nu thenna Kyrckan wid mackt ock utziras efter behof.

The

The Kyrckoherdar, som man kan minnas, hafwa warit följande, nemligen then 1ste *Brynolphus Petri*, som utan twifwel lefwat 1500de wid slutet, hwilcket kan slutas af Sal. Probsten *Hans* Giäddas Grafsten i Choret, på hwilcken står: 1600 Rasmus Jenßen Allelöf Probst ock i Elfwesyßel. 1616 *Christen* Nilßön. 1622 Jörgen Påwelssön Harbor. 1632 *Holger Owessön.* 1636 Biörn Helleßön ock 1649 *Hans* Giädda Jenßen, hwilcken warit först Capellan i Oddewald uti 11 år ock sen Pastor ther i 19 år, samt Probst öfwer Elfsyßel i 4 år, dödde 1670.

Hans Efterträdare blef sen *Jockum Frantzen*, som förut war Capellan ock Probsten Giäddas Måg, til hwilcken Swärfadren i sin höga Ålderdom afstod Pastoratet: Men hade then olägenhet, at han, efter 2 års förlopp, öfwerlefde sin Måg, dock blef theß Äncka conserverad af hög Kongl. Nåd, genom Hr. *Jöns Colstrup*, som igenom sin ansökning på Riksdagen 1672; tå han war Herredags-Man, skaffade Crono-Tijonden af Forßelle Giäl til Augment för Scholæ-Betienterna: Men, under Kriget med Dannemarck, hölt sig til Danska Arméen ock sålunda wid Krigets slut 1679 fölgde med til Norrige, theräst han blef Sockne-Präst i Nås Präste-Giäl, samt en tid ther efter Probst öfwer öfra Romerige: under warande tid låt han gå ut en lärd, diupsinnig Tractat på Danska, kallad: Tidernis Beregningar under 3 Kirche-Stater ock thet 1701, tå han war en gammal Man: Men likwäl war han 1711 med Danska Armeen här inne såsom Fält-Probst, under *General Löwendahls* Commando. När han är blefwen död, wet jag intet. Om honom säges ock, at han, wid bortwikandet

1679, tagit med sig the bästa Documenter om Kyrckans, Scholans ock hela Stadens tilstånd; hwarföre jag nu ej kan få rätt uplysning här om, som man gärna wille.

I hans ställe kom strax 1679 Regements-Pastoren Hans Erdeman, som hade til Hustru Trina Bagge Probsten Bagges Syster i Marstrand, men dödde 1699.

Efter honom kom 1700 then lärde Magistern ock Gymnasii Lectoren från Giöteborg Herr *Elias Parnovius*, hwilcken, tå han hade fådt Fulmakt at bli Primarius Theol. Professor ock Dom-Probst i Åbo, dödde han i Oddewald 1708. Sen blef Pastorn wid Kongl. Guardiet Mag. *Andreas Hasselquist* 1710, men war ther en liten tid allenast til 1717.

Ther på erhölt, efter Församlingens enhälleliga kallelse, tå för tiden warande Fält-Probst, Kyrckoherde i Landwetter, Lector wid Giöteborgs Gymnasium, samt förut blefne Probst öfwer Elfsyssel Hr. Mag. *Herman Schröder* Kongl. Fulmakt: Men innan han kom at tilträda Oddewalds Pastorat, blef han förordnad af Sal. Kong Carl then XII. at wara Kyrckoherde wid S. Catharinæ Församling i Stockholm, hwaräst han tå med stor heder ock beröm tient i 10 år från 1719 til 1729, blef han behedrad med Biskops-Sätet i Calmar ock några år ther efter med Doctors Titul, then han med största beröm förswarade in til sin döde-dag 1744 i Jan. Blef altså i thess Ställe Gref. Mörners Häf-Predikant Mag. *Zach. Esberg* 1719, men dödde 1734, sen han kort förut med Probste-Titul bliswit behedrad.

Samma år 1734 fick Hr. *Peter Bundi*, Kyrckoherden

koherden i Morlanda ock Probst öfwer Elfsyßel Kgl. Fulmakt häruppå, tå han war Herredags-Man, men lefde beklageligen intet längre än 1 år til 1736, tå han först i Maji dödde.

Nu har then i Oddewald för några år sen förordnade Capellanen Herr *Mag. Jonas Walborg* fådt i Nåder Kongl. Fulmakt på Församlingens enhälleliga wal ock kallelse 1738, hafwandes accorderat med Sal. Probstens Äncka at genast så Pastoratet tilträda. 1744 i Oct. är han blefwen *Local*-Probst öfwer sitt Pastorat.

The *Capellaner*, som tient wid Oddewalds Församling, äro följande:

1) Herr Mårten 2) Herr Olaf 3) Hr. Christen 4) Hr. *Jochum* Frantzen, som sen blef Pastor i Staden 5) Hr. Christen Biörnßon, som dödde 1677. I hans tid blef Capellanerna bewiljad omgången medelst Inkomsternas ringhet ock stora fattigdom. 6) Hr. Swen Clemetßon 1678; dödde 1691. 7) Hr. *Wilhelm Brun*, som förut warit 12 års Rector Scholæ; ock dödde 1708. 8) Regiments-Pastoren Hr. *Bengt Dahlberg* 1710, som blef sen. Pastor i Krokstad 1715, theråst han blef död 1726. 9) Hr. *Per Sahlgren*, war allenast 2 år ock dödde så. 10) Hr. *Lars Gothenius*, född i Forßelle, hwilcken tå han hulpit sin Sal. Antecessor i 2 år, blef han Capellan 1717, hwaråst tå han trälat ock warit en trogen Guds Ords Tienare öfwer 20 år, sen blef han hugnad med Kongl. Fulmakt på Orsala i Halland 1737, theråst han lefwer ännu.

Efter honom blef then 11) Hr. *Zacbrisson* 1738 förordnad.

I thenna Staden är ock en wacker *Schola* bestående af en *Rector* ock en *Collega*, tijt många wackra

Mans Barn, jämwäl från Landet bli försände til underwisning ock warda ther i Studier så förkofrade, at the med tilbörligt Testimonio försedde kunna, efter föregången Examen, introduceras eller intagas på *Gymnasium* i Göteborg, hafwandes Rectoren Hr. *Sven Lindberg* i 18 år giordt en särdeles flit ock skickat ifrån sig många wackra Subjecta, hwar på nuwarande Rector Hr. Nils Knape ej mindre arbetar med beröm.

Thenne *Scholan*, bestående af ett stort Rum för Rectoris ock Collegæ Disciplar, samt 2 små indelte kamrar för Apologisten, eller then, som lärer Barnen räkna ock skrifwa ock theßutan 4 oinredde Kamrar i öfre Wäningen, är å nyo bygd för Kyrckans egna Medel 1727 uppå en Platz strax wid stora Kyrcko-Porten, hwilcken Platz eller Tomt Rådmannen ock Vice-Borgmästaren Nils Börgeßon *Bagge* förärt tillika med en liten Haga til Scholan, på thet han skulle slippa at lägga ut en almän wäg genom sin Trägård.

Följande, som man kan weta, ha warit *Rectores* i Uddewalds *Schola*.

1) *Wilhelmus Nicolai*, som blef sen Capellan i Morlanda.
2) **Christen Perßon**, sen Capellan i Grinnered.
3) **Swen Clemetßon**, sen Capellan i Uddewald.
4) *Wilhelm Brun*, sen Capellan i Uddewald.
5) *Abraham Schoug*, Ostrogothus 1693, men 1696 stupade af Hästen, under Resan til Östergiötland ock blef död.
6) *Barthold Segerus* blef Rector 1696 ock Pastor i Falckenberg 1706, dödde 1734.
7) *Hans Wandalin* blef 1706 Rector, dödde 1708.
8) *Peter Bundi* war ther allenast 3 år ock fick så Pastoratet

storatet i Norlanna ock efter 24 års förlopp blef Pastor i Uddewald.

9) *Petrus Rathe* 1711, hwilcken efter han intet såg sig kunna blifwa hulpen til Pastorat efter 12 års mödesamt ock troget arbete wid Scholan, gaf han up Tiensten utaf åstundan til at få förkunna Guds Ord, thet han ock sedan hållit på at utsprida här ock ther såsom Vice - Pastor. Han har wackra Studier ock skrifwit en för ungdommen nyttig Logica, Metaphysica ock andra Homiletiska Saker alt på Swänska, jämwäl nu nyligen en *Ontologia* kallad: *Reginæ ancillans* jämwäl på wårt Moders-Språk.

10) *Sven Lindberg* 1723, sen han hade warit 4 år Collega, är nu Pastor på Tiörn.

11) Nils Knape 1741, som än lefwer ock giör stor flit.

Men innan jag sluter thenna Stadens korta Beskrifning, wil jag något mer om theß Natur ock Beskaffenhet förmäla:

Igenom Staden flyter en starckt rinnande Älf från Wennersborg ånna i Hafwet, öfwer hwilcken för the Resandes Commoditet 2:ne kostbara Bryggor äro giorde, then ena äldsta är belägen mitt för Torget up i Staden, then andra nya nederst i Staden mot Hafwet, warandes thenna Älfwen icke allenast nyttig, hälsosam ock god för Inwånarenas hushåld, utan ock för Köpmännernas Handel, i ty alla theras Spiror, Biälckar ock Bräder från Bruken kunna slåtas ther med igenom, ock hwad Siöleds kommer från salta Hafwet, kan med Båtar ock Prommar föras ånda up til Torgs i Staden.

Handelen florerar tämmeligen, särdeles sen

Staden

Staden fick, utom Ostrors ock allahanda Fiskewarors ömnoge Köpenskap, frihet på Järn-Handelen, Trä-ock Bräde-Last, som dock inskeppas icke så mycket wid sielfwa Staden, som wid en Laste-Platz, Salt-källan i Foß giäl 2 Mil norr om ther ifrån belägen, hwaräst Skeppen från England ock Holland, utom wåra egna, kunna snarare bli lastade, samt komma in ock ut.

Til thenna Stadens upkomst ock flor, har wid paß för 12 år sen, Bruks-Patronen Hr. Rådman *Jöns Kock* emellan Uddewald ock Wennersborg på Kållerö anlagt ett wackert ock för Riket helt nyttigt Järn-Bruk med åtskilliga Hamrar, hwaräst af Tack-ock Stång-Järn från theß Bruk på Örnäs i Wärmelands Dal, bli tilwärckade allehanda Järn-Redskap, såsom Spadar, Håstskor, Spiäll, Spikar etc. jämwäl skiönt Stål.

Til at hindra Fienden så til Siös, som til Lands, har i alla feigder warit wid makt en Skants på ett stort högt trint Bärg strax wid Staden; Men nu ligger ock förfaller then samma, i thet ingen Guarnizon ther warit, sen Fred blef 1720.

Sen jag thetta slutat, fick jag beklageligen förnimma, huru som norra sidan til 80 Hus af thenna Stad, blef den 20 Nov. 1738, igenom en hastig wädeld, ynckeligen uti aska lagd, til mångas, ja the rikaste ock förnämstas stora skada; dock blef Kyrckan ock Scholan samt Pråstegården förskonte. Men är nu, efter 6 års förlopp, medelst hielp af Kongl. Maj:t ock Cronan genom Collecter, Stamböcker etc. satter i långt bättre Stånd, än förr.

Utom Bäfwe (som förbemält är) ligger ock til Uddewald *Annexan* Kyrа, 1 Mil från Staden belägen i Södost, then wägen åt Wennersborg:

Then

Then har aldrig warit ansedd för något Præbende, utan en Annex, thet Sal. *Mag. Hasselquist* bewiste under Actionen emot Sal. Hr. *Bengt Dahlberg*, dels igenom gambla Skrifter ock Documenter, dels igenom the åldstas intygande både i Uddewald ock Ryra, at then altid warit så i urminnes tider: Men för hwad orsak skuld ock når thenna Annex är lagd under Staden, utan twifwel Prästerna til understöd, efter swåra feigder, tå Staden blifwit ruinerad, ther om har jag intet ännu kunnat få besked förwißo.

Sielfwa Kyrckan af Trå, är af nyo upbygd på samma Rum ock Backe hon tilförene stod uppå ock thet 1671, tå Johannes Colstrup war Pastor, som ses af följande Inscription på Altare-Taflan uti Kyrckan: *Anno* 1671 Er denne Kirche-Bygning i JEsu Nafn begynt ock under *Pastoris Johannis Colstrupii* flid med sitt Inrede *Anno* 1675 fulbordet wid Middel fraa egne ringa *Intrader*, andre godt folchis tilhielp och förnemmelig Hans Kongl. May:ts wor Allernaadigste Koning *Caroli XI.* tilgafwe af 150 R:dal.

Wid thenna Kyrckan är intet Torn, utan hänger theß lilla Klocka uti en Klocke-Stapel, som står på ett Bårg östan för Kyrckan. Eljest är intet mårckwårdigt at se eller finna hwarcken in i Kyrckan eller ute på Kyrcko-Gården, utan allenast wid Döpelse-Funten är ett Handkläde, på hwilcket står utsydt en Räf med en kappa på sig / skriftandes en Hane eller Tupp, som har sin Grund i Æsopi Fabler, ock lårer wara giordt i början på Lutheri Reformation tå thet arma Folcket, som länge nog af sine Påwiske Präster warit illa skriftade ock liksom Tuppen af then förklädde Räfwen kyste

ock

ock til sina Siälar mördade, kunna se med öpna ögon theras stora Bedrägerij.

Thet 4de Capitlet.

Om
Strömstad i Norwijkan.

Uti Wijkornas Probsterij ligger thenna lilla Stapel Staden Strömstad, fordom kallad Strömmen, belägen tätt ut med Hafwet ock wid Norska Gräntzen, 3 Mil från Friedrichshald, war i början upbygd af Fiskare ock Strandsitiare, såsom ett annat Fiske-Läger, utan wiß Hus-ordning, til theß änteligen *Adsessor Enefelt* i Sal. K. Carl XI. tid, utsedde samma Ort, efter befalning, til en Stad, som han nu är, hwilcket skedde år 1666.

Therpå blefwo *Privilegier* af Högstbemälte Konung Borgerskapet skiänckte 1667, bestående ther uti, at Borgerskapet skulle få fritt handla, utan ringaste Land-Tulls årläggande i 20 års tid / til 1686, allenast Stora-Siötuls Afgiften, efter Taxan betaltes för Utrikes Waror. När Frihets-åren woro til ända, blefwo Strömstads boerne befalte, igenom Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution ock utslag at betala lilla Tullen, Accis-ock Bakugns penningar, åfwen som andra Stapel-Städer i Swerige, hwarigenom hände, at Borgerskapet, som tå under Frihets-åren kommit sig något före at sätia Staden i stånd, begynte at aftaga ock bli armare, än tå the woro Strandsitiare, särdeles år 1676, tå Staden af Fienden blef aldeles afbränd jämwäl Kyrckan, som 4 år tilförene nemligen 1672 war upbygd med Inwånarenas stora kostnad,

kostnad, allenast at the fingo til hielp ett helt Skatte-hemman Österöd benämdt, i Skee Sockn belåget, til Mulbete; hwilcket ehuruwäl thet intet mer råntar, ån 3 Tunnor Landskyld, wardt thet dock inbytt mot hela Crono-Hemmanet Folckestad i samma Sockn, som likwist råntar 8 Tunnor Landskyld: Bemälte Österöd kommo the til at nyttia ock bruka 2 år ther efter neml. 1674; I synnerhet har Pastor Loci til understöd på sitt ringa underhåld fådt Stads-ången til at höija.

Eljest år Staden, som utan twifwel fådt sitt Namn af Ströms-watnet, rinnande mitt igenom Staden i Hafwet, belägen på en mycket bårgaktig Ort ock sålunda ganska ojämn, hafwandes up åt Landet i öster förbemälte Ströms-watn, ther i står en skiön stor Miöl-qwarn upbygd til Stadens stora nytta, ock i wäster stora salta Hafwet ock altså beqwäm til Fiskerij ock allahanda handel utrikes til Siös, thet ock Stadsens *Sigill* nogsamt utwisar, på hwilcket står ett med fulla Segel seglande Skepp, hafwandes thenna omskrift: *Sigillum Civit. Strömstadiensis* 1725; Allenast ther woro så rike ock mäcktige Handelsmän, som på Fridrichshald, the ther wärckeligen kunde bringa Staden i så godt Stånd, som then ther år, allenast the i Strömstad boende blefwo i Nåder förunte med Kongl. Privilegier, utom them, the ha, särdeles som the i alla feigder åro Elden aldranärmaste ock blefwo illa ruinerade icke allenast i *Gyllenlöwes* Krig 1675, utan ock i sidsta ofreden 1711 ock 1719, i ty alla the många publique Hus, som Sal. K. Carl XII. Högloflig i Åminnelse låt upbygga ock i tancka then Staden,

såsom

såsom en Gräntze-ort fortificera, jämte Sundsborg, beläget wid Inloppet åt Fridrichshald i stället för Bahus-Slott, hwarifrån ock tijt fördes 1717 ock 1718 thet största ock mästa Artillerie, blefwo sen, efter Sal. K. Carls Död 1718 den 30 Nov. aldeles förstörde både på Sundsborg ock Strömstad, wid the Norskas Infall 1719 i Julii, hwilcka dock drogo sig tilbaka i sitt Land sidst i Aug. ock ther med slutade then feigden. Men 1717 den 4 Julii, kom then Danska Commendeuren *Tordenschiöld* med 3ne Örlogs-Skepp ock lade sig wid Salomons Holmen, strax utan för thenna Staden, ock Söndagen ther på den 7 anlände en Pråm til honom samt 6 stycken Galeyer, ther på hålade han sig om Natten in under Landet ock begynte så om Midnatt kl. 1 emellan den 7 ock 8 at canonera utan uphör in til kl. 5 om Morgonen, tå hans Pråm måste draga sin kos ock lägga sig under Salomons Holmen, ty han förmätte intet mera, men the qwarliggande 3ne Skeppen med the 6 Galejerna, stärckte af 3ne stycken til, skiuto med sina Canoner immer fort. Klockan half nije rodde 2ne Galeyer ända åt thet stora Batteriet på *Laholmen* fulla med Folck, i Mening samma at intaga, ropande: *Victoria*, emedan the mente, thet wåra Swänska woro redan therifrån ock Platzen öfwergifwit: Men när the kommo in emot Landet, kommo wåra Granadeurer ock Wästerbotningarna fram på Bärget ock gåfwo på them en sådan Eld at innom kort syntes icke mer än som en Man, hwarpå bägge Galeyorna drefwo för Wrak ock woro så när Landet, at Öfwerste *Lieut. Claussen* sprang i watnet ock tog efter them med sitt Manskap, men kunde intet hinna them: I thet samma kom en Eschaloup med 10 Man ock wille bo-

xera

xera them ut, men then samme blef så bemött, at 3 Man ther af kommo med Platz tilbaka, men alla the öfriga ihiälskutne. Strax ther efter kom en annan mindre Galeya, som ock förlorade mycket Manskap, hwarpå Galeyerne drefwo ifrån Landet til honom, ock imedlertid canonerades från Skeppen på wåra alt stadigt tils Galeyerna kommo til Skeppen igen, som kappade sina Anckar-tåg, dragandes sig ut under Salomons-Holmen; Man mente, at Commendeuren Tordenschiöld blef död, af orsak, at the så hastigt drogo af.

Herr *General Majoren Gierta* berömmes här för sin stora Tapperhet ock goda föranstaltande, hälst han under all then Elden war aldrafrämst på Bärget ock commenderade, sen han hade kastat up 3ne Batterier, tijt hån i 9 timmars tid blef skutit med Kulor, Skråt, Stångkulor, Kneplar samt Låncke-Kulor, så at man fann, efter Actionen, 300 Låncke-Kulor ock 200 Stång-Kulor: den 9 Julii ther på kl. 4 eftermiddagen seglade the Norske af igen til Norrige ock thet med en stor Skada af 1200 Mans förlust, hwilcket jag til största delen inhämtat af en tryckt Relation samma år ock dag, then Hr. Rådmannen ock Notarien i Strömstad Jörgen Sandström warit så god ock efter åstundan mig meddelat.

J Betracktan af alt thetta, är både Kyrckan, som är af Trå, korswis bygd, jämte hela Staden kommen nu för tiden rått i Lågerwald.

Största Trafiquen ock Handelen, medelst Borgarenas fattiga tilstånd, är dragen från them til Fridrichshald, som aldeles florerar, genom Handelen från Bahus-Lån, Wärmeland ock Dal, then Strömstadsboerne kunde ha, ther the hade

så stora Privilegier, som the, ock några wälmågande wille sättia sig ther ned, at komma thenna högstnödiga Gräntze-Orten i rätt flor ock stånd. Imedlertid, om intet then nu warande berömwärde Borgmästaren Hr. Jacob Strömdahl, jämte några få Råd- ock Handelsmän, genom sin stora flit ock drift, med Timmer- ock Brädes-Handel jämte Hummerhukare, sökt sin Näring ock skaffat sig Fartyg, samt Pastor loci ej fått af Hans Kongl. Maj:t 50 Tunnor Spannemål til underhåld, wore thet platt ute med thenna Staden, ther dock then samma, såsom en Gräntze-Ort, borde wara en rätt förmur, icke allenast för hela Bahus-Län, utan ock för hela Riket, hwilcket dock til höga Öfwerhetens öfwerwägan- ock godtfinnande i underdånighet hemställes.

The Kyrckoherdar, som här warit, äro följande:

1) Herr *Lars Frijs*, som ther warit Pastor i 20 år, från 1666 til 1686, tå han dödt; han har från Danska til Swänska öfwersatt Helvaderi Tractat kallad: Morsus Diaboli.

2) Herr *Jacob Werner*, som 1687 blef Pastor, men transporterad til Fäßburgs Pastorat under Dom-Probsterijet uti Giöteborg 1713.

3) Herr *Bengt Rönnercrantz*, som dödde, efter 14 års förlopp, 1728 ock efter han inga barn hade med sin hustru, som sen fick Rector Scholæ Herr *Erasmus Apelberg* ock blef några år ther efter död, testamenterade han til thenna fattiga kyrckan 400 dal. Silfwermynt them hans Successor Matrimonii Herr Apelberg til heder ock åminnelse riktigt betalt.

4) Herr *Eric Asp*, som hade til äkta sal. Biskop Wallerii yngsta Doter, sal. Biskop Poppelmans

Swä-

Swågerska *Christina Walleria*, lafled i Herranom, efter 7 års giorde Tienst 1735.

5) Kyrckoherden Herr *Carl Rönnow*, som tilförne i många år warit Slotts-Präst på Marstrand, hwilken igenom sina Poëtiska Skriffter hos Theras Kongl. Maijestäter nog arbetade på Kyrckans ock Stadens upkomst (hälst hans sal. Far war then widtberömde Probsten Rönnow i Örebro ock hans Broder then lärde Dublar, som han sig sielf så kallade ock stodo bägge i ganska stor Nåd, Fadren hos sal. Kong Carl XI:te hwars lijf han i skånska Feigden 1675 räddade, then senare Broderen hos sal. K. Carl XII) särdeles at hans hustru måtte benådas med Äncke-Säte efter hans död, som Praxis är öfwer hela Bahus-Lån, men sij, han beklageligen dödde så snart, nemligen 1741.

6) Herr *Peter Rodhe* blef som then 1:de enhälleligen wald ock kallad af hela Församlingen til Kyrckoherde ock effter århållen Fulmackt strax ther på 1742, trädde til Pastoratet 1743 i Maji ock ther lefwer med allas nöije ock wälbehag.

Ut wid Kyrckan på ett högt Bärg står ett wackert rödfärgadt Klocke-Torn, af Biälckar ock Bräder ihopsatt med en stor Spijr ock skön förgylter knapp eller Kula ofwanpå, som lyser långt uti hafwet, them seglandom til rättelse, hwilcken Spijr sal. *Inspector Hiort* förärte 1724. I thenna Klocke-Stapelen hånga 2:ne Klockor, then ena stor-klockan har en Skeppare förärt wid namn *Reinschelt* ock thet är 1690: Then andra lilla klockan sal. Kyrckoherden *Rönnercrantz*, som ock 1722 gedt ett wackert rödt Altare-kläde, på hwilcket står Christi Crucifix ock ther under icke allenast theras egne namn inbundne; utan ock hennes sal. Sons Past. *Anders*

ders Schougs ock hans hustros namn *Helena Kamp*, sal. Borgmästarn Jvar Kamps k. doter i Strömstad, hwilcken är then Kamp, som sal. K. Carl XII gäste hos ock wijste särdeles Kongl. Nåd emot, in til sin döde-Dag.

På södra Sijdan om Kyrckan, blef en stor wacker Schola med öfwerbygning ock Tegel-tak rödfärgad upbygd 1726, igenom Häradshöfdingens ock tå warande Borgmästarens Torger Bruns Sorgfällighet, i thet han upmuntrade icke allenast Stadsens Jnwånare, utan ock oß Präster i Norrwiikan at göra Sammanskott til theß förfärdigande. Warandes then 1:ste Rector Scholæ Herr *Nils Westerlind* som effter 2 års giorde Tienst blef så Regiments-Präst här wid Bahus-Läns Dragone-Regimente, änteligen Pastor uti Hiertum.

Then 2:dra Herr *Erasmus Apelberg*, blef Rector 1728, tog afsked 1737 ock dödde 1743.

Then 3:die Herr *Lars Liberg* kom efter honom samma år 1737 ock trälar ther ännu wid thenna lilla Lägenheten, hälst Borgerskapet medelst ringa Närings-Medel ej ha råd til at hålla sina barn i Scholan, förthenskuld har han ganska få Disciplar, af hwilka han ingalunda kunde hafwa sitt uppehälle, theråst han icke hade af Cronan 15 T:r Råg för Socknegång ock Offerdagar af Församlingen för thet han alla Högtider ock ofta eljest gör Aftonsång ock hwar Morgon-bön.

Alla 3 förbemälte Rectores såsom wackert lärde män hafwa upfostrat så snälle gåßar, at the med wackert Testimonio försedde, äro efter utstånden Examen blefna Cymnasister i Götebora, ther ibland 2:ne mina Söner Petrus ock Andreas Theodorus Oedmanni stå til at räkna.

1744 i Jan. blef then gode Borgmästaren Jacob Strömdahls wackra hus helt ock hållit innom 4 timars tid, genom en hastig wådeld aldeles i aska lagd med mycken wacker ägendom, som högel. beklagades; dock efter winden stod ut åt hafwet, blef hela staden räddad, hwarföre the fattiga Jnwånarena aldrig nogsamt kunna Gud tacka ock prisa.

Then

Then Andra Delen.

1:mo om

Elfsyßels Probsterij

Ock

Pastorater på Landet.

Thet Första Capitel

Om the på Hisingen belägne 3:ne Pastorater.

1. Om Säfwe *Pastorat.*

PÅ Hisingen eller Hinsidingen, contractè Hisingen, thet är så mycket som hin Sidan om Giöta-Älf, twärt öfwer från Giöteborgs Stad, är thetta Giäll belägit, hafwandes i sitt Sigill ett Fartyg eller Lastdragare med oxar, hwars hufwuden synas öfwer däcket, til Bewis, at Hisings-boerne warit ock än äro et närsamt folck, som fordom skeppat ut oxar til Utrikes orter.

Thetta Giället kallas fuller Säfwe, men ligger dock intet i Säfwedals-Härad, som hörer til Landwetters Giäll i gambla Swerige på hin Sijdan

 om

om Göta Älf ock Såfwe-A, dock är troligt at thet fådt sitt Namn af thet stora namnkunnoga Bärget Såfwe ½ mijl från Giöteborg, af hwilcket ock Såfwenäs framledne Biskoparnas sal. *Wallerii* ock *Poppelmans* fordom Sätegård, jämwäl Såfwe-längen, Såfwe-Siön, Såfwe-Alen så kallade warda. Om hwilcket Bärg Såfwe icke allenast Plinius ock Solinus sålunda tala: *Seus Mons est immensus & ingens, qui initium facit Germaniae & est Cimbrorum Promontorium*, utan ock Doct. Rudbeck anförer många märckwärdiga Rum här om (a). Hela Pastoratet består af 137 $\frac{3}{16}$ hela Hemman efter Jordeboken ock 3:ne Socknar: Then 1:sta eller Moder-Kyrckan heter Såfwe: Then 2:dra Biörnlanda: Then 3:die Backa, hwilcke 2:ne senare äro Annexer. Thet har altid legat så under Swänske, som Danske Regeringen til Elfsyßels Probsterij: Men på hwad tijd thet blifwit ett Præbende lagt til then 1:ste eller Primarium Theologiae Lectoren wid Giöteborgs Gymnasium, har jag inhämtat dels af Kyrcke-Böckerne dels af Såfwe-Altare-Tafla, på hwilcken står, at när then förfärdigades, nemligen *Anno* 1675 war then tid Sogne-Prest then hederlige och wällärd Man Herr Päder *Erickson*: så lyda orden på danska, efter honom kom Herr *Peter Brun*, några år ther efter; ock tå han 1692 blef transporterad til Skeplanda, blef thetta Såfwe Pastorat et Præbende året efter 1693, tå then förste, som thet innehade af Kongl. Nåd, war sal. Probsten *Mag. Georg Schröder* Primarius Theologiæ Lector, sal. Biskop *Herman Schröders* ock wår nu nya Biskops Herr *Doct. Georg Waltins* hederlige Swärfader, som här tils hade hafft

Lund-

(a) Atlant. 1:sta Tom. c. 16. p. 485. 488. 489.

Lundby til *Præbende*, hwilcket *Mag. Otterdal* såsom 2:dus Præbendarius Theologiae sen fick i Stället för Angere ock Bårghem samma år: ock emedan the dödde wid then functionen, then senare 1701 ock then förre 1705, tå sal. Probsten *Mag. Elias Basck* tilträdde thetta Såfwe Pastorat ock effter hans död sal. Probsten *Mag. Sueno Gadelius* 1715, som 1744 i Herranom sal. affsomnade, sen han med stort Beröm warit Philosophiæ Lector från 1697 til 1705 i 8 år: 2:dus Theologus i 10 år ock Prim. Theologus i 29 år ock altså in alles 47 år.

Thenna sal. Mannen, som war in emot 80 år gammal ock hade then lyckan wid slutet af sin lefnad hafwa til sina Adjuncter både wid Gymnasium ock Pastoratet 2:ne sina Söner, hålst the ha magistrerat, then äldre Magister Andreas Gadelius blef för några år sen benådad med Fulmackt på Wäskie Pastorat i Halland ock then yngre Magister Johannes år ock på förslag at få Pastorat, har 1725 låtit giuta til Såfwe kyrcka en wacker Klocka, på hwilcken står thenna Skrifft ock mycket gudelige swänske Rimm:

Soli Deo Gloria F. R. S. betyder Fridericus Rex Sueciæ 1725.

Tå warande Landshöfdinge General - Lieutenanten ock Öfwer - Commendanten, Herr Axel Gyllenkrok.

Biskopen Doctor Johan Poppelman.

Probsten ock Kyrckoherden Herr Mag. Sueno Gadelius.

Kyrcko-Inspectoren Abraham Bandt. Kyrckowården Erik Olßon i Kyrckeby.

När tu höra får mitt liud,
Kom ock lofwa Herran Gud.

Jag tig kallar til Guds kyrcka,
At tu honom ther skal dyrcka:
Hör Guds ord ock giöm thet wäl,
Awigt wäl tå mår tin Siäl!

Honom har nu then lärde Lectoren ock Probsten såsom 2:dus Theologus Herr Mag. Jonas Montin succederat i år 1745, i anseende til hans stora Nijt ock berömwärda flijt med Ungdomen wid Gymnasium alt sen 1706 i 39 år. Gud låte honom (som jag har stor orsak både tacka ock berömma för största uplysning här uti) ännu länge lefwa ock wäl må! J thenna Moderkyrckan Säfwe fins ingen ting mer märckwärdigt, än at the 2:ne under Taket hängande kostbare Lius-Croner äro skiänckte til kyrckan af en Madame, som hett Gisken på Nolta*a: Så har ock en hederlig Bonde Sigvart Erickson på Näset förärt en stor förgylt knapp, som hänger bak i kyrckan under Biälcken 1740. Jcke eller är något skrifwärdigt funnit i Annexerna; utan at Biörnlanda kyrcka blef förlängd 1734, lijka som Säfwe 1739 ock at til Biörnlanda har en Häradshöfdinge Häfgård then ther stående wackra Altare-Tafla, förärdt: Jämte Skrifftenes Språk ock zijrater står thenna Skrifft på hans grafsten: Här under hwiller Aerborne och wälförnäme Mand Erick Anderßen Häfgård Soren Skriwer och Haerads domere öfwer Närska Hising met sin kiära hustru Erlig och Gudfrögtig Kiersten Pädersdätter, som hen sofwit i Herren 1669 den 28 Martii, hennes alder 47 år. Han hensomnede i Herren år 1671 den 24 Julii Ætatis 52. Gud gifwe dem en aerefuld och glädelig opstandelse met alle tro christne för Christi skyld Amen.

På Biörnlanda klocka stå följande Namn: Simen Mattsen. Per Olsen. Erick Nelsen. Erasmus Gudersen. Per Gudersen: Nels Simesen. Hans Thurman. Matz Pertzen-Heft das klock gatn Anno MDXCII. thet år 1592.

Mer har jag intet kunnat upleta om thetta Såfwe-Giäll.

2. Thorslanda Giäll/ på Hisingen.

Thenna Kyrcka, på Norska Hisingen belägen, synes hafwa fådt sitt Namn, af the Swånske och Norske Hedningars Afgud Thor, som ther en gång landat med sitt folck, hwilcka honom til åro, hafwa kallat sen then Orten Thorslanda, hwar af Kyrckan ther efter wäl fådt sitt Namn, men blefwen inwigd then H. Trefaldighet til Äro; är bygd af Sten med Tegel-tak, dock utan Torn; på hwad tid kan man ej få weta.

På klockan i Thorslanda, som hånger i en Stapel utom Kyrcko-Gården på en hög kulle, står på ena Sidan: Concordia res parvae crescunt, och mitt under, then tå för Tiden warande Danska Landshöfdingens Namn således:

Herr Iver Krabe til Jorberd Reder ock Höfvisman paa Bahus.

Hwilcken utan twifwel förärt thenna klockan 1656, innan Landet blef i hans tid Swånskt. På andra Sidan om klockan stå: Discordia dilabuntur, samt Klockegiutarens och flere andras Namn sål. Me fundebat Adam Lemeyer Strahlsund 1656. J. W. E. H. S. G. O. H. S. *†* Torsland Klaacke H. Jacob Rasmussen, Nils Ericksen, Lars Nilssen, Rasmus Jenssen, Erick Anders Olerdt, Ole Biörnssen.

In uti är kyrckan zirad med en wacker Altare-

Tafla och Predike-Stol, på Altare-Taflan stå the 12 Apostlar, med sina Martyr-Tecken uthugne och mitt uti Salvator Mundi, med klotet i handen och korset öfwer. Ned under står Joh. 6. 54. med fulla Bokståfwer, jemte theße: H. L. J. S. K. K. I. D. hwilka utan twifwel betekna, Herr Lars Jenssen Kollbeck och Karin Jensdaater, tå warande Kyrckoherdes och theß hustros Namn, hwilka såsom wålmågende, gifwit til kyrckan thenna Altare-Taflan och thet 1690, eller 2 år förn han dödde.

Predike-Stolen är ock full med Bilthuggeri, och fördelt i 4 kanter eller afdelningar, och på hwarthera står en Evangelist med ett Skriftenes Språk under hwar, alt på Danska utsatt år 1674.

I *Annexen* Ökero, (b) som kallas på Norrska Egerö, Ekerö, hälst i gamla tider ther warit en stor Ekelund, finner man intet något särdeles i Antiquiteten; dock är en gammal Altare-Tafla förärter 1626, af en Man Bryngel Olson och thes hustru Kari Olsdoter: Ja ock en liten Predike-Stol skänkter til Kyrckan 1628 af Anders Anderson ock theß hustru, som sedan 1649 bleswen målad genom Ola Bryngelsons och hans hustrus Elin Andersdoters bekostnad.

Inga Graf-Stenar, Epitaphier eller rudera finnas ther i Församlingen hwar af man kunde få Uplysning, utan på Torslandsbys ågor ligger mot Norr en stor kulle, som folcket kalla Toften, förmenandes ther hafwa stådt en stor Herregård och By. Men emedan rundt omkring thenne backen eller kullen, finnes 30 st. högar, med sten både fylta och kringlagde, hållandes hwar och en några ock 20 steg i peripherien eller omkretsen, syns mig troligast, at

(b) Snorre p. 759.

at ther fordom warit en Ättebacka: På samma Bys Ägor, Nordost från Byen, står ut med alfarande wägen, dock innom Wägs-Gropen, en sten mot 4 alnars högd nästan fyrkantig, aldraöfwerst mäckta hwaß ock kallas Jätte-Stenen af en del, af andra Hög-stenen, föregifwandes folket then wara tit-slungad af en Jätte från ett högt stort Bärg, som kallas Lille-Bys-Ås, then Jätten hade ärnat kasta på kyrkan och henne fördärfwa, hälst hon ligger in-tet långt ther ifrån. Märkeligit är, at några ock 80 steg Wäster om thenna Sten ligger ett litet Hälle-bårg, som just wänder sin sneska sida både åt stenen ock Lillebys-ås, samt mitt på sidan har ett mot 3 quarter diupt hol i sig ock nästan så bredt ock stort, som öfwerste spetsen af bemälte sten: Theraf thetta tal är kommit, at Jättens slunge-sten har stutsat mot samma hällebårg, ock sålunda med sin motstöt giordt holet: Äljest är thetta the gamle Sagorne likt, som intyga, at Kämparne stött sina stånger några alnar in uti Bärgen.

Thetta Pastorat är ett ibland the minsta i hela Bahus-Län; ty sedan Biörnlanda Sockn, som så-ges fordomdags legat här under, kom til Säfwe Pastorat, består thet intet mer än af 27 hela Hem-man: 15 äro i Thorslanna ock 12 i Ökerö, hwar-före Inkomsterne äro ther efter, dock efter thet är när Fästningarne, Giöteborg, Elfsborg ock Ma-strand beläget, hwaråst Allmogen kan få sälja alt thet the ha, hafwa Prästerna mått tämmeligen wäl.

Theße äro the Pastorer, som man wet ha i Thors-landa betient Guds Församling. Then 1:ste kallades *Jens Nebb*, hwad tid han lefwat, har man ej kun-nat utforska, icke eller om hans lefwerne widare, än at han begådt mord på en Skeppare, för thet

han

han intet wille ha hans penningar långre på interesse eller Rånta: Ehuru han sin sak begick, fick han njuta lifwet, hwilket han, som gemene man tror hafwa haft Swarte-konst-Boken, utråttat och förmått med sin Truldom, men blef likwål satt ifrån Pråste-Tiensten ock Åmbetet. Hwar efter han begaf sig til sin Födelseort på Inland, ock tå han ther erhållit Tilstånd af sina wånner, at få intaga så myc-ket af utmarken, som han sielf kunde hågna inne til en ko ock 1 håst, har han gådtlock dragit en kåpp efter sig, ther han wille hafwa Gårdes-Gården och ej widare bemödat sig med någon upwalling eller gårds-gård, sedan kunde intet creatur komma ther in, utan så snart något Swin kom innom hans kåppedrag, begynte thet håftigt at skrika, såsom thet hade warit illa slagit.

Then 2:dra Pastorn har warit en wid Namn *Andreas Petri*, hwilken lefwat år 1599. then 3:die *Nicolaus Petri* har lefwat i 17:de seculo eller hundrade året wid paß 1630, hwars Contrafait står i Öketös kyrcka, ther han bodde ock ligger begrafwen. Then 4:de war *Jacobus Erasmi Nollerot* eller *Noröd*, hwarefter ock Pråstegården i Thorslanda ånnu kallas, han begick i sin dryckenskap mord på en Skeppare uti Öketö ock gården Röö, hwarföre han blef d. 2. Jan. 1668 utförd på afråttare-platsen wid Bahus, men som han stadigt påstod sin oskyldighet, ånskönt han hade kläde bundit för ögonen ock wardt ledd til Stupe-Stocken, blef han dock efter Dommens Innehåld pardonerad ock lösgifwen. Then 5:te *Laurentius Kollebäck* kom efter Nollerot ock blef död 1691 ock (som såges) har omkommit på Isen, tå han åkt eller ridit oförsiktigt deruppå.

Then 6:te hette *Petrus Laurentii Böker*, som til-

tråd-

trädde Pastoratet 1692 ock afled år 1709. Thenne, hwars bror war then berömde Secreteraren i Götheborg Lars Böker, har såsom en snäll Poët i vers, på latin sammanskrifwit Seriem Pastorum ock them antecknadt i Thorslanda kyrckos Psalm-Bok sålunda:

Ædes Sacra Dei Thorsland est Triadis Aedes,
Ædes, sed ököröd, est divae Virginis aedes,
Dicere de servis, qui Thorslandos docuere
Ordine sinceris, ut fert saepe fama relata.

1 *D:nus Janus Nebb.*

Janus Nebb primus, quem ævo hoc mihi dicere norunt
Antiqui, baculi tractu muniverat Agrum.

2 *D:nus Andreas Petri* 1599

Alter, at Andreas, Christi bene pascere coetus,
Is studiit Thorsland, heic molliter ossa quiescunt.

3 *D:nus Nicolaus Petri.*

Post hunc Niclaus satagit invertere sedem
Pastoris fixit ököröd, natisque reliquit.

4 *D:nus Jacobus Erasmi* 1668

Jacobus Nollrot, Nöröd dicitur habitasse remotus,
Ob caedem dubiam, vitam claudit peregrinans.

5 *D:nus Laurentius Jonae Kollbäck* 1692.

Succedit Kollbäck Laurentius ordine 5:tus
Corruit in glacie, lapsu discedit acerbo.

Efter Böker, kom sen then 7:de Pastoren, Herr *Jöran Montin* hwilken 1714 kom hit ock blef benådad med ett större Pastorat Bållebögd 1718 och lefwat ther wid tils 1738.

Blef altså then 8:de Pastoren *Lars Lachonius* på Församlingens enhälliga kallelse ock Kongl. Fullmakt förordnad samma år 1718, ock i Herranom affomnade d. 28 Martii 1736. Then

Then 9:de Kyrckoherden, år then nu i lifstiden warande Herr *Andreas Strömsten*, hwilken samma år 1736 d. 15. Sept. århölt i Nåder Kongl. Fullmackt therpå; men år 1745 blef transporterad til Slättåkra Pastorat ned i Halland ock i theß ställe år Adjuncten wid Domkyrckan i Giöteborg Herr Lars Stabæus med Consistorii Fullmakt försedd 1745 ock kom d. 1:sta Maji samma år et Pastoratet tillträda.

3. Lundby *Pastorat* på Hisingen.

Thetta Giäl, bestående af 44½ Hemman, förutan Prästegården ock 2:ne Socknar Lundby Moder-kyrckan ock Tufwe Annexan, år belägit på Swånska (så kallade) Hisingen, mitt emot Skeppswårfwet, når wid Giöteborg, dock öfwer Giöta-Älf, ock blef i gambla dagar Danskt, nemligen år 1359, tå Kong *Magnus* Smeks Son Håkan blef trolofwad med K. *Voldemars* doter *Margareta* på theß 7:de år, hwarpå som the gofwo hwarandra ypperliga skiäncker, så förårte ock K. *Woldemar* til K. *Magnus* Smek samma tid theßa 2:ne Socknar, som ännu höra gambla Swerige til(c). Men under Danska Regeringen wardt thetta Gället likson aldeles skildt från Norska Hisingen, jag menar ock hela Bahus-Län, medelst thet byte, som skedde med Särtegårdarna, belägne i Elfsborgs-Län mitt öfwer Giöta-Älf från Bahus Slott, ock thet för Malninas skul til Bahus-Fästning. (d)

Thetta Pastorat har hördt alt sen til Askems Härad wid Giöteborg, hwars Sigill år et stort med full wind gående Skepp, til tecken, at här ifrån tages bästa Siöfolck (e).

An-

(c) Sturl. p. 842. (d) Cederbourgs Beskr. p. 19. (e) ibid.

Angående nu först **Moderkyrckan Lundby**, så syns hon hafwa fådt sitt Namn af then i gambla tider ther stående sköna Talle-Skogen, hwars rötter än i dag, efter Herr Probsten Montins berättelse, til bränne upgrafwes, liksom i Tanum ock Qwille, som nu äro skoglöse, ock tå sedt ut, som en stor wacker Lund på långt håll: Men under Giöteborgs bygnad samt Skepps-Behof, är then aldeles uthuggen, utom hwad the Danska giorde, tå the hade thetta Gället med flere Härader i förpantning allenast 6 år, til theß Elfsborg, Calmar, Öland ock Risby Skantz blefwo löste igen med en Million Rixdaler, ock thet i krafft af Fredsfördraget i Knäröd, hwar om then lärde Pufendorf med flera förmäla. (f) I thenna Sockn, hwaråst thet så kallade Hisingska Giöteborg wardt af K. Carl then IX. först anlagt, men blef af the Danske 1611 aldeles förstördt, synes ännu Rudera eller qwarlefwor efter gamla Giöteborgs kyrcka, som war bygd på ett högt bärg Öster om Tegel-Bruket, belåget när här wid, men nu aldeles förfallit, hwars peripherie eller omkrets är 64 steg: men i K. Gust. Adolphs tid blef både Staden ock Kyrckan flött til then ort, the nu stå uppå. (g) Här äro många härlige sköne Hemman ock Boställen i thenna Socknen.

(1) **Öfwerste-Bostället** för Giöteborgs Guarnizons Öfwersten **Stora Röyan** benämndt, bestående af ¾ Hemman, är til Characters bygnad jämte

(f) Pufendorffs Inledning til Swänska Hist. p. 605 &c. Terserus i sitt Bihang til Chronol. Sacram ock Berättelse om Kong Gustav Adolph samt Elisæus Hyphoff i sin Inledning til gaml. ock nya Swänska Historien p. 174. Cederbourgs Beskrif. p 19.

(g) Cederb. Beskrif. p. 13 § 7.

te Ladugård, Åker ock Äng wäl förfedt; men för några år sedan genom Auction bårtsålt ock köpt af Stads-Majoren i Giöteborg Wälborne Herr Talberg.

(2) Sandegården, fordom Gref Oxenstiernas höga Familie tilhörig, blef 1734 ett Biskops-Säte (i stället för Burgården i sal. *Doct. Johan Carlbergs* tid, hwars ågare nu för tiden år, genom köp, Herr Johan Tornton) ock köptes dels af Cronans, dels af Stadsens medel i Giöteborg, dock för the penningar] Staden fick af Cap. Hedenberg wid paß 4000 dal. S:mt för gambla Biskops-huset eller Tomten, som fordom kallades Aschenbergs stall, som thet blef afbrändt 1669 d. 10 Maji, hwarigenom Giöteborgs Stad blef lisad för 100:de dal. S:mt hushyra, som elјest måste then årligen til Biskopen utgifwa.

Til thetta nya Biskops-Sätets Bygnad och Inrede har hela Cleriiciets Prästerskap hwar ock en efter förmågo, dock med godt ock gladt hjerta gifwit til tå warande ock ther först wistande, dock ej stadigt, utan allenast om Sommaren ther boende Biskopen, men nu Ärcke-Biskopen Herr *Doct. Jacob Benzelius*, som allaredo under theßa 8 åren låtit anlägga ock upbyaga icke allenast en hederlig wacker ock wäl inredd Mannbygning, utan ock en skiön Trägård, i stället för then förfalna, samt upränsa the igenfalna Fiske-dammar, lårandes theß Successor, wår nys ankomne Biskop, Herr *Doct. Jöran Wallin* (then Gud låte länge lefwa ock wäl må!) sättia gården til åker ock äng &c. i så godt stånd, som ther fins omkring.

Wid Sandgården i K. Carl X:des tid, slogs the Swänske med the Danske, sedan the förra kastat en

Bryg-

Brygga öfwer, wåster om gambla wårfwet in i Rolandet på Sanngårdens ågor: uti samma slag föll then store Goliath Skiålrup som förmentes wara en Trulkarl, efter han war skottfri ock aktade ingen kula af bly; skuten twårt igenom med en Silfwerknapp, dock såktade han så långe på knån, tils han til öfwerflöd blef igenom ett korsgewår af wåra Swånska til döds slagen.

På thetta stållet finnes wål många stenar upreste, men från Hedenhös hår. Hwar wid jag wil påminna, at så ofta man kan finna 9 stenar jordfaste ock satte såsom uti en Cirkel eller rund del, skal man weta, at thenne 9 udd a 9 fot emellan hwar sten så just ock jåmt, at icke en fingers bredd felar, år Othins Marcke, theråst in Paganismo eller Hedendommen warit en sacer locus, thet år ett heligt rum, ther the hållit sin Afguda-dyrckan ock Offer, hwilket jag inhåmtat af ett Manuscript eller bref för kort sedan, skrifwit af then lårda ock mycket beråmde Rådmannen ock Stads-Secreteraren i Giöteborg *Laurentz Böcker* til then widt namnkunnige Doct. ock Profess Oluff d. 30 Jan. 1691, ther i han, såsom en göd Antiquarius gifwit wid handen en hop mårckwårdige saker, tienande til hans Atlantica.

(3) **Lindholmen**, 1 helt Hemman, öfwermåtton wål belågit ned wid Giöta-Älf, fruktbart både til Åker ock Äng, samt försedt med 2:ne stora Trågårdar en på hwarthera sidan om wågen, som går up ifrån Älfwen, jåmte åtskilliga Fiskedammar. Theß grånßor stiga i Norr åt Biskops-Såtet Sannegården ock i Öster åt Rambårget, hafwandes icke allenast wåster ut hela Skeppswårfwet samt Hagana ock Masthugget i Prospect eller ånasikte, utan ock söder ut hela Giöteborgs Stad med thet skiöna

 stora

stora Socker-Bruket af sten bygt 5 wåningar högt ock i gamble Staden beläget, som af sal. Commercie-Rådet Jacob Sahlgren på egen bekostnad upråttades 1731 ock år ån i godt stånd. Thetta Hemman har warit fordom Anckarhielmarna tilhörigt, men blef sen sålt til framledne Présidenten Johan Rambau, ock efter hans död, blef hans k. Måg Herr Commendeuren Peter von Utfall ägare ther af, hafwandes giort en ansenlig Reparation på thenna förfalna Herregårdens i stånd sättiande, men, thetta alt oaktat, förnimmes häfwa then förl: wåras sålt til Fru Commissariskan Schütz.

På thenna Lindholmens Ägor har fordomdags stådt thet så kallade Lindholms Slott, som legat twärt emot Sanngården å wästra ock emot gambla Skepps-wärfwet å södra sidan, hwar af Rudera ännu synas, om hwilket widlöftigare kan läsas dels uti Doct. ock Biskopens Rhyzelii Suio-Gothia antiqua munita, dels i Præsidis Cederbourgs Beskrifning (h).

(4) Utom thessa Herregårdar äro ock Arndal ock Pölsebo, dock ofri Frälse, sämte Tegelbruket som nu säges wara förfallit ock obrukeligt, förutan thet, at materien til Tegel är intet mer tilräckelig.

När wid thetta Landet Hisingen ligger Nya Elfsborg, på en liten Ö eller klippa kringflutit, sen thet gambla blef intagit af the Danska ock igenlöst af the Swänske med Elfsborgs Lösen, kom thet aldeles i stånd genom thet gambla Elfsborgs förfalna murar.

1719 i Julio kom *Vice-Ammiralen Tornschiöld* med några Örlogs-Skepp ock Danska Fartyg hit til nya Elfsborg, sen han med Practiquer intagit Ma-

strands

(h) Cederb. Beskrif. p. 20,

strands Fästning, dock gick thet helt förbi änna in til nya wärfwet, hwilket han wille med Skeppen upbränna: Men blef igenom Guds kraftiga bistånd dels af vice-Commendanten Herr Öfwerste *Lilia*, hälst rätte Commendanten på nya Elfsborg Öfwerste *Gadde* war bortrest til Medwe-Surbrun, dels af Guarnizonen från Giöteborg, genom Herr General Majoren *Stahl von Hollstens* tappra anförande ock goda anstalt af tå warande Landshöfdinge Herr *Baron Nils Posse* tilbaka drefwen med stor förlust af Manskap ock sönderskutna Fartyg, at han knapt kommit ut igen, ther winden ej warit honom så god. (i)

Uti ingenthera kyrcka fins eljest något skrifwärdigt mer än i *Annexan* Tufwe är Altare-Taflan skänkter 1691 af en wid namn *Gertrud Helgers* i sal. *M. Otterdals* tid.

Hwad änteligen Series Pastorum & Lectorum Lundbyensium beträffar, så är then sådan, som följer:

Sedan primus Præbendarius Rector Scholæ Trivialis i Giöteborg ock sedermera Lector Theologiæ Mag. *Henricus Soterus*, som redan 1639 haft thetta Pastorat til Præbende ock af höga wederbörande fådt tilstånd at flytta (twifwels utan för bätre beqwämlighet skuld) Prästebordet från tå warande Moderkyrckan Tufwe til Lundby, som tå war Annex, thet Kyrcke-Boken af år 1634 utwisar, med döden aflidit hade, fick efter honom *Mag. Jonas Torinius* Theologiske Lectionen ock tillika med Lundby Pastorat år 1646; Men tå han wardt förordnad år 1666 til Pastor Cathedralis ock Dom-Probst uti Giöteborg efter Super-Intendenten Doct.

K 2 Eric

(i) Cederb. Beskrif. p. 223.

Eric Brunnius, i hwars ställe D. *Zach. Klingenstierna*, med Biskops Character ock heder trädde år 1672, succederade samma år 1672 berörde Mag. Torinio Mag. *Johan Florander* uti Theologiska Lectionen, så wäl som Lundby Præbende, warandes wid samma tid Secundus Theol. Lector præbendarius uti Angere ock Bårghem i Wättle Härad. Uti Mag. Floranders ställe, som blef förordnad til Dom-Probst efter Torin i Giöteborg, kom til Lundby Mag. *Georg Schröder*, hwilken sedan han fådt 1693 Säfwe til Præbende, blef Mag. Otterdal transporterad ifrån Angere ock Bårghem til Lundby år 1693. Efter honom trädde Probsten ock 2:dus Theol. Lector Mag. Elias Bask til Lundby år 1701. Ther efter år 1705 Probsten Mag. Sueno Gadelius. År 1715 Mag. Peter Lamberg. År 1723 Mag. Jonas Montin ock i år 1745 Mag. Elieser Poppelman, hwilke alle, såsom wittre, lärde Män, nog namnkunnoge äro genom sina berömwärda Disputationer ock Skrifter.

Thet Andra Capitel

Om

The på Inland belägne Giäl.

1. Om Kareby Giäl.

Thetta Prästegiäl, på Inland i Södre Härad belägit, gräntzar på norre sidan in til Spekeröds ock Wästlanda Socknar, på östra sidan gör Giöta-Elf skildnad emellan thetta Giäl ock Skepplanda samt Starkare Pastorat i Wästergiötland, på södra kanten sträcker sig thetta Giäl in

in til Kongelf på ¼ mil när, så at Ytterby Sockn sticker sig emellan med en liten udde: Emot wäster stöter thet til Solbärga Pastorat. I längden är thet 2 ½ mil, men i bredden intet wäl 1 mil. I Jorde-Boken är thet beräknadt til 86 hela Hemman, ibland hwilka större delen äro Odels eller Skatte-Hemman, några få utsökne Frelse som dels lyda under Säteriet Marburg wid Bohus i Ytterby Sockn, dels hafwa sina särskilte ägare, som under titel af o-frifrälse them innehafwa. Några få äro Crone-Hemman, hwilka efter hand lära bli köpte til Skatte; the andre äro Boställen, militair-Staten anslagne.

Hela Giället består af 2:ne Socknar Kareby Hufwud-Kyrckan ock Rommeland Annex; dock är Annexan 11 hela Hemman större ock måst dubbel så talrik på åhörare, som Moderkyrckan.

Wid Kareby kyrcka är fuller Prästegården belägen, som består af ½ Hemman; men merendels hafwa Pastorerna bodt på Annex-Hemmanet i Rommelanda, så långt man kan minnas tilbaka ock lämnat Prästegården i Kareby åt sina Mågar, som warit Adjuncti eller Hjelpe-Präster, af orsak the eljest ha för lång Socknebods wäg öfwer 1 mil från Rommelanda sen från Kareby, hwaräst ock Prästegården ligger närmare Landswägen än Rommelanda.

Hwar af Kyrckorna hafwa sina namn, kan man ej wist säga. Thet synes fuller som skulle Kareby fådt sitt namn af Karlars Bygd (Terra virorum) men tå skulle thet heta Karleby: Nu heter thet Kareby, kan hända af Kare, som war en af the 3 Oggis eller Ægis Söner, then första hette *Itlær* eller Neptunus thet är, Hafsherre: then andre Loge, eljest Vulcanus ock Tuli, thet är Låga eller Eldslius: Then 3:die Kare eller Æolus; thet är wäder

ock Blåst, hwaom then lårda Peringschiöld i sitt Bibliska Slåkt-Register handlar pag. 15. (k) Ock efter Kareby ligger på Slåtten emellan Bårgen, hwarest stormar ock blåser esomofftast, år troligt, at hon ther af fåot sitt namn ock blefwen kallad Kareby, thet år Blås-eller Wårby, hwar utinnan nu warande Kyrckoherde Herr Schuberg, som meddelt mig stor uplysning hår i, gör ett med mig, ock mig slikt wid handen gifwit. Sen af Byen har ock kyrckan fådt sitt Namn. Men om Rommelanda har sitt namn af Rom, Terra Romana, såsom ett Land fordom Påfwen i Rom tilhörigt, som i Catholiska tider kan hånda låtit bygga up thenna kyrckan, ock sen kallat henne Rommelanda, thet kan wara troligt nog, dock år sanningen likare, at hon fådt sitt namn af thet når wid kyrckan belågna lilla Hemman Rombacka så wål som af then lilla Insiöen, som ligger strax wid kyrckan ock kallas Romsiö.

Bågge Kyrckorna åro af Sten upmurade, hafwandes Kareby, som år tåkt med Spån, ett skönt Sten-Torn med wacker Spir, ther i klockan hånger. Men Rommelanda år tåkt med Tegel ock Tornet af Trå med forswercke ock Bråder utan til, samt Spetz åfwan på ther klockan hånger i. Efter sidsta Ofreden åro the bågge på nyaste maneer förlångde ock mycket ombygde, så at the se hårligen ock wackert ut.

På Altare-Taflorna så wål som på Predike-Stolarna finnes intet skrifwit, som mårckwårdigt år. Men på Funten eller Dop-Stenen, som år fyrkantig, i Kareby kyrcka, står thenna Runska Skrifft.

RADI AIRKANNAMNOR KLA K

ᚱᛆᚦᛁ ᛆᛁᚱᚴᛆᚿᚿᛆᛘᚿᚮᚱ ᚴᛚᛆ ᚴ

In

(k) Peringschiölds, Bibl. Slåkt-Reg. p. 15.

Inga Epitaphier eller Graf-Stenar finnas mer än efter framledne Ryttemästaren wid Wäst-Giötha Cavalleriet Herr Didrich Grubbenfeldt, som ligger begrafwen i Römmelända kyrcka i sin sal. Faders Kyrckoherden Lars Dahls Graf, hwars Adeliga Wapen ock Skiöld står upslagit på wäggen thersammastädes.

Följande, som man wet, hafwa warit Kyrckoherdar uti thetta Giäl: nemligen

1. D:nus Christianus Christiani, om hwilken man intet wet, när han tilträdt Pastoratet: Men af ett gammalt Document, som ligger ad Acta i Prästegården förwaradt, ses klarligen at han thet redan förestådt 1578 ock dödt 1627.

2. D:nus Jonas Laurentii Dahl 1628, tå han några år tilförene betient theßa Församlingar, såsom Adjunctus, ock afled 1670.

3. D:nus Severinus Petri Ström 1671, sen han förut warit några år Rector Scholæ i Kong-Elf. Dödde 1712, tå han hade som en wacker lärder Man med berömlig flit ock omsorg förestådt sina ombetrodda Församlingar i 41 års tid.

4. D:nus Laurentius Petri Kock, en wälbegåfwad ock habil Man war Sal. Strömmens Måg ock hans Medhielpare i 12 års tid från 1700, tå han kom til Pastoratet, tils 1712, tå han först, såsom Pastor, förwaltade Ämbetet ock hade til underhåld Kareby Sockn ock Prästegården ther wid; Men när han med heder förestådt Församlingen i 20 år från 1700 til 1720, råkade han i en stark siukdom, så at han miste målet ock kunde sen aldrig redigt tala, långt mindre predika, lefde dock tils 1731, på hwilka 11 år theße Församlingar blefwo af Adjunctis åtskillige stycken betiente ock på slutet af theß

k. Måg Herr Sven Schuberg, som blef benådad med Kongl. Fulmakt 1732.

Inga Herregårdar, Runstenar eller Rudera efter Slott ock Skantzer finner man här; dock är ett märkwärdigt, nemligen, at på Frälse-Hemmanetz Lyse ågor är en Platz, som man kallar Gullholan, hwar i fordom döde äro begrafne, warandes icke så mycket långe sedan några Urner ther uptagne med dödas ben ock aska i: Hwilket tienar til ett bewis, at på samma ställe uti Hedendommen warit en Griffte-Platz.

I Rommelanda Sockn ligger ock så ett högt bärg, kalladt Alleklätten, hwilket ibland andra är them i Cattegattet seglandom til luplysning hwar the äro.

2. Om Thoresby på Inland.

Thetta Giäl på Inland (som så kallas, efter thet ligger bättre inne i Landet, än Tiörn ock Orost) i södra Häradet, är rätt en Peninsula eller Isthmus, thet är en halfö, emedan theß största del mer än hälfften omgifwes dels af Giöta-Älf, dels af salta Hafwet ock thet öfriga per diametrum eller twärlinien håller allenast $\frac{3}{8}$ mil ifrån Löckebärgs kijle til norre Älf wid Capitains Boställer Ormo mitt igenom Hälta ock Ytterby Socknar. Thet är 1 mil i längden ock $\frac{1}{2}$ i bredden, dock utom öijarna, af hwilka en del äro belägne strax under Mastrand, utan Skog, med höga branta Bärg besatt, hwilka dock synas något bidraga til the ther emellan liggande Dälder ock små Slätters fruktbarhet, utan ringaste färskt watns Fiske af Insiöar eller Älfwer, undantagandes förr omrörde Giöta Älf, som stryker ut i Norr wid en del af Harrestads Sockns Hemman, belägna ut med hafwet.

Thet-

Thetta Giäl består af 92 hela Hemman, Crone-Frälse, dock måst Skatte, ther ibland Prästegården är ¾ i sig sielft, men til theß förbättring äro af Urminnes tid anslagne Skiär ¼ ock Mathammar ½ Skatte-Hemman, thet förra til äng ock thet senare brukas til Betes-hage. Annexe-Hemmanet wid Harrestad, som Comministern bebor, är ½, ock Annexe-Hemmanet wid Lycke, hwilket är anslagit til Äncke-Säte, är ock ½ Hemman.

I thetta Pastorat finnas 3:ne Kyrckor: Moder-kyrckan Thöresby, samt utan twifwel fådt sitt namn af then bredewid kyrckan belägne Bondeby Thoresby. Men hwar af thenna By nämnes är ej swårt at gißa nemligen af Sviars ock Giöthars Hedniska Afgud Thor, hwilken liksom bodt i thenna By, thet är med större ifwer blefwen dyrckad, offrad ock tilbeden, än i the kringliggande Socknar, hwar om både Snorre Sturelsön ock Harald Haraldßon i Sancti Olai Tryggvesons Lefwernes Beskrifning, tå then Christna Läran skulle i Norrige inplantas, widlöftigt handla, at i synnerhet på Tronde lauen några öfriga Afgudadyrckare funnits, som uppehållit theras Blott eller Afguda-Offer.

Hwar wid synes ej otienligit at införa följande Berättelse. För 20 år sen wid paß war en Man, född i Säfwe Pastorat på Hisingen; hwilken, tå han med några flera gådt med ett Fartyg från Amsterdam i Holland på Hwalfiskerij under Grönland, råkade ut för en långwarig motwind jämte flera tilstötande olägenheter, under hwilken tid them syntes (men jag wet icke noga antingen från fasta Landet eller någon Ö) en eld brinna, hwilken tå the sågo några Nätter å rad, beslöt en del af Skepps-Folcket at med Eschalouppen gå i Land, hwaribland

förbemälte Hisingsbo ock war, i mening träffa något hus: Men tå the kommo fram til samma Eld, funno the allenast wid Elden sitiande en gammal Man, som strax frågade them: Hwadan ären I komne? The swarade: Från Holland. Men hwar ästu född, sade han til Hisings-Mannen? Swarade han på Hisingen i Säfwe Pastorat. Ästu ock bekant i Thorsby? Ja wäl. Westu hwar Ulfwe-Bärget ligger? Ja: Jag har ofta gädt ther förbi; ty ther är en gängewäg från Giöteborg til Mastrand öfwer Hisingen genom Thorsby Pastorat ock går ut med thet Bärget. Men stå the stora stenar än ock Jordhögar orubbade, frågade then gamble än widare? Ja, sade Hisingsboen, undantagande en sten, som (om jag mins rätt) lutar til fall. Men westu hwar Gloßhed Altare är ock om thet är än wid mackt? Swarade han: ther om har jag ingen kundskap. Sluteligen tiltalte Hedningen eller then gamle Mannen honom: Wil tu tilsäga them som nu bo på Thorsby ock Thores Bracka at the icke förstöra the Stenar ock Högar under Ulfwe Bärget, men för al ting, at Gloßhed Altare wid mackt hälles, skal tu få god wind tilbaka tit tu tig årnat. Thetta utfäste sig then omrörde Matrosen at göra wid hemkomsten, jämte frågan, hwad hans namn är? ock hwarföre han så långt ther ifrån wistandes frågade så noga efter theßa ting? Swarade han: Jag heter Thore Brack, har ther fordom bodt, men blifwit flyktig ther ifrån: Wid Ulfwe-Bärget ligger all min Släkt i then stora Högen ock wid Gloßhed Altare hölle wi wära Gudars tienst ock Offer, hwar med the skildes från hwar annan.

Thenne Thore Brack skal, efter almän Sagu Man från Man, ha warit en myndig ock mäktig

Man

Man i Thoresby Sockn ock i förstonne bodt i en By, dock i samma Sockn, benämnd Löfwestad: men sedan ther ifrån utdrefwen af en annan utan twifwel mäktigare än han, benämnd Häst, om hwilken ock wore mycket til at säga, efter almänt tal, ther thet wore trowärdigt. Men sen Thore Brack wardt drefwen från Löfwestad, säges han hafwa gådt öfwer en liten Å ock slagit sig ned, hwaräst nu Thoresby är, thet samma uprödt, bebygt ock efter sitt Namn nämt Thores-By, Bo eller Hemwist.

Huru wida thenna Berättelsen kan winna Bifall hos then Gunstige Läsaren, lämnar jag; dock synes then gifwa wid handen, at ordet Thoresby må ha sin uprinnelse af bemälte Thore, hälst alla the ting, som thenna Historia innehåller, til alla omständigheter finnas; ty wid Ulfwe-Bärgets östra fot synes 8 ja 10 tämmeligen stora Jordhögar ock upreste stenar, dock utan någon Skrift eller Runa. Wäst-söd-wäst från Thorsby finnes ett stycke än igen af Gloßheds Altare, af slätt Gråsten uthuggit ock til form säsom wåra Altare, stående på Jorden med sin fot, håller i Längden wid paß 3 alnar ock i Bredden 2 alnar. Rundt omkring samma Altare, 2 alnar ifrån, ligga i en Circkel Stenar uti lika afstånd från hwarannan, hwarpå the förnämsta utan twifwel sutit, som Offren ock Afguda-tiensten bewistat. Men hwarföre thet kallas Gloßhed-Altare ock icke Thorsbys, synes ther af wara kommit, emedan Glosheds By är mycket större ock folkrikare än Thoresby ock altså ther warit flere Afgudadyrckare, är thet blifwit kalladt (som ock sker nu för tiden: Nam omnis denominatio fit a potiori) intet Thoresby-utan Gloßhed-Altare.

Thores-

Thoresby-Kyrcka, som är utaf Sten med et skiönt grundmuradt Torn, säges wara med the äldste på Inland, hwilket icke synes otroligt, hälst på theß klocka står en så gammal Skrifft ock på Kyrcke-Kalkens fot, som är äldre, än then öfre delen, 6 Characterer eller Bokståfwer, them icke någon än af the i Antiquiteterna wittre Män, som them sedt ock låsit, kunnat förstå ock utreda.

Inga Märckwärdigheter finnas här hwarken på Predike-Stolen eller Altare-Taflan, icke eller några Epitaphier, utan allenast Herr Baltzar Kruses Past. i Thorsby ock theß Hustros Elisabet Jensdotters ock Swärmoders Maren Christendoters. 2:ne Grafstenar äro strax nedan för Altarefoten af Tälie-Sten, under then ena ligger Herr Oluf Erickßon Past. i Thorsby, ock under then andra Comministern ibidem, på hwilka inga märckwärdigheter stå, utan allenast jämte the ther begrafnas Namn, några Skriftenes Språk. Fonten är ock af Tälie-Sten med Mäßingsfat ock Bäcken, hwarpå stå en hop Bilder, men ingen Skrifft eller Åretal. Inga Rudera af Kyrckor Kloster, eller Herregårdar äro här til finnandes.

I Thorsby Prästegård finnes ett gammalt skrifwit Document på Pergament, som är utdragit uf then röda Bok, som än fins i Christiania Stad i Norrige, på hwilket stå uptecknade alla the gårdar ock gods, som fordom warit thetta Pastorat, Kyrckor ock Prästegård donerade. Dat. Opslo d. 3 Aug. 1589.

Uplysning här om har Herr Kyrckoherden Lars Bruhn warit så god ock lämnat, ock, tå jag thetta skrifwit, kommer theß Stiuf-Son Dn. Ståhlberger ock berättar mig, at wid förenämde Ulfwebärg, när

når in til Thorsby, ligger en liten Kulle, Tings-Högen kallad, hwaråst i Hedna tider warit Tings-Ställe: Men synas nu inga Rudera ther efter, sedan år 1728 i Julii samma kulle blef af ett starkt Aske-Slag så förkroßad, at åtskillige stenar, til ansenlig storlek, utur sielfwa Ulfwe-Bärget äro blefna upresne ock afförde.

Wäster ifrån Thorsby finnes en uti ett brant Bärg (Skansås) wäl uthuggen Jätte-Stuga wid paß 8 alnar i quadrat, af then beskaffenhet, at om man söker efter samma Näste, kan ingen finna Ingången ther til, med mindre man af en händelse råkar ther på, om ther i forna tider Röfware hafwa haft sitt tilhåld, har man ingen tilförlåtelig kundskap eller underrättelse kunnat inhämta.

Angående härnäst *Annexan* Herrestad, belägen ¼ mil i Södost från Thorsby, så kan man wäl intet egenteligen säga hwar af hon har sitt Namn, dock synes troligast af Harald ock Stöd eller Stad, thet är Ställe ock at L. ock D. i senare tiderna äro uteslutne, A uti E förbytt, samt således för theß lättare utmäle blefwen kallad Harrestad i stället för Haralds Stad. Eller ock har thenna Kyrckan kunnat blifwit kallad Hardestad, som fordom hela then Udden, ther hon ligger, så kallades, emedan Inloppet är ther utur salta Hafwet up til Giöta Älf wid Konghelle, ock lärer Folcket så wäl i Harestad på Inland wid thenna Udden, som å andra Sidan Älfwen på Hisingen boende, sökt med al Makt hindra them Inloppet Älfwen upföre, som antingen från Wenden, Halland, Dannemarck, Jutland &c. farit i Wiking eller Siöröfweri, som tå mycket gångse warit så wäl på Wästergötland, som Ba-

hus-

hus-Lån, Älfwen långs up efter, hwar om Heims Kringla på åtskilliga Ställen talar, ock således af thet skarpa ock hårda fåktandet jämte skiutandet ifrån the å båda Sidor öfwer Älfwen hängande Bärg, blifwit kallad Hardestad i forna tider; men i senare exclusa litera D. ob Euphoniam eller lättare utmäle Harestad. På hwilka Bärg åfwen ock wåre Swenske hade sina Posteringar i sidsta Feigden med Cronan Dannemarck särdeles 1719, tå vice-Ammiralen Tordenschiöld med list intagit Mastrand, at hindra honom löpa Älfwen up åt Bahus. Uti thenna kyrcka, som är af Sten, utan Torn, finnas inga Märckwärdigheter hwarken på Predike-Stolen, Altare-Taflan, Grafstenar eller Epitaphier: dock säges, Altare-Taflan wara funnen på Stranden, såsom wrak, men när, wet man icke, hälst hon sedermera är med ny Målning öfwerst ruken.

Then andra Annexe-Kyrckan heter **Lycke** som är ock bygd af Sten ock med ett Tråtorn försedd, ther i hänga 2:ne småklockor, belägen i Nord-wäst från Thorsby $\frac{3}{8}$ Mil, har utan twifwel fådt sitt namn af the ther å ömse Sidor liggande Gårdar, **Eriks Lycke** stora ock lilla, Wästra ock Östra Lycke, hwilka mästedels warit til Ägorna från hwar annan stängde såsom Lyckor, ock hafwa theßa Gårdar inclusive i gamla tider warit kallade **Lyckene** eller Lyckorna, men Byen, som ligger närmast Kyrckan, Lycke ock altså Kyrckan efter then samma.

Här finnas inga märckwärdiga ting hwarken in i eller utom thenna kyrcka, mer än en Graf wid östra Gafewelen på kyrckan af nästan lika högd ock storlek, then sal. Herr Öfwersten ock Commendanten Smålen på Mastrand för några ock 30 år

sen

sen låt upmura til sin ock sin Frus Lågerstad, hwaråst the ock ligga nu begrafne.

At Mastrand, tå thet fordom war allenast ett Fiskelåger, ock innan thet blef med Kongl. Privilegier benådad har warit ett Pastorat med Thorsby, thet kan ses af Serie Pastorum, som följer nemligen:

Förr Lutheri Reformation, wisas af ett Extract utur en gammal Kyrcke-Bok, at år 1490 blef Herr Wiual Sogne Prest i Thorsby oc Mastrand i 10 aar.

1500 H. Jens Wernichßön Prest i Thorsby oc war hand Religions Prouist udi Elluellsyßel oc Canonicus udi Opslo (thet år Christiania, som fordom så kallades) 29 aar Sogne-Prest.

1529 Peder Brusendal Canonicus i Opslo Prouist udi Elleuesyßel, udi sine udgångne Breffuer, haffuer hand altid skrifwit: oc Biskop, naar Gud wil. 25 aar Prest.

1554. H. Oluff Henningsßön, huiß högre handt blef afhuggen med en Yx aff en Bonde ved Naffn Oluff i Schor, 7 aar Sogne-Prest.

1561. H. Jacob Trulßön Norbage 31 aar; Men then första Evangeliske Prest efter Reform. war

1592 H. Jens Michelßön. 11 aar Prest.

1603 H. Anders Hwid. 22 aar Prest.

1625 H. Jens Erikßön Mastrands-Prest i 9 aar.

1634. Herr Oluff Erichßön Mastrands-Prest i 26 aar.

1655 Her Kundnuhanßön Giedde, Prest i 21 aar.

1677 Her Baltzer Kruse af Mastrand Sogne-Prest i 15 aar.

1693 i Martii blef Herr Biörn Larsson af Mastrand Sogne-Prest til Thorsby, war ther i 27 år.

Men efter han blef mißtänckt 1719 i sidsta Feigden,

den, tå the Danske hade intagit Maſtrand, for han af fruktan bort med fienden 1720, tå Fred blef ock Maſtrand kom under Swerige igen. Effter honom blef hans Måg Herr Lars Bruhn Weſtro-Gothus, hålſt han hade warit hans Adjunctus ock likſom vice-Paſtor några år bort åt, benådad med Kongl. Fulmackt på Thorsby ſamma år 1720, ſårdeles ſom man förmärckte honom, jämte theß meriter, wara god Swånſk ock icke thet ringaſte hafwa hållit med fienden, lefwer ännu ock altſå med heder föreſtådt Förſamlingen i 22 år.

3 Om Hiertums Giäl på Inland.

Thetta Paſtorat eller Giäl är ett helt Härad Torpe-Härad benämnd, ock ſå kallas dels af ortens uprödning, ſom warit med Skog öfwerwuxen ock i förſtonne med ſmå Torp bebygd, hwar af thetta Häradet ſitt Namn fådt; dels af Böndernas tilſtånd, ſom warit ſlätt emot the i Söder ock Wäſter belägne Härader i Inlands Fögderij, hwaråſt the af Fiſke ock god berömd Sådes-Jord hafwa Guds rika wälſignelſe ock altſå theraf behållit ſitt Torpare-Namn

Men hwar af ſielfwa Paſtoratet Hiertum fådt ſitt Namn kan man ej rätt få kundſkap om, then nu framledne Kyrckoherden ock Probſten Herr *Jacob Lyſell*, ſom med ſina Herrar Contractiſter gifwit mig mycken uplyſning, mente, at thet fådt thet Namnet, dels af theras modiga Tapperhet til at förſwara ſig emot ſina Naboers Intrång på ymſa Sidor, hwilka them förthenſkuld kallat Elfwegrimmar, utan twifwel för theras grymma ock arg-

argsinta Natur, then thé wist emot sina grannar så på Swånska Sidan öfwer Elfwen som sina egna Landsmän här i Länet, af hwilka the antingen warit angrepne ock beröfwade, eller sielfwa anfallit ock plundrat. **Dels ock af Ortens Beskaffenhet**, som är belägen på höga brantiga Backar, hwilcka at upodla fordrades godt Hierte-Mod. Dels af **Ortens Belägenhet**, emedan Hiertums by med Kyrckan ock Prästegården är belägen på en hög Backa emellan 2:ne Floder, hwilken Backa går ifrån Skogen ned mot Elfwen ock giör en figur af ett hierta. Tilförne är thenna Kyrcka, efter gammalt folcks utsago, kallad **Larm** / för thet myckna Larm ock Buller ther warit med Krig ock Blods utgiutelse, som på Hiertums He ock Skee stådt, hwilket besannas af the många Jordhögar, som ther finnas: Men som Förfäderna intet tyckt om thetta Namnet, ha the thet ombytt ock efter Byen kalladt Kyrckan Hiertum.

En Annex är allenast i thetta Giäl, som kallas **Wästlanda**, utan twifwel i anseende til them i Öster öfwer Elfwen boende. Bägge theße Kyrckor äro af Sten i Påfwedömmet upbygde efter gammal dags Kyrcko-form med små ihopdragne Chorer ock medelbalckar, the ther nu äro nedrefne, Kyrckorna utwidgade ock större giorde efter nya maneret, som skedde 1695 i Sal. Kyrckoherdens *Andreae Bonandri* tid, tå Hiertums Kyrcka blef förlängd til 18 alnar ock 1704 **Wästlanna** likaledes.

Bägge theße Kyrckor, äro belägne på samfält Marck, när wid en By, bestående af 1 ½ gammalt Skatte: ¾ gammalt Crone, som dock blef kiöpt til Skatte 1700, ock i Frälsehemmah Billegården under Ströms Herregård: Hiertums Kyrcka ock

 Prä-

Prästegården ligger på Norre-Sidan ther wid, hwar af Herrskapet på Ström, förmenar Kyrckan stå på Frelse-Grund, emedan intet mer än Lands-Wägen (som ock är Byens Farwäg) stryker emellan Kyrckegårds Muren ock Frälsegårds Husen. Hela Hiertums Sockn består af 62 5 $\frac{1}{16}$ hela Hemman, besutne ock obesutne.

Ock Wästlanna af - - - - - 37 $\frac{1}{16}$ dito
Bland hwilcka Prästegården med Krokstorp 1 helt
Annexe Hemmanet Kyrckeby - - - - - $\frac{1}{4}$
Herregården Ström består af - - - 3 hela
Hemman bland hwilka gammalt Frälse - 2 -
Ock Crone-Hemman, som gamla Jordeb. 1 wisar,
Herregården Rödstorp i Wästlanda är - 1 -
Insokne Frälse i Hiertum äro - - 7 $\frac{1}{2}$ -
Utsokne dito i Wästlanna äro - - 3 $\frac{5}{8}$ -
Ock Ofri-Frälse thersammastädes - - 1 $\frac{1}{2}$ -

Uti Åby äro wäl 2 hela Hemman gammalt Skatte, på hwilka Fru Grefwinnan Eleonora Ascheberg, äger Skatterättigheten ock räknas för Frälse - - - - - 2 - -

Inga Crone-Hemman finnas mer än Bostället til Herrar Officerarna ock indelta häste-Hemman, alle the andre äro Frälse- ock Skatte-Hemman. Bägge theße omrörde Herregärdar, af hwilka then ene heter Ström, utan twifwel af then förbi starkt strömmande Giöta-Elf, Bärge-Ström kallad, i Hiertums Sokn belägen; then andra Rödstorp i Wästlanna, hörer nu Herr General Adjutanten Rutger Macklier til, som thet fådt i Arf, efter sin sal. Fru Moder, Fru Grefwinnan Eleonora Ascheberg, ock hon af sin sal. Herr Fader Kongl. Rådet, Fält-Marskalken och Gen.-Gouverneuren, Gref Rutger Ascheberg, hwilken sig thenna Her-

regärd

regård tilhandlat af *Daniel Bildt*, hwars Fru war *Dorothea Bielke*, född i Dronthem uti Norrige, som efter sin Herres död blef åter gift med *Capitain Gabriel Rosenschiöld*, then ther sedan blef Öfwerst Lieutenant, under Wåst-Giöta Infanterie; dock hade thenne *Daniel Bildt* i förstonne pantat sig til Ströms Herregård, som fordom hördt *Dahlpilska Familien* til ock wardt i Början allenast 1 Frålse-Hemman under Röstorp alt tils 1618, tå thet blef Såterij ock således af gamla Dahlpils Fru som war en *Siöblad*, hwars Herre war gamla Major Hindrichs Dahlpils, Fars Farbroder. Tilförne stod Herrebygningen når wid Ladugården; Men Salig Riks-Rådet låt rifwa ned then gamla Bygningen ock flytte Herre-Husen, efter egen utritning d. 3 Julii 1685, ut til Lunden, på en Bergs-Kulle, hwaråst then samma wål upbygd med sina Flyglar synes lång Wåg, såsom ett litet Palais, kunnandes man stå i Fenstret ock se icke allenast the under Herregården, brede wid i Strömmen, upbygde 5 gångande Sågar, som skåra hela Aret måst igenom en stor Myckenhet Plancker ock Bråder af Master ock Blockar, utan ock alla Fartyg, sårdeles Jårn-Båtar, huru the gå up ock utföre, genom then wid Edet gent öfwer anlagde kostbara konstiga Slußen, som år belågen i branta Bergs-Klippan, öfwer hwilken man aldrig kunnat tro, mot en så starck Ström, få nånsin then minsta Båt upföre, sen Skuter ock andra Fartyg. Hon har altså thenna goda Fru Grefwinnan Ascheberg, på sina gamla dagar i thenna Herregård, med Trågård ock Lundar haft ett Jordiskt Paradis, tit hon flytte, efter sina Sal: Herres död i Wennersborg, hwaråst han war Landshöfdinge, wid Namn Herr *Baron David Macklier*,

en öfwermåttan lärd ock from Herre. Jemte thenne sköne ock wäl belägne Herregården Ström, ägde ock Högtbemälte Fru Grefwinna, thet landra Säteriet Rödstorp, belägit en half Fiärdings-Wäg allenast från Ströms Herregård, hwilket tilförena hördt Dahlpilska Familien til, utaf hwilken til 1734 lef.en 95 års förafskiedad Major Hinrich Dahlpil, som på Slutet intet ägt mer ther af än ett Torp, som legat under Rödstorp, ock ett Fierdings-Hemman i Åby, hwilket alt han lemnat efter sin död åt Fru Grefwinnan ock theß kära Barn ock förnäme Anhörige, af hwilcka then äldste Sonen Herr Baron ock General Adjutant Rutger Macklier, efter theß Fru Moders sal. död, för kort sen, är blefwen Ägare af alt godset.

Hwad här näst Kyrckornas Prydnad widkommer, så fins i begge wackra Altare-Taflor, Predikestolar, Kalckar ock Klockor, med annan tilhörig Kyrcke-Skrud, förutan Griffter, som jag nu särskilt wil beskrifwa.

I Hiertum fins en gammal Altare-Tafla, hwilken är satt på södra Sidan i Choret, sen Fru Grefwinnan Alcheberg af Christelig kärlek förärt til Kyrckan en ny kostbar Altare-Tafla med skiönt Bilthuggerij, dock ännu intet målad; Men then nya Altare-Taflan i **Westlauna** är köpt för Kyrckans egne Medel.

På Hiertums Kyrckas Kalck stå theßa Bokstäfwer I. G:J. 647 RMS hwilka sal. Probsten Lysell som

A mig här i mycket, upl. berättat betyda, efter Läns-Mannens utsago
+†+

Rasmus Märtenßon i Holmen, theß Faderfader Rasmus Märtenßon ock theß Fader Moder Gunilla Jensdoter, hwilcka thenna Kalck förärt til Kyrckan 1647.

Fun-

Funten är af Tälie-Sten uthuggen med Löfwerck wid bägge Kyrckorna; Men på Mäßings-Bäcke-net i Funten wid Hiertum är Botnen uphögd med drefwit Arbete, som utwisar hela Döpelse-acten af Matth. 3. ock på Brädden fins thenna Skrifft: A:o 1653 d. 25 Febr.|hafwer Mette S. Michaël Görgens förärt thetta Bäcken til Hiertums Kyrckas Doop.

Hiertums Klocka är utgammal utan åretal ock Skrifft. Som säges, skal thenna klockan wara förbytt med Romelands Kyrckas klocka i Flundre-Härad på Swänska Sidan i gambla dagar, ock på thet Sättet, at i Ofredstider är Hiertums klocka undan fienden förd up til Rommeland 1 mil ther ifrån; ock när the skulle taga henne tilbaka efter århållen Fred, hafwa the fådt en annan igen utan twifwel sämre, som nu är i Hiertum. Ock berätta gammalt Folck, at en Piga för 100:de år sedan lefwat i Hiertums by, som kallades Elin Häka, in emot 100:de år gammal, hwilcken, hwar gång hon hörde när Östawind war Romelands-klocka, klageligen suckat ock sagt: Ack! **thet är wår klocka jag hörer / thet är wår Klocka jag hörer.** Efter thetta Ryktet war wäl Norske Fält-Herren *Gyllenlöv*, tå han stod i Fält på Utby Ängar i Hiertum 1676, sinnad låta ombyta Klockorna, emedan han intet Motständ ännu fan för sig; Men tå han sammankallat alle gambla Män ock spordt granneliga ther efter, om någon fins, som kunde minnas, när thet ombytet skedde? ock ingen weste wist utan allenast efter Sagn, swarade han: **Så får thet bli, som thet är.**

Klockan i Wästlanna är ock mycket gammal så at man intet wet mer, än om theß Stöpning uti

 en

en hola wid Kyrckegårds-Muren. Dock finnes på klockan thenna Skrift. ∞ Anno Domini † SPES MEA CRISTVS. Mig synes at the första Bokståfwer uttryckaa åratalet 606 dock förståendes 1606, emedan än brukligt är så tala, at ofta uteslutes Tusende-Talet. The andre betyda, at *Christus* är mitt hopp.

Om thenna Klocka har man 2:ne Berättelser: Then ena, at wid år 1670 är hon wid en häfftig Storm med Klocke-Tornet nedblåster ock så slagen, at alla Maliorne, undantagande then största, som sitter mitt uti, gingo sönder. Hwarpå en Måster-Smed från Uddewalla wäl budit til at laga henne, dock aldrig fådt sitt Liud igen. Så säges ock, at thenna Socknens förra klocka skal nu hänga wid Skiöfde Kyrcka i Alehärad ock Skeplanna Giäl, men ingen grundelig Berättelse har man ther om, utan allenast ett löst Tal.

Utom Herregårds-Grafwen, på hwilken intet märckwärdigt står, finner man allenast i Sal. Herr Peter Backes Almanack år 1672, at then 12 Aug. samma år har Fru Dorothea Bielkes andra Man Cap. Rosenschiöld begynt at bygga på sitt Grafställe.

The Kyrckoherdar ifrån Reformations tiden, som man kunnat upleta, äro följande från år 1538.

Then förste hette Herr *Magnus*, then 2:dra Herr *Anders*, om hwilka man intet har någon särdeles Efterrättelse.

Then 3:die Herr *Jacob* har förestädt Församlingen 1620 til 1635 dock kan hända längre, emedan

Then 4:de Herr *Gudmundus Jonæ* lefwat 1643, men när han kom til Pastoratet ock dödt fins ingen Efterrättelse, mer än, at han under wägen från

Wäst-

Wåstlanna brutit sitt Ben utaf, tå hästen stupade med honom i Hiertums Backar ock ther af fådt sin död.

Then 5:te Herr *Sten*, ock

Then 6:te Herr *Petrus Nicolai* om hwilka fins intet.

Then 7:de Herr *Christiernus Nicolai*; När han kom til Pastoratet har man ingen Underrättelse, dock fins, at han lefwat wid Församlingen 1670 ock blefwen död 1673 d. 15 Maii, synes dock långe lefwat här wid, emedan han haft många wackra stora Barn, bland hwilka then i Giöteborg berömmeliga *Utfals Familia* sig räknar.

Then 8:de Herr *Petrus Andreae Backe*, född i Östmåls Prästegård, hwilken kom til Hiertum såsom Herr Christierns Hielpe-Präst 1670 d. 7 Aug. ock efter Herr Christierns död, fick han År 1673 d. 11 Aug. Kongl. Fulmackt, på Hiertums Präste-Giäll. Thenne mannen lefde 19 År wid Pastoratet, ock åtnjöt intet mer än halfwa Inkomsten, emedan han låffte sin Swärmoder Herr Christierns Encka hälfften med sig i all sin Lifstid, som förr ändades än hennes, nemligen 1692 d. 24. Febr.

Then 9:de Herr *Anders Bonander*, född i Giöteborg ankom til Pastoratet 1693 d. 30 April, ock tå han skulle af Probsten Herr Mag. Fridrich Bagge insättas, mötte honom then Swårigheten, at hela Församlingen gick utur kyrckan, när han skulle gå up ock predika, så at icke en Man blef i kyrckan, ock war thetta thet underligaste, som nögsamt gaf theras uproriska Gemöte tilkänna, at tå en Man hade förgätit sin Mößa i Stolen, ock therföre kom igen, sade Kyrckoherden, som hit in til ej kunnat öpna sin Mun, utan stådt helt tyst och häpen öfwer Församlingens Stüßighet; Gud ske lof, jag ser något

 Guds

Guds Barn sig willa omwända och höra Guds Ord: Men Bonden swarade: *Ja bia mans til jag fådt min lufwa igen, jag skal icke bli här gammal.* Crono-Befalnings-Mannen Kyrckoherdens Broder, som såg thenna tort hans Broder led, bödwäl til at styra Församlingen ock säga them hwad theras Frid tilhörde, men kunde intet uträtta, dock dref Saken så högt, at 80 Man måtte löpa Gatulopp, på Bahus Slotz Backa: ther efter lefde likwäl thenne Kyrckoherden, med sina Åhörare i kiärlek ock god Fred, alt til 1715 d. 30. Apr. samma dag han Introducerades i Församlingen, tå han i Herranom afsomnade.

Then 10:de war nu framledne Kyrckoherden ock Probsten öfwer Elfsyßels Contract, Herr *Jacob Lysell*, som med Kongl. Fullmakt blef benådad 1716, särdeles som han conserverade Enckan med en hel hop Barn; Men afled uti Oct. 1740. Efter honom är Regiments-Prästen Herr *Nils Westerlind*, af århållen Kongl. Nåd ock Fullmakt förordnad til Kyrckoherde öfwer thetta Pastorat, som skedde d. 9. Nov. 1741.

Til Prästegårdens Förbättring i Hiertum, har Kyrckoherdarna i gamla tider, fådt genom donationer icke allenast ett Ále-Fiske uti Röds Åå, jemte ett skiönt Qwarnställe, närwid Prästegårds-Ägor, utan ock en Utång, som kallas Krokstorp, en half Fierdings-Wäg från Prästegården, belägen emellan Brattorp ock Ottens Åkers-Ägor, hwilken efter hon warit en Afwunds-Bielke i theras ögon, ty hafwa Prästerna altid haft Träta med theßa Åboer, om thenna Utången Krokstorp in tils Kyrckoherdarna Herr Jacob Hansson 1633 d. 20 Martii hölt Skildnads-Syn ther på, samt 1635 d. 3. Dec.

Dec. utwärckade Tings-Rättens Utslag, efter gamla Måns intygande; om Krogstorps urgamla häfd ock Bruk under Prästegården, och Herr Gudmun Jonasson ther efter 1643 d. 27 Martii sökte Confirmation ther på wid Lagmans Tinget uti Bohus ock århölt then af Lagmannen *Hans Frantzon*, hwilcka Documenter ligga in Originali ad acta i Prästegården.

Men här emot måste Kyrckoherdarne sakna ett $\frac{3}{4}$ dels Hemman Amdal, hwilket blef år 1694 tagit från Hiertum ock lagt til Östmåls Pastorat ock Ukloms Sockn, oacktadt thet af Urminnes tid, alt från theß Uprödning ock Uptagning af utmarcken, legat til Hiertums Sockn, ock ther gedt både Kyrcka ock Prästen sin Rätt, jemwäl ther brukat sina Salighets-Medel etc. Men sina döda ha the ther på Gården låtit begrafwa uti Ukloms Kyrckogård, såsom them närmare belägen, dock med wederbörandes Wiljo ock Samtycke. Sluteligen wil jag ej förbigå hwad som berättas om *S. Olufs*-Kiälla, i Wästlanna Sockn wid $\frac{1}{4}$ Hemman Kielsered, belägen i en Sandbacka, tit mycket frammande Folck från Norrige ock Halland i forna tider, jemte the ther wid boende, hopetals kommit, at dricka om Olsmäßo tid af thenna Kiällan, emedan hon skal hafft, såsom Surbruns Watn, stor krafft at förtaga ock bota allehanda Siukdomar, hälst hon warit af en underlig Natur, ty om skiönt hon under starck Torcka om Sommaren warit helt uttärkad, har hon dock Oluffs-Mäße dag så öfwerflödat af watn, at thet runnit öfwer alla Bräddar: Men som ther wid öfwades mycken widskeppelse med Offerpenningar, som kastades i kiällan, samt annat afgudiskt ock syndigt wäsende, förthenskuld wardt

 hon

hon förbuden: Kiällan syns wäl än, men äger intet the förr omrörde Egenskaper.

Thet är ock märckwärdigt hwad som finnes uppå Hiertums Skee uti en stor hög, nemligen 2:ne Rader lagda Stenar, som göra en figur af ett på Sidan liggande ofanteligt stort Qwinfolck, som ligger något bögen, wändandes Ryggen i öster åt kyrckan, men framdelen åt wäster. Platzen är belagd med små Stęn, som ligga jämt med Jordemonen, så at formen eefter Benen, Låren ock hela Kroppen åfwan til jämte Bröstet ock Halsen är klar til at se: Men hufwudet wisas 50 Steg ther ifrån bak om Ryggen åfwen uti en Rundel lagd med små Stenar, hwars twär-linea är wid paß 3 Steg lång. Berättelsen hwad thet skal wara, är thenna, som the ther omkring boende ge wid handen, nemligen at en Jättesa ther ligger begrafwen, hwilken kan hända är oskyldigt på then Platzen halshuggen, efter hufwudet ligger så långt från kroppen ock sedermera til åminnelse behedrad med sådant Grifft ställe.

Mer skrifwärdigt fins intet i thetta Pastoratet, dock bör ej obemält lämna, thet som sig tildragit 1648 d. 7 Oct. wid Strömmen genom ett förskräckeligit Jordfall, som dämde igen hela starcka Strömmen at thet blef stilla stående ock tog ifrån Norska tå för Tiden eller Bahus-Länske Sidan ock thetta Giället några 100:de famnar Åker ock Äng til 27 alnars djup, som blef kastadt åt gambla Swerget eller Tunhems Pastorat, såsom ett Förebod, at Landet strax ther efter skulle bli Swänskt, som thet nu är ock warit in emot 100;de år: Hwilken underlig Casus såsom ett faseligit ock förskräckeligit Guds wredes Straff kan bredare inhämtas af Kyrckoherdens Bref i Tunhem then tiden, hwilcket then berömt-

römmelige Matheſeos Lectoren uti Giöteborg, genom ſin k. Bror Comminiſtern i Waßenda wid Wennersborg Herr Torſtan Waſſenius, mig ex originali tilſtält och lyder ſå:

Edle ock wälborne Herr Chriſtopher Torſtenßon til Ullſtorp och Rånom,

Önſkar jag E. Wälb. mycken wälſignelſe af Gud alsmechtig, ſamt med min benägna tienſt nu och altid tilförene. Tackar jag E. Welb. ſamt E. Welb. kärelſkeliga Fru för alt godt welbewiſt, thet jag med Tackſamhet wil aftiena uti all then mätto jag kan och förmå. Kan jag E. Welb. icke oförmält låta om thet ſtora under, ſom ſig här hafwer händt. Den 7 Octobris wid paß klockan 2 effter Middagen är Älfwen ſtrax nedan för Strömmen, genom ett ſtort Jordfall, 27 alnar diupt, dämder, hwilcket föll ifrån en gård på Norrſke Grentzen belågen, benämnd Intaka. Samma Jordefall är några hundrade famnar i Längden ock Bredden: Meſtedels ſå mycken Äng ock Åker, ſom lydde til Norre gården i Intaka, hafwer fallit ifrån wäſter til öſter eller hit til Swenſka Landet. Thet hafwer i ett ögnableck dämt hela Älſwen, at watnet hafwer ſtådt 20 eller 30 alnar öfwer Huſen, ſå at öfwer 85 Menniſkjor äro therigenom ömkeligen fördränckte. Anders Märtenßon wid Strömmen, ſom war Gäſtgifware, är med Huſtru, 5 Barn ock många ſina Gäſter omkommen. Ett ſtenkaſt ther ifrån bodde på Norſka Gräntzen Anders Matheßon, är ock med Huſtru och Barn bleſwen. Wid Strömmen woro några ſtora Siöbodar, twenne hus höga, äro med fundamenten ock Bolwercket, uti hwilka woro ſtora Maſter, 2 Famnar tiocka, ſåſom wed ſönderſlagne. Stängejärnet, ſom i ſiöboderna war inlagt,

lagt, är fördt högst på Lidan. Ifrån Götheborg woro tit 5 stora edsbåtar ankomne, hwarthera 12 Låster bördig, äro ock sönderslagne i stycken. Husen ock hwad uti husen war, hafwer flutit up åt Trollhetta. Oluf ock Håka i Knurrebo, äro med hustru, barn och något annat folk, som tit gångne woro, blefne. Ther som then strida Strömmen rann emellan Knurrebo ock Anders Mårtenßons hus, ther är nu stilla watn.

Watnet är ännu några Famnar högt ofwan för Jordfallet, så at ingen liknelse synes til Husestellen. Strömmen rinner nu i thet stora jordfallet, ther strömmar han emellan lerklinterna, som stå öfwer all elfwen, såsom stora huser eller berg. Här i Tunhems Giäld äro 29 Man, qwinnor och barn omkomne. Ingen är ännu igenfunnen, som druncknade. Twenne Personer, som i husen wid Strömmen woro, äro salverade och äro drefne på wrak up til i Nyckle-berget, som ligger up emot Aker. Then strömmen, som kallas Oliholan hafwer watnet dämt, så at han war stilla. D. 9 hujus war jag wid Knurrebo, ock beság thetta Guds stora wredes straff. Gud gifwe, at thet kunde menniskiorna til bättring beweka. Ther kände jag ock the, som med mig woro, en starck Swafwel-lukt. The som ther wid elfwen woro ute på marcken stadde, berätta, at the sedt en eld komma af Himmelen, såsom en stor Mast, i thet samma hörde the 2 skott såsom af stora stycken och thetta hafwer sig i ett ögnableck händt.

Är til E. Welb. min ödmiuka Begäran, at E. Welb. wille tilholla sina Landbönder Elf på Rånnom och Jöns på Torpet, at the wille betala til Kyrckan the penningar, the til henne för sitt otidige sängelag skyldige äro, hwilcka äro af Sochnemen-

nen

nen deputerade til them, som på på kyrckan i förleden Sommar spänte. Jag hafwer förnummit, at E. W. är Kyrcka werjande ogunstig, at the pantade E. W. bönder för sin brott, så hafwa alle Sochnemennen samtyckt, at the som skyldige woro til kyrckan, om the icke godwilleligen betala, skulle the för sin tresko pantas. Eljest tillåter Sweriges Lag ock Kyrcko-Ordningen Kyrckowerjande Kyrckans gåld saklöst utpanta. Jag wißerligen förhoppas, at E. W. ther til styrcker och hielper, at E. W. Sochn-Kyrcka warder wid macht hollen, än hon skulle för taklösa förfalla. Befallandes E. W. med sin kärälskeliga Husfru (hwilcka jag tiensteligen helsar) Guds nådiga Beskydd til al önskelig welstånd troligen. Hastigt af Tunhem den 15 Octob. 1648.

E. Welbornes
altid tienstwillige
And. Laurentii.

At föregäende år skrifwit af sielfwa Originalet och med thy enligitt betygar Torstan Wassenius
Comminister i Weßenda.

Jbland andra Sagor berättas jämwäl ati thetta Hiertums Pastorat har fordom warit en Bonde, som, til alla Menniskiors förundran, gick omkring i långa Tider bort åt med ett faseligt Skri- ock ropande, som kunde hålla honom hela Timmen utan någon Rast eller Ro, hwilcket Skrål ock Skrij han föregaf sig uti Skogen råkat emot, tå han ther af Troll blifwit angrepen. Thenna eländiga Mannen Swen på Ögiärdet $\frac{1}{8}$ Hemman strax wid Hiertums kyrcka har lefwat alt tils 1731, tå han, som låste Natt ock Dag ock war rätt Gudfrucktig, saligen affomnade.

4. Om Östmåls Giäl.

På Jnland ock Norre Härad wid Swanesund ligger

ligger thetta Ödsmåls Pastorat, som består allenast af 2:ne kyrckor ock 52 ¾ Hemman. Moder-Kyrckan, som har sitt Namn af Soknen, kallas på Danska Ödsmål, likson thet Giället, i någon stor ock swår Feigd, legat i Ödesmål en lång tid, innan thet blifwit bebodt, så wäl som the andre Pastorater ther omkring; Men nu warande Kyrckoherde Herr *Anders Grotte*, menar, at både Kyrckan ock Socknen, fådt sitt Namn af en Näse-Kong *Osten*, som kom til Regimentet efter sin Fader *Magnus Barfot* År 1103 tillika med 2:ne sina Bröder Sigurd ock Oluff, hwilcka efter the woro yngre än *Östen*, reste the Utomlands til Jerusalem ock *Constantinopel*, ock han såsom äldst, dock ej mer än 16 år, skulle bli hemma ock förswara Riket, thet han ock giorde i hela 3 åren: Hans Broder Sigurd, som hade warit utomlands, fan wid hemkomsten med stor Glädje, sin Broder Kong *Osten*, här i Wiken, boende på et Slott, strax wid Insiöen Hällongen, i thetta Giäl, kalladt Bua-Slott, hwaräst än synes rudera, eller Tecken efter Slottes Murar. Han hafwer haft 2:ne Röfware-Skepp, ett i Salt-Siöen, wid Jordhammars Holme ock ett i Insiöen (l) Betyder altså Östmål *Ostens* Gebiet, eller tilmätning. Thenna kyrckan Östmål är bygd af Sten på Crone-Grund, ock sen Fred blef 1720, satt i godt Stånd. Theß Inrede med Altare-Tafla ock Predike-Stol, samt Funt är ringa ock slätt, icke eller fins något märckwärdigt therpå, som förtienar här införas. Om then i Påfwedömmet warit inwigd til något wist Helgon, som tå bruklig war, wet icke någon til at säga Men på Östmåls klocka, som hänger i en Stapel, stå

theße

(i) Vid. Sturlesson p. 406.

theße Orden: A:o 1587 Matthias Benninech me fecit: Laudate Deum in Cymbalis. Eljest är i Gräntzen emillan Östmåls Sockn ock Fråkne Hä-rad ett Berg, hwarpå också warit ett Slott Gul-borg kalladt, ock så kallas än i thenna dag, på hwil-ket har bodt jemwål en Näse-Kong, wid Namn Frå, hwar af Fråkne-Härad fådt sitt Namn: Han har ock haft Röfware-Skepp i Salt-Siöen wid Hallesdalen uti samma Sockn &c. vid. Annot.

Annexen i thetta Giäl kallas på Danska Uglum, likson thenna Socknen warit förr än then blef be-bodd, i then Eke-Skogen, som nu är en liten Lund igen, ett Ugle-Näste: Men Herr Kyrckoherden Grotte säger then hafwa sitt Namn af then första Gården, som blef bygd i Socknen Uklum öfwer-gård, ock förthenskuld förwandlar g, i, k, i, ty han skrifwer Uklum, hwilket jag lemnar ther hän.

Kyrckan är ock bygd af Sten, jemwål på Cro-nans-Grund: Men huru gammal hon är, sen hon 1:sta gången blef upbygd, eller til hwad Helgon hon wardt inwigd, wet ingen säga mig. Inga orna-menter eller Antiquiteter finnas på Predike-Sto-len ock Altare-Taflan, in i Kyrckan, icke eller på then lilla Klockan, som hänger i en Stapel: dock står på Altare-Taflan thenna Skrifften: A:o 1670 då salig Commissarien Daniel Hardevig, p. t. K. Inspector ock Pastor D:n Nicolaus Jani Col-ding lefde, blef Taflan ock Kyrckan målad. Strax wäster om Kyrckan är en By Großbyen kallad, på hwars Ägor, then starcke ock frimodige Kämpen Vidrich Wärlandson, en Smede-Son är född ock ther begrafwen, hwilcken slog ihiäl på behändigt Sätt långe Ben-Rese, som ligger begrafwen i Bro Pastorat wid gården Hallind på Stångenås, hwar

om

om jag på thet Stället utförligare skrifwit: Wid thenna Vidrich Werlandsons Hög, eller Griffte-Ställe, stå ännu til syna 2:ne höga Stenar 4 alnar höga öfwer Jorden: tätt ut med Landswägen strax ther wid på samma Ägor Gråslunda kallade, stå åtskilliga höga Stenar i en Ekelund, hwaråst man menar, efter gamla Måns utsago, at Hedningarna ther hållit sin Gudstienst, eller hafft ther ett Dommare-Säte. The Pastores, som ther warit, efter Reformations tiden, hafwa warit följande.

1 Herr Nils Rasmusson.
2 Herr Anders Christensson.
3 Herr Nils Colding, har lefwat 1670.
4 Herr Lars Stabæus 1690 til 1706.
5 Herr Andreas Dryander 1707 til 1709.
6 Herr Andreas Grotte, som än lefwer, ock med Beröm förestådt thet Pastoratet sen 1710: Men huru länge the andra Pastorer bewakat Pastoratet, kan jag ingen Uplysning få, långt mindre om någon särdeles giordt något wärck.

5 Om Spekerö Giäl.

På Inland ligger ock thetta Pastoratet bestående af 53 hela Hemman Spekerö med theß Annex Norum, på Danska kallas then Nerum. Moderkyrckan säges wäl, efter gammal ock nästan otrolig Saga hafwa fådt sitt Namn af en Man, som kallades Spege ock kyrckan ther efter Spegeröd med g ock ej med k. (ty så skrifwes thet i Norska Crönickorna) hwilken efter han lefde illa med sin hustru ock ej före döden försonte sig med henne, fick han ingen Ro med henne i Grafwen, ther the woro ihop begrafne, utan spökade hwar Natt på Kyrckogården ock stod som ett Spöke måst wid Kyrckedören, theråst en man sent om en affton gångandes i liust

i liust wäder ut med Kyrckan fick se honom, hwarpå Spege honom strax tiltalte med begäran, at han wille gå til hans Graf, ther hans hustro låg ock bedia henne om Förlåtelse, efter han i Lifstiden hade hårdt handterat henne, at hon fådt sin död ther af, thet Mannen ock skolat giordt ock Speges hustro strax swarat, sägandes: Ger Gud honom til, så ger jag honom til. Hwilket så snart Mannen berättat för Spege, blef han helt glad ock föll strax ned til Jord ock aska. Sådana Sagor finnas många: Men huru wida man kan sätia tro til them, lämnas ther hän.

Eljest som Speke (på Danska Spege) betyder klokhet ock wishet ock Spekingar/. Wisa ock Förståndige, så har kan hända ther i Socknen fordom dags bodt en wis Man antingen Clerck eller Lek; then tå förtiden kallades Speke eller Spege, hwilken icke allenast rödt up Prästegårds ågor med flera, utan ock warit så förmögen, at han kostat thet måsta på Kyrckan, at Almogen hafft orsak kalla Kyrckan, effter hans Namn Spege ock röd, för thet han låtit rödia up hänne: ty kyrckan war alt upbygd, tå then förre Spegen stod wid Kyrcke-dörren ock spökade, ock altså intet kunde få sitt Namn af honom.

Thenna Kyrckan (som ock säges het i gambla tider Nötkär) är upbygd på samfält Marck, som hörer til ätskillige theromkring belägne gårdar, hafwandes til zijrat både Altare-Tafla, Predike-Stol ock Läktare, som äro målade, dock gambla; Men Hwalfwet ock Stolarna än intet, sen Kyrckans Chor blef nedtagit, förlängt ock giordt ett med Storkyrckan för några år sen, at så liten hon är, så wacker är hon ock med Tegel-tak.

På Altare-Taflan står thenna Skrifft: A:o 1671 år thenna Altare-Tafla stofferat efter Kyrcke-Inspectorens Daniel Hartvigs samt Past. Dn. Nicol. Laur. anordnande a pictore Arnoldo du bois.

Predike-Stolen år rått ock slått, utan twifwel giord wid samma tid som Altare-Taflan.

På Klockan fins icke eller mer ån åretalet, at hon år stöpter 1560.

3:ne Gråfstenar åro til seendes på Kyrckogården: then ena ut med kyrcke-dörren tåmmeligen stor, år uthuggen med alla instrumenter ock wårcktyg, som en Smed tilkommer, dock utan åretal, warandes troligt, at en Smed ther under ligger begrafwen: Then andra står wål åretal på 1641 ock hörer gården Grinstorp til, men står intet mer therpå uthuggit: Then 3:die hörer en Man, som ån lefwer, Biörn Clemetßen til, then han tit förskaffat 1722, ock låtit uthugga några Skrifftenes Språk therpå.

Emellan Spegeröds ock Uklums Socknar finnas en stor hop dels upreste, dels nedfalne stora Stenar, om hwilcka the gambla berätta:

1. At når något krig ock örlog war förhanden, skulle menige Man samlas enhålleligen wid theßa Stenar, som ligga ¼ mil från Spegeröd, ock ther öfwerlågga, huru kriget skulle både begynnas ock fortsåtias, tå Stridsbrefwen eller the nu så kallade Manifester, såsom orsak til Feigden, blefwo wid theßa Stenar uplåste.

2. Berättas, at wid theßa Gråsbackes-Stenar ha the fordomdags hållit Ting ock Domstållen, som tå kallades Skebberi, ther öfwer finnas ånnu många gambla Dommar, som åro giorde på Gråsbacka wid theßa Stenar.

Annexan Norum (på Danska Nerum) ligger intet

intet mer än ¼ wäg från Moderkyrckan Spekeröd Norr ut, hwaraf then förmenas fådt sitt Namn; Eljest som hon i Danska tider kallades Nerum */. Neder om, syns hon fådt sitt Namn ther af, emedan hon är belägen under eller neder om Gråsbacken, ther Stenarna stå upreste, hwar om kort förut berättadt är. Hon är belägen på Cronans grund wid Kyrckerum, hwilken gård Åboerna nu köpt af Cronan til Skatte.

Utom Altare-Tafla ock Predike-Stol, som äro gambla ock intet märckwärdigt innehålla, fins på Kalcken allenast theßa Bokståfwer: J. N. R. J. S. M. thet är Jesus Nazarenus Rex Judæorum, Salvator Mundi: Äro ock 2:ne klockor, en större ock en mindre, men ingen ting på them antecknadt. Utan något på the 2:ne Metalls-Stakarna på Altaret, som brukades i the Catholiska Tiderna, jämwäl så länge Landet wardt Danskt, tå ther i sattes stora tiocka warlius, som brunno så offta Altaregång war, hwilka warlius-penningar Sal. K. Carl XI tog ifrån kyrckorna öfwer alt i Bahus-Län, Halland ock Skåne ock lade them til ett Communitet i Lund åt fattiga Studenter til underhåld, thet the ha 48 Stycken til antalet än i thenna dag, särdeles som thet war Christeligare ock bättre, än bränna Lius onödigt mitt om liusa dagen. Theßa i Norum stående Liuse-Stakar har utan twifwel Lagman Hans Frantzon med sin hustro Sophia Jochimsdotter föräråt, år 1646, emedan theras Namn stå ther på. På ett stort Mäßingsfat i Funten stå theßa orden:

1634 Als lewen, willen wy ons weren
Ys Godt met ons, wie mach ons deren

Thet är:

Så länge wi lefwa, wiljom wi oß wärja el. försvara:
Är Gud med oß, ho tör tå wara emot oß.

På Norums Kyrckegård ligger en gammal söndrig tont af Telgsten, på hwilcken följande Runer läsas:

ᛁᚢᚾᚱ᛫ᚵᚾᚱᚦᛁᛯᛯᛯ᛫ᛯᛯ!

Eljest är ock intet märckwärdigt här at berätta mer än thetta, at wid gården Holm som är ½ Hemman, stå några Stenar ock ibland them en stor, hwilken en Man wid Namn Tore i Holm för 49 år sen upgrof ock fan under foten på samma Sten 2:ne stora Järnkulor, som ännu ther finnas ock ses, hwaruppå Mannen strax siuknade ock blef död.

Theßutan berätta wäl the gamble, at Spekeröd ock Ödsmåls Giäl hafwa warit ett Pastorat i forna tider, men när the äro skilda ock för hwad orsak skuld, har man intet kunnat upleta.

Kyrckoherdarnas antal i thetta Giället har man ej widare fådt än som följer:

Then 1:ste har warit Herr Töger.

Then 2:dre Herr Holger.

Then 3:die Herr Hans.

Then 4:de Herr Lars.

Then 5:te Herr Nils.

Then 6:te Herr Owe Tegner, som kommit til Pastoratet 1672 ock efter 7 års förlopp blefwit transporterad til Bro Pastorat 1679, theräst han dödde 1702, sen han thet Pastoratet förestådt i 23 år.

Then 7:de Herr Hindrich Tollsonius, som war ther Pastor från 1679 til 1699 i 20 år.

Then 8:de Herr Gabriel Benzonius, som fick Fulmackt 1700, ock uplät Pastoratet för ålderdoms

Swag-

Swaghet skuld 1719 åt sin Måg, nu warande Kyrckoherde Herr Lars Kierulf, dock lefde til 1728, tå Herr Lars, som hade i sin Swårfaders lifstid allenast halfwa Pastoralierna, kom ther på at niuta alt ock leswer än til Församlingens Nöije ock Upbyggelse.

6 Solbärga Giäl.

Thetta Pastorat, på Inland belägit, ock warit förr ett Præbende under Mastrand, i sal. Probstens Bagges ock theß Mågs sal. Mag. Joh. Carlbergs tid ifrån 1682 til 1726 består af 3:ne Socknar nemligen Solbärg Moderkyrckan: Giörlanda ock Hulta Annexer, som äro til Hemmantalen 126 efter Jorde-Boken; ty i Solbärg äro 60: J Giörlanda 40 ock i Hulta 26 hela Hemman. Theß gräntsor sträckia sig til Thorsby, Ytterby och Spekeröds Pastorater.

Prästegården i Jordeboken kallas Kålstorp ock är $\frac{3}{4}$ Hemman, men har sedermera fådt til Augment $\frac{1}{4}$ strax ther wid, som heter Lycke. Äncke-Sätet, som ligger i Hälta Sockn ock heter Hälta är $\frac{1}{2}$ gård ock Capellans-Boställd ligger i Solbärga ock heter Tolleröd, är allenast $\frac{1}{4}$ gård. Hwar af thetta Giäl har sitt Namn är intet godt at utgrunda: Jngen Uplysning har jag här om fådt, wet intet, om jag felar, (som ursäktas så i thetta som andra mål) at efter Solen, medelst the höga Bärgen ther i Giället, bärgas eller synes gä neder ther förr än annorstädes, thet fådt sitt Namn ther af.

Kyrckorna, sen Fred blef sidst 1720, äro satte i godt Stånd, men inga Märckwärdigheter har jag kunnat århålla hwarcken in- eller utom Kyrckorna, mer än hwad jag eljest hafft.

J Solbärga Sockn är ett mycket namnkunnigt

Bärg Blåkullan benämndt, them Siöfarandom til stor Efterråttelse. Jämwäl en stor Insiö Ingetorpasiden benämd på 15 famnar diup: Så äro ock här 3:ne kijlar (1) Löckebärgs kijlen, som går in til Hälta Sockn ock gården Löckebärg (2) Åseby kijlen går på norra Sidan om Blåkullan in til Åsebys land. (3) Walby kijlen löper i Land uti Bukten emellan Areröd ock Knafwerstad. I thenna kijlen berättas för al sanning, 12 Laß penningar i Danska tiderna bleswit på ijsen nedkiörde, ock har Sal. Gen. Gyllenkrok 1730 skickat tijt dykare tillika med Crono-Betienter at theßa penningar upsöka, men af Mangel på Instrumenter fåfängt, dock skal tilfälle wara at tappa watnet ut. Thet säges ock at några Holländare i forna tider ther warit, som skulle få af höga öfwerheten 3000 dal. S:mt, ther the theße penningar kunde upfiska, men efter them fattades Instrumenter, blef intet giordt, thet än göras kan ock synes böra göras genom dykare til hela Riikets wälfärd, om ej på annat Sätt dock genom auction.

I Solbärga Sockn på samfält Marck emellan Käröd ock Restad fins (1) öfwerst på ett tämmeligit högt ock slätt Bärg 2:ne så stora Stenrößier, then ena mot norr, then andra i söder, at the synas bestå af några 1000:de Laß runda eller trinna Stenar. (2) I söd-öst från foten af Norre Restad ned efter Bäcken från Byen, ther 11 rader Sten à 8 til 9 alnar emellan, bestående the måste raderne hwarthera af 10 stora triña Stenar; ock är ingen twifwel at ju så många warit också i the andra, ty Ruñen stå ännu öpne. (3) På södra Sidan af theßa Rader står här ock ther några sinå Stenar på kant, men gifwa ingen särdeles figur. (4) wid södwästra foten af Bärget ligger en tämmelig Jordhög, Guldhög kallad; öfwerst uppå nå-

något gråfwen, hwilcken dock synes hafwa sitt Namn af kråte-guld, som uti Bårget fins. (5) En wacker Flock af Jordhögar, dels med höga Stenar kringsatte til åminnelse, at ther warit ett stort Fältslag, dels utan stenar, dels ock tämeligen upgrafne.

Här i Giället har warit brukligt wid Likens utbärande utur huset, at man läsit Herrans Bön ock siungit en Psalm, hwarefter the lagt en Halmriska under Likkistan, then the efter Likets utfärd tändt Eld på ock tagit strax ut efter Liket, ock tå the sedt hwart ut Röken slagit, ha the falskeligen trodt, at ther ifrån skulle then döda ther näst komma. Hwilcken widskeppelse nu är igenom Pastorernas Nijt ock Flijt i Christendommens öfning (Gudi lof) utrotad.

Giörlanda Sockn, Annex under Solbårga, synes efter mitt ringa omdömme hafwa sitt Namn af ett giordt Land af ödesmarck, som tå war mer än stor ock wid. Är belägen ut med Landswägen, hwaräst wägen går til Mastrand wästerut, til Giöteborg Sör ut ock til Uddewalla Norr ut.

Om Kyrckans tilstånd in- ock utom har jag intet kunnat få någon uplysning, hwarcken om Predike-Stol, Altare-Tafla eller klockor, hwarföre nödgas gå alt thetta förbi: Men hwad jag eljest har ock wet sielf, wil jag låta kunnogt blifwa. (1) är **Ornewatn**, en liten Siö, belägen på Ranekiärs grund. (2) **Ålwatnet**, något större på Jördals grund. (3) **Holmewatnet** dubbelt så stort, som the andra.

J thenna Giörlands Sockn fins ock en ö Ramsö benämd, strax wid Löfsöen, ock $\frac{1}{8}$ Mil från Brattöen; Emellan thessa öjar äro åtskillige gode Hamnar för red-Skuter ock Båtar, men intet för stora Fartyg.

Wid Giörlands-kyrcka ligger en Sten med en Ring rundt om, så stor som ett litet hus, hwilken

sages hafwa blifwit tit slungad af en Jätte til at slå ned klockan med, hwilcken han intet kunde lida, särdeles tå man ringde. Sedan hafwa Siöfarande som farit från Giöteborg at hämta guld ock ädla Stenar, funnit samma Jätte på thet Ödelandet, hwilcken legat ock wärmt sig wid en Eld, men af ålder helt blind, ock tå the woro komne in til honom, har han frågat, om then gamble Biälle-koen än lefwer wid Giörlands kyrcka, tå hafwa the swarat: Ja, ock han: Ja så. Yttermera har han budit them, at en skulle räcka honom handen, at han måtte förnimma, om ther fans någon krafft hos Bohuslänningarna, hwarpå the hafwa tagit en stor Båtzhake, giordt then glödhet ock slytt honom, then han krammade ihop ock sade, at icke mycken krafft war öfrig hos them.

Then andra *Annexan* heter **Hälta**, belägen bättre up i Landet på Gulbringa Säterijs ägor, hwars Herre nu förtiden är Högwälborne Baron Herr Öfwerst-Lieutenanten Georg von Köhler, som thet ärfft efter sina sal. Föräldrar Herr Gen. Majoren von Köhler ock theß Fru Gyllenberg, dock sen han löst sina Syskon ut. Sagan om Gulbringa ock Tiufwe-kijl är thenna: Tå Drotning Margareta war rådande både öfwer Swerige ock Norrige, har hon under resan til Siös från Norrige mist en sin bästa ock största Gullring, ther hon låg i Tiufwe-kijl för motwind, ock efter hon ej kunde få then igen, kallade hon kijlen Tiufwe-kijlen: Men när hon war kommen til Gulbringa, som tå hade ett annat Namn, kom en ock brakte henne gulringen igen, tå hon sade: thenna Gården skal heta Gulbringa ock tu skalt få then bebo.

Här i thetta Giäl äro fuller åtskilliga wackra Fält, men intet genom något Fält-Slag (som witterligit är) märckwärdigt, undantagande then så kallade

War-

Warpewågen, belågen wid Restad i Hålta Sockn, på hwilcken Tract åro åtskillige Warp eller Sten-röstor, efter 2:ne Brude-Skarar, the ther (som en del föregifwa) hwarannan mött, om Förträdet trätt ock hwar andra nedlagt. Andra åter säga, at ther stådt ett Fältslag, Skårbyslag kalladt, hwarom i Norska Chrönickan skrifwes.

The Kyrckoherdar man kunnat efterfråga af gambla Män, ha warit i thetta Pastoratet följande:

Then 1:ste Herr *Arne*, men på hwad tid, wet jag intet. Han blef ymckeligen mördad ock af daga tagen tillika med sin Hjelpe-Pråst, Barn ock Broder, som war kommen at besökan, ock thet om Nattetid af 3:ne Skottar, the ther om wintertiden mot en afton kommo ock lånte hus i nästa gård Brannehög benämd, gifwandes sig ut för Garfware-Gesäller: När the nu sutit en Stund på Qwällen ock frågat efter al ting; togo the sina knifwar ock slipade them, hwilket kom Gårdsfolcket i Brannehög underligit före, men tordes intet Ord nämna ej eller weste the hwad the ärnade göra. Om Natten sedan alla lagt sig ock woro insomnade, gingo the til Pråstegården, ther the först grepo drängarna ock Pigorna ther the lågo ock dråpte them, sedan gingo the bröstgånges på Pråsten Herr Arne, ther effter Hielpe-Pråsten ock sidst en liten Jungfru, som under thetta Buller klef up i Skorstenen til at giömma sig, men blef funnen ock jämwäl mördad, utan affeende på hennes Rop, Suckan, Böner ock Tårar. Ther på gick Rofwet an på Penningar, Guld ock Silfwer, thet the förde bort i Pråstens Slåda på ijsen med Pråstens egen håst åt Mastrandswågen, ock tå the kommo Mastrand förbi, sänckte the håsten med then uttömde Slådan ned un-

der ijsen: Men innan the foro utur Pråstegården, satte the Eld på honom. Tå Folcket i Socknen blef warse Elden, kommo the i flygande tilsammans ock tå lefde Helpe-Prästen ännu, men orckade intet tala något, utan allenast tecknade med 3:ne sina finger, at ther warit 3 Mördare, hwilcka blefwo en tid ther efter i Mastrand på en krog rögde genom en liten Flicka, som under thenna Mordiska handelen låg i Pråstegården them owetande på ugnen, ock fick nu höra på krogen, ther hon stod i en wrå wid dörren, huru then ene Mördaren sade til then andra: Drick min Bror, Herr Arnes penningar wara ännu. Flickan öpnar thetta för wärdinnan i huset, hon ger ther strax an hos Magistraten, som låt strax taga them fatt, tå the al ting bekände. The stodo sitt Straff på Brannehög, bestående ther i, at the stektes eller brändes lefwandes til döds, ock skal then ene Mördaren måst jämrat sig ther öfwer, at han dråpte Jungfrun ock ej wille skona henne.

Thenna Herr Arnes Eftertrådare hafwa warit Herr Rasmus.

Hr. Hans warit ock Probst öfwer Elfsyßel 1633.

Herr Frantz.

Prob. i Mastr. Hr. Mag Fr. Bagge 1682 til 1713.

Theß Måg Herr Mag. Johan Carlberg 1710 blef sal. Probstens Måg ock vice-Pastor ock från 1713 Ordinar. til 1724, tå han i Herranom afled.

Ock nu warande Kyrckoherde Herr Nils Hammarberg, sen 1726, hwilken har med heder satt thetta Pastoratet i godt Stånd.

7. Om Forßella *Pastorat*.

Thetta Giäll ligger i Fråkne-Hårad, som synes ha fådt sitt Namn af Kong Frå, eller af thet fråcka ock stormodiga Folcket, ther fordom bodde, hwilcka

ka så ofta the foro öfwer Giöta-Elfwen, wiste sig fräcke ock stålte, samt theß utan woro grymme ock arge mot hwar andra, så at then ene Brederen har intet skonat then andra, utan med yxa ock knif dråpit, hwarigenom the på andra-Sidan, om Giöta-Elf boende kallade thetta Land ock Län Gräna-fylcke, af thet myckna Rau eller Rof, som här skedde, hwar om Peder Clausson Undal, om Norriges Beskrifning p. 19. (m)

Thet består af 4 Socknar, Moderkyrckan heter Forßella ock 3 Annexer Grinneröd, Lung ock Resteröd, alla af Sten nu efter sidsta kriget uplagade, ock satte i godt Stånd både innan ock utan, dock finnas på Altare-Taflorne ock Predikestolarna inga Antiquiteter, utan allenast Skrifftenes Språk, icke eller på klockorna.

Hela Pastoratet innefattar 96 hela Hemman: Foßella 50: Resteröd 14: Lung 18 ock Grinneröd 12 Hemman, hwaribland inga Herregårdar äro utan allenast Boställen för Häradshöfdingen ock Officerare, samt några Gymnasii Hemman, jämte Ofri-frälse, äljest äro the alle Crone- ock Odels-eller Skatte-Hemman. Sal. Kyrckoherden Herr Anders Normark, har bland annat lätit mig weta, at up i Fiälbygden 1 Mil från Foßella kyrcka, synes rudera ock qwarlefwer efter ett Stenhus, thet han med sina ögon sedt, om någon af wärde ther bodt, wet han inter, men thet har han hördt, at sedermera under Krigs-tider, tå thet blefwit förstördt, ha röfware sig ther af betient, hälst ingen ther mer bodt, ock är Fiället, så wäl som hela Giället, med tiock Skog öfwerwuxit: Men theße Röfware så wäl som huset, blef på thetta Sättet

rögt:

(m) Vndal. p. 19.

rögt: En Man ned från Siö-Sidan, som war tå bebodt, skulle gå öfwer Skogs-Fiället, til Hiertums Sockn; Men tå han kom up i Skogen, fick han se Spor efter ett Swin eller Galt uti Snöen, hwilket han tykte underligit wara, at slika Creatur kunde finnas så långt up i Fiället, följde altså Sporen efter til en In-Siö, strax ther wid, Galten hade druckit (hwar af samma Siö, än i dag kallas Galte-Watnet) ock tå han ther träffade Galten, for Galten tilbakars til sitt Bo ock Mannen effter, tils han fick se huset, tå han blef förskräckt ock med hast flydde hem, ock kungiorde thet för sina grannar, hwilka sammansatte sig ock gingo med hela Allmogen från Foßella kyrcka efter Predikan, at angripa theße Röfware, the ther i förstonne wärjade sig manligen, men måste på sidstonne gifwa tapt, oaktadt the woro 16 Personer förutan en Präst, som the långt bort ifrån hade tagit til fånga, Presten slapp hem til sitt, men Röfwarne blefwo förde til Bahus ock sedan aflifwade. Thetta Sten-hus kallas än i dag Linjärns Kyrcka för Prästens skuld ock är huset belägit på ett litet Hemmans ägor, som sedan är ock optagit ock heter Linjärn.

Så är ock i Foßella på Gården Solbärgs-Ägor ett iholigt Bärg, innan til som en stor Sal, med en trång Ingång, at man måste krypa ther in, men sen man är inkommen, kan man gå helt rak i Bärget ock krypa ut wid andra ändan. I thetta Bärg som ock synes hafwa warit en Röfware-kula, finnes många Menniskjo-Ben ock andra diurs, them the ther i Bärget intagit ock dräpit. I Krigs-tider ha sedermera Folk hafft ther sitt gods förwaradt, sen Snapphanar blifwit ther ifrån förjagade. Hwaraf theße Socknar hafwa sitt Namn kan ingen säga, u-

tan

kan går alt på gißninglöst. Mig synes, at Foßella (på Danska Forsille) som ligger närmast af alla in til Uddewalla ¾ Mil, har fådt sitt Namn af Foß öfwer Häller ock Berg, som ther många finnas: Risteröd af rista ./. skaka ock röd ·/. Uprödning i Skogen, så at innan man fådt then Tracten, hwaråst kyrckan står ock the Gårdar omkring, ha the nog fådt skaka ock rödja.

Liung-Kyrcka har fådt sitt Namn utan twifwel af Liung-Marcken ther omkring, eller ock af kilen effter han ligger under Bergen wid Hälle ther afledne Härads-Höfdingen Sven Walborg bodt, i godt stilla Liung för Wästan ock Södwäst, som bläser starkaste.

Men Grinneröd kyrcka ha måtta fådt sitt namn, af en Man som het Grind ·/. ett Led, som stänges igen för Åker ock Äng, ty med sådanna Namn blefwo Barnen fordom med wanåra kallade, hwilken Grind rögdt up then Backen ock Dalen, at ther på sidstonne blifwit både kyrcka ock Byelag, ock sen kallat kyrckan Grinneröd.

Wid Risteröd är thetta märckwärdigt, at som thenna kyrckan sägs wara then äldsta här på orten, så ha Brudefolck från åtskillige orter farit til thenna kyrckan ock låtit sig wiga: Men en gång hände, at 2:ne Brude-Skarar mött hwar andra, tå the farit til kyrckan, ock som the ej welat wika för hwar andra, utan tåflat om förträdet, ha the slagits så länge, at ingen kom undan med lifwet mer än Brudgummen på then ena Sidan ock Bruden på then andra, hwilcka strax beslöto at äkta hwar andra ock sig wiga låta, som skedde.

I thenna Sockn äro 2:ne Frälse-Hemman Ristenäs ock Tolleröd: Ristenäs säges tilförne hafwa

wa warit Säterij, bebodt af en Dansk Adelsman wid Namn Börge *Green Helvaderus*, som uppräknas bland the Danska af Adelig Familia 1536, tå Biskoparne i Dannemark blefwo affatte, men mera har man intet här om, än thetta, at wid Gården Tålleröd, ligger ett stort Berg, til hwilcket intet mer finnes än en upgång, hwarpå i forna tider warit ett Kongl. Slott, hälst Murar ock qwarlefwer synas ther utaf ännu, ock Konungens Namn säges hafwa warit Kong Hacke, hwilcken, effter Berättelse, finnes wara begrafwen twärt öfwer ifrån Slottet uti ett högt Berg, som än i thenna dag kallas Hack-Åsen, warandes Grafwen omkring lagd med långa Gråstens-Hallar, samt en Hall uppå mycket lång, then ännu synas kan: Thenna har warit räknad ibland Jettarna ock mycket mäktig.

J thenna Sokn ligger ock thet härliga Odals-Hemman Anfasteröd benämdt, Regiments-Qwarter-Måstaren Herr Nils Skåro tilhörigt, på hwars Ägor finnes en stor trinn Jordhög, uparbetad med Mur rundt omkring, helt slätt uppå, hwaråst står en stor trin Sten 3 alnar hög ock 3 alnar tiock, dock mycket bränder. Utom Muren finnas 3:ne stycken större Stenar upsatte, men intet så mycket brände: Åfwen en Mur ther utom, jemwäl på Norre Sidan en Källa, som kallas *skåre kiälla*; the gamle Förfäder ha berättat, at på thenna högden i Hedendommen, skolat the ther hafft Bränne-Offer til sina Afgudar, särdeles, som ther utföre wid Salt-Siön finnas mångfaldiga Grifftställen.

Förbemälte Regimentz-Qwarter-Måstaren har ock mig berättat, thet hans Farfader *Christen Biörnsson Skåro*, har om Sommartiden gådt uppå thenna högden wid Solenes nedergång, hafwande en Bok

med

med sig, ther utur han siungit några Psalmer, hwar på the uti högen instämde med honom uti lika Sång på Lucre-Spel ock Munne-Ro, ock så snart han lyktade ock begynte å nyo, stämde the genast in med honom, tils en dräng kom kiörande Boskapen hem utur Marcken, tå han sade til honom: har tu hört något Spel, swarade han: ja ett wackert Spel ock Munne-Ro, hwarpå Spelet strax uphörde, också befalte honom gå sin wäg, gick sedan ock säng äntå en Stund, men fick intet höra mer af Spelet från högden.

Ij lika måtto skolat passerat uti *Biörn Mårtenssons* tid ungefär för 150 år sedan (hwilken skolat warit en Ätte-Gren af the stora Jettar, hälst lästen hwar öfwer han skolat hafft Skor, war mäst 1 aln lång samt thes Skiöld ock Hielm grufwelig stor) at Läns-Herren, ty så kallade the fordom Landshöfdingarna (ock thet rätteligen efter Länet) skickade til honom sin Skiött til at få något wildt: tå han fölgde med åt Skogen ock uppe uti ett högt Berg, som kallas Örne-kulla, träffade han fram på en Bergs-Pall, hwarâst låg en Berg-Smed ock sof, tå han winkade åt Skytten, hwarpå han genaste kom, at taga honom fast, hwarpå Skytten sade, bed Gud bewara Eder, han kastar Eder ut för Berget; men han war så förmäten, gick neder ock angriper honom med all Mackt, hwarpå han upgaf ett Anskri och bad at han wille wara af then godhet ock släppa honom, emedan han har qwinna ock 7 stycken Barn, försäkrandes, at ther han wille släppa honom, skulle han smidia för honom alt hwad han begiärte; allenast han wille ther til lägga Jern ock Stål på Bergs-klippan, tå arbetet strax skulle blifwa färdigt ock ligga på samma Platz: hwar efter han blef sen

tilsträ-

tilfrågad för hwem han smider? Swarade han för mina Cammerater; men tå han äntå intet wille slåppa honom, sade han: hade jag min Udde-Hatt på, skulle tu intet taga mig ock ther tu intet släpper mig, skall aldrig någon af tin Slåkt ock Efterkommande på Anfasteröd, komma til then förmögenhet som tu åst, utan altid aftaga, hwilket ock wärckeligen är skedt, som finnes af gamla Bref ock Handlingar, men alt oaktadt låt föra honom til Bahus i Fängelse, theråst han 3:die dagen effter, befans wara borto.

Thet berättas ock i förenämde Biörns tid, at 2:ne drängar hemma i Åker, skolat en Påsk-Afton tråffat på en Silfwergrufwa i Anfasteröds Skog, hwaråst Silfweret hångt såsom iistappar, hwaraf the med en yxa slagit 2:ne stycken, ock när the kommo ifrån Skogen, gå the up ock wisa Silfret, som the bekommit, hwilket Biörn til sig tog, frågandes om the kunde finna igen samma Ställe, tå the swarade: ja, emedan the huggit Märcke i Skogen, hwarpå han befalte, at när the komma utur Kyrckan en Morgon, skulle the komma igen, tå han wille följa med them åt Skogen: Men om Morgonen tå theße 2:ne Gäßar skulle gå åt kyrckan, löpande på Islägger, blefwo the borto uti en Wak, ock sedan har aldrig någon funnit thet Rummet mer igen. Här hos berättas, at en Cornet Herr Alexander Simingskiöld, hwars sal. Far war Håradshöfdinge ther på orten, är Ägare af Restenäs.

Grinneröds kyrcka S. Oluf kallad, war i Början så fattig, at enär hon war upbygd, fans ej at giöra dörrar utaf, utan Boskapen lopp in om Sommaren, hwilket bewekte folcket at ge til kyrckan, ock som månge seglade, tå the loffte något til thenna kyrc-

kyrckan, blefwo the i Nöden räddade, på Slutet blef thet en Offer-kyrcka från alla Orter, likſom Nödinge-kyrcka i Starckare-Giäll, så at hwar Midſommars dag öpnas Blocken af wederbörande Paſtor ock Kyrcko-Inſpector, hwar utur the nu i långliga tider fådt anſenligit til kyrckans Prydnad ock wid Makt hållande, så at hon ser nu båſt ut ock är rikaſte bland alla i Giället, både i anſeende til Tornet ock Kyrcke-Wallen med Brådes-Tak, dock minſkas Offret Årligen, at icke gifwes helfften mot tilförenne, ſen man wid alla viſitationer, förekommit all Widſkepelſe.

The Paſtores, ſom warit från Reformationen, äro följande, om hwilcka man dock liten eller ingen kundſkap fådt, nemligen.

1 Herr Per, ſom predikat wid alla 4 kyrckorna ock gådt til fotz emillan them.

2 Herr Mårten.

3 Herr Per.

4 Herr Sören.

5 Herr Anders Wallin, ſom blef af ſal. Kong Carl then XI:te benådad med Fullmakt på Bockenäs.

6 Herr Johan Gothenius, ſom blef ther effter Paſtor 1680 ock lefde tils 1710.

7 Effter honom kom Kyrckoherden, Herr Andreas Normarck, ſom fick Fullmakt på Paſtoratet, Året för theß Anteceſſors död 1709, utan twifwel genom ceſſion ock accord, ſom wäl ſkedt på thet Sättet, at effter Herr Raphaël Nollerot ock Herr Paſtor Normarck woro Smågrar, ſkulle Herr Kyrckoherden Normarck, ſom elieſt hade Fullmakt på hela Giället, lemna Herr Raphaël Liung ock Grinneröds Annexer i theß Lifstid, hwar wid thet i många År så förblifwit i god Såmja ock kär-

lek,

lek, men när en af them dör, går thetta nu delade Pastoratet til en Man igen, hwilket snart lårer wisa sig, emedan Pastor Normarck är nyligen blefwen död 1744.

8 Om Tiörns Giäl på Inland.

Hwar af thetta Pastoratet eller Giäl har sitt Namn kan man ej rätt weta. Sal. Biskop Svedbergs Son Herr Adsessoren Immanuel Svedenborg kallar thet (n) på latin Cornia utaf kärr på Swånska eljest Måse, Moraß, emedan en stor Myckenhet ibland Bärgen finnas ther af: Men sal. Probsten Mag. Michaël Kock, war i then Tanckan, at, effter Pastoratet intet kallas Kärn, utan Tiörn, thet tå hade fådt sitt Namn af törna eller tiörna thet är stußa, på latin tornare, på Frantzöska retourner, hälst emedan i thet Giället, som ligger ut wid Mastrands wilda Haf mer än många Skepp i Storm törna ock stöta på Skiären ther omkring, at the offta gå under ock bli borta, thet man alla Tijder hördt ock spordt, så at Tiörn, effter mitt omdömme, synes rättare ther af hafwa fådt sitt Namn, eller ock af Tiur, som på Bahuslänska kallas Tiör, emedan på Tiörn är ett mäkta fett Land, som är rikt på Ängar ock godt Bete, tit man släpt Tiörar ock Boskap i förstonne, innan Landet blef bebodt: Eljest är kiör på Danska äfwen thet samma, som ett Wal eller ett wäljande, ty kan hända at folcket i Början utwalt thenna Ö sig til Boställe, så för theß skiöna Fiske, som Mul-Bete, tå thet borde skrifwas med k. kiörn i thet Stället för Tiörn med T.

I thetta Giäl äro 3:ne kyrckor, alla af Sten. Moderkyrckan kallas Stenkyrcka, af the Stenar som effter Påwisk dickt, säges blefwit flytta ifrån

Heås

(n) Vid. Act. lit. Svec. År 1721. p. 193.

Heåsbacka om Natte-tijd, ther man årnat först bygga kyrckan. Annexan Walla af the 2:ne Bårgen, them hon står emellan likson 2:ne wallar. Then andra heter Klöfdal, utan twifwel af klifwa, hälst man måste så godt som klifwa upföre til thenna kyrckan på then ena sidan ock år dalen på then andra.

Alla theßa 3 kyrckorna hafwa warit fordom bygde i Catholiska Tider, efter the tå hade Medelbalck, eller Mellan-Mur med ett litet gap, som nu wid kyrckornas Reparationer åro, efter nya maneret, måst borttagne.

Man finner Rudera eller Qwarlefwor af en kyrcka, som kallades Wår-Frue-Kyrcka efter Christi Moder Maria: Men emedan hon war förliten åt Församlingen, som årligen tiltog, blef Stenkyrckan på Tyffts ett Odals Hemmans ock Prästegårds-Ägor, i Stället til Moderkyrcka upbygd.

Eljest finnas många Teckn efter Kloster, som ther warit: Såsom på Prästegårdens utmarck år ett högt Bårg, Swalebårget kalladt, theråst synes Liknelse, efter en stor Bygnad ock Mur: Likaledes på ett annat Bårg Borgaren, in wid Prägården, år teckn til större Mur, hwar wid ock warit ett Torg, som ännu synes, theråst wardt hållit Marcknad, til theß then blef afklagad af Prästen för thet the resandes ock Marcknads-Folckets håstar giorde Skada på hans Äng jämte föröfwad Swordom, Fylleri ock Slags-Mål.

Så synes ock ha warit ett annat Kloster för Kiölröd på ett Bårg Kane-fjäll, jämwäl ett emellan Olsby ock Kibene i utmarcken, som öfwermåttan wäl har warit befäst ock kallas än i dag Slottet, på hwilket man säger ock warit ett kloster.

I alla Socknarna finner man intet stort, som märckwärdigt wara kan, mer än i *Walla*, undantagandes at på Altare-Taflan i *Stenkyrckan* står: Die Michaëlis A:o 613, är then förfärdigad, hwilket dock bör förstås 1613, hälst Christendommen ej inbraktes förn 1200. På *Tiörn* i *Walla* Sockn ock Råssals Kalfhage 200 Steg från Öreskijle står en Sten 5 alnar lång tillika med 5 andra Stenar i Rad, hwar på finnas theßa Runor;

ᛁᚼᛏᚱᛁᚦᚢᛚᚠᚾ· ᚺᛚᛏᛁᚦᛏᛦ·

Men i *Walla* är then namnkunnige Herregården Sundzby belägen på then lilla Öen Miörn, hwilcken ligger just emellan Tiörn ock Orost ock med en Bro bindes tilhopa med Tiörn, så at Sundzby synes af thetta Sund fådt sitt Namn, har warit först funderadt af en wid Namn Lars Olßon, hwilcken hade bygt thè husen, som sidst brändes up, har warit sal. Fru Margareta Hvitfelt tilhörig, ther hon bodde, ock ägde theßutan then skiöna Herregården Åby på Sotenäs i Sunnerwijkan, them thenna sal. Frun skänckte til then studerande ungdommen af Bahus-Län wid Giöteborgs-Gymnasium, hälst hon war af ett ädelt Sinne, gifmild, en from ock gudfruktig Siäl, hwars dygdädle Namn blir i Åminnelse med alla Råttfärdigas, så länge Sundsby ock Åby står ock warar, i ty hon, som war af Gud wälsignad med mycket godt, icke allenast i lefwandes lifwe wiste sig, såsom en rätt Christi Efterföljerska, hafwa then rätta Trona, wisandes sig lefwande i allehanda Kärleks- ock Barmhertighets wärck, i thet hon icke allenast gaf til Walla kyrcka en Altare-Tafla A:o 1663, hwar på theßa Orden, utom Skrifftenes Språk, stå skrefne: **Gud til Aere oc Kirchen til beprydelse**

hafuer

hafuer Ærlig oc welbyrdig Fru, Fru *Margarete Hvitfeld* S. *Thomas Dyris* til Sundzby oc Aabye Gaarde förärit denne Altare-Tafuel til Walla Kirche paa Tiörn, saa oc ladit den stoffere paa sin egen bekostning *Anno* 1663. Utanöck effter hon har ther sin upmurade Graf, gaf hon til theß wid Makt hållande wißa Medel årligen af ett Odals-Heman under Sundsby öfre Bråland benämndt i Walla Sockn, som widare kan ses af sielfwa Testamentet, hwilcket thenna berömwårda Christeliga Frun, effter hon dödde Man- ock Barnlös, giorde 20 år före sin död, på theß sal. Sons Iwer Dyres upmuntran, tå han dödde i Montpeiller i Franckerijke 1663, thet jag inhämtat af sal. Probstens Hr. Anders Hartvichs hårliga trykte Lijk-Predikan öfwer honom på Tiörn A:o 1665, tå hans Andelösa Lekamen, från Franckerijke hemförd, blef med stor Pomp begrafwen uti Walla kyrcka af förbemälte Probst ock tå warande Kyrckoherde på Tiörn, i hwilckens tryckte Lijk-Predikan under Titel: Speculum Mortis, ibland andra Graf-Skrifter, thenna följande ock låsas kan, then jag til åminnelse här jämte welat ock bordt inrycka.

I.

DYRÆVS Denascens
Siste viator & salue:
Non erit mora longa
Hoc licebit, perlecto Marmore, curras.
IVARVS
Vnicus Matris Filius superstes.
Musarum dulce delicium.
Patriae illustre decus.
Nobilitatis flos fulgidus:
Stemmate illustris, virtute nobilis,

DYRÆORVM & HVITFELDORVM
Titulis generosus auitis.
Haereditarius de Sundsby & Aabye
A. C. MDCXLIV. XI. Novemb.
Natus
Post jacta, sub priuati Magistri cura, fideliter Religionis & utriusque linguae fundamenta in Regia & equestri Academia Sorana, liberalioribus & equestribus instructus artibus.
Tandem
Batauia, Anglia & Galliis lustratis
A. C. MDCLXIII Montpelier Gallorum
XIV Aug. denatus.
Quicquid habuit mortalis molis in hac tumba locavit.
Ipse sedes petens perennitatis.
Summum ac solum Viduae Matris desiderium
I
Nunc viator, quò lubet
Et hujus vt ossa molliter cubent, precare:
Tu autem pòst mortem, suaviter vt dormias,
Vigila.

II.

DYRÆVS RENASCENS.

Quem mors; *Dyræus* credis periisse, reuixit,
Ex tumulo eripuit candida fama; Virum.
Non periit: Sed lætus agens de morte triumphum
In veram Patriam coelicolûm rediit.
Ast cinis illius terrena sede quiescit:
Heu! quantum claudit vilis arena bonum.
Sit caro mortalis tibi; mors obnoxia, virtus
Inclyta sed tumulo respuit occulier.

In

In coelis viuit *Dyraeus;* viuet apud nos
In terris Dyræi fama perennis erit.
Affectus & doloris contestandae ergo, suiq; erigendi caussa
P.
Christ. Erici Brun, Nobilissimi
p. m. Ivaro Dyraco quondam
à studiis.

Thenna sin trogna Præceptor har thenna unga sal. Herren, oaktadt han dödde på sitt 19 år, under sin Siukdom i Franckerike påtånckt ibland andra ock bedt sin Hof-Måstare Doctor Hans Blichfeld, tå han låg på sin Sotesång:

1. At hans kåra Moder wille stiffta en del af sitt gods eller en summa Pengar, huru många henne sielf båst synites, hwar af Råntan kunde gifwas årligen, til några fattige Scholæ-Barn ock studerande Ungdom i Bahus-Lån, efter hennes död, henne ock honom til en åwig åminnelse.

2. At hon wille gifwa til the fattiga ock husarma 300 Riksdaler för ett Löffte, som han hade giordt i Siönöd.

3 At hans Moder wille gifwa ock betala hans Håf-Måstare Doct. Blichfeld 2000 Riksdal. i discretion för theß stora Omak, Flit ock Trohet han honom hade bewist, på hans Utlåndske Resor.

4. At hon ock ånteligen wille betåncka Sockne-Pråsten Herr Anders Hertvichsson. Item hans förra Præceptor, Herr Christen Erichsson Brun samt Torckel Christenßön ock andra, som något godt af honom kunde hafwa förtient ock thet effter hennes eget godtfinnande.

Si! thetta år grunden ock orsaken til thetta hug-

neliga ock berömwårda Hvitfeldtska Testamente ock Stipendium, thet jag, til Tacksamhets Teckn på mina Söners wägnar, som thet nu i 4 år, mig til hielp, åtniutit, funnit nödigt här införa ock tilika med sal. Kong Carl XI:tes Högloft. i Åminnelse, ther å giorde Stadfästelse-Bref, til allas Efterrättelse kundgöra.

WJ CARL med Guds Nåde, Sweriges, Giöthes och Wändes Konung och Arf-Förste, Storförste til Finland, Hertig uti Skåne, Estland, Lifland, Carelen, Brehmen, Werden, Stetin, Pommern, Caßuben och Wenden, Förste til Rügen, Herre öfwer Ingermanland och Wißmar, så ock Pfaltz-Grefwe wid Rhein i Beyern til Gülich och Bergen Hertig &c. Giöre witterligit, at oß hafwer wår tro-Undersåte, oß Älskelige Ädel ock Wälbördig Fru Margareta Hwitfeldt Sahl. Thomas Dyris til Sundby och Åby, förmedelst en Verificerat och trowärdig Copias öfwersändande af et Testaments bref daterat på Sundby den 22 Januarii uti innewarande åhr Underdånigst tilkänna gifwit, huru såsom hon, warandes nu mera utan några Lifs-Arfwingar, af Christeligit upsåt, så ock på särdeles Conditioner är worden förorsakad, at Testamentera begge sina Hufwud-Sätegårdar, Sundby och Åby med theras underliggande Gods, til wårt Gymnasium uti Giötheborg, underdånigst anhållandes, at wi bemälte hennes giorda Testamente nådigst wille confirmera och bekräfftal, såsom thet här efter ord ifrån ord lika lydande med sielfwa originalet finnes beskrifwit och uprepat.

Jag *Margreta* Hwitfeldt, S. Thomas Dyris til Sundzby og Aaby gaarde, udi dette mitt udgifne

ne bref kendis og witterligit gör för alle, at efter som ded hafwer behaget den allerhöijeste Gud, hwis magt wi äre alle undergifne, med et Christeligt, nådeligt og megit sal:t skilsmåße, fra denne eländige werlden og grådedahl at bortkalde min eingste og allerkieriſta nu Sal. Sön Ehrlig og Wälb. Iffwer Dyre til Sundbye oc Aabye gaarde, oc ingen widere Lifsarfwinge er mig efterladt: alt saa hafwer jag nu med fri wilje oc welberaad hue oc sind, saa oc efter min Sal. Söns egen begieringe i sit yderste til Guds ehre og hans Christen menigheds opbyggelse, udi min lefwende lifwe, som jeg efter min död wil hafwe u-igenkaldelig holdit I oc efterkommit fra mig og mine Erfwinger födde eller vfödde bortgifwit og föräritſtwenne mine Hufwud-Gaarde, nemligen Sundzbye gaard liggende udi Walle Sogn paa Tiören udi Bahus-Låhn, med deß tilliggende Afwelgaarder, Aggèr og Dybholt med alt andet tilliggende godz oc egendome; Den anden Abye-Gaard, liggendis i Syndewigen og i Bahus-Låhn i Toßene Sogn, samt alt det jordegodz og egendome til bemelte tioende Såthegaarde, det waere sig udi Agger og Agn, Skamr og marck, Fiske-wand og Faegang, waat og tört, lute og lunde steder, Oer, Holmer, og Strandsittne, i hwad nafn det är eller ware kand, aldeles intet undantagendis, udi naagon maadir, såsom nu der til ligger oc af Arrildz tid fölgit hafwer og mig ännu fölger til Hans Kongl. Mayst:s Academie eller Gymnasio udi Götheborg og til den studerende Ungdom af Bahus-Låhn, som daerwid ynſkelig og Christelig information udi boglige konster kunde fruchtbarlig opdragis, deß underholning oc befordring, saa at den studirende ungdom af Bahus-Låhn, som til bem:te

Gothenborgs Gymnasium förſåndis, operturberet, at nyde ſin fri underholdning af ſamme godz og aldrig til noget andet brug, hwerken af den ene eller den andre i hue det waere kunde ån til förbemålte ſtuderendis Ungdoms önſkelige Information at förwaendis. Anſeendis hår med förſt og för alle ting Guds Gudomelige Nafns åhre, og den nytte, ſom der paa kunde följe til Guds kyrkies opbyggelſe og Fådernes-Lands ornament og prydelſe, hår hoes wil jeg gifwe förſtaet og ment, at ſaa lenge Gud wilde mig lifwet förvnde hår paa jorden, wil jeg ſielfwer waere bem:te gaarder og godz med alt deß tilliggende Ågendome, ſom före-ſkrifwit aer, haer efter ſom til förn mechtig og raadig i alle mader vförment at nyde og bruge, ſaaſom maelt aer. Men efter min dödh fritt uden naagens vaatale, ware ſig frynd eller frende, eller hue det ware kand, at komme til den brug jag det hengifwet oc föraehwit hafwer, og der ſom Gudh wed den timmelige dödh wil hådenkalde migh, förr aen jag mine bortſkyldige gjeld oprichtig udi lefwendes lifwe, kand efter min öndſke og begaering betale og clarere, daa min fullmåchtige paa de tider ſom jeg ſielfwer medels jeg lefwer, der til hafwer förordnit og betrodt; at hafwa bem:te Hofwet-Gaarder og deß vnderliggende godz og egendomb udi förwaltning in til ſamme min bortſkyldige gjeld efter richtige og clare bewiſer, obligationer og Regenſkaber af bem:te Hofwet-Gaarders oc underliggende godzeß Aarlige inkomſter blifwer betalt og richtigt clareret, og ſidan ſaa lenge hvn lefwer min dödh (om han det begaerer) fram för naagon anden bem:te gaarder og gods at förwalte för ſin tilbörlige og wiße afgift efter ſaede gaardernes og jordebögernis Tax-

Taxter, som dhe af mig under egen hand og Segel skal blifwe efterladt. Og saasom Renterne oc intrader af ofwanbe:mte gaarder, jordegodz oc ejendom kunde förslaae aahrlig til 30 personers underholdning eller inneligens mehr, aer det mitt Gudelige försedt og alfwarlige begiering, at efter min dödh maatte förordineris udi förbem:te Gymnasio itt libera Mensa til samme 30 Skole-Personer, som sielfwe ringa medler hafwer, oc duchtige kunde kjendis til god optuchtelse, deris fri underholdning, anten det kunde ske udi en af Professorernis huse, saasom en Oeconomie eller hos naagon anden, som Hans Kongl. May:st sielf baest wille dispensere, at med ungdomen, som til deß benaadning blef administrerit, kunde deß baedre hafwis god inspection baade udi Laerdom og optuchtelse og höfwiske seder. Og efter saasom förbem:te Sundby oc Aabye Hofwid gaarder med tilliggende bönder og egendom, waere hwad oc hwar det waere kand, ere beliggende udi Bahus-Laehn og Wigen; daa wille jeg at diße 30 Personer det minste 15 af Elfwe-Syßels Proust i her udi Bahus-Laehn, som aen ligger under Giötheborgs Superintendentia og förnemligen ibland diße föreskrefne 15 Personer af Elfwe-Syßels Prosteriers born haer paa Tiören, så wel som Praesternis Born paa Sondenaes, hwer Aaby gaard ligger, en efter anden, så laenge de findes, at frequentere Scholen eller Gymnasium i Gothenborg, og der kan waere god förhobning om dennem, fraem för andre, samme fri oppehold af ofwanbem:te Sundby og Aaby gaarders og des tilhörende jordegodziß Raente efter min dödh saasom et ewinderligit Stipendium en hwer sine wiße aehtninger, at maa nyde og behaalde, förhobendis otwif-

twifwelbarligen, som för Gud at swara samme Godz med detz intrader oc Raenter at förblifwe under Hans Kongl. Mayst:s Nådigste protection oc icke til naagon anden brug aen som det af mig udi min lefwendis lifwe förordnit aer oc efter min dödh wil hafwe oryggeliger haaldit, aenten at selges, förbytes, hemwendis eller i naagen anden maade perturberis, saa oc af mine efterlefwende Arfwinger (om naagon der paa efter min dödh wilde thale eller kunde hafwe der udi naaget at sige) förblifwe v-igenkaldit, saasom det haer af efter Norriges Loug bortgifwit oc Testementeret aer. Jeg wil og icke hafwe udi dette mitt obne bref förbigaat, at aerhindre mig mine löfter oc tilsagu, Jeg nogle mine oc min S. Söns gamble troe tjenere gjordt hafwer, som min S. Sön ock saa udi sitt Testamente oc paa sit endeligt af mig hafwer waerit begaerende, efter som jeg hafwer belofwit nogle af dennem frihed paa wiß gaarder, jeg dennem efter min dödh hafwer bebrefwit deris Lifztid, men naer de med döden afgaar, da samme gaarder, at wige til det brug jeg dennem lige med det andet mit godz hengifwit hafwer, wil derför til denne brug hafwe mig fem af mine fri oc Frelse-Gaarder förbeholden, hwar jeg paa mit godz tyckes kan waere belaegligit för dennem, og skal de som samme gaarder warder meddelt efter mine meddelte brefwers förmaeldning til en hwar udi serdeleshed, som jeg samme gaarder vnde wil og nyde dennem efter min dödh deris Lifztid qwitt oc fri för alle og en hwers tiltale, som förskrifwit aer, og efter som jeg hafwer en begrafwelse-Stedh, som ieg hafwer ladit opbygge paa min egen bekostning wed min Sogne-Kyrkia Walla paa Tiörn för min Sahl. Hosbund, mig og mine

mine börn, hwilken aendoch den aer wid macht, og såå långe Gudh mig lifwet sparar, skal wel wid macht blifwe; men efter min dödh kunde förfalde, der som der med icke blef god Inspection og tilsyn, daa hafwer jeg för nogle aar seden, efter min S. Mans dödh, til samme begrafwelsis Stedh, at holde wid macht, föraehrit og gifwit en min Odelsgaard neml. Öfre Bralandh paa Tiörn vdi Walla Sogn, at hwis Raente af samme Gardh Aarligen vdgifwis, skal waere perpetuiret til samme begraef-welsis Stedh, nytte og reparation: Men hwis saa sker at raenten der af Aarligen kunde belöbe sig mere aen graf-Staedens wedhlige holdelse kunde behöfwe, daa det öfwerblefne icke til naaget andet brug, at anwaendis, men til bem:te min Sogne-kyrkies nödwaendig nytte og brug efter mitt förrige der paa vdgifne brefz lydelse dat. d. 18 Oct. Aar 1654. Hwer med og saa föreskrifne min fullmaech-tig skal hafwe god inseende, at al ting ligligog wehl blifwer disponerit, haer hos wil jeg hafwe förhol-dit, at de fattige bönder, som godzet besidder efter min dödh, icke blifwer turberit og beswaerit med v-sedwanlige paalegger eller arbeyde mehre aen för-nödin gjöris til gaarderne og gaardens aflinger at holde wid lige, möget mindre, at gjöres laan af dennem til nogen anden medh arbeyd, skjutzferd, el-ler andet vtilbörlige af dennem, som godzet efter min dödh kunde förwalte, saa oc at deß tilliggende Skouffe icke til v-plicht blifwer förhugget eller rui-nerit efter som hidan til og saa lenge jag lefwer, hafwer og wild holde den i god upsicht. Will jeg og her hos hafwe förordnit Aarligen efter min dödh til hwar Juhle aften wid Hofwidgaard Sundby og Aaby skal til de husarme og synnerligen til den-

nem

nem som vdi de Praestegjeld findis, som gaarderne vdi ligger af Fulmaechtige Trediwe Riksdal. udi rede penninge nedbytis og delis, og Fullmechtigen derföre quitteris udi sines Regenskaber, og haer med omgaas som hand för Gudhi wild paa den yderste dag förswara, og der som nogen efter min dödh wille lade sig finde waere sig slecht eller frende arfwinger, Odelsmand eller hwem andre det waere kand, som denne min vdgifne Gafwe-bref, eller nogon af diße inforde poster, som jeg til Guds Nafns aere og hans Christens Menighedz opbyggelse og forfraemelse hafwer troligen | menet, wilde förkrenke oc til inted gjöre, dennem skall Gudh röra med sin wredis hand haer timmelig oc hafwe sig sin förtjente Löhn efter Gudz raettfärdiges wredis domb ewinderlig at förwaente.

At jeg alle diße föreskrifne poster oc puncter, som haer udi dette mitt bref aer infördt, efter min dödh vryggeligen og vgenkaldeligen af mine öfwerlefwede Arfwinger, Odelsmend eller hwem det waere kand, wil hafwe holdit og dette af mig vnderskrefwen saa at waere giordt og slutet som föreskrefwit staar, hafwer Jeg til deß ydermehre förſichring dette med egen hand stadfaest oc mitt sedwanlige Adeligt Signet bekraeftet, saa og megit wenligen ombedit Hans Kongl. Maysts Throe Maend og Wael bestaelter, Ofwerster dhe Högaedle, Waelborne og Manhaftige Herr Rutger von Askenberg, til Holme og Stenigör og Herr Swend Rank til Bömierberg oc Marberg med mig til witterlighed at vnderskrifwe oc försegle. Datum Sundszbye d. 22 Januarii Aar Jtt Tusend Sexhundret Treßindzkjufwe og fire.

Margareta Hvittfeldt.

S. Thomas Dyris egen hand. Swen Rank.

Rutger von Aschenberg. Öfw. til Fot. Sä-

SÅsom wi förthenskuld icke annat kunne àsse ån at hon Fru Margareta Hvittfeldt, af ett Gudeligit betånkande, samt Christeligit upsåt, til at befordra den studerande Ungdomen, uti förberörde wårt Gymnasio, så wål som af et friwilligt mod och hjertelag förberörde Testamente skall hafwa stifftat och inråttadt: Så hafwe wi så mycket större orsak sådant med nåde förmårka och henne therföre berömma, samt ock thet samma i nåder confirmera och bekråffta; efter som ock wi i krafft af thetta wårt öpna bref förberörde Testamente, såsom thet til alla sina clausuler föreskrifwit står, hår med nådigst confirmera och bekråffta, jåmwål ock thet samma aldeles til the usus, som hon thet destinerat, wele maintinera och handhafwa emot alla them, som nu eller framdeles effter hennes död något therpå hafwa at prætendera, örka och åtala. Hwilket alle som wederbör och för wår skuld wele och skola gjöra och låta, hafwe sig hörsammeligen at efterråtta. Til yttermera wißo hafwe wi thetta med wårt Kongl. Secrets witterliga underhångande så ock wår Högtårade Ålskelige k. Fru Moders, samt andre wåre och wårt Rikes respective Förmyndares och Regerings underskrifft bekråfta låtit. Gifwit uppå wårt Kongl. Resid. Slott Stockholm then tjugonde Augusti År Et Tusend Sexhundrade på thet Sextionde Fjerde.

Hedevig Eleonora

(L.S.)

Per Brahe, Grefwe Til Wisingsborg, S. R. Drotzet.

C. G. Wrangel, S. R. Marsk.

Gustaf Otto Stenbock, S. R. Admiral.

Ma-

Magnus Gabriel de la Gardie, S. R. Cantzler. Gustavus Bondhe. S. R. Skattmåst. Daniel Brehmer.

Thetta Testamente, hwars Rånta år årligen 3429 dal. 10 ½ öre S:mt, blef, effter sal. Kong Carl XI:tes nådige wilia ock Befalning, wid Reductions Tijden 1694 sålunda förandrat, at 998 dal. 18 öre 23 p:gar skulle höra Cronan til, af thetza Hemmans Råntor, men af Kongelig Benådning delas ut til Stiktets studerande Ungdom på Gymnasio, dock så, at Bahus-Låns Barn, som åro Gymnasister, skulle niuta thet måsta ock öfriga nemligen 2430 dal. 23 öre 13 p;gar, ock the andre i Stiktet allenast the förbemålte 998 dal. S:mt, hwar wid the fattigaste, som åro qwicka ock falne til studier skulle måst ihogkommas ock hielpas.

Nu som Testatricis mening, aldrig warit annan, ån, at Bahus-Låns Barn, skulle allenast wara delaktige hår af thetta Stipendio: ty ansökes i underdånighet, at wid Hvitfeldtska Stipendium, som år Bohuus-Lånske Ungdommen wid Göthe-borgs Schola och Gymnasium förlånt måtte följande rettelser i Nåder skie.

1:mo At Bohuus-Låhnska Ungdommen må niuta hela Testamentz Summan, och sålunda de Reducerade Råntor komma i sin retta Natur igen, som the af Sal. Fru Hwitfeldt donerade och af Kongl. Maj:t först Confirmerade åro, så at inga andra ån Bohuus-Lånske Barnen måge ther af delaktige blifwa, och thet rundeligare ån hit in til skiedt.

2:do At sielfwa utdelningen Stipendiaterne aldeles effter Testamentets Bokstafweliga mening, utan

utan wrångande och förwändande må skie, och således Testamentets egenteliga innehåld exeqverat warda, utan påtwingande af Besparings Cassor, och dylikt, som Testatricis mening aldrig warit.

3:tio At et Exemplar af Gymnasii Råkningen och Förteckningen på Stipendiaterne årligen må ingifwas wid Lag=Mans Tinget; på det wißa deputerade en eller flere af hwarje Stånd i Låhnet, måge them så öfwerse, och de icke blifwa för Låhnets Inwånare så hemligen håldne, som hit til skiedt, utan hwarje år skiärskodas, huru wida Barnen skiedt rått eller ej.

4:to At Lag=Mannen i Låhnet må niuta 1673 och 1684 års Kongl. Resolutioner til godo, på det han til följe af 2 § i 1673 års Confirmation, må så mycket båttre hafwa disposition öfwer Godsen; och så wål om deras Conservation som Råntornas retta administration wederbörlig försorg draga, hwilket eljest omöjeligen kan skie.

5:to Borde ingen annan wara Gymnasii Bokhållare, som likwist niuter årligen 100:de dal. S:mt. af theße Råntor, utan then åldste ock snållaste Gymnasist af Babus=Lånningarne, på thet han kunde ha något samladt til Resan åt Academien.

6:to Bågge Såterijen Åby och Sundsby borde arrenderas bort til then måstbiudande ock af the arrende penningar löna Gymnasii Fogden ock ge honom the 300 dal. S:mt samt Lag=Mannen åfwen så mycket för sitt Beswår ock tilsyn at alt går riktigt til, skolandes Lag=Mannen ock Gymnasii Fogden wara the nårmaste at få arrendera Såtesgårdarna, men intet under 600 dal. S:mt hwar gård, hålst the få för Städslor ock Skifften utom gårdsens Afwel ansenligt ock sen innehålle 300 dal. S:mt för hwar gård, så at för bågge gifwes 600 dal. S:mt,

 som

som tillika med the årlige Råntorna böra wid stipendii distribution betalte blifwa.

J förbemälte Walla Kyrcka fins en wacker Predike-Stol, then Norriges Riikes Cantzler Herr Anders Gren ock thes Fru Mette Grubbe förärt 1600, emedan bägges Namn stå skrefne på Predike-Stolen, som sedermera af thenna goda Fru Marg. Hvitfeldt 1664 är blefwen utstofferad ock förnyad.

Theß utan fins i Choret förenämde Cantzlers Graf ock Lijksten, påhwilcken står: Her under ligger begrafwen Erlig oc Welbyrdig Mand Anders Gren til Sundzbye, Norriges Riges Cantzler, som heden sof udi Herren den 28 Apr. 1614 udi hans alders aar 64. Item her under ligger begrafven Erlig oc Welbyrdig Frue, Fru Mette Grubbe &c. Framför Choret i thenna Walla kyrcka är en rund grundmurad Graf med Torn uppå, ther i sal. Thomas Dyre, theß Dygdädla Fru ock Barn ligga begrafne, som kan ses af följande Inscriptioner på theras Lijkkistor:

Her under ligger begrafven Erlig oc welbyrdig Mand Thomas Dyre til Syndzbye Kongl. May. Befalningsmand öfver Drachzmarckz Closters Lehn i Norrige, som heden sof udi Herren den 13 Sept. 1651 udi hans alders aar 46. Gud gifve hanom en glaedelig oc aerefuld opstandelse med alle Guds utwalde.

På Fru Marg. Hvitfeldts Lijkkista står thenna Skrifft!

Her under hviler Erlig oc welbyrdig Frue, salig hos Gud Fru Margrette Hvitfeldt, S. Thomas Dyris til Sundsbye, som war Erlige oc Welbyrdige Mand S. Hertwig Hwitfeld til Ram-

Kammergaard oc Erlig oc welbyrdig S. Frue Bente Schack til Schielbred deris daater, som war foed paa Schielbred den 5 Nov. Anno 1608 oc blef af Herren henkalled paa Sundsbye den 16 Nov. A:o 1683 udi hendis 75 aar. Gud gifve hende med alle troende Christne oc Guds udwalde en glaedelig oc aerefuld opstandelse paa den yderste Domedag. Amen.

På the 2:ne Sönernes Lijkkistor står så:

Her under hwiler Erlig oc welbyrdig Hertwig Dyre, salig med Gud, som war Erlig oc welbyrdig Mand Tommis Dyre til Syndsbye oc Erlig oc welbyrdig Fru Margrette Hwitfeld deris son; war foed paa Syndsbye, der man skref 1638 den 9 Marti, oc hafver Gud igien kaldet hanom af den elendige werlden til sit ewige Riges Herlighed oc Glaede her i Lund i Skond, der man skref 1646 den 31 Oct. Han hafde her i werden JA 8 aar, 7 maaneder oc 3 uger. Gud gifve hanom med alle Guds udwalde en glaedelig oc aerefuld opstandelse.

På Iswar Dyres står så:

Her under hviler Erlig oc welbyrdig unge Mand nu salig Ifwer Dyre til Syndsbye ob Aabye gaarde, som war Erlig oc welbyrdig Mand, S. Tomas Dyre til Syndsbye oc Erlig oc welb. Frue; Fru Margrette Hvitfeld til Schielbred deris Sön, var född paa Agger den 11 Nov 1644 oc blef af Herren henkaldet til Montpellier i Franckerike den 14 Aug 1663, der hand hade lefvadt her i werden udi 18 aar, 9 maaneder oc 3 dager. Gud gifve hanom med alle Troe Christne oc Guds udwalde en glaedelig oc aerefuld opstandelse paa den yderste domedag.

På theras enda Doters Lijkkista står så:

Her under ligger begrafven Erlig oc welbyrdig Jomfru Bente Dyre, welb. Tomas Dyris oc Fru Margrette Hwitfelds daater, war föd paa Syndsbye den 11 Febr. 1636 oc blef af Herren henkaldet den 29. dito. Gud gifve hende en glaedelig oc æreful d opstandelse.

Utom thetta Herskap ock Herregård Sundsby, har ock fordom warit i Stenkyrcke Sockn ett Säterij wid Namn Ölsnäs, tilhörig en Dansk Adelig Familia kallad Månschiöld, hwilcken nu är kommen uti Bonde-Ståndet ock förlorat sina Privilegier.

Tiörns Giäl består af 150 hela Hemman, ther ibland Prästegården är ett helt, Herregården Sundsby med underliggande Tönnewijk, Åker ock Diuphält äro 3 Hemman: Ancke-Sätet Sätlebo ett helt, fast thet är slätt: Capellans-Boställer Hälleback ock ett helt: Klockare-Bostället Öne ¼ ding: Annexe-Hemman äro Kråkedal ½: Mellanröd ½: Hanekollan ¼: Grinneröd ½: Rafnebårg ¼: ock St. Dyröen ⅛: ock 40 Hemman höra til Gymnasium i Giöteborg, the öfrige äro merendels Crone-Skatte, köpte af Cronan, dock alle små utan Skog, skattlagde måst för Fiskerijet uti forna Tijder.

The Kyrckoherdar, som warit Präster på Tiörn har man inhämtat af en stor-Tafla i Stenkyrckan, på hwilken sålunda står: Die Michaëlis Anno 613 (loco 1613) obeunti in Domino ætatis suae 47 Clarissimo D:no Joanni Nic. Brand, succeffit Petrus Olaus Aalberg in chorum & thorum cum Conjuge Maria Christoph. F. &c. Thenne Herr Peter har på sin ålderdom mist aldeles sin Syn, ock tå han många år hällit wid Sången låtit

på

på sitt Epitaphium skrifwa theßa Latinska versar:

Vita mihi Christus, mea spes est vnica Christus;
Viuere quis cuperet, cum mors placidissima lucrum,
Mundum contemnens, flecto ad cœlestia mentem.
Salue Saluator, Jesu dulcissime Frater,
Tu mea spes salue, Salue protectio Tyque
Post mortem hanc animam ad Paradisi gaudia transfer.

Men om Herr Joan Brand wet man intet mer at berätta, än thet han warit, effter gammalt Folcks utsago then äldste Pastor, som ock flött Präste-husen til thet Rum the nu stå, hwilcka förr stodo up i gg- tan åfwen för Trägården, theräst änmu ses lijknelse ther til ock kan wisas, hwar Kiällare warit.

Then 3:die, som kom effter Aalburgensis Herr Peter war salig Probsten ock Kyrckoherden Herr Andreas Hartuici 1640, sen salig Probsten Michaël Koch 1687, som dödde d. 26 Apr. 1733 ock war then 4:de, hwilcka bägge lefwat wid Pastoratet then förre 47 år ock then senare 46 år ock altså bägge såsom ett rart exempel in emot 100:de år.

Then 5:te hans kära Son til Namn ock gagn Hr. Mag. Michaël Kock war så lyckelig ock i anseende til theß wackra studier ock Ämbets-gåfwor samt meriter wid Sacellaniet på Tiörn, som han några år i sin sal. Faders Tijd förestod med hela Församlingens Nöije, blef på theß enhälliga kallelse benådad med Kongl. Fulmakt på Pastoratet 1734 ock för theß Skickelighet ock Lärdom, af Dom-Capitlet behedrad med Probste-Titel öfwer sitt Pastorat år 1737 i Oct. Men dödde just wid samma Tijd året effter 1738.

Honom hör nu then 6:te i ordningen then wälförtjente Scholae-Rectoren i Uddewald Herr Sven Lindberg succederat 1740 i Maji.

Om någon något särdeles skrifwit ock i dagsljuset låtit komma mer, än Herr Anders Hartwici hwars Lijk-Predikan, kallad Speculum Mortis, är tryckt 1686, som förbemält ock sal. Mich. Kock som disputerade de Nomine Philosophiae; thet här jag inter kunnat utleta.

Ehest på Tiörn, som är en Ö på alla Sijdor kringfluten ock mitt i hafwet belägen; ty på fodra kanten ligger Marstrand wid pass 1 mihl; å Norre Orost, med ett litet Sund åtskildt, som kallas Ståhbesund, å östra Inland ock 1 Mijl, samt å wästra Sidan stora Hafwet, äro många smärre Öijar, som höra til thetta Pastorat, nemligen, förutan Miörn, hwarpå Sundsby Herregård ligger, som förut berättadt är, ock af Folck bebos, såsom Lilla Askeröen, lilla Bratöen, Dyröen, Kierßöen, Rijsöen, Kalfwen, Klådesholmen, Tofftön, Staffans Holmen, Håröen, Skaboholmen, Biörholmen ock Kelckeröen.

Månge Sagor finnas ock här, som gammalt Folck weta til at berätta, särdeles 3:ne. Ibland hwilcka 1 At en Man är med en krok upfiskad i hafwet, hafwandes en Foderknippa emellan Armarna, them han sade sig skolat gedt sin Faders Boskap, hwilcken sen skolat bodt på Tiörn, kallandes sig Håfwålen, hwar af Platzen, ther han uptogs eller af sig siel upkom, än i dag så kallas: Följde sen långe med Fiskare ock wiste them thet bästa Fisket, ock tå han skulle dö, begärte han nedsläppas på samma Ställe, ther the honom tagit, hwilcket tå thet skedde, skal ett förskräckeligit wäder ther på följt, at

the

the med stor Lifsfara kunde komma til Lands.

2 Är ett gammalt Tal, at wid Gården Hoga uti Hogedal, hwaräst mångfaldige stora Jordhögar äro, såsom Teckn til stort Fältslag, eller inbördes Mord på then Tijden, skal fordom stådt ett Slag emellan några Irrländare, som stego i Land at röfwa, ock Tiörbönderna, under Kong Elfs-Kongs Anförande, tå Fienderna i stort antal ther blefwo nederlagde, ock theras Anförare i then största Högen begrafwen, som ock än i dag kallas Kungs-Högen; Men the som undsluppo, flydde til Morrig ock ther blefwo ihiälslagne, hwarföre ock then Gården kallas Morrig i. rijk af Mord.

I thessa Jordhögar har sal. M. M. Kock för några år sedan lätit grafwa ock funnit Kol ock Benknokor, hwilcka senare, dock så snart the kommit i Lufften, strax förswunnit utur åsynen.

3 Är ock märckwärdigt, at några år för gamble Probsten Kocks ankomst til Tiörn at wara Pastor, har Åskan slagit ned i en Gård Rön-Äng (hwilcket mångfaldige witne, som thet sågo, weste sanfärdeligen at berätta) ock när Ladan ther af wardt upbränd, fann man på Platzen liggande 2:ne Benrader, såsom effter ganska stora Menniskior, dock then ena faselig stor, hwilcke höllos för Troll: War ock förut i samma gård ett faseligt Spökerij, at the sågo offta om liusa dagen en stor Man gå omkring husen, then ock några gånger stack Eld på theras kiölna, men effter Ladans Brand hafwer intet sådant mera warit hördt eller sedt.

På en Ö wid Klöfwedals kyrcka äro i ett Bärg, kalladt Silfbärget, Stenar af underlig form, 6 ock 8 kantige, lijksom en Cylinder, så nätta, som the woro gutna, til utseende något swarta, ock ther emel-

emellan skinande, hel tunga, hwar med hela Tractken af Bårget år fnlt, hwilcka Hans Högwördighet Herr Doct. ock Biskopen Eric Benzelius under visitationen 1728 sielf besåg ock admirerade.

Så finnes ock på Toröd Holme Bårg-Chrystal, som wåxer utur sielfwa Bårget, dock af ringa quantitet: Styckonen, som af sig sielfwa utfalla, åro helt bruna ock genomsiktiga, men the som åro i Tanum i ett Bårg wid Norrkårra af samma art ock Slag, åro helt hwita ock skarpa ned åt Udden, samt så hårde som Fyr-Stenar ock ge Eld af sig. I samma Bårg synes fordom i Danske Tijder hafwa warit en Silfwer-grufwa, hålst Bårgs-Stötterna stå ån qwar ock in uti holiga Bårget år thet swart af Eldslågan.

9 Om Oroske Land

Ock the 3 therpå liggande Pråste-Giål, efter ordningen thet 9:de Myckleby 10:de Tegneby 11:te Morlanda.

1 Om Myckleby.

Innan jag företager mig theßa Pastorater, at beskrifwa, år nödigt at jag förſt något litet handlar om Oroske-Land, hwilcket synes hafwa fådt sitt Namn af thet gambla Giötiska ordet Oroska, som betyder Krig, Buller ock Orolig stad ock ställe; Men Verelius af O, particula privativa, ock Rust eller Rost, thet år Ro ock hwijla: D. Spegel åter i sitt Glossario menar thet komma af Aur eller Or, thet år en Skytt, som skulle thetta Land warit godt Skiute-Ställe. Jag lämnar theßa derivationer i sitt wårde; Men jag blir wid min Mening som förr bemält år, hålst på Oroste Land ha ock bodt måktige Nås-Konungar, som foro i Hernad er, thet år idkade Siöröfwerij ock allehanda

da hårjande, the ther med sitt stadigt warande Buller ock Krigs=wåsende grufweligen oroade thetta Land ock Ön, som är wål belägen ock hafwer goda Hamnar rundt omkring på alla Sijdor; ty som theße Nås=Kongar, (hwilcka i forna tijder warit 2:ne, som regerat på Orost i the 2:ne Håradar, then ena i Öster=then andra i Wåster=Hårad) stedse röfwat, ströfwat ock oroat andra, så äro ock the utan twifwel blefne med Krig oroade, at thenna Öen wål måtte kallas Oroste=Land ·/. en orolig Stad ock Ställe: Miñesmärken efter sådana Nåskongar äro 4 Slott eller Fästningar äñu til syna af theras reliquier ock qwarlefwor, hwar the ståd t neml. på Borrefiäll, Borrewågg, Hitsefiäll ock Öñefiäll i Myckleby Sockn sårdeles thet sidsta belägit wid Gården Öñe en fierdingswägfrån Myckleby kyrka wåster ut åt hafwet, theråsten af theßa rika ock mäktiga Nås=Kongar thetta Slott i Hedendomen vpbygt, på hwad tid kan man icke weta, ock om winteren haft sitt tilhåld ther samt sin Ägendom förwarat. Thetta Bårg eller Fiäll, på hwilket Fästningen stådt, år tämmelig högt, bestående af Bårg ock klippor ock ther icke branta klippor äro, som tiena för Mur ock Fästning, äro höga ock fasta Murar anlagda, hwilcka nu på somliga Ställen äro mycket ja aldeles förfalne. Hwar någon Jordmon år, ther år alt med Skog öfwerwurit. På the 3 andre Bårgen ock Fiällen, ther Slotten stådt, finnes intet eller mer ån några rudera efter Wallar ock Murar.

Jag går altså hår ifrån til sielfwa Myckleby, som kallas i Danska Krönikor Mögleby=Giäl, bestående af 3:ne Kyrckor Myckleby Hufwud=Kyrckan, Langeland ock Torp Annexer.

Myckleby synes, effter mitt omdömme hafwa

 sådt

fådt sitt Namn af myckla Es. 63. 7. thet betyder mycket ock många. J gambla Giötiska Språket heter Mickel mycken: *Mickel Man* en stor Man: *Mikils wirdir Man*, en Man af stort wårde ock heder: ock emedan icke allenast mycket Folck särdeles i forna tider bodt på thenna Öen, utan ock myckla stora måktiga Nås-Kongar, är troligaste at thet therföre år blefwit kalladt Myckleby, dock wil jag intet ogilla Sal. Kyrckoherdens Peter Sahlgrens ock hans Årewördighetz Herr Communisterns Olai Holmstens Mening här om, nemligen, at effter kyrckan år inwigd S. Michaël till åra, så år hon kallad effter hans Namn, särdeles som Ängelen Michaël står afmålad på Altare-Taflan, stridande emot Drakan, ock tå Hwalfwet i Kyrckan 1707 blef måladt sattes thenna Skrifft af förbemälte Pastor: Picturam hujus templi S. Michaëlis fieri curauit P. Sahlgren.

Langlanda lyder, effter Ordetz bemärkelse ett långt Land ock så år Langelanda Socknens utseende.

Torp har sitt Namn af en Bondeby wid Namn Torp på Pråst-Ancke-Såtet Kyrckeby belägen. Om Sal. Kyrckoh: Sahlgren hafft någon underrättelse om, at thenna kyrckan skulle heta Al Helgons Tempel, wet man intet, dock har han låtit måla theßa orden: Picturam Templi hujus omnium Sanctorum fieri fecit P. Sahlgren.

Man har ingen såker underråttelse på hwad tid ock af hwem theße kyrckor åro bygde ock murade alle af Gråsten, jämwål med Torn af Gråsten i Myckleby, som å nyo upbygdes 1723, hwaråst ock år en Sacristie, men wid the andra ingen, icke eller Torn, utan Klocke-Staplar. Men alla 3 kyrckorna åro hwålfde med Bråder ock wål målade.

An-

Angående kyrckornas Belägenhet, så är Myckleby kyrcka bygd en del på Cronehemmanetz Otteståla Ägor ock en del på Prästegårdens Myckleby's ågor, hwilket noga blef undersökt af Sal. Probsten Kock ock flere, tå Sal. Öfwersten Daniel Bildt sökte år 1723 at få jus Patronatus i Myckleby, föregifwandes, som kyrckan skulle stå på hans Frälsegårds Nedre Myckleby's ägor, hwilket dock altid af Hedenhös har legat under Cronan: Men 1675 blef wit bortbytt mot ett annat Hemman från Cronan ock nu besittes af Sal. Öfwerste Bildtz Arfwingar, såsom utsockne Frälse: dock ett litet Stycke af kyrckewallen på södra Sijdan, ther ett Kalckhus står på Bärget, är Nedre Myckleby tilhörigt: ther emot på östra åndan ock södra Sijdan af kyrcko-wallen samma Hemman inne-hafwer ett bättre Stycke af Slåttmarck liksom til wederlag, som the gamble qwarlåmningar effter en gammal kyrckegårdsmur utwisa.

Så wisar ock Landtmätarens Eric Kuuses Charta öfwer Prästegårds Ägor, at kyrckan icke är belägen på Nedre Mycklebys ägor, hwarföre Sal. Öfwersten Bildt intet wan thet han sökte wid then Ransakningen.

Langelands kyrcka är belägen på Prästorps ägor ock Torps Kyrckeby som förbemält är.

Ett gammalt Rykte är at man hade ärnat bygga Torps kyrcko på Stenhültz ägor: Men blef intet utaf; therföre begyntes kyrcko-bygnaden på en hög Backa södost ther ifrån nu kyrckan står, effter ther altid från Hedeuhös warit en Ätte-Backa eller Begrafnings-Platz ock kallas ån i dag döds-Backen: Men för någon olägenhet skul, ity arbetet om Natten refs ned så fort thet om dagen bygdes up, kom kyrckan til at byggas ther hon nu står. I al-

I alla 3 kyrckorna är intet märckwärdigt mer än i Langelands kyrcka fins ett Dop-Bäcken af Mäßing, i hwilket står en Ängel med en Spira i handen ock gent emot honom ett Qwinkön, stödiandes sig wid ett Bord med then ene handen för Bröstet ock mitt emellan theße en kruka med Blomster ock Roser uti; hwaröfwer en Dufwa likſom nederſiygande afbildas: utom kring stå theßa orden: VIÆR † ∴ SEIVK ∴ † AEZEIEH, hwilka ord ther 4 Resor äro uprepade; ock ehuruwäl the äro swåra at utgrunda, inbillar jag mig at theras Innehåld är thetta: Förärdt af salig Eric oc Tora Anders-doter i Zetem eller Zerea, så framt någon Gård ther fins med slikt Namn.

Angående härnäst sielfwa Prästegården, så har then warit i förstonne ett litet särskilt Hemman, hwilket til Kyrckoherdens Boställe blefwit anslagit: Men sen förbättradt med 2:ne Tegor, Wältaröd ock Örisdalen, på hwilken ägendom ock fins en gammal dom: Så äro ock 2 Ängtegar Gråbacken ock Hällesslatan lagde under Prästegården 1574, tå warande Kyrckoh. Peder Lauritzſon, särdeles som en gammal Lagmans dom af samma år utwiste thet the warit en lång tid från Prästegården borttagne.

I Prästegården finnas följande Documenter:

1 En Kyrcke-Räkenskaps-Bok från år 1598 til närwarande tid, hwar i jämte kyrckans Tijonde ock Landskyld är infördt hela kyrckans Skrud, som Pastor efter Pastor bör riktigt från sig lefwerera.

2 En Lagmans dom 1574, angående the 2:ne Ängtegar Gråbacken ock Hälleslatan, som böra ligga til Prästegården.

3 En

3 En Lag-Mans dom, angående någon Jorde-parck, som Herr Peder Lauritzson wunnit från Toggestala 1595.

4 En dom 1617 om en Äng i Präst-Äncke-Sätet Kyrckeby ingiärde wid gården Torp, så ock om Giärdes-Gårdarna emellan bägge gårdar.

5 En dom om 1:sta Taga ock Ståndsmål af Hemmanet Åker til Kyrckoherden år 1605.

6 En dom om Giärdsgårdarna 1604.

7 En dom af år 1581 om Gårdesgården ned för Brattebårget.

8 En Tings-Råttens dom 1674 om Wålteröds Marck ock huru mycket ther af bör lyda til Prästen.

9 Frihets Bref at uprödia the 2:ne Tegar, som ligga under Wålteröd ock Örisdalen A:o 1705.

10 Tings-Råttens Förbud på Giärdesgårdarne 1708.

11 En liten Charta öfwer Präste-gårds ägor.

12 En Charta öfwer Wålteröd ock Örisdalen giorde alle af Eric Kuuse 1668.

The Präster, som warit effter then Euangeliska Lärans införande i Myckleby, äro följande:

(1) Herr Jöns, om hwilken fins en dom af år 1574.

(2) Herr Lauritz, om honom fins intet.

(3) Herr Peder Lauritzson, som kom til Giället 1580 ock dödde 1618.

(4) Herr Nils Rasmunßon Lauritzsons Måg; J gambla Kyrcke-Räkenskaps-Boken fins, at han bodde på Ottestala, utan twifwel så länge thes Swärfar lefde.

Han war mycket begifwen på Skytterij, så at han intet funde resa til kyrckorna utan Bößa; ock tå han en Söndags efter middag gick med sin Bößa

til

til Grinßby-Siö, ther några Swaner lågo, af hwilka han wingeskiöt en, hände then olyckan, at när han skulle ro ut til samma skutna Swan ock fattade i honom med then ena handen, så wred Swanen Armen utur led på honom; hwilket blef hans banesot, at han kort ther effter blef död neml. om wåren 1626.

(5) Herr Anders Helgeßon Brun, en Borg-Måstare Son från Mastrand blef Kyrckoherde 1627, i thet han tog Sal. Herr Nilsses Ancka; hans Namn fins både på Predikestolen ock Altare-Taflan, them han i sin tid, utan twifwel för kyrckans Medel, anskaffat, dödde 1671.

(6) Herr Vincentz Knutsson, Sal Bruns Måg, kom til Myckleby Giäl 1672 ock lefde tils 1700, tå han war 70 år.

(7) Herr Per Sahlgren war Reg-Pastor wid Gref Aschebergs Reg: ock tillika Comminister i Myckleby medelst thet han war Sal. Herr Vincentz Måg, ock tå hans Swårfar dödde, fick han strax Fulmakt 1700 men lefde ej längre än til 1714. Hans Epitaphium år i Myckleby kyrcka ock hans Namn på klockan, som blef omguten 1700.

(8) Herr Göte Fontén Sal. Sahlgrens Måg hade warit först Capellan i Myckleby ock, efter Swårfaderns död, blef han wäl Pastor efter honom, men dödde 2 år ther effter nemligen 1716.

(9) Herr Anders Schog fick Fulmakt 1717, blef död strax ther på, så at han ej kom nånsin til Pastoratet.

(10) Herr Johan Enberg, född i Carelen war Pastor wid Österbotns-Regemente under ofreden i Norrige then Tiden tå han blef benådad med Kongl. Fulmakt på Myckleby Giäl 1717, tilträdde 1718 ock

afled

afled 1732 d. 15 Apr. på sitt 48 år." Hans Namn är satt i Langelands kyrcka på Hwalfwet, tå thet målades år 1729.

(11) Then nu warande Pastor Herr Per. Nering hade länge trälat både såsom Comminister i Wardberg ock Catechetes i Giöteborg, innan han hinte til at bli Pastor i Myckleby, som skedde 1733.

Uti thetta Pastorat, som består af 86 $\frac{7}{8}$ hela Hemman öfwer alt med Crone-Frälse ock Skatte, fins i Myckleby Sockn thet Säterijet Kåröd, hwilket en wid Namn Simon Erikßon ägt 1532, tå han i Kongelf fick af Kong Christian samma år Frihets Bref at bruka ock besitia Kåröd utan al Kongl. Ränta ock Tunga. År 1633 har Herr Daniel Knutsson Bildt köpt thetta Säterij af Simon Erikßons Arfwingar ock efter Norska Adelens Privilegier århöllt Säterijs Frihet ther på, tå berörde Kåröd sedan Arfwinge efter Arfwinge gångit i Familien, tils Sal. Öfwerst-Lieutenant Lilia, som ägde til Fru, Fru Margareta Sophia Bildt, pantsatte Kåröd med flere andra gårdar til Bönder. I anledning hwar af samma Gård miste wid Reductionen 1695 sin frihet, efter ofri-Män ther å bodde, tils år 1720, tå sal. Herr Öfwersten Daniel Bildt århöllt Kongl. Maj:ts nådigste Frihets-Bref at niuta thet med Säteris Frihet liksom tilförne, dock måste han afstå til Cronan 2:ne sina Hemman för samma frihet. Hwarwid dock thetta är at märcka, at wid berörde Reduction blef Kåröd upsatt til 2 hela Hemman; Men wid Säteris-Frihetens å nyß århållande, är thet åter förmedladt, som thet af forna tider warit.

Herr Daniel Bildt Knutsson, Herre til Morlanda om hwilken förr mält är, ägde til Fru, Fru

Dorothea Bielke; Sedan blef theras Son Herr Jöns Bildt, som ägde til Fru, Fru Elisabet von Ascheberg, ägare til Kåröd, hwilkas Namn stå på Altare-Taflan i Myckleby, så ock på en gammal Måße Hagel. 1663 Daniel Bildt ock Dorothea Bielcke. Ther effter bekom Herr Öfwerst-Lieut. Mauritz Lilia Kåröds Säterij, hwilken ägde til Fru, Herr Jöns Bildts doter, Fru Margareta Sophia Bildt, tå Kåröd blef utsatt ock reduceradt, som förmält är, ock omsider inlöst af Sal. Öfwersten Daniel Bildt, som war Jöns Bildtz Bror-Son ock hade til Fru, Fru Baronessan Catharina Rebbender, ock nu är theras Son Fändricken Herr Carl Bildt ägare af Kåröd, effter sina Sal. Föräldrars död.

Thenne Herregård, som är bygd af Trå, synes hafwa fådt sitt Namn af en, som hetadt Kåre, ett Danskt ord ock betyder så mycket som en wärja på Swänska, hwaraf slutes, at then Mannen Kåre, som rödt up i förstone Kåröd, ock altså kalladt then efter sitt Namn, som hår i Landet brukligt är: E. G. Biörneröd, Gunneröd &c. har måtta warit en Hiälte i Fält, som west bruka både wärja ock Pistol.

Thet märckwärdigaste i alla 3 Socknarna är thetta:

J Myckleby på gården Brunnefiäll har bodt en, som het Swen, hwilken, tå han en Söndags-Morgon gick ut at skiuta, råkade på ett Rum, Tyfwe-Holan ✱. på Swänska Tiufwe-kulan, hwaråst han blef warse wid Bårget en stor Bock med en Ring om hälsen: Men i thet samma ropade en utur Bårget: Si! Mannen skiuter wår Ringbock: Hwarpå en annan swarade: Ney han lader wel bli ham, ti han har intet wasket sig i dag. Thet är, han

han låter wål bli honom, emedan han ej warit i kyrckan ock med Wijg- eller Inwigelse-watnet sig bestänckt, som war i Catholiska tider brukligt. När Swen thet hörde, tar han strax i Stället sitt eget watn ock twättar sig som hastigaste ock therpå skiuter strax thenna Ringbocken. Hwarpå begyntes ett stort Skrij ock Gny i Bårget ock bland annat hördes thetta tal: Sij! Mand tog til sitt hånge-bäckn ock waske sig, mens jag skal betale ham. Tå swarade en annan: Du faar wel lade bli ham, den hwide Böcke frier ham wel. Ther på blef ett sådant Buller ock Mångd af Troll omkring honom i Skogen, at han af håpenhet föll ned på Jorden, kröp bort at skyla sig under en Rotfälla, tå han besinnade sig, at Trollen sade, at then hwita Bocken skulle fria honom, ty så kallade the af förakt kyrckan, så giorde han ett Löffte, at ther Gud hielpte honom utur faran, skulle han til åminnelse ock tacksamhetz teckn, ge Ringen på Bocken til Myckleby, Hornen til Torp ock Skinnet til Langelanda kyrckio. Ock effter han kom oskadd hem, blef löfftet af honom fulbordadt, i ty Ringen alt sen sutit såsom ett handgrep på Myckleby kyrckedörr tils 1732, tå han helt försleten blef nedtagen ock i Sacristian förwarad: Men wet icke af hwad Metall thenna Ringen är, dock synes wara måst af Järn-Malm, är eljest wirad med grof trå omkring effter ormars liknelse, ock är af samma Materia, som sielfwa Ringen: Hornen af Bocken förwarades i Torp kyrcka, tils the ther för några år sen bortkommo. Skinnet finnes icke eller i Langelanda kyrcko.

En wid Namn Anders Swenßon i Brunfiäll står skrefwin på Myckleby Altare-Tafla, at han gedt til Altare-Taflans förfärdigande 10 dal. S:mt. Thet

 så-

säges, at thet warit thenna Anders Fader, Swen i Brunfiäll, som skutit berörde Ring-bock för 130 år sen wid paß.

I Myckleby Sockn wid Bräcka ock Åker är ett litet Bärg allenast 2 alnar högt öfwer Jorden, i hwilket fins en stor myckenhet Bärg-Christall af Cylinder-figur, 6 ock 8 kantiga hwaßa ock hårda Stenar, at man kan skära uti Glas med them.

I Langelanda Sokn är Swanesund, ther Biskop Schröders Sal. Föräldrar bodt ock han är födder, hwilket Sund ej fädt sitt Namn af Jätten Svante, ty tå hade thet skolat het Swante-sund, men nu heter thet Swanesund, emedan Swanerna om winteren söka tit, hälst ther aldrig fryser til, som någon mins, mer än 1709 i Jan. allenast 2 Nätter.

Wid thenna kyrckan är ock en Backa, tätt wid Kyrckegårds-Muren, then the än kalla **Dantzare-Backen**, tijt Folck församlades Midsommars Affton ock dantsade. hwilken dantz sen blef afskaffad ock aldeles förbuden.

I Torps Sockn är en **korskiälla** wid salta Siöen, ther Folck fordom offrade, emedan wid samma kiälla fins ett kors, som fördes til Torps kyrckas wapnhus ther thet än hänger. Man hade ärnat föra thetta kors til Myckleby, men tå the kommo til Ströms Åkrar, kommo the icke af fläcken med thet, förn the sade, at the wille tå föra korßet til Torps kyrcko, tå the utan mödo skaffade thet tijt, hwar af Ströms Åkrar ännu kallas kors-åkrar.

Ett Bärg är ock wid Groröd ock Osmunderöd-Siö, hwilket Folcket säger dageligen wäxa; i ty tå the fordom kunde se öfwer Bärget, har thet nu så upstigit ock förtagit ögnasiktet: Men mig synes, at Jor-

Jorden fallet ihop ock siunckt båttre ned, som på många Ställen ock ther af synas Bårgen likssom wåra. För thenna uplysning har jag mycket til at tacka Herr Comministern Olao Holmsten.

2.

10. Om Tegneby.

Thet andra på Orosteland belågna Pastorat heter Tegneby, hwilket fordomdags har warit stort ock med Morlanda giordt ett Pråste-Giål tilsammans: Men 1631 d. 28 Julii i K. Christiani 4:des Tijd, til följe af hans Befalnings-Bref af förbemålte dato, blefwo the fördelte, som the nu åro: ock på thet en Likhet måtte någorlunda tråffas, befalte Hans Kongl. Maj:t af Dannemarck, at Probsten i Elfsyßel skulle taga med sig några Pastores ock i Crono-Betienternas Nårwaro dela Pastoratet i 2:ne jåmgoda delar, tå the woro föranlåtna under thenna Förråttning at taga 7 hela Hemman från Tegneby ock lågga til Morlanda Giål, nemligen:

Hemmantal.	
1 Herbiörneröd	Utsockne Frålse.
¾ Skatte Gunneröd	Mårckes, at fast the ligga til Morlanda Giåld, skrifwas the dock i Cronans Jordeb. til Tegneb. Sockn.
¾ Skatte Otteslått.	
1 Utsockne Bårg	
½ Rålands Bårg	Stå för Insockne Frålse ock altså i Cronans Jordebok i Morlanda Sockn.
½ Hålta	
1 Enkekiårr	
1 Utsokne Gulligeröd	Skrifwas i Jordeboken til Röra Sockn.
½ Åsletorp dito	
7 hela Hemman.	

Består altså Tegneby Giål utaf 113 ⅞ hela Hemman, dels Frålse, dels Skatte ock dels Crone, ock

3:ne kyrckor, Moderkyrckan Tegneby, Annexerna Stala ock Röra, hwilka ligga just i en Triangel eller trekant en ock en half Fiärdings-wåg emellan hwarthera.

Tegneby är en ibland the åldsta kyrckor i Bahus-Län, af Sten upbygd, men når ock af hwem är obekant; Ty man håller före, at hon, til en stor del af Muren, stådt från Hedenhös, som ock en gammal Saga är, at på samma Rum, ther nu kyrckan står, war i Hedendommen ett Afguda-hus eller ett Spelhus, ther thet Hedniska Unglydet samlades ock öfwade sig i kämpande ock flera dylika Exercitier eller öfningar. För hwilken orsak skuld samma hus kallades **Rulla** ock Heden, som nu heter Gilleby hed, ther kyrckan står på, blef fordom kallad Ralleheb: På thenna Slåttmarck war en Lund, wåster ut ifrån kyrckan, then the Hedniske höllo heligen ock ther uti sitt offrande förrättade.

Så säges ock, at tå en gammal kiärling, strax wid Christendommens antagande, fick höra Liudet på Tegneby klocka, sade hon af Förakt: **Nu må tro, Rulla på Ralleheb har fådt Biälra.**

Så berättas jämwål, at, innan kyrckor blefwo bygde på Tiörn, hafwa Församlingarna therstädes gådt eller rodt til Tegneby, såsom sin rätta Kyrckio, ock at the, som foro Siöwägen, lade til wid gården Hogas Giärde i Stala Sockn. Til åminnelse ock Tekn här af, så synes ännu, hwar Bryggan har warit, ther the gådt i Land ock kallas än i dag Kyrcke-Bryggan, jämwål ses klarligen wägen, som the gådt, hwar then har warit.

Orsaken, hwarföre thenna kyrckan är så kallad Tegneby, synes troligaste wara thenna, at ther på orten, wid Christendommens införande, antingen

skedt

skedt något Jårtekn, eller ha the för Siöfarande til Rättelse satt up något Teckn högst ther på Bärgen åt Hafwrt ock altså kallat kyrckan Tegneby, ty Teckn heter på Danska Tegn.

Beträffande Tegneby Prästegård, som är 1 helt Hemman, så berättade sal. Kyrckoherden Herr Hans Nöring, hwilken war en gammal Man ock födt ther i Socknen, at han af gamla trowärdiga Män hördt för sig berättas, at i forna tider har icke Tegneby Prästegård warit ther han nu är, utan strax wid kyrckan på then södwästra Siidan utom Kyrcko-gårds-Muren, hwaräst synas Rudera ock qwarlemningar effter hus, med tomtningar ock grundwalar. Orsaken hwarföre Prästegården blefwit flytt ther ifrån, skal wara thenna, at effter tå warande Prästs Band-hund slapp lös, når en Adels-Man, ther i Tegneby boende, reste med sin hund ther förbi, ock bet så ihiäl Adels-Mannens hund, blef ther öfwer en sådan träta emellan Adels-Mannen ock Prästen, ock kom så widt, at thet blef Buller ock Wapn-Skiffte, tå somliga af Almogen höllo med Prästen ock somliga med Adels-Mannen ock fulföljdes Slaget öfwer Slåttmarcken åt Loppetorp ock Kårtwet. Hwarföre til Straff för sådan öfwerdåd, skedde ibland annat, at en stor del af Adels-Mannens Hemman lades under Cronan til ewärdelig ägendom, wid hwilken förändring skedde, at Hemmanet Bärg, som tå wardt fritt Crono-Hemman, blef gnslagit til Prästebol för Prästerna i Tegneby. Är thet i Sanning, som thet wißerligen synes, så har icke kyrckan fådt sitt Namn af någon ther wid liggande By eller af Prästegården, emedan then fordom hette Bärg. Men nu, effter kyrckan, Tegneby Prästegård, som icke utan orsak

 så

så är kallad, emedan här ock ther wid Siökanten finnas ännu stora Sten-Rößior, hwilka warit wetar eller wårdar ock tient både til wacktställe at ther wid hafwa utsikt til warning för fienteligit Infall, som ock i synnerhet them Siöfarandom til Tegn ⁊. Teckn eller Märcke at känna Landet ock igenfinna Hamnarna.

Thenna Tegneby Kyrckas Annexer äro 2:ne Stala ock Röra.

Stala betyder så mycket som Säte eller Sätesgård ock är nästan likt thet ännu brukeliga swänska ordet Stol, ty finnas ock flera gårdar på Orost, utom them, som båra ther af sammansatte Namn, såsom Ottestala, Giädde-stala, Toggestala ꝛc. thet är lika som jag wille säga: Ottes-Giäddas-ock Togges-Sätes-Hemman.

Thenna Stala Kyrcka har altså sitt Namn af närliggande By ock är för 30 år sedan å nyo af Sten upbygd tillika med ett wackert Sten-Torn. För några år sen, är then ock målad af Schiönfelt. Eljest äro inga Märckwärdigheter på något inne eller ute på kyrcko-gården, likssom wid Moderkyrckan icke eller finnes på Altare-Taflan, Predike-Stolen eller någorstäds något i Antiquiteten.

Men i thenna Stala Sockn ligger en gård Roßö, som tilförne af urminnes tider har warit ett Säterij, hwilket man kan sluta af ett gammalt Konga-Bref, 1460 dateradt, i hwilket Kong Christiern quitterar enom, wid Namn Herman Gren på Roßö, ett Skepp, ock altså ther med å daga lägger, at thetta Säterij har åtminstone then Tijden hördt til then Greniska Familien, hälst emedan thenna Herman Grens Sene-Son Reer Reersson Gren blef Adlad år 1487 af Kong Hans; hwilket

ori-

original Frihets-Bref jämte andra Documenter äro på Kärebärg hos sal. Herr Herman Grens Änka ännu befinteliga ock thet klarligen utwisa. Wapnet i berörde Skiölde-Bref är en grå Lax i en hwit Skiöld 2 Horn swarta ock hwita åfwen på Hielmen. Af thenna Familia äro allenast 2 Herr Herman Grens Söner på Kärebärg öfriga ock ther måste bo, emedan Roßö blef 1670 utsatt ock sedan försåldt til sal. Lagmannen Alexander Cock, sedan thet Säterijet åtminstone 250 år hört til Greniska Familien Arfwinge effter Arfwinge.

Ther effter fick wålbemälte Lagman Cock Kongl. Mayst:s tilstånd at få förflytta Säterijet med theß Frihet til Gården Swanewijk, hwilken altså är nu frij Sätesgård, men Roßö en ther under liggande Frälse-Gärd.

Utaf merbem:te Lagman Cock köpte sen Herr Adsessor Göthenstierna Swanwijks Gods, som nu sedermera, genom Arf är tilfallit theß Herr Son Camınereraren Anders Göthenstierna, som nyl. är ock död.

Här til wil man ock lägga hwad som synes märckwärdigt af the på Gården Kärebärg än befinteliga gambla Skriffter, them Herr Comministern Olaus Holmsten warit så god effter Begäran upsökt ock ther af med mera lånnat mig stor uplysning.

1:mo At utom berörde Greniska Familia, har ock en annan warit, som burit thet Namnet Gren; ty en wid Namn Ebbe Clausson fick Skiölde Bref af Sweriges Rijkes Föreståndare Sten Sture til Gripsholm år 1483 de castro Holmensi, med wapn, Skiöld ock Hielm, en grön Äpple-Gren: Stiälckar med 3 gröna Äkärna med sina gröna Stiälckar i ett

 blått

blått Fält i Skiölden, ock 3 gröna Akårna på en grön qwist på Hielmen.

2:do Sundsby Grenarna på Tiörn måste också skiljas ifrån the andra; ty theras wapn är ett Hiorte-Hufwud med sina fulkomliga horn ock Tagge-Grenar både i Skiölde-Märcket ock öfwer Skiölden.

3:tio At Rikſens Föreſtändare Herr Sten Sture then äldre, war Herre til Gripsholm, Riddare, Sweriges Rijkes Föreſtåndare, ock uti hans Sigill är hans wapn med 3 Siöblad i Skiölden: Öfwer Hielmen 2 horn med 3 sådana Blad wid hwarthera ock omkring stå theßa orden: Sten Sture Riddare.

4:to Kong Hans skref år 1487: Wi Hans (E) med Guds Naade Dannemarckis, Norges, Wendis oc Götis Koning!, udwald Koning til Swerige &c.

5:to Men Konung Christiern skref sig år 1460 til Dannemarkis, Sweriges, Norriges, Wendes ock Giötes Koning.

6:to Af ett Konung Eriks Bref af år 1421, skrefwit i Bahus, finnes sådan Titel: Erik med Gudz Nad, Norges, Danmarks, Sweriks, Wenda oc Gota Konung oc Hertug öfwer Pommern.

Uti Sigillet wid thetta Konung Eriks Bref står en Man afbildad såsom sitiande på en Konungslig Thron med Crono på hufwudet. J högra handen hållande thet så kallade Äplet med korßet, emellan hufwudet ock thetta en Stiärna: på Bröstet som ett stort nedwändt hierta: På högra Sijdan om Thronen i en Skiöld står afbildadt ett Leijon med en Bild i Rammarna ock ther under en dylijk Skiöld, hwar uti synes som en Grip. Mera kan man ej skönja.

J then

I thenna Stala Sockn är rudera eller Lämningar efter Murar til 2:ne Slott ock Fästningar; Thet ena har warit anlagt på ett högt Bårg wid Gården Annnedalen ock synes ther klarliga efter Porten, hwar han warit hwälfd, som ock Muren af Gråsten fast nederfallen. Thetta kallas Borrefiäl, på hwilket Bårg är ock en kiälla, som aldrig tryter watn.

Thet 2:dra är belägit icke långt ifrån Gården Hellesbårg, hwaräst synas nederfalna Murar åfwan uppå rundt om en Bårgskulle, hwilka likaledes af Gråsten warit upbygde: En Port har i öster ock en i wäster: Thetta kallas Borrewägg. Thetta kan lämna enom then Efftertanka, om icke någor Konung Borre benämd, then store, som warit en mäktig Regent i Norden, eller någor annar anlagt theße Fästningar ock the efter honom nämde äro; Ty äfwen ock på Dal i Örs Sockn ock Nordals Härad ut med wästra Siidan af Örsiö, synas rudera efter Kong Borres Slott, ock finnes ännu teckn efter 4 Portar, som warit ther på, ock legat emot söder, norr, öster ock wäster: Ifrån östra Porten fins en Brygga, som går långt ut åt diupet: ock ett stycke wäster ut ifrån Slottet, är en hög Bårgskulle, then gemene Man kalla Borrekullen, som warit hans Fästning, i hwilken synes ett diupt hol in uti Bårget.

Sedan på en Ö strax brede wid södost ther ifrån är en hola, som kallas Kong Borres kiällare. Then som bodt ther har wäl kunnat hafft Fot wid Siöen ock på Orost, som icke är 5 Mijl ther ifrån, särdeles, som troligt är, at han ock warit Ägare af Bornö wid Holma Herregård i Brastads Sockn, then Peringschiöld i Heims Kringla p. 57 kallar

råtteligare Borrö effter Kong Borre, på hwilken Kong Östen Halfdan Hwitbens Son ther ligger begrafwen i en hög. Så fins ock i thenna Stala Sockn wid Gården Nedre Hoga en stor Sten ut med wägen 4 ½ aln lång, åfwan Jorden, på hwilkens ena Sijdo, som weter åt wägen står en Runskrifft, som begynnes nedan til ock låses rått up före Stenen:

ᛁᛋᛏᚢᛅᛁ × ᛏᛘ × ᛐᛅᛁᛏᚦᛁᛏᛅᛏᚱᛅᛘᚢᛏ

Man kan icke lijkare låsa thet ån så: J Sauvi am Stain dhenna Raamund, så at Meningen låter wara thenna.

Ramund hwilar under thenna Sten.

Om thet warit then berömmelige Kämpen Ramund, om hwilken göres mycket wäsende i Kämpa-wijsor, eller någor annar med sådant Namn, lämnar man ther hån, åtminstone kan af Stenens upresande med sådan Skrifft nog slutas, at thet icke warit någon ringa gemen Man. Här å orten är ett bekant ordspråk om Ramund: **Ramund eller Råmund tage wid Tig.** Hwar med gemene Man wil gifwa tilkånna någon olycka, som enom låter tima.

Eljest, om thenna Runskrifft skrifwer Worm Mon. Dan. L. 6. p. 479 sål. Ejusdem Tractus scil. Prov. Borgsyssels est Paroecia Tegneby, quae, inter Templi Stale adscriptos colonos vnum fouet, qvi curiam *Houger* dictam incolit. Hic non procul ab aedibus, in loco caliginoso monumentum extat, saepe inaequali, rudiusculo, subcinereo insculptum: Longiori sua parte 6 circiter vlnas habens, circa basin in latitudine vnam, quin tamen olim apice eleuato

erc-

erectum steterit, non dubito. Inscriptio non satis liquida, hæc tamen prercipere vtrunq; videor.

Strax therwid på en Backa jämte wägen är en hel hop Grafhögar större ock mindre, hwaraf twifwels utan Gårdar, som heta Hogar, hafwa fådt sina Namn.

Ett halfft Stenkast ther ifrån berörde Begrafnings-Platzer, är jämwäl brede wid wägen, en Dom-Plas, hälst emedan 12 Stenar äro upreste, rundt omkring en slätt Plan ock mitt uti kretsen en något större Sten, lika som Dommare-Sätet warit mitt uti ock the 12 Bijsitiares eller Nämne-Mäns ther omkring: Men sedan then Christna Läran blef införd, är Tings-Platsen förflytt til en Backa wid Hellesbärgs-Giästgifware-Gård i Stala Sockn, therwid ock är ännu Afråttnings-Platzen ock kallas Ormebacka ock Tingen Ormebacka Ting. Men år 1681 förlades Ting-Stället til Giästgifware-Gården Swanesund i Langelanda Sockn, ther almänna Färje-Staden är för alla Resande från Inland öfwer åt Orost; Alt sedan äro the årlige Orost-Häraders Ting ther häldne.

Then 2:dra *Annex*-Kyrckan heter Röra, som tillika med Byen har twifwels utan fådt sitt Namn af then myckna Rören, som ther hopetals wäxer omkring på Åker ock Äng.

Fordom war thenna kyrcka af Trä, men år 1635 blef then ä nyo upbygd af Sten med ett Torn af Trä på wästra gafwelen, tå warande Kyrckoherde Herr Hindrich Jönsson, hwars Namn finnes på Läktarn i samma kyrcko.

J thenna Röra Sockn på Gårdens Häröds Marck är ett Bärg, som kallas höga Hitsefiäll, på hwil-

hwilket finnas gambla förfalna Murar. Thetta Bärget är ett ibland the högste Bärgen på Orost, ty tå man står på Fonten wid Bohus-Slott, 5 Mijl ther ifrån, kan man se thetta i klart wäder mot himmelen, som en Sadel.

Wid gården Hoga ock i samma gårds Änghaga är en hög, som heter **Guldknapp**, hwaråst förmenes en Konung ligga begrafwen. Icke långt ifrån Hanå i Nöra Sockn, wid Biörbräcken, skal fordom stådt ett Fältslag, hwaråst en Kong benämd **Biörn** skolat fallit ock blefwit begrafwen i en lijten trin hög wid Aen, men Folket som blef slagit, ligga begrafne i en annan större hög ther brede wid. Effter hwilken falna Konung Bräcken, som ligger then wägen upföre, skal hafwa fådt sitt Namn ock kallas Biör-bräckan.

Följande Pastores hafwa warit i Tegneby ock Morlanda före delningen dock effter Reformations-Tijden.

1. Johannes Canonicus Osloënsis.

2. Herr Jens Jesperßen, kom til Pastoratet 1550.

3. Herr Nils Christenssen giorde sitt Anträde år 1585, men för fyllerij ock drickenskap skuld blef dömd ifrån Pastoratet 1599 d. 30 Sept.

4. Comministern i Solbärg Herr Haluard Haluardi, kom samma år effter drinckaren til thetta Giäl.

5. Herr Jöns Biörnßon fick på Församlingens kallelse Fulmakt af Superintendenten i Oslo eller Christiania M. And. Bentzon ock Collations-Bref af Slotts-Herren på Bohus Herr Sten Malthessen d. 3 Aug. 1603. Afled 1630 d. 25 Maji. Strax han war död, anhöllo Sockne-Männen

med

med en ödmiuk Bön hos Riddaren ock Slottz-Herren Herr Jöns Sparre, at thetta Giäl för theß widlöfftighet mätte delas, som förberördt är, hwilket ock bewiljades, tå Församlingen föreslogo then afledna Kyrckoherdens 2:ne Söner, tå warande Präster ock Comministri, then äldre Herr Biörn i Sölbårga ock then yngre Herr Hindrich i Morlanda. Men Herr Biörn kom til Morlanda ock

6. Herr Hindrich til Tegneby, effter århållit Collations-Bref af Slottz-Herren Herr Jöns Sparre 1631 d. 28 Sept. ock altså then 1:sta Pastor effter delningen.

7 År 1666 d. 7 Apr. afstod han Kallet til sin Måg Herr Mattheus Jonae Marstrandensis, som fick D. Zach. Klingii Fulmakt ock samma år Riks-Rådets Gen. Harald Stakes Collations-Bref. afled 1677.

8. Herr Hans Nöring fick Sal. Biskop Billichii Fulmackt d. 2 Martii 1677 ock dagen ther på Riks-Rådets ock Gen. Harald Stakes Collations-Bref. Afled d. 5 Apr. 1734.

9. År 1708 upgaf Sal. Herr Hans Pastoratet åt sin Son Herr Matthias Nöring, som ock fick Sal. Kong Carl XII:tes nådiga Fulmakt samma år: ock fast han ther war Pastor med sin Far i 24 år, dödde han dock 2 år före Fadren neml. 1732 d. 27 Nov.

10. Nu warande Kyrckoherde, som i många år tilförne warit Comminister uti Lundby Pastorat wid Giöteborg, århölt Kongl. Fulmakt år 1733 ock tilträdde Pastoratet i Maji, heter Herr Jöns Ahlquist, född på then namnkunnige Gården Surte mitt öfwer Älfwen wid Bahus.

Innan jag sluter thenna Beskrifningen om Tegneby

neby år nödigt at införa 3:ne Bref på Norska skrefne A:o 1374. A:o 1383 & A:o 1399, angående Tegneby kyrcka, såsom klara Bewis om theß stora Ålderdom, hwilka hans Högwördighet Herr Doctorn ock Biskopen warit så gunstig under Riksdagen låtit hämta utur Archivo Regni ock nyligen mig tilhanda stält, hwilka lyda i Bokstafwen ord ifrån ord, som föliet:

Angående *Tegneby* kyrkia / 3 bref skrefne på Norrska. *A:o* 1374. *A:o* 1383. *&* *A:o* 1399.

Ollum monnum Paein sem Petta breff sea edur höijra senda Aslakar Botolfßon ok Anunder Porlaeifßon Logretesmader i Ordost qwae dio Guds ok sina. Wier wilium ydher kunnukt gera, at wier warom wider Pengnaby kyrkion a manadagen nest aeipter Epiphaniam Anno D:ni MCCCLXX quarto, sagom ok hördum a ia ok handarband Peira, at Staeinar Helghasun festi at Sira Olafwe halff merkar bol iardar i Skana-Porppe firir Jon sun sin, at han skuldi ligiia in i kirkunnum, med allum kaenn lutum ok lunnendom, sem til fyrinaempde jord liger edur legit hafwar fra forno ok nyiu, kirkiunum til aewerdalega aeigu, utan min Herra Biscupe wil gera sinar nader wider borns Jons, at taka annar halfwa merkar bol swa got med lunendum, aeiligar lausa gots upa kirkuna. Til sans witnisburdir satto wier okor insigli firir Paetta bref er gord war a degi ok are sem fyr segir.

Ex Origin.

(L.S.) (L.S.) (L.S.)

Ol-

Ollum monnum Þaein saem Þetta bref såa aedur höyra sender Aqunder Tunarßon praester a Þoresby ok proswaster i Alswasyslu qwådio Gudsok sina Ydur ger ek kunnucht at a manadaghen nåst aeffter Þalmsimudagh sub A:o D:ni MCCCLXXXIII war et a Baerghi i Praestgardenom i Þaeghnaby, flaeirum godom monnum hiawerandum. Kom thaer Þa a ståmfno firir mik Sirå Olafwer Janßon pråster a Þaeghnaby, ok leeth Þa ganga twaegia manna within, er swa håita, Halwarder ok korer, at Biærne Olafßun war Þith stæmder firir mæk fyrnæmdan dagh at lydha hans skilriki ok watom um halfwan marker bool jardar sæm ligger i Skana korpe i Þæghnaby sokn, ok Biærne fyrnæmder saghde sik æigha, læidsi Þa fyrnæmder Sijra Olafum twæghia manna withni er sworo aa book ok swa hwitha, Ræter Rychuloßun ok Þora Olafs dother at Þau waro Þeir II. Hija ok höyrdsu aa, at Stæiner Hælghasum gaf halfra marker bool jardar i fyrnæmdan Skana korpe Þæghnaby kirkin til æwærdeleghra æighu sielfwum sik till leghar stadder i kirkiunum; ok til sanninda hær um setti Þorgylß aa kwæith siith insighli medh minu firir Þetta testamente breff, er giorth war a dæghi ok are sæm fyr sæghir.

Ex Origin. 1383.

(L.S.) (L.S.) (L.S.)

Ollum monnum Þæim sæm Þetta bref sea ædr höyra sænder Öystæm medh Gudz naad Biscop i Oslo qwådir Gudz ok sinæ Sakar Þæs at Þægnabö kirkia i Ordost ær mykla umboot Þorfwande swa at hon kan æi upbyggias ædr uppi haldas medh sino uphæld godze, Þui medh godra manna rade

de ok sokneinannana i Pægnaby sældom wier jord Pa er Skana Porp æitir mærkir boll er liggir i fyrdæmpde Pægnaby sokn ; Petta sama sæm half mærkurs boll war gefwet firir Stæiner Hælghasun, ok annat half mærkurs boll firir Joon Stæinersun; Porer Joonßon sæm sik seghir wæra odhalboren till Pæiwæ jord firir VIII merkur forngilda med ollum lutum ok lunindom sæm till liggia ædr leghit háfwa fra forno ok nyio utan gardz ok innan, ok af Pwi at fyrnæmder Porær hefur Pær VIII mærkur forngilda uploket medh fulnade firir fyrnæmda jord ok kirkiunna till nytsæmder wænt, sæm findz i wara Registro, andwardan wier upnæmpdom Porer ok hans arfwum fyrenåmpde mærkurs boll i Skana Porpe sæm fyr segir fra kirkiuna med ollum lutum sæm fyr er sakt, til æwehlighre æigho ok allan afråd. Till samynde hær um fæstom wier Petta wart bref wider annor twaa breff sæm kirkian hafde firi Pwi merker bole i Skanæ Porpe; er gort war aa Pægnaby i Ordost aa hælghotta meßo æpten A:o D:ni MCCCXC nono, med waro Secreto.

Ex Origin. 1399.

(L. S.)

3.

11 Om Morlanda.

Thet 3:die Pastoratet på Oroste-Land år altså Morlanda, som i gambla tider warit ett Giål med Tegneby (hwar om åfwanföre skrefwit år) bestående af 2:ne Capell, utom Moderkyrckan nemligen Mollösund ock Fiskebråks-Kijl samt 63 ½ Hemman med Pråstegården ¾ ock Anke-Såtet 1 helt.

Morlanda Hufwud-kyrckan år belågen på Ebilds-

bildsflätts Ägor, hwilken Gård är nu afhyst under Morlanda Sätes-gård.

När ock af hwem kyrckan är i Början upbygd, wet man aldeles intet. Men för 60 år sen, är kyrckan med then delen, som är fram för Chors-dörren förlängd, medelst tå warande Patroni Herr Knut Bildtz omkåstningar, hwilken ock sedermera mycket bekostat både på Torn, nytt Kyrcke-Tak, Hwalf ock Altare-Tafla, dels sielf, dels effter sin död genom sin Son Sal. Öfwersten Herr Daniel Bildt ock Sone-Son nu i Lijfwe warande ock på Säterijet boende Herr Knut Bildt. Anbelangande theß Namns Ursprung ock Betydelse, så synes sannolijkast wara, at thet kommit är af Moo ock Land, emedan kyrckan är belägen på en torr högländt Sand-Mo: therföre ser man ock i alla gambla Skriffter, som handla om Morlanda, icke wara skrefwit, som nu, Morland, utan Moland; Men effter grufweligit Mord ock dråp af Wikwåringarna ock andra Röfware ther esomofftast föröfwades, är troligt, at Namnet är förändradt ock kalladt Morland eller Mordiskt Land, i Stället för Moland. The många gropar, grafwar ock högar samt ther omkring anlagde Fästnings-wärcken äro nogsamt witne, at mången ther blefwit mördad ock dråpen.

I Morlanda Sockn äro än 3:ne Herregårdar: Then första är **Morlanda Säterij**, hwilket är så urgammalt, at man hwarken genom Bref ock Bewis, eller genom gammalt Rykte ock Sagn kan få någon underrättelse, när Säteriis Frihet ther å gifwit är: dock är bewisligit, at Bildtiska Familien warit ägande ock rådande ther öfwer i 200 år, ock nu förtiden Herr Knudt Danielsson Bildt Herre til Morlanda, hwaråst mer än för 100:de sen, blef

blef upbygdt ett wackert Stenhus til Manbygning, men är nu aldeles förfallit, ödelagdt ock merendels nedbrutit. I theß Ställe är ther len ansenlig stor ock wacker Träbygning upbygd, ock ther wid anlagd en skiön stor Trägård, som berömmes ock bär Pris af alla i hela Bahus-Län.

Then 2:dra Herregården är Ångö, som dock icke kommer under Titel af Säterij, utan allenast Insokne Frälsegård, 1 hel. Then bebos nu af Herr Knudt Bildts f. Swåger wälborne Sergianten Herr Malckum Weinholtz, som nu nyligen låtit ther upsätia en ansenlig Träbygning. Thenna Gård är belägen på en kringfluten ö, hwaräst är god Åker ock Äng, Betes-Marck ock tilräckelig Skog af Aal, Gran ock Furu eller Tall. I sal. Öfwerstens Tijd låg thenna gård under Morlanda Säterij: Men wid Skifftet, kom then ther ifrån.

Then 3:die Herregården är Skefftö en hel Frälsegård, men intet Säterij; hörer nu til Wälborne Herren Herr Öfwerst-Lieut. Bernhard Virgin, som ther låtit upsätia en skiön Characters Bygning, tå han måste flyttia tijt från Holma Herregård på Stångenäs, then han lemnade til sin myndiga Son Herr Arvid Virgin. Men nu förnimmes, at sen Herr Öfwerst-L. Virgin tilhandlat sig ett Säterij Känganäs i Halland, är theß Måg Herr Cap. Gyllenberg ägare ther af.

Thetta Hemman Skefftö har gådt emellan många händer. Sal. Probsten Bagge i Mastrand köpte thet strax effter Ofreden 1679 af en Mastrandsbo: Effter honom ärfde Sonen Probsten Herr Fridric Bagge thet samma, hwilken thet för några är sen sålde til sin Bror Herr Rådman Samuel Bagge, af hwilken förbemälte Herr Öfwerst-L. Virgin thet sig tilhandlat.

Om-

Omkring Gården Skefftö, som år belågen på Skafftö-landet, stånger salta Hafwet på 3 Sijdor, men på then 4:de grånzar then in til Efwenås ågor, som ock år ett Frålse-Hemman, ock år på then Sijdan landfast: Gården jåmte godt Fiske, består af medelmåtig Åker-Jord, wål bårande Ång, tilråckelig Skog i Giårdet ock Beteshagen, bestående merendels af Eek, Bök ock något Aal.

Så långe Sal. Probsten Bundi ock hans Swårfader Herr Paul Nöring woro Pastores i Morlanda, bodde the ej på Pråstegården Dala för theß ringhet ock slåtta wilckor skuld, utan på Slåtthult theras egen gård, wål bebygd ock med en lijten skiön Trågård försedd, hwarföre ock nu warande Kyrckoherde Herr Lachonius icke eller bor ther, utan på sin Gård Kiöperö, thet jag intet annat wet.

I förbemålte Sal. Bundis Trågård år at se ett nedfallit Apple-Trå, liggande mitt i Stengiårdsgården med nya Grenar ock Blad samt årlig god Frukt, oaktad thet år öfwer 30 år sen thet föll neder. Mårkeligit år, at emellan Barcken ock Trådet på thetta Trå, finner man hwitt Ragg, såsom Gete-, hår, thet jag sielf sedt, tå jag för 10 år sen war på Slåtthult, hwar af Gemene Man, som intet weta theß råtta Namn, kalla thet samma thet trå, ther Fanen flådde Geten.

Så fins ock på Herregården Morlanda en tåmmelig stor Sten, som ger så klingande Liud ifrån sig, liksom han wore af Silfwer-Malm.

Så åro ock i Morlanda Sockn icke långt ifrån Sätesgården Morlanda 3 stora Bårg, som warit med Murar af Gråsten befåstade nemligen: Ett i kast-skogen, Slottebårget benåmdt. Et i Torebo-skog, som kallas Geebårget.

Ett annat wåster ut ther ifrån. Hwilka Nåse-Kongarna utan twifwel låtit befåsta at ther hafwa sin tilflykt ock sina ågodelar i såkert förwar.

Wid Saltkiåls Bråcken i Morlanda Sockn åro 2 befintelige Altare af Sten ett störrre ock ett mindre, likaså i större Slåtthultz Giårdet åro 2:ne, på hwilka Hedningarna offrat. Theße Altare åro så bygde, at 4 stora Hållar åro satte med nedra Kanten i Jorden, at innom them år likfom ett lijtet fyrkantigt hus, hwars 4 Sijdor weta rått mot Öster, Wåster, Norr ock Söder, men på hörnet i Södwåst år gemenligen en öpning, at man kan gå in ock ut. Uppå theßa hallar år lagd en stor hall, i Stållet för Tak, omkring the upreste Hallar år på alla Sijdor ett tåmmeligit Stycke upfylt med Jord, Sand, Sten &c. dock år måst på then Norra Sijdan up emot öfwer-hållen eller sielfwa Altare-Stenen, på hwilken Sijda Hedningarna ståd utan twifwel ock wid offrandet wåndt sig emot Söder, hwilket af omståndigheterna synes lijkaste.

Man har sökt under theßa Altare ock jag sielf (skrifwer Herr Comministern Holmsten mig til) ock funnit ther både Kol ock Ben förbrånda, at man ikke må twifla, med mindre the ju warit Altare. Thylika Altare finnas ock på flera stållen ther omkring. Ett wid Melleby-Grind: Ett uti Haga kohaga, Ett i Lunneslåtts haga: Ett i Kårtweß haga i Tegneby Sockn ock Ett i Tegneby.

Annexerne i thetta Morlanda Giål åro 2:ne: then ena år Mollösunds-Capell, som ligger söder ut åt stora Salt-Siöen, 2 Mijl från Moder-kyrckan, ock år upbygt på Mallösunds-Fiskelåger af Inbyggarenas egna Medel, som fordom woro förmögne,

dock

dock nu, effter theras ringa Förmågo, underhålla thetta Capell af Trå med Tegel=tak, dock slätt Inrede, medelst thet kyrckan har ingen Tijonde eller Landskyld, utan hålles wid Makt allenast af Föräringar, hwar til ock Siöfarande främmande, tå the ligga ther i then goda Skepps=hamnen för Motwind skuld, plåga af en god wilja förskiuta. På hwad Tijd thetta Capell först är upbygt, wet man aldeles intet. Men thet är wist, at ett Trå=Capell stådt ther före thetta nu warande, som ock är myc=ket gammalt, hälst på Altare=Taflan fins thetta Åretalet nemligen 1587. Så wål Capellet, som Fiskeläget har sitt Namn af Mollö, som ligger strax ther wid.

På Mollö wid Mollösunds=hamn äro 2 märckeliga stora Wetar, wid hwilcka i hårda Hällebärget Compass strecken äro riktigt uthugne. På then wästra Sijdan den mitt emellan wetarna har fordom warit en måkta god hamn för små Fartyg, ty ther är allenast ett Skute=lopp, men innan til kunna gå stora Skepp. Wärst är at intet annat utlopp är, utan Land rundt omkring, så at the må gå samma wäg ut igen, men nu förtiden är ther blefwit myc=ket grundt af Gyttias indrifwande utu hafwet ock Jordens sköljande ned af Bärgen genom Regn. På samma Ö har ock warit en kyrcke=gård, grafwarna synas mot Öster ock wäster, en Grafsten finnes på thenna Kyrckegård med uthugna Compass=Strek på: Men ingen kyrcka synes ther warit anlagd, ej eller mins man någon ther warit begrafwen, hwar af slutes, at thenne kyrckogård warit från Hedenhös upråttad.

En Mijl från Mollösund ock 1 $\frac{1}{8}$ Mijl från Morlanda ligger then ther i Giället nog bekanta Käring=

öen, på hwilken ett Fiskeläger ock är, kringfluten uti salta hafwet. Icke långt ther ifrån är en Ö benämd **Wallerö**, på hwilken en så kallad Wete eller Wale finnes af Sten ihopsatt ock ther brede wid är en Holma, som kallas **Wetholmen**, på hwilken ock en Weta finnes, likaledes med Compass-Strek, som på Mollö i hårda Bårget, icke långt ifrån Weten tillika med andra Mårcken ock Strek, som äro så föråldrade ock förgängne, at man icke kan skönja hwad thet wara månde. Strax ther wid är ock en Kyrcko-gård, som man icke wet, när han anlagd är; I then samma warda gemenligen nu förtiden begrafne främmande, som satt sitt Lijf til på Siöen ock driswa i Land ther omkring. År 1725 i Febr. Månad, under en starck Storm ock Jordbäfning, kom här om en Natt utu hafwet upföre en ofantelig stor Sten, til några Famnars längd, bredd ock tiocklek. Man kunde se Sporen i hårda Bårget, hwar han huggit uti wid uphäfwandet. Många både förnäma ock ringare hafwa besedt honom med Förundran, i synnerhet strax effter, tå berörde Spor woro nya ock klart syntes, ock rögde Stenen sig för allas Ögon med sin Färga, at han legat på Siö-Botn.

Then 2:dra *Annexen* **heter Fiskebäcks-kijls** Capell, hörer Fiskebäcks-kijls Fiskeläger til ock af theß Inbyggare underhålles, är från Morlanda belägit wid paß ¾ Mijl på Skafftölandet. Hwad Tijd thetta Capellet är upbygt, är aldeles owist, utan hwad Gemene Man berätta, at thet i thet förra stora Sille-Fisket skolat skedt, tå stor ömnoghet både af Sill ock annan Fisk kom hit til orten, så at många Danskar, Tyskar ock andra Utlänningar flytte hit för Fiske-Fånget ock Handel skuld, hwar igenom Holmar

mar ock Öijar, ther hus kunde stå uppå, blefwo bebygde ock altså thetta Fiskeläger, hwilket ännu klart synes af nästan otaliga Tomtningar ock Huse-Ståder hwar man wil gå på Holmar ock Strander.

Thetta Capell war först uppbygt ett lijtet Stycke wäg från Fiskebäcks-Kijl wid en Wijk Oxewijk benämd, hwaräst ännu synes efter Tomtningarna, men sedermera förflytt tijt hon nu står nemligen på Gården Fiskebäcks Ägor, hwilken Gård ock Grund hört fordom til Fru Margareta Hvitfelt, som thenna Gård på samma Sätt som the andra af sina Gods, testamenterat til then studerande ungdommens underståd, som äro af Bahus-Lån ock frequentera Giöteborgs Gymnasium.

Wälbemälte Fru Hvitfelt hafwer ock af christelig gifmildhet åter uprättat thetta tå på hennes Grund ock Gods ståndande nästan förfalna Capell ock therpå mycket bekåstat, nemligen Låktare ock annan Inredning så wäl som Predike-Stol, Altare-Tafla ock prydelig Mäße-Skrud, Silfwer-kalck, Paten, oblate-Ask ock mera sådant. Efter hennes död är thetta lilla Trä-Capell af Fiske-Lägrets Inwånare wäl wid Makt hållit ock mycket påkåstadt.

Utom Mollösund ock Fiskebäcks-kijl, som nu beskrefne äro, finnes i Morlanda Giäld åtskilliga andra Fiskeläger, nemligen.

1 Båringöen, på hwilken altid bodt wälmående Folck, jämwäl Sal. Ammiralen Strömstierna, tå han war Capitain.

2 Gulholmen, en Folckerijk Ö.

3 Hallewijks-Strand. 4 Stocken. 5 Råden.

6 Kroken. 7 Wärbo, 8 Grunnesund. 9 Rågårdswijk, 10 Ellös, hafwandes största delen icke mera Jord än hwad husen stå på, hwilka dock, måst äro bygde på Bärgs-klipporna.

Om

Om Skiårgården år at mårcka, at Inwånarne hafwa ingen annan Nåring, ån Fiskerijet med Skuter ock Backe-Båtar i stora Wåster-hafwet effter Långer ock Kabliå ock innom Skiårs Mackrill, Sill, Torsk, Kålier &c. Skiårgården år nu i ett ganska fattigt tilstånd, medelst thet, at Fiskerijet slår nu mycket felt.

Then 1:sta Pråst ock Kyrckoherde i Morlanda Giål, sen thet blef skildt från Tegneby, har warit Herr Biörn Jönßon, ty tå hans yngre Broder Herr Hindrich blef, effter Fadrens död, Pastor i Tegneby 1631, kom han samma år til Morlanda Pastorat, lefde alt til 1650.

Then 2:dra Herr *Nils Holgersson Arctander* blef år 1651 kallad af Amtmannen Herr Daniel Bildts Änke-Fru Dorothea Bielcke, ty bemålte Amtman Bildt, Herre til Morlanda Gods, bytte sig til Jus Patronatus öfwer Morlanda Giåld 1648 af tå warande Kongl. Mayst:t i Danne-Marck emot några Hemmans wederlag på Hisingen, them han therföre afstod til Kongl. Mayst:t ock Cronan: Sedermera har, jåmte Morlanda Herregård, jus Patronatus gådt i Arf til Manliga Bröst-arfwingarna, så at nu förtiden år wålbemålte Herr Amtman Daniel Bildts Sone-Sons-Son Wålborne Herren Herr Knut Reinholt Bildt Patronus Ecclesiae i Morlanda ock ger, i Stållet för Kongen, Fulmakt på Pastoratet.

Effter Herr Nils Arctanders död, som skedde 1667 i Jan. Månad, kom

Then 3:die Herr *Lars Dahl* 1668 effter Patroni Kallelse-Bref, men afwek åt Norrige, tå wår Swånska Armée fick öfwerhanden hår i Bahus-Lån ock then Danska måste gifwa wijkn år 1679.

Then

Then 4:de Herr *Paul Nöring* blef Pastor 1680 ock död 1706.

Then 5:te Herr *Paul Brun* tilträdde Pastoratet, effter århållen Fulmakt af Patrono, men dödde några år thereffter nemligen 1710.

Then 6:te Herr *Peter Bundi*, wardt förlofwad med Sal. Paul Nörings doter ock tänckte effter honom strax få Pastoratet: Men måste bli först Rector i Uddewalla ock sen effter Bruns död blef han kallad til Morlanda 1711. Sedermera Probst öfwer Elfsyßels Contract 1729, ock 1735, effter århållen Kongl. Fulmakt, på Uddewalla Pastorat, flytte tijt från Morlanda, men lefde ther intet längre til d. 30 Maji 1737.

Then 7:de Herr *Hans Hindrich Nöring*, Sal. Bundis Swåger ock Comminister i Morlanda århölt, effter Sal. Probsten Bundis afträde, Kyrckoherde Fulmakt på samma Giäl, men dödde samma år d. 4 Aug. 1735.

Then 8:de nu warande Pastor Herr *Lars Lachonius* fick icke allenast Pastoratet effter honom i Sept. 1736, utan ock conserverade Sal. Nöringens Änka ock Barn.

Thet Tredie Capitel
Om the i Sunnerwijken/ dock i Elf-Syßels Probsterij/ belägna Pastorater.

1. Skredswijk i Lane-Härad.

Thetta Härad synes ha sitt Namn af thet gamla Norska ordet *Lana*, hwilket betyder ett starckt Nät til at fånga Ål ock Lax i, som

i thet Häradet mycket brukas ock fås ibland öfwerflödigt, eller kan thet ha sin uprinnelse af landa eller anlända, thet är komma til Lands, som ther sker med stora Skepp ock Fartyg rundt omkring, särdeles wid Saltkällan, hwaråst the landa eller anckra. Thetta Giäl förer i sitt Sigill et Skepp med utspände Segel.

Men hwar af Pastoratet har sitt Namn är swårare utgrunda: Thet går wål en stor Wijk in från Gulmaren (som fordom kallades Godmaren) men i senare Tijder Guldmaren, emedan, effter Berättelse, är i thenna Fiolen funnen en Guld-Crona, som en af Nåse-Kongarna under flykten har utan twifwel kastat tijt, af fruktan at bli fången, hälst emedan the stridande Kongar i Hedendommen altid hade sin Crono på sig til Känne-Teckn. Eljest som Guld in compositione offta bemärcker then förnämsta, såsom Gulle-Gåße &c. så torde thenna Fiolen fådt sitt Namn kan hända ther af, emedan han är then förnämsta Fiolen i hela Bahus-Läns-Skiärgård, ock kallas Skredewijken, kan hända therföre, at tå the fingo i sina Drätten stor ömnoghet af Fisk, sutto the i thenna wiiken ock skrådde eller rånsade sin fisk, ty skreda eller skråda betyder skiära up ock rånsa, har altså thetta Pastoratet ther utaf fådt sitt Namn ock blefwit kalladt Skredswijk, bestående af 3:ne kyrckor: Harestad hufwud-kyrckan, Skredswijk ock Högås Annex. el. Rijde-kyrckor.

I gamla dagar bodde Pastorn wid Moderkyrckan

Hare-

Harestad, men på hwad gård har jag ej kunnat utspana; Men efter thet war oroligt at bo wid wågen, har man flött Preste-Sätet til Skredswik ock sålunda kallat Giället ej mera Harestads- utan Skredswiks-Pastorat. Wid thenna förr omrörde wijk låt en Fylcke-Kong, som het Dynge, bygga ett Slott, hwilcket sedan kallades Dynge-Slott, jämwäl ock en Skants uti et högt Bärg, lika mot Dynge-Slott, som hette Håltum, om thet warit Smörkullen, eller thet Bärget strax ther wid, hwaraf Platzen har sitt Namn ock kallas Hålt, lämnar ther hän, ock wijken intet mer Skredewijken, utan Dynge-Kijle, hwaråst nu för tiden Gulmars bärg är belägit, fordom *General* Fält-Marskalk *Aschenberg* tilhörigt, men nu Herr Adsessoren Lang, som fått til äkta sal. Thammens Äncke-Fru.

En tid efter thetta Slottets Bygnad, blef thet krig emellan Swerige ock Norrige, tå Kong Amund regerade i Upland och Kong Håkan i Norrige, hwilken kom från Opslo, som nu kallas Christiania, med en stor Krigsmakt til Siös under theß Fält-Herres *Axel* Torßons commando eller anförande ock landade med sin Flotta i Godmaren eller Gulmaren wid Dynge-Kijle eller Skredes wiken: Men tå the stego i Land funno the Slottet allaredo wara af the Swänska Uplänningarna förstördt: Hwarpå the rustade sig å bägge Sidor och höllo emellan Kyrkan och Wiken på en Slättmark strax nedan för Kyrkan ett Fältslag, då bägge Kong Amunds Söner föllo på Platzen ock på then Norska Sidan icke allenast Kong Håkanßon sielf, utan ock Axel Torcßon, hwar på giordes fred ock tilsattes en Kong sunnan fiäls ifrån, som hette Ingor, hwilken hemligen förbandt sig med en Jarl benämd Ringer

ger norden fiäls ifrån, på thet Sättet, at samma Jarl skulle under ett Sken göra förbund med Kongen af Danne-mark, thet han ock giorde falskeligen, i ty tå Kongen af Dannemark litandes på thenna Jarl Ringers tilhielp, kommer med sina Skepp at, efter afstal, möta honom i Godmaren ock ther få af honom hielp mot Kong Jngor / ther han låg uti en Kijle wid Nötesund i Högås Sockn, blef han warse, at Kong Jngor ock Jarl Ringer woro i et följe ock hade lagt sig utan för Nötesund, theråst the begynte skiuta på Kongen i Dannemark, som fäktade mot them i 2 dars tid, tå thet blef Anda på Jngor ock alt hans folk; Men Jarlen hade ännu 13 Man igen, the ther slogos med Kongen i Dannemark så länge, at han intet hade mer än en Kocke-Dräng til sig ock en som hette Måster Hindrik, hwilken då han skiöt braf in på Jarlens Skepp, bad Jarlen sina Män, at the skulle ge honom så godt Skott igen, men the swarade sig icke kunna, dock wilia förbiuda honom at skiuta mer, förthenskuld tå **Måster Hindrik** spänte åter sin Bogå ock wille skjuta, brast then af, hwarpå Kongen talte honom til ock sade: hwad war thet som small? swarade Måster Hindrik: **Danne-Marks Rike från tin hand**: hwar wid **Kongen** ock **Hindrik** bleswo så modfälte, at the goswo sig i Siöen, i Mening at simma til Lands och rädda sig. Strax ther på föll Jarlens folk in på Skeppet, hwaräst ingen mer war än **Kocke-Poiken** allena, hwilken tå han blef tilfrågad, hwar Kongen war? sade han: at han for ut åt Siön, at se efter thet, som syntes så rödt, i watnet, ther är han; Men tå the eftersågo, funno the Kongen wara död, men **Måster Hindrik** fingo the leswande, hade honom så in på Jarlens Skepp

Skepp, ther han blef dömd at halshuggas med en Anten-Bijl, ock tå Jarlen hade kastat Lott, hwilken skulle hugga hufwudet af honom, steg en fram ock bad Hindrik lägga sig ned på Ändan af Råen, ock tå han lade sig ned, hölt han thet ena ögat på then som skulle halshuggan ock sade: Gör tin tjenst med Flit: ock när Mannen högg til med al Makt, rykte Hindrik Hufwudet ut för Ändan af Råen ock yxen blef så fast sittandes, at han sielf icke kunde få then lös igen: Men Hindrik sprang up ock rykte yxen lös ock högg så med then både Jarlen och alla hans Män ihiäl och sedan reste han allena med then enda Kocke-Poiken til Dannemark, sedan 2ne Konga-Makter ock en Jarls Makt blefwo på en gång uti Högås Sockn ödelagde.

På Befalnings-Mans Boställlet Torp, kan man på ett ther belåget högt Bärg se många Kyrkor på alla sidor och kallas Skredsås, hwaraf så wäl som af Skredewiken, Skredswiks Kyrka fådt sitt Namn. J Skredswiks Sockn på Röds-Gård, hwars Ägare är Herr Lagman Sten Cederfelt, som then giordt med upodlande ock skiöna Bygningar liksom til et Säteri, fast thet fordom war ett blott Rustnings-ock Skatte-Hemman, fins thet namnkunniga höga Bårget Smörkullan, som the siöfarande ha sig til Rättelse, belägen mitt in i Gulmars Fiolen åt Salt-kiällan wäster mot Hafwet gråselig högt ock brandt wid 30 om icke 40 Famnars högd öfwer watnet: Aldrahögst på thenna Kullen, ther i alla Feigder står uprest en Wålkas ock hälles af Krigs-Makten wakt, äro 2ne märkwärdige Bärgs-Brunnar helt trinna, liksom swarfwade til widden, såsom store Skorstenar; Then ena är några Alnar diup: Men then andre häller fullkomligen en Piks-Längd:

och

och åro theße Bårgs-Brunnar i Krigs-tiden 1711 af Soldaterna, som ther stodo wakt, upränsade, emedan the tilförene af walhion med grus woro upfylte på 1 Aln när, dock synes ännu icke rätta Botnen i them, utan mera Grus ock Stenar, som ej blifwet wid uprånsandet tilfyllest uptagne. När man nu kastar en sten ther ned, eller ropar i Brunsholet, ger thet ett stort dön, likßom utur en stor koppar-kättil. På samma Smörkulla finner man ock ett slags kantiga Stenar hwita och klara, såsom Bårg-Chrystall, (hwar af finnas ock i Tanum af 8kantig figur) the ther kunna tämmeligen rispa ock skära i Glas, likßom Diamanter, warandes ej olika Smiris eller Smirgelsten, som Glas-Måstare bruka.

I thenna Smörkullan säges ock af gammalt Folk, at en stor Orm eller Drake har haft sitt Bo, Ormskre kalladt, hwaråst dageligen utur holet rinner helt fin Sand ännu med Muskus ock Barlind beprydt åfwen ock twärt emot öfwer Fiolen, ther han lagt sig, twärs öfwer Gulmars Fiolen, at icke någon Båt, långt mindre något Skepp kommit in eller ut från Saltkällan, före en Näse-Kong, utan twifwel på Stångenås, hwaråst han så wäl som i Tunge-Härad ödelade både Får ock Få, som oförmodeligen kommo honom förnär, hittade på thet Råd at beslå hela kiölen på ett Skepp med Såge-Blad, hwarefter han med en stark ståënde god wind från wåster låt segla på Ormen ock skar så honom mitt af, ther han låg en half fiärdings wåg öfwer Fiolen lång, hwars halfwa Refben, såsom af en stor Hwalfisk, hånger ån i dag uti Skredswiks Kyrka til en Åminnelse.

Hela thenna Tracten eller Skredswiken ligger öfwer måttan wackert; Ty utom thet at Gulmarsbårg

bårg, hwaråst är ett skiönt Tegelbruk jämte många andra Härligheter, på then ena Sidan ock Röd mitt öfwer wiken på then andra, se ut som 2ne Skantsar ock med then skiöna wäl upbygde Gården Gunnarby mitt i wiken belägen ock Herr Rådmannen Helge Strömdal tilhörig, ge en skiön Prospect ut åt Hafwet, så wäl som åt Landet, theråst är stor Boke-Eke- ock allahanda Gran-Tall- och Löf-Skog, likson ett Paradis medelst the ther på Herregårdarna anlagde Trågårdar, så är här ock skiönt Lax-fiske samt annat Slag, som iag i then första delen widlöftigare utfördt.

Förbemälte Skatte- ock Rusteholds Hemmanet Gunnerby led en stor skada 1724 d. 30 Dec. af ett besynnerligit stort Jordfall wid the ther belägne 2ne Qwarnar, af hwilka then nedersta gick öfwer ända, ock kom aldrig sen mer ther at upbyggas, i ty om dagen i helt stilla, dock något regnaktigt wäder siunckte bort 2½ Plogs Arge-äng på en hög ock ganska slät Backa, innom ⅛dels Timma, afflytande Jorden ock Leret ned i Gulmars Fiolen eller Skredswiken, som är 600 Steg ther ifrån, hwarefter blef en diup Grop eller Hola på 6 Famnars diup, i hwilken man fann en hel hop Strand-Skaler både stora ock små, jämwäl en Myckenhet af stora Snäcke- eller Snigelhus, them Bönderna här på Orten kalla Kufungar, af hwilka några woro så store, at ½ Stop gick i them, som än äro til at finna på Bibliotheket i Göteborgs Gymnasio, tijt några blefwo förärte.

Wid Gården Ormstad i Skredswiks Sockn, är uti Landshöfdingen Herr *Harald Stakes* Tid funnen en Guldkrage eller ett stort Guld-Smycke af en wall-Piga på et litet Bärg, under spinnandet med en

Ten,

Ten, som föll under Bärget, hwilken tå hon skulle uptaga, fick se skenet af Gullet ock thet sålunda uptog. Om thet har suttit i någon Näse-Kongs Guld-Crona, eller thet med mera i Feigders Tid, blifwit ther förwaradt, wet man intet.

Til Prästegårdens förbättring i Skredswik har Pastoren i Uddewald Herr Joannes Colstrup 1672, såsom Prästerskapets Fullmäktig för Elfsyßel utwärkat, thet Pastoren i Skredswik icke allenast skulle få thet halfwa ödes-hemman Birche på Norska eller Biörcke, utan ock Präste-Ängen som som ett Mensale beliggande ock med Gunnarby Aboer warit stridigt tils then Tiden, tå the efter Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution må then lämna til Pastor loci, at antingen then Ängen sielf få höbärga eller mot wist Contract i penningar lämna; hwilka Handlingar jag om händer hafwer, hälst the i mina sal. Swär-Föräldrars Tid woro bewakade, såsom Kyrko-Herde ock Agare af Gunnarby, och sielfwa Prästegården war allenast ½ hemman tilförene, men blef härigenom af Biörcke- ock Präst-ängen förbättrad ock sen skattlagd til ¾ dingar, hwilket alt ex Actis kan bewisas.

Angående härnäst then gambla Möder-Kyrkan Harestad, som nu är til anseende, såsom en Annex, liksom Brastad under Bro, så synes then hafwa fådt sitt Namn af Harar, hwilka til stor Myckenhet haft ther fordom sin Stad ock Ställe. Hälst i the Gamble Bref skrifs intet Härstad, utan Harestad.

I Harestad är Maiors-Boställst Bärg som bebos af Wälborne Maioren von Hertz nu förtiden, och Capellans-Bostället Äker, samt Giästgifware Gården tätt wid Kyrkan ock Lands-wägen; Sielfwa Kyrkan är wäl försedd med Tegel-tak ock Trä-

torn

torn röfärgadt med en Klocka uti, eljest inga Zirater til at nämna hwarken utan eller innan til.

Dock må ej förgäta, (thet jag förr bordt nämna) mina sal. Swärföräldrars Epitaphium i Skredswik, på hwilket står Kyrkoherdens sal. Herr Johannis Trogelii ock theß käreſtas Emerentiæ Schröders Namn ock åretal nemligen 1710, tå han saligen affomnade ock hon 1711.

Then andra Annexan Högås, ligger på en hög ås, ock berätta de gamle, at then, som först bygt theña Kyrka, het Hög ock sålunda fådt sitt Namn ther af.

I Högås-Sockn på Maiors Boställer Tångas Ägor, inemot Nöte-Sund, är et stort Bärg, Hafsten benämdt wid salta Hafwet, wäl 40 Famnar högt, mycket brandt, hwaräst en stor Myckenhet Fiske-Måfwar ha sitt Bo, ther ock jämwäl äro 2ne Bärgs-Brunnar efter berättelse. För några År sen har en Bonde Per Bengtson i Tånga, som än skal lefwa, gådt up på thetta Bärget ock sökt efter Fiske-Måfwe-ägg, men i thet samma fallit ned af högsta Bärgsklinten ned i störtal Hafwets diup, dock blef af Folk i en Båt strart uptagen lyckeligen med Lifwet, utan then ringaste Skada, allenast han är intet så stark i hufwudet som förr.

En Bonde i samma Högås Sockn Anders Anderson i Christwik än i Lifwet, har ock om kalla winteren fallit utför en hög klippa på 20 Famnar ock blefwit aldeles oskadd, i ty han föll just på en död Käring, som satt ihjäl frusen under Bärget, hwar af han i förstonne wardt förfärad, i Mening, at han med sitt fall dödat henne; Men som hon befants wid besiktigandet wara stelfrusen, wardt han dubbelt glad.

Hela Pastoratet består af 103 Hemmantal, dock wet man af ingen annan Indelning, än then nu

förtiden är. Alla 3 kyrckorna äro af Sten med Trä-Torn; undantagande Skredswijk, som har allenast en stor skiön Klocke-Stapel, med 2:ne härliga klockor, belägen på Gulmarsbärgs-Ägor.

På Skredswijks gamla klocka står sålunda skrefwit: Christen Christenßon haver denne klocke lade ftöbe til Skredswijgs Kirche, Hans. Kemmer stöbte mig Anno 1620. Helsingör. Men på nya klockan står Past. Radelii ock Insp. Wolldauers samt Klocke-Giutarn Bökers Namn 1739.

Alla 3 Kyrckorna äro utstofferade innan til med wackra Altare-Taflor ock Predike-Stolar, utom wackra Silfwer-kalckar förgylta på hwilka står allenast utstucket ett Lamb med en Fana, ock theße Orden: Ecce! Agnus Dei, qui tollit peccata Mundi. Altare-Taflan i Högås är giord 1672. i Harestad 1673 ock i Skredswijk 1684. utan twifwel med Gref Aschenbergs Bekostnad, effter thes Höggrefl. wapn står ther på.

Följande ha, effter Reformations-Tijden, warit Pastores eller Kyrckoherdar uti Skredswijks Giäl, nemligen en som hett *Brynolphi*, men hans Nomen proprium wet ej, icke eller på hwad Tijd.

Effter honom har kommit Herr *Nils* ock thet år 1633. Sen Herr *Petrus Severini* 1646. Ther på Hr. *Claudius Brunovius* 1663. Honom succederade min sal. Swärfader ock fordom trogna Præceptor Hr. Johannes Trogelius 1696, hwars Broder war then lärda Magistern ock Lectoren i Giöteborg Herr Andreas Trogelius. J hans Ställe kom Herr Claes Brunowii Son Herr Torger Brun 1710, som äktade Trogelii enda Doter Anna Maria Trogelia min nu warande k. hustro sen 1720 tå Herr Berndt Wikström blef Pastor ock sen Hr.

An-

Andreas Radelius 1728 ock nu 1744 Herr Lars Waller.

2. Bogenås *Pastorat* i Lane-Hårad.

Thetta Giäl, bestående af 41 hela Hemman, synes hafwa fådt sitt Namn af en Boge / Arcus på latin, på tyska Bogen, hälst på thetta Näset, som är skogrikt, ha Bogemän eller Skyttar brukat i gamla dar sitt Skytterij ock Bogar at skiuta med i Stället för Bößer, Lod ock Krut, som the fordom intet weste af, ock therföre ha the Norska altid kallat thetta Pastorat både Draksmarck ock Bogenås. Thet förra Namnet Draksmarck har thet hafft alt sen Christendommen, emedan alle Pastores ha både före ock effter Reformationen hafft i thenna Socknen Draxmarck sitt Säte på Gården Örrorp, alt til sal. Herr Lars Hanßon fick Präste-Sätet i Bogenås på Gården Swenserö ock thet wid Swänska Regeringens Begynnelse, hwaraf thet ännu är ock förthenskuld nu kallas Bogenäs Pastorat, liksom Harestads Giäl nu kallas Skredswijks / effter som Pastor bor ther, åfwen ock som Barreby *Pastorat* kallades i forna Tijder Romelands, så länge Pastor bodde ther, men af Begynnelsen war thet icke så.

Thetta Dragsmärcks Pastorat (som utan twifwel fådt sitt Namn af Drake, på Danska Drage, emedan Ormar ock Drakar i then bärgaktiga Skogs-Bygden hafft sitt tilhåld ock Boning mer än annorstädes) har warit ett af the äldste Pastorater i hela Bahus-Län; Ty (*) är Dragsmarcks kyrcka (fordom *Mariæ* Kyrcka kallad) upbygd i Påwedömet af Kong Håkan Håkanßon i Norrige, hwilken så wäl som Axel Thoreßon, hölt then skiöna Walborg mycket kär, ock thet år 1234, som lät

för hennes Skuld effter hon ther bodde, tijtfö
alla the skiöna konstigt uthugne ock polerade Mar
mor-Stenar, som woro satte i alla kyrckans kanter
dörar ock fenster i ätskilligt Löfwärck, Bilder oc
konstgiorda Lister från Dronthem i Norrige (hwar
af nu allena beklageligen ses några Qwarlefwor
ock giorde then samma icke allenast til en hufwud
kyrcka öfwer theßa 7 Socknar **Drags-Marc**
Bogenäs, **Skredswijk**, **Högås**, **Harrestad**
Ryr ock **Båfwe**-Socknar, som nu ligga under Ud
dewald, utan ock til en hufwud-kyrcka öfwer hel
Bahus-Län, emedan bemälte Konung lät ock up
bygga thersammastädes ett Augustiner-kloster S.
Mariae til ära, (ther ock skiön **Walborg** ligge
begrafwen, hälst hon bodde på **Hältås**, nu Reg
mentz-Qwarter-Mästare Boställer, hwar om stå
i the gamble Kämpe-wijsor) ock thet så stort som e
Gymnasium, beståënde af nödiga Lectoribus
Theologiae ock Philosophiae, så at månge förnä
me Måns Barn blefwo tijt försände at underwisa
icke allenast från Bahus-Län, utan ock från Dann
Marck samt Norrige.

Til theßa Lectorers underhåld har bemälte Kon
Håkan gifwit förthenskuld 30 Matebols-Giärder
hwilka sedan blefwo mycket förökte af Nobilium
ock Privatorum Testamenter så här i Bahus-Län
som i sal. **Kong** *Gustavi I:mi* Tijd af Dals Land
tå **Bahus-Län** hörde ock under Sweriges Crone
hwar af klarligen kan ses, af them, som någon är
farenhet ha af sådana Closter-Friheter, at the Clo
ster-Canicker ock Munckar icke allenast sielfwa wa
rit rådande öfwer thet Pastorat, hwar uti the haft
sin Stol eller Säte, utan ock hafft jus Patronatus
Apostolicae sedis gratia, som the i Catholiska Ti
dern

derna kallade thet ock Privilegium Consistoriale til flera Pastorater ther i Lånet.

(2) At Drags-Marcks Pastorat har warit urgammalt, slutes ock ther af; at Canickerne wid Drags-Marck hafwa låtit sedan upbygga Bogenås kyrcka ock ther i stifftat 2:ne Altare, thet ena stod ned i kyrckan ock kallades S. Bodolphi Altare, hwaråst then Måße-Pråsten, som thet betiente, hade sitt uppehålle af Drags-Marcks Closters Inkomster.

(3) I Dragsmarcks-Sockn, som nu allenast består af 7 ½ Hemman, ha warit 2:ne kyrckor, then ena Closter-Kyrckan, som Munckarne ock *Augustini* Ordens-Bröder ha welat hafft för sig sielfwa til theras Gudstjenst: Then andra kyrckan ha the låtit upbygga i Oxewijken, som ån;så kallas ther effter, til Församlingens Beqwåmlighet ock förthenskuld hållit en särdeles Pråst til then samma, som nu år aldeles förstörd ock ödelagd.

(4) Uti Början af Reformationen förunte Kong *Christian* then 3:dje Munckarna Drags-Marcks-Closter at niuta sina förra Inkomster, dock med then Condition ock wilckor, at the skulle underhålla en Pråst af Augsburgiska Bekånnelsen. Samma Pastor, som tå war 1:mus Ecclesiae Aug. Confessionis, i Drags-Marcks Pastorat, hette Hr. Nils Pederßon, bodde på en Gård Kiåttorp thersammastådes ock för sitt Åmbets upwaktning wid Bogenås ock Drags-Marcks-kyrckor, hade alla the Inkomster, som tilförne woro tillagde, effter Closter-Ordningen, hwilka woro ansenlige, som kan ses af Drags-Marcks Closters Råkenskaps-Bok, ther i upråknas Malt, Biugg, Miöl, Smör, Silfwerpenningar, Foringar af mångfaldiga Hemman i alla kring-

kringliggande Giäl, belöpande sig, effter uträkningen, til 747 Riksdaler i Swänska penningar; ty the fingo en Tunna Råg, 183 Tunnor Malt, 22 Tunnor Biugg eller korn, 57 ½ Tunna Miöl. 95 ½ Lisp. Smör: 1 Tunna Hafra: 48 Riksdal. Contant, utom Fiske-waror hwilket alt jag af sielfwa Jorde-Boken utdragit.

Förbemälte Herr Nils dödde 1562 ock ligger begrafwen i Drags-Marcks kyrka.

Efter honom kom Herr Peder Anderßon i Kong Friderici 2:di Tijd, tå Munckarne i Danne-Marck ock Norrige blefwo aldeles utdrefne af Closteren, Clostergodsen slagne under Cronan, men så fick Herr Per likwäl til wedergälning i underhåll Tertial eller Crone-Tijonden af Skredswiks-Giäll til följe af Högbemälte Konungs-Bref, daterade Schandenborgs-Slott d. 10 Dec. 1579, hwilket sedan confirmerades af Kong Christian then 4:de 1608 d. 21 Maji; af Kong Fridrich then 3:die 1653 d. 7 Apr., Änteligen ock under Swänska Regeringen af Kong Carl then IX:de d. 23 Dec. på Riksdagen 1672. item 1680 d. 15 Nov. så wäl som altid sedan.

Wid thenna stora Förändringen med Munckarne ock Closteren; dödde Herr Peder Anderßon. Honom succederade Herr Jonas Gudmunßon, som förut warit Capellan hos säl. Herr Brynolph i Harrestad, hwarifrå han strax blef kallad til Pastor i Dragsmarck, hwilken kallelse blef stadfäst icke allenast af Biskopen i Opslo Herr Mag. Nils Glostrup, utan ock af Gouverneuren på Bahus å Kongl. Maj:ts wägnar. Tå bemälte Herr Jonas Gudmunßon blef helt gammal ock swag, tog han sig en Vicarium Herr Lars Hanßon benämd

som

som ock förestod Pastoratet, in til theß Pastoren Herr Jonas dödde 1653 d. 28 Febr. hwarpå han sen effter århållen vocation eller kallelse af hela Almogen samt Biskopens ock Gouverneurens Confirmation blef insatt i samma Pastorat.

När nu Herr Lars förestådt Församlingen i 29. år, anhölt han hos Biskopen i Göteborg år 1682 at få en Vicarium, emedan han war måst utslåpad, then han ock fick, nemligen sal. Herr *Anders Wallin*, som strax blef förordnad til vice-Pastor ock försäkrad om succeßionen, i krafft af Consistorii öpna Fulmakt d. 29 Aug. 1682, ratificeradt samma år d. 29 Dec. af sal. Fält-Marskalcken ock Gen. Gouverneuren Gref *Ascheberg*; ock tå Herr Lars 1668 d. 1 Febr. affomnade, blef Herr Wallins vocation confirmerad af sal. Biskopen Daniel Wallerius, jämte öpen Fulmakt, som blef ratificerad af sal. Gouv. Schiönleben på Kongl. Maj:ts wägnar. Thenna hederwärda sal. Herr *Anders Wallin* lefde ock ther i Bögenäs en lång Tijd nemligen i 36 år, dock wardt Herr *Carl Kierulf* nu förtiden Pastor i Renneslöf uti Halland förordnad til Vicarium, medelst hans Ålderdoms Swaghet the 6 sidsta åren, tå han effter hans död 1721 wäl tänckte få Pastoratet, men så blef emot Förmodan Kyrckoherden Herr *Johan Windruff* med Kongl. Fulmakt 1722 benådad. Efter hans död 1744 blef en gammal wälförtient Mann ock Comminister från Rommeland Herr Rodin på hela Församlingens enhälliga Kallelse af Kongl. Maj:t förordnad til Kyrckoherde effter honom ock får nu strax 1745 i Maji tilträda, emedan sal. Windruff war Ancke-Man ock hade inga Barn.

Sen thetta Dragsmarcks *Pastorat* blef reduce-

radt til 2:ne Socknar, i Stället för 3, ha Pastorerne i Skredswijk på åtskillige Riksdagar sökt at få Bogenås Pastorat, såsom en Annex til Skredswijk, på thet dels Cronan måtte therigenom få sin Förläning eller 3:tial Tijonden från Bogenås igen, såsom en Besparing för Rijket, dels Pastor i Skredswijk måtte se sin utkomst, dock med then Condition, at ther Pastor på Bogenås lefwer öfwer Pastor i Skredswijk, skulle han få alt ock vice versa; Men sal. Herr *Anders Wallin* (hwars ende Son år Probst ock Pastor i Liungby i Halland benämd Herr Sören *Wallin*) skref så skarpt här emot med kraftiga Skiäl, at thet måtte bli, som thet än är, i synnerhet beropade sig på sal. K. Carl then XI:tes nådiga Placat A:o 1680. hwar ibland stå theßa orden: Af then *Natur* ock i thet *positur*, som Bahus Län ock ther i begrepne Ågodelar har warit 10 år förn Länet kom under Cronan Swerige, i then samma skal thet ock blifwa ståndandes: I anseende hwar til Dragsmarcks *Pastorat*, som warit ett Pastorat för sig sielf i 400 år, bör niuta samma Kongl. Nåd ock Privilegier til godo.

Innan jag skrider här ifrån, wil jag än widare beskrifwa thetta *Mariae* Closter uti Dragsmarcks *Pastorat*, som thet nu til theß Rudera ock Qwarlefwor finnes. (1) På östra Gaflen fins än en Mur wid paß 30 alnar hög ock 20 alnar bred, i hwilken ännu äro hela ock tämmeligen fulkomlige Gluggar af 3 Fenster, som tyckas hafwa warit 25 alnar höga ock 5 quarter brede: Theße äro i kanterna murade af wäl uthugne Tälliestenar ock äfwan til hwalfskurne Snijde-wärck, samt utom theße af Bilthuggare uthugne Blomwärck, jämte 2:ne Seraphims-Beläten.

(2)

(2) Wid thet söd-östra hörnet, är til 2 ½ alns högd en Grundmur af en tämmelig stor Sacristie.

(3) Af södra Sijdo-Muren står qwar 6 alnars högd ock 8 alnars Längd.

(4) På norre Sijdan är en Mur 25 alnar hög ock 16 alnar lång.

(5) Wästergaflen, som hänger ihop med bägge thessa nämnda Sijdo-Murar, är 18 alnar hög ock 20 alnar bred: Mitt uti är Closter-dörren 14 alnar hög, öfwer hwilken är en stor trinn Fenster-Glugg af 6 Stenar uthuggen ock 12 ther ij ristade taggar: Är altså hela Closteret 40 alnar långt.

Then nämnda dörren, med the runda Fenster-Gluggarna, är af Täliesten, men the andre Murarna af gemen dock murhuggen Gråsten.

Uppe uti högsta Murarna af thetta Closter stå, förutan en lijten Gran, mångfaldiga små Rönner 3 quarter tiocka: In uti så wäl som utan til thetta Closter är en stor Myckenhet af Askar samt allehanda andra slags Trä. Uppe uti wäggarna åfwan ifrån alt neder åt wäxer Malört, huslök ock annat Gräs.

Nord-Ost 20 Steg fram om thetta Closter ligger **Drags-Marcks** kyrcka af Trä bygd ock med Tegel täckter, hafwandes ett lijtet med kyrckan jämnhögt Torn wid wästra Gaflen, hwilket äfwen är kyrckans Förhus eller Wockn-hus, som man kallar.

Fram uti kyrckan står Martini Lutheri ock Mårten Biskops Beläten, ett på hwarthera Sijdan om en lijten dock målader ock wid wäggen fastnaglad Altare-Tafla. Beläten äro större än en Menniskios statur: Bägge stå målade med bara hufwuden i sijda swarta kläder.

Dragsmarcks-kyrcka ock **Closter** ligga på en

 offör-

oförlijknelig wäcker Plan; th rundt omkring äro härlige Akrar ock mycket fruchtbårande, samt utom Åker-Giärdet en trinn, slät ock jämn Äng, hwilken slutas på then ena Kanten af en Kijle från salta hafwet, ther watnet för Trångslen skuld, är altid mycket stilla ock på the 3:ne andra Kanterna af en tät, liuslig ock på sina jämnhöga Bärg, stående Eck-Bok-ock Gran-Skog.

I Dragsmarcks-kyrcka är en Kalck, såsom en tämmelig wijd Skål ock i Patinet är utrijtad en uträkt Arm ock hand, ther på minsta ock Ring-Fingren äro, innom långste-ock pek-fingren, tämmeligen krökte, mot Tummen fins Solen ock mot the 3:ne krökte Fingrarna Månen.

Hos Herr Hammar på Klostret uti Drags-Marck, finnes i Förstugan.

1. En stor Fenster-Ruta af fijnt Glas helt oval eller långlagd ½ aln bred ock ¾ aln lång med Kong *Christian* then 4:des wapn uti, öfwer hwilket wapn är en insvijrad förgylt Crona, som hålles af 2:ne på båda Sijdor om wapnet stående Willmän med sin Hufwudbonad af Löf ock breda Skiägg, hållande i handen ett ragg-lott Träd, dock til Blygden skylte med Löf ock Buskaskie wid Fötterna, lijksom the stå stämplade ock afmålade på the så kallade Willmans Riksdal. in Specie, hwilka hållas bland the bästa Specie Riksdal. Med hwilken figur mig synes, at högbemälte Konung welat afmåla then wid Kongsbärg i Tömsbärgs District ock Amt tå nyligen upfundne Silfwer-Grufwa 1623, hwar om then berömmelige Danske Historiske Scribenten ock Professoren Herr Ludvig Holberg skrifwit 1729 (o)

Om-

(o) Danne-Marcks ock Norriges Beskrifwelse p. 41.

Omkring thet förgylta stå åtskillige figurer: öfwer ock närmast Cronan äro 3:ne Leijon åt wänster (1) ett Leijon förgylt med en Böge (2). 3 förgylta Cronor. (3) ett blått Leijon med 9 hiertan i trekant ställe: (4) en gyllene Grip (5) Agnus Dei, thet är Guds Lamb, Fåret hwitt, Korset förgylt ock Fanan rödd. (6) En blå hüfwüdlös Lax med en Crona öfwer sig: På högra Sijdan af the 3:ne Leijon är (a) en swart Griip (b) Ett förgylta X. (c) thenna figuren (☰) emellan Strekarna förgyll, thet öfriga rödt. (d) En blå Ryttare med draget Swärd i handen på en hwit häst. (e) En hwijt Swan med en förgylt Crona om halsen. (f) En röd wapn-boge med en nedränd hwijt Pijl uti en hwijt Ros samt en hwijt upstående Pijl å ömsa Sijdor af Rosen, ock nederst af wapnet, dock i Ringen af åfwannämnde figuren äro 2:ne blå Leijon med thenna underskrifft:

Christian thend Fierde medt Guds Nade Danmärckis, Norgis, Wendis och Gothis Köen, Hertogh vdi Sleswigh, Holsten, Stormaren och Ditmarschen, Grefe vdi Oldhenborrigh och Delmenhorst.

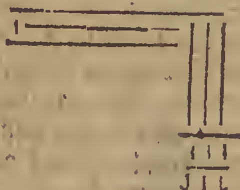
hwilket alt utwijses af thenna understående figur af Bly.

2 Härnäst ser man ock theßa 3:ne Apostlar: S. Mat-

Matthias, S. Judas Thaddeus ock S. Paulus: hos the 2:ne förre äro Namnen utsatte; men intet hos Paulum.

På then stora Spijsens 2:ne Sijdor eller thet yttersta ther af är på Bilthuggerijet i Sten uthuggit å ömse Sijdor en Bild af thenna Figur.

Som thetta alt är märckwärdigt ock knapt står at eljest finna, har jag thet til fullo welat införa.

2:do Om Wijkörnas Probsterii
Dels i Sunnerwijken, dels i Norrwijken.

Thet Fierde Capitlet.
Om the i Sunnerwijken.

1. Foß Giäl.

INnan jag rätt kommer at beskrifwa thetta Pastorat, är nödigt til uplysning at först in genere eller i gemen wid handen gifwa ock berätta hwad then Namnkunnige ock widtberömde Doct. Oluff Rudbeck skrifwer om Foßis, (p) at the i gamla Tijder bodt ock ännu bo i thenna dag påömsa Sijdor om Giöta Elf, alt up til Dals-Land, hwaräst finnas förutan them, som D. Rud-

beck

(p) Atlant. 1:sta Del, p. 587.

beck i Wåstergötland nämner, jämwäl på Norska Siidan uti Bahus-Län; först sielfwa Häradet wid Bahus Foße-Härad kallad sedan Foßella kyrcka ock Pastorat ock änteligen thetta Foß Giäl med flere andra Stållen, som jag intet behöfwer at upräkna, emedan Herr D. Rudbeck them antecknat hafwer. Men ett är förgätit, som är thet aldraförnämsta ock theßa Foßis mästa Lius gifwer, at Lagsagun härsammastädes behåller Namnet ännu i dag ock kallas Foße-Lagsagu, ock Lagmans-Tinget, som fordom höltz årligen med halfwa delen först af Bahus-Län, nemligen södra ock norre Wijken, som egenteligen heter Foß-Lag-Ting: (q) Sen tingtade Lagmannen med then andra halfwa Lagsagun uti Bahus-Tracten, utan twifwel på Wedbacka Gästgifware-gård, som nu mäst kallas Färie-Staden in under Bahus-Slott, hällandes jag så före, at hela Lagsagun, nemligen så wäl then delen, som ligger emellan Göta-Elf, Bahus ock Uddewald, innehällandes en del af Hisingen, Fräkne, Tiörn ock Orouſt, som ock then norr om Uddewald belägne delen Söder eller Sunnerwijken ock Norrwijken, hafwa i gamla Tiider warit kallade Foß Lagsagu alla tilhopa, emedan bägge delarne hafwa altid hafft en Lagman, fast än han war plictig för Almogens Beqwämlighet skuld at tingta en gäng om året på 2:ne Ställen, til följe af Norrwijkens Lag loco citato. Hwilket til at tro föranlåtes jag theraf, at the mäste orterna, som af Foß ock Eifra Foß hafwa sina Namn, finnas i then Tracten från Bahus til Uddewald, ock så nämde warda af bägge Foßarne (Eifra ock nedra Foß at Eidi) uti hwilkas Neigd the bo, men är sedan så småningom

(q) Vid. Norska Lagboken Tingfare-Balcken 1 Cap.

gom utu wanan at kallas Foße eller Foß sedan Bahus-Slott år bygt ock Bahus-Lån ther effter sedan kalladt: Men Wijken ther emot, såsom långre borta från Slottet beläget, har alt hijt in til behållit sitt urgamla Namn; dock allenast hwad Lagsagun angår, ock wordet kalladt Foß-Lagsagu.

Nu kommer jag här på at egenteligen berätta hwad jag wet, hördt ock låsit om thetta Foß Pastorat, kunnandes i Sanning säga, at, ibland alla Pastorater uti Sunnerwijken, är wißerligen thetta thet båsta ock wackraste; dels i anseende til theß hårliga Situation ock Belägenhet på en högd med Lundar ock skiöna Trägårdar här ock ther sårdeles wid sielfwa Pråstegården ock Bäckewalla, ther Comministern sal. Herr Anders Alander, en i Lijfstijden hederlig Pråstman ock then äldste, om icke i hela Stifftet, dock här i Bahus-Lån, ther bodt icke långt från Landswägen: dels i Betracktan af thet hårliga Laxe-Fisket, Sågar ock Qwarnar; som höra måst Uddewaldsboerna til, ock theßutan Saltkiällan, ther Engelske ock Hollänske Skepp lägga til ock taga in Brådes-Last, Juffer, Spijror ock Biälckar: dels i synnerhet för the höge wälmägende Hårskaper ther äro på Thorby ock Bråland, som på alt Sätt hedra ock fägna sin Pråst, sårdeles når han them år til Nöije ock wålbehag, hwar af nu warande Pastor Herr Lars Eckersten, som år så lyckelig ock medelst sitt wackra upförande förwärfwat sig allas ynest ock kärlek, har sig at hierteligen hugna ock glädia gifwe Gud än många år til Guds Äro ock hela Församlingens upbyggelse ock Salighet!

Thetta Giäl år belägit i Tunge-Härad, som utan twifwel fådt sitt Namn af then udden i Foß Sockn, som i södwäst skiuter ut åt Salt-Siöen e- mellan

mellan bågge Fiolarna Saltkiäls Färle ock fiolen ock kallas Tungenås, emedan then nästan lijknar en Tunga, men ther emot förer i sitt Sigill en håst, utan twifwel therföre, at göde håstar ther pålåggas medelst god Betesmarck ock finnas til Salu, eller at the i the höga Backar ridit håste-Ske ock wijst sig hafwa båsta håstar.

Sielfwa Håradet består af thetta ena Giäl, som fordom warit större til Hemmantalen, ån thet nu år ock består allenast nu förtijden af 149 ¼ Hemman i Stället för 158 Hemman, hålst 8 eller 9 hela Hemman i Farle-Grånts seu blefwo, medelst Kyrckoherdens Herr Owe Tegners bearbetande, lagde til Bro Pastorat, medelst then höga Nåd han stod i hos sal. Gen. Fält-Marskalcken Gref Ascheuberg, hwilket skedde i sal. Kyrckoherden Claes Nilßons Tijd 1682.

Fordömdags har thetta Giäl, bestående nu förtijden af 3:ne Socknar Foß, Swarteborg ock Håby, warit fördelt i 2:ne Pastorater; så at Foß Moderkyrckan ock Håby Annex warit ett Giäl ock Swarteborg Möderkyrckan med theß Annex Toße ther andra, hafwandes altså hwarthera hafft sin Pastor: Men på hwad Tijd theße 2:ne Pastoraten åro reducerade til ett, antingen i Påfwedömmet eller effter Lutheri Reformation, ther om kan man ingen underråttelse få. I medlertijd betalar Swarteborgs kyrcka alla onera, lijksom en annan Moderkyrcka, hwilcket af Kyrcke-Råkenskaps

skaps Böckerna ses kan, sen Toße Stenkyrcka, Annexan under Swarteborg wardt raserad ock ödelagd, så at allenast några få Rudera effter henne synas, lijkwål behåller Socknen sitt Namn effter kyrckan ock nämnes än i dag uti Jordeboken, Swarteborgs ock Toße-Socknar, samt thet ¼ dels Prästebols-Hemman, som ligger tätt wid Rummet, ther kyrckan stådt, lijtet mer än ¼ dings wäg från Swarteborg Söder ut wid Lieut:s Boställer Bräcke, kallas Toße-Marck.

Man will ock hålla före, at Swarteborgs Giäll något längre tilbaka hafft then 3:die kyrckan benämd Aspång, effter hwilken Aspångs-Gårdar än skola fådt sitt Namn, hafwandes Giästgifwarn Claes i Swarteborg, på min förfrågan här om, mig berättat, thet han sedt gambla Skriffter om Aspångs-kyrcka; Men som jag them intet kan få ock Herr Kyrckoherden Eckersten, som mig mycket uplyst, här i kan intet ge mig Besked eller wijsa något Spor, hwar kyrckan stådt, nödgas man läta henne ligga i sin Mull ock blifwa aldeles begrafwen i thet långa Tysthetz Mörcker.

Här effter blef tå Foß Moderkyrckan allena, som så kallas på Norska ock swarar emot thetta swänska ordet Forß eller Ström, i anseende til then starckt strömmande Älfwen Örekijl, som then fordom kallades, men nu Qwistrums Älf, ther i Sågorna med Miöl-Qwarnarne stå til en stor Myckenhet, ända ned til Qwistrum åt Saltkiällan. Eller kan hända at thetta Foß Giäl har fådt sitt Namn af thet swänska ordet Foß ˈ/. stålt, dierf ock frijtalig, emedan the i Foß fordom boende på theßa härliga Lägenheter blefwit ganska rijke ock mäktige ock altså Foße ock store på sig, ty Guth macht Muth, säger Tysken. Then

Thenna Foß kyrcka, som under Ofreds-åren war mycket förfallen, på gammalt Catholiskt Sätt bygd, är nu under Herr Pastor Eckerstens berömwärda Flijt ock Sorgfällighet så wäl som Swarteborgs ock Håby kyrckor ombygde ock satte i godt Stånd. Moderkyrckan Foß är icke allenast förlängd, med Tegel-tak försedd, innan til hwälfd ock med nya Stolar samt Läktare inredd, utan ock i Öster bak om Altaret föröktet med en ansenlig Sacristia, ther i alla ornamenter af kyrckans Skrud samt alla 3 kyrckornas Medel under 3 Lås i wäl förwarade beslagne Eke kistor stå tillika med Regements Cassan för 2:ne Compagnier til en behagelig Tijd.

I thenna Foß kyrcka är Altare-Taflan härlig ock Altare-klädet galoneradt af sal. Öfwerste Liliehök ock theß Grefwinna förärdt, men Predike-Stolen, Funten ock Kyrcke-Skruden, af ringa wärde, icke eller finnes ther på några Äretal eller Märckwärdigheter, utan allenast på klockan, som nu hänger i en förlorad Klocke-Stapel, tils Tornet blir efter Förslag upbygt, står A:o 1613 af Christen Christensson Lemvig.

Men i Choret ligger ut med Altaret en gammal Grafsten med en nästan oläselig Skrifft, then mänge lärde Män sedt, men ei kunnat utreda, förrän 1728, tå Doct. Eric Benzelius på visitationen, såsom wår gode Biskop, beság then så wäl som jag ock förklarade samma Skrifft, hwilken är sålunda:

HÆR: HWILIR: VNDER: BONA: THORES: SYMVNDARSON: ÆRLOGH: MANDZ. I: WIKINDI: ER: ÆNDADES: ANNO: D:NI: M: CCX-- OCTAVA: EPTIR: LAVARTZ: MESSON.

Thet är:

Här under hwila Thores Sämunderßons Been, hwilken war en hederlig Man i Wijken, som döde år 1310 på 8:de dagen effter Lars=Mäßa.

Hwar af slutes, at han utan twifwel warit Kongens Befalningshafwande seller Länshöfdinge i Wijkorna.

Theß utan finnes ock i Foß kyrcka på gången, så wäl som i Choret åtskilliga Grafwar, dock utan Lijkstenar, men murade, uti hwilka förnäma Lijk må warit begrafne, hälst Herr Pastor Eckersten berättat, at, wid en ock annan Grafs öpning, har händt, at icke allenast en starck ock liuflig aromatisk Lukt, såsom af balsamerade kroppar stigit up af Jorden, utan man har ock funnit undertijden Crucifixer gutne af Mäßing, men warit fordom starckt försilfrade, hwar af Herr Kyrckoherden har ett i förwar, samt Stycken af konstigt utarbetade ock förgylte Mäßings=Plåtar, jämwäl Stycken af starckt förgylte ock försilfrade Eke=kistor &c. Hwilket alt å daga lägger, at förnäma Lijk ha warit ther fordom jordade ock begrafne.

Tätt wid Foß kyrcka ha ock fordom städt *publique* hus, theräst ock Foß Lag=Ting många år ock Tijder ther effter blef hällit, kunnandes man ännu se Tomterna, hwaräst husen städt ock kallas Tings=Högarna, hwar under låg fordom then stora Kongs=Ängen (som nu brukas under Öfwerst=Lieut:s Boställer Brâland) hwilken gamble Män berättat hafwa egenteligen hördt til Lagstolen, then Lag=Mannen nyttiat för sina hästar.

Eljest finner jag af Norska Handlingar (r) huru som en Norsk Kong, wid Namn Östen Haraldsson

(r) Snorre Sturlesson p. 459 & 460.

son år 1157 i Feigd mot Kong Ingi, blef af theß Höfwitzman Simon Kalf dråpt wid Foß kyrcka på en Helge dag, tå han af the sina 1200 Man war förlåten ock stod sielf annan allena wid kyrckan, men fick likwål Lof at, effter Begåran, först bewijsta Gudstiensten, hwarpå Simon Kalf låt hugga honom i kors, som han begårte emellan Hålarna ock begrafwa honom i Foß kyrcka i Wijken mitt på Kyrcke-gålfwet, som dock ej år at se eller finna, ock såges han ha warit en helig Man; ty ther som han blef huggen ihiål ock Blodet kom på Jorden, språng en kålla up i Öster, som kallas kors-kålla, ock en annan under Bårget strax wid kyrckan i wåster, ther hans Lijk stod om Natten: Af then förra, som kallas Östens kålla, ha siuka Folck fordom druckit ock blefwit friska, warandes ån i dag wid Macht, dock utan wantro ock widskepelse, ock år ther öfwermåttan godt watn, thet jag offta drucket, tå jag warit i Foß, bådeskalt ock warmt til Thée.

I thenna Socknen ligger icke allenast thet skiöna Såterij Thorby eller Thoresby sal. Grefwinnan Aschenbergs, som hade Öfwerste Liliehök ock dödde 1738 på sitt 96 år, hafwandes theß k. doter Fru Öfwerstinnan Meck thet nu fådt i Arf effter theß död: Thet år öfwermåttan wål belågit ut med Gulmars-fiolen ock Salte-Siöden mitt i en skiön Skoge-Lund med stora Trågårdar ock andra hårligheter beprydt, dock af Trå wål upbygdt; utan ock fins hår thet skiöna Öfwerst-Lieutenantens Boställe, som kallas Bråland ock thet ther under liggande Capitains Bostållet Falby, them nu förtiden Herr Öfwerst-L. Baron Georg von Köhler har på sin Lön: Bågge hafwa warit, för Redu-

ctionen i Kong *Carl* then *XI:tes* Tijd, *Gouverneuren* på Bahus *Harald Stake* tilhörige ock öfwermåttan wål belägne; ty Bråland ligger up wid Sågorna i Örekijls eller Qwistrums Ålf, haswande 2:ne årligt gäende stora Qwarnar både til eget Hus-Behof som ock mot Tull at mala för andra, som är en stor Förmån, jämte god Åker ock Äng: ock Falby är beläget i Skogen wid Salt-kiällan, hwaråst särdeles i tork-år fås öfwerflödig skiön Lax med Wad. Bägge äro i Herr Öfwerst-Lieut:s Tijd satte i ett godt Stånd wål upbygde ock rödfärgade med Tegel-tak jämte Trägårdar ock hårliga Lundar.

Theß utan hafwa Uddewaldsboerne, the rijkaste ock mäktigaste Köpmännen, som äro ägare af the Sågor til största delen hår ståendе, utom Herr Major Lilienschiöld, boende på sitt Odals-ock Rusthålds-Henman Hede i en ansenlig Herrebygning, giordt stor kostnad på wackra hus hela Ålfwen ned til Salt-kiällan.

Utom Giästgifware-Gården Qwistrum, hwaråst efter sidsta Feigden 1719 äro upbygde, jämte then höga, långa ock kostbara Broen öfwer Ålfwen, til hwars underhåld the resande alt sen måste ge Bro-penningar, hårliga stora Tings-hus med Tegel-tak mitt emot sielfwa Giästgifware-husen, äro ock på Salt-kiällan ock Sanden, som så kallas alla the månge hus hela Stranden ned igenom ut med Landswägen, ther Skeppen från Holl-ock England utom wåre egne lägga til ock taga in Brälast &c: äro (säger jag) ock wackra hus upbygde, så at hederligt Folck kan ther wål giästa i.

Mera kan jag mig intet om Foß Sockn århindra, hwarföre wil jag mig nu förfoga til Annexernas

Beskrifning ock aldraförst Håbys, som i gambla dagar kallades Håfby, kan ske therföre, at thet Kongeliga Håfwet i Swarteborg hafft thenna lilla Byen anslagen til sin Fatabur ock Håf-Stat ock altså kallat then sedermera Håfby eller per crasin, abjecta litera f för theß lättare utmåle, Håby.

Thenna Socknen är ganska lijten, särdeles sen 9 hela Hemman i Färle-Gräntzen blefwo lagde til Bro Pastorat som förr bemält är, så at hela Socknen består allenast af 26 hela Hemman, alla goda semanter til Åker, Äng ock wackra Lundar wäl belägne mäst ut med Landswägen emellan Foß ock Swarteborg.

Thes kyrcka af Medellöshet war tilförne helt lijten, mörck ock förfallen, tils hon 1731, genom en öfwer hela Rijket i Nåder bewiljad Collect, blef af nu warande Herr Pastor Eckerstens trogna bearbetande, drifft ock sorgfällighet så godt som af nyo effter nyaste Maneret helt nätt ock wacker af Sten med Tegel-tak på upmurad ock försedd med en ny Klocke-Stapel, rödfärgad ock zijrlig uppå nästliggande Bärg, ther i hänger allenast en lijten klocka utan Påskrifft.

Icke eller märckwärdigt ute eller inne i kyrckan finnes, hwaräst både Altare-Taflan ock Predike-Stolen så wäl som sielfwa Kyrcko-Skruden äro helt gamble ock förfalne, warandes kyrckans Inkomster så ringa, at när Kyrckewärden betalt the årlige utgiffter särdeles til Wijn ock Bröd samt wederbörandes aflöningar, är lijtet eller offta intet öfwer at köpa före til kyrckans Behof, ty har hon ock mäst läna wid stora Reparationer nu af Foß, nu af Swarteborg, hwarföre hon ännu något häfftar.

Thenna kyrckan Håby hade så när wid Biskops-

visitationen 1728 bleswit dömd til undergång, effter hon ligger ej mer än ¼ dings wäg från Moderkyrckan ock tå för tijden lutade til ruin ock skulle antingen ödeläggas eller å nyo byggas; Men hela Församlingen i synnerhet sal. Capitain Ruda, som hade sal. Probsten Sethz k. doter til äkta ock bodde på sin Gård Harska ther i Socknen, stodo aldeles ther emot, effter the ther hade sina Förfäders Grifter; woro ther Christnade ock upfödde samt wille ther med them ock begrafwas.

Angående härnäst then 2:dra nu så kallade Annexan Swarteborg, belägen 1 Mijl Norr ut från Foß, så hette then fordom Raneborg, emedan i gambla dagar war ther ett Slott eller Kongs-gård, hwilken bodde en vice-Roy el. Ståthållare wid namn Knut Rane, efter hwilkens namn icke allenast theña kyrckan blef kallad iförstonne Raneborg, hälst theß Hufwud ock Ansikte i Sten uthuggit är iñemuradt öfwer kyrckedörren på Wästra Gaflen, effter the gamlas Sagor ock jag thet med mina egna ögon sedt, utan ock hela Bahus-Län kalladt Rane-Rijke; Men sedan samma Slott blef af Drotningen i Hudr i Tanums Sockn om Natte-Tijd oförmodeligen upbrändt, för thet Kong Rane hade giordt henne Orätt ock öfwerwåld, sade hon wid sitt afwijkande ther ifrån: Nu skal thet ej mer heta Raneborg, utan Swarteborg, hwilket thet alt sedan bleswit kalladt. Thenna Drotningens Namn med flera theß Dater särdeles emot Skottarna, har jag nog sökt af gambla Bref ock Pergamentz-dommar at upleta, men här-tils förgäfwes, utan twifwel har hon warit en af de Amazoniske Hieltinnor.

I sal. Probsten Seths Tijd Anno 1708, blef thenna förfalna gambla kyrckan, så godt som af nyo

upbygd efter nyaste Sättet med stora Fenster på bägge Syder ock Tegel-tak, samt i Herr Kyrcko-herden Eckerstens Tijd 19 år ther efter nemligen 1727 målader rätt wacker up i Hwalfwet eller Taket med allehanda Bibliska Historier ock Sinn-Bilder af Måster Schiönfelt; Eljest är ock en skiön Altare-Tafla, men en gammal helt förfallen Predike-Stol utan ringaste zijrat ock Prydnad icke eller något märckwärdigt.

Intet Torn är wid kyrckan ännu, som man långe tänckt upbygga, men blefwit förment i theßa oroliga ock swåra nu (Gudi lof) förflutne åren, utan på kyrcke-gården i öster är upbygd en lijten förlorad Klocke-Stapel, i hwilken hänger en medelmåtig stor klocka, then Christen Christensson i lilla Foß låtit stöpa 1618 i Köpenhamn af Hans Kemmer.

Inga Säterijer eller Herregårdar äro i thenna Socknen, utan allenast ett Capitains Boställe Skiärswum, som nu förtijden bebos af Herr Capitainen Johan Baptista Pinello, om hwilkens berömwärda Frikostighet jag skrefwit wid Naswerstad ock Mo, jämwäl ock Lieutenants-Bostället Wästersäter, hwilket innehafwes utaf Herr Rytte-Mästaren Hammar.

Intet märckwärdigt wet jag här mer, utan på Stenehed ½ Mijl Norr om Swarteborg, theräst Regiments-Möte hälles med Bahus-Läns Gröna Dragoner, så wäl som Mönstring mäst hwart 3:die år, finnes en hop höga stora upreste Stenar, jämwäl många i rätt ordning upkastade Jordhögar, hwarom jag i 1:sta delen gifwit mitt omdömme. Så är ock en förträffelig skiön Kiälla i en diup dal wid Dingle ¼ wäg från Swarteborg i Söder, hwars

Åder år så stor, som en Arm ock förthenskuld rinner så starckt, at hon aldrig fryser eller blir låns eller tom, theß watn år så klart ock wålsmakande, som jag thet på något Ställe kånt.

Inga flera Pastores tilbaka har jag utur gambla Skrifter ock Documenter, igenom Herr Kyrckoherdens Eckerstens goda tilhielp, kunnat utleta, ån theßa:

1 Herr *Ammund*, hwad år han kommit til, wet man intet, dock har han lefwat wid Slutet af Slotts-Herrens på Bahus Herr Claes Bildes Tijd nemligen 1540 til 51.

2 Herr *Christen*, som warit Pastor i Slotts-Herrarnas Ottensson Totts ock Jöns Ulfwetands Tijd ifrån 1552 til 1566.

3 Herr *Nils* uti alla 3 Peder, Hindrich ock Hannibal Gyllenstiernornas Tijd til år 1595.

4 Herr *Mögens* eller Måns therifrån til 1620.

5 Herr *Jens* Jenßon från 1621 til 1646.

6 Herr *Peder Lauritzon* från 1647 til 1658.

7 Herr *Christöpher* Jfwarßon från 1660 til 1668.

8 Herr *Claes* Nilßon från 1669 til 1695.

9 Herr *Mag.* ock Probsten *Andreas Seth*, som hade warit Hist. & Poëseos Lector Gym. i Giöteborg, kom til Pastoratet 1697, blef Probst efter sal. Probsten Pinck i Tanum 1709, lefde til 1725, honom succederade d. 10:de Herr Lars Eckersten år 1726, som ån lefwer med Församlingens Nöije ock Wålbehag.

Effter ingen af alla finnes några Skriffter, mer ån effter sal. Probsten Seth, hwilken, såsom en god Poët, giordt åtskilliga Bröllops-verser ock Grafskriffter jämwål andra Slag på latinsk vers, bland hwilka i synnerhet fins hans Lusus poëticus in

Leo-

Leonem, in alias Siluas temerè irruentem & ab alio Leone ſtrenuèrepulſum, ſkrefwen öfwer General Lövendahls Infall år 1711.

2 Bro Giäl.

Thetta Paſtorat beſtår af ett helt Hårad Stångenås, på Norſka Stanngenås kallad, i Sunnerwijkan belägit, hafwandes Håradet Stångenås utan twifwel fådt ſitt Namn i förſtonne af ſielfwa Landets eller Ortens Beſkaffenhet; i ty thet ligger, ſom en lång Stång eller ſåſom ett Nås, thet är Udde, ſom ſå kallas af the Norſke, men på latin Iſthmus ſeu Peninſula, emellan the 2:ne Fiordar Gulmaren ock Åby, wid hwilckens ända mot hafwet, them ſeglandom til Råttelſe år en Stång upreſt på Stångehufwud eller Lyſekijls-Udde/ ſom fordom kallades Stången/ hafwandes i ſitt *sigill* 2:ne Långor/ effter ther, jämte Balck-Skutor äro åtſkillige Fiſke-Skutor at fiſka Långer med utlagda krokar på långa ſtarcka Snören til några 100:de Famnar, 2 alnar emellan hwar krok.

Hela Giället beſtår af 130 hela Hemman ock 4 kyrckor nemligen Bro, Braſtad/ Lyſe ock *Capellet* Lyſekijl: Men når ock af hwilcken theße kyrckor äro bygde, har man ingen wiß underrättelſe mer än om Bro, ſom ſynes båra thet Namnet af the otaliga många Påſtar ock Broer, ſom ther äro medelſt Landets ſancka Situation, Bäckar ock Älfwer, hafwandes fordom warit allenaſt en Annex under Moderkyrckan Braſtad, ty tå

Kiel *Rosencrantz* Herren på Brobårg, som war tå Sätes-Gården i Bro Sockn, låt ödelägga thet på Prästegårds Ödegård *Hala* fordom belägna Capellet, blef i Stället en Stenkyrcka upbygder, hwad år wet jag intet, men i sal. Herr *Ovves* Tijd 1699 måst nedtagen ock på nya Sättet wäl uprättad, är zijrad icke allenast med en wacker Altare-Tafla af skiönt Bilthuggerij ock Målning för kyrckans Medel så wäl som sielfwa Låktaren, utan ock med en kostbar Predike-Stol förärter af sal. *Ammiralen* Herr *Oloff Strömstierna* Herren på Wese, tijt Säterijet från Brobårg, effter Rosencrantzes död, blef förslött jämte theß skiöna Wapn, som på Muren wid hans Stol ock murade Graf med en wäl uthuggen Lijksten ther uppå af år 1730. Rätte Ägaren ock Herren på Wese år nu förtijden Majoren Wälborne Herr Johan Caspar Greiffenschütz, som för några år sen kom ther at få til sin Fru Margareta Strömcrona sal. Ammiralens Frus Brorsdoter, then hon har upfödt ifrån spåda Barndommen ock tagit för sitt eget Barn, effter theß sal. Fru Moders död i Carlscrona, som hade til åkta sal. Öfwer-Directeuren öfwer alla Lotzarna i hela Rijket benämd Strömcrona.

Fast Bro Sockn, ther Pastorn bor, år långt större til Hemmantalen, än Braskad, sen Färlegårdarna blefwo tillika med hela Herre-Näset eller Wese gods, på Kong *Carl XI*:tes nådiga utslag 1682, tagne från Foß Pastorat ock Håby Sockn i sal. Kyrckoherden Herr Owe Tegners tijd ock tijt lagde effter gammal häfd, hålles dock Brastadskyrcka för Moderkyrckan ännu ock ther effter wid kyrcke-Råkenskaperna altijd betalar alla onera ock utlagor långt mer än Bro, hälst ther i Socknen

ligger thet stora Säterijet Holma, som under Norska Regeringen warit *Baggarna* tilhörigt, men sen Landet blef swänskt, kom thet til sal. General-Gouverneuren ock Fält-Marskalcken *Rutger von Aschenberg*, men nu besittes af theß doter-doters Barn sal. Öfwerst-Lieut:s Virgins k. Söner Herr *Arvid Bernhard* ock *Claes Virginer*, som äro Håf-Junckare ock delat Säterijet mitt i tu, så at Herr Arvid Bernh. Virgin bor på Holma gamla Sätesgården ock Herr Claes på Torp, thet han nu giordt til en wacker Herregård, hälst här äro många härligheter med Trågårdar, Humble-gård, Laxe-Fiske &c. samt Salt-Panna på Bornö &c. hafwandes Herr Arvid til Fru Vlrica von Stahlen Herr Major Stahls k. doter ock Herr Claes Fru Augusta Wilhelm. Kunckel Hr. Maj. Kunckels k. Doter.

Förteckning på *Pastorerna* har ej kunnat få mer än på

Herr *Peter*, som warit Pastor från 1523 i 40 år.
Herr *Martin* från 1563 i 48 år.
Herr *Anders* från 1611 i 46 år.
Herr *Simon Matthiae* dödde 1657.
Herr *Olaus Andreae* från 1659 til 1675.
Herr *Ovve* Norrman dödde 1678.
Herr *Owe Tegner* 1679, som tilförne warit Pastor i Spekerö ock effter 7 års förlopp blef transporterad til Bro, theräst han lefde til 1702 ock altså i 23 år.

Effter honom kom nu warande älderstegne Probst ock Kyrckoherde Herr *Anders Bornänder* 1703, sen han tilförne warit Regimentz-Präst wid Elfsborgs Infanterie-Regimente ock hafft til äkta min sal. k. Moder Probstinnan *Elisabet Lander* i 40 år, som i Herranom saligen affsomnade 1737, hwars *Epitaphium*

min

min Stiuffader til Äre-Minne lâtit i Bro kyrcka upsätia af thetta Innehâld: Tänck på ändan Sir. 7. 40.

Thenna Minnes-Taflan är uprättad af Högärewördige ock Höglärde Herren Herr Andreas Bornander, för sig ock sina twänne hustrur: han warit Pastor här öfwer Stångenås Härad uti 42 år, ock lefwer än så länge Gud behagar.

Hans förra Maka war Fru Elisabet Lander som afled i Herranom 1737 den 9 Sept. på sitt 77 år ock warit Moder åt 8 Barn, 5 med sin första Man Rådmannen i Borås Ädle ock Högaktad Herr Peter Ödman ock 3 med Herr Probsten Bornander, af hwilka en del äro i Herranom, en del lefwa ännu. Herren förläne henne en frögdefull upståndelse genom Jesum Christum! Amen. Den senare Makan Fru Maria Elisabet Rungren lefwer än, dock utan Lijfsfrukt.

På Gården Rön, ther min k. Swåger Herr Capitain Claes Arrhen bor, säges af them gamblom hafwa bodt en Näse-Kong, lijksom på alla Näsen här i Bahus-Län, warandes thet ock icke olijkt, hälst uppå then näst in til Manhusen liggande höga runda Kolle, Slottet kallad, synas åtskilliga Känneteckn, af Grundwalar effter Murar, Källare ock Byggningar: Rundt om Slottet är en mycket stor Graf med watn uti samt Jordwald utanföre: Uppe i Slottet har man funnit stora Wärje-Fästen, stora Hästskor ock Stenkulor, utom många andra Reliquier, som bära witne, at Näse-Kongen på Stångenås ther utan twifwel hafft sitt Residence ock Slott, hälst thet är wäl belägit ibland wackra Skogar ock Lundar nästan mitt öfwer Åby stora Herregård ut med salta Hafwet.

På

På Bro Kyrcko-gård ligger en Sten, then man fann i kyrcko-mullen, tå Ammiralen låt göra sin Graf ock så kastade ut, på hwilken bland andra figurer är ristadt ett åt åndan, en twär hand, bredt Swärd à 8 quarter långt med en rund handkafle; hwilket kan hända är funnit efter Långe-Ben Rese ock til åminnelse i thenna Grå Stenen uthuggit, hälst thenne Rese eller Jätte säges förwißo ligga begrafwen wid gården Biörckebräcka i Bro Sockn i en Graf (then jag sedt ther på utmarcken wid wågen) öfwer 20 alnar lång ock bägge Armarna 12 alnar, som alt äro med Sten besatte. J gambla Kämpewijsorna står om honom, at han på Brätte-Skog, wid Grytingen i Härstads Sockn ock Skredswijks Giäl, theräst han sig i 15 år uppehölt, såsom then argaste Röfware, utan at någon torde wåga sig emot honom, grufweligen huserade, tils Kong Thidrick upmuntrade en af sina unga Män ock Riddare Vidrick Verlandßon at ge sig i kamp med honom, thet han ock giorde oförfärad; Men när han kom in i Skogen, ther Långe-Ben Rese hade lagt sig at sofwa, wäkte han honom up ock bad honom fäkta med sig, men tå han förakta-de thenna Vidrick, tog han hästen med Spärarna ock red så 3 Refben af Långe-Ben Rese, hwar wid han först waknade tog sin Stål-Stång ock slog så hårdt efter Vidrick, som wek undan, at Stången fastnade i Bärget, i thet samma fick Vidrick Mackt öfwer honom ock sargade honom illa dock icke til döds, hwar efter tå han wille gå in i sitt hus ock wijsa Vidrick alt sitt Guld ock Ägodelar, högg han hufwudet af thenna Resen: ock altså synes klarligen nog, at icke allenast Långe-Ben Rese här sitt lijf åndat, utan ock at thenna Stenen med Swär-

det

det på, måtte wara Vidricks Swärd, som til Åreminne är fördt til Bro kyrcka ock i Stenen uthuggit.

Men här emot strider *Mag. Jonas Flöraeus* i sin Tractat kallad *Flores Antiquitatis Scanicae* (s) theråst han sålunda skrifwer: Ibland K. Thidricks kämpar war ock Vidrick Verlandsson i stort anseende. I Villands-eller Verlands-Härad i Skåne skal han bodt, men säges wara född i Småland, ther hans Fader then konstiga Smeden bodt. Til åminnelse hafwer han brukat Hammar ock Tång i sin Skiöld, som ock än är samma Häradets enskylta Märcke. Hwaråst thenna Vidrick ej långt ifrån Sigars-Bäck inrättat sin Graf-wård af öfwermåttan stor Stensättning: Med Vidricks Skiöldemärcke inståmmer then Skånska Thurgißles wapn, som finnes på Stenen, then sal. Hr. Prof. A. Stobaeus låtit utur sielfwa Grunden af Helgone kyrckan i Lund upgrafwa. Ther af man slutar, at Thurgisle, som war Isgis Son, warit i Slåkt med Vidrick. Men ett af the största Tapperhets Prof, som han wijsat, war, at han nedlade then stora Slags-Kämpen Lång-Ben-Rese i Bertinga Land (t) Thet är en almän Sagn, at thenne Rese blefwit slagen i Skåne ock Giers Härad, theråst wid wägen finnes en Stensätning, som skal utwijsa hans Grafställe ock Skogen ther hos af hans Namn kallas Länge-Skög. Men huru thetta kan wara sannolijkare, lämnar jag ther hän, men thet förra har jag sedt.

Ett Stycke wäg från Rön wid paß $\frac{3}{4}$ Mijl på Herrenäs i samma Sockn, är belägit $\frac{1}{4}$ Hemman Swea

(s) Flores Antiquit. p. 86. §§. 3 & 4.

(t) Vid. Vellej. 15. Lib. 1.

Swea benämdt, hwilket fordom kallades Lunnerhus / theräst ock i gambla dagar har skolat warit en Kongs-gård, dock synas icke några Rudera eller Känneteckn widare ther efter, än 2:ne huggna Gråstenar, som til dörr warit hwälfde eller satte, tämmeligen höga til 3 alnar, ock emedan samma Hemman, strax efter Nås-Kongarnas Tijd, blef af wådeld förbrändt, wardt thet sen kalladt Swea, som thet än heter.

På Brobärg, som är belägit strax wid Bro-Prästegård, har then Danske Riddaren Kiel Rosencrantz bodt, beståendé af 3 hela Hemman, som nu ligga under Wese Herregård, kunnandes man högst uppå Brobärg se än i dag Teckn af Murar ock Byggningar efter Herre-Husen. Men på hwad Tijd the äro flötte til Wese, wet jag intet.

Förbemälte Riddare har warit mycket rijk ock ther til gifmild, i ty han icke allenast förärte til Präste-Säte alla the Ägor, som äro på wästra Siidan om Åen, utom Nol-ängen mot wiß Landskyld, hwilket ännu finnes af gambla Dommar i Bro Prästegärd (hälst rätta Prästegärden war förr på Prästorp wid Moderkyrckan Brastad) utan ock har af egen Bekostnad upbygt på sin Ägendom Bro kyrcka, then han i förstonne wille hafwa bygder närmare til sin Sätesgård Brobärg wid Älfwen, hwaräst än i dag ligga några uthugna wackra hörne-Stenar: Men af fruktan, (kan jag täncka) at Älfwen skulle skära sig ut ock förorsaka Jordfall, blef hon upmurad, ther hon nu står, af en Mure-Måstare wid Namn *Tippel Thure*, hwilken så snart kyrckan war färdig, kastade sig änna ned af Stålningen, effter thet han hade fådt korgen af Rosen-

crant-

crantzes Piga, then han welat åkta, ock i thet samma han for utföre, sade han theßa orden:

Effter Jungfrun i Bure ej wil ha
Tippel Thure:
Så skal Jungfrun i Bure aldrig mer se
Tippel Thure.

På Prästegårds Ängen i Bro finnes en stor Jordkulle, som kallas Tings-Högen ock berättas at man ther fordom hållit Ting under baran Himmel, som tå brukligt war, ock når the för owäder ej ther kunde wara, ha the flött sig til en wrå eller Bårgssluttning under Bro-fiäll strax ther wid. Hwilket som man i the senare Tijder fann alt förbeswärligt, hölls Ting ån på Hallind, ån på Brobårg ock sidst en lång Tijd på Målby strax wid Wese Herregård, lijksom på Rö wid Åby med Sotenäs-Härad. Men för några år sen blefwo bägge theße Ting-Ställen indragne til Qwistrum, ther nu 4 Härader möta ock hafwa Tinglag ihop nemligen Sörbygden, Tunge-Stånge-ock Sotenäs Härader.

Thet nyß omnämda Brofiäll, belägit på Prästegårds-Ägor, är så högt, at man på thet kan se ut åt hafwet, ock utziiradt med 2:ne skiöna Fiske-dammar, en stor af Naturen såsom en Insiö ock en lijten af sal. Herr Owe Tegner anlagd, bägge med stora Carusser uti, jämte allehanda slags Trä öfwer alt ned til Foten af Bärget, theräst jag i min ungdom, tå jag om Sommaren fick wara hemma hade mången rolig ock förnöijelig Stund med mina kära Syskon Herr *Daniel Ödman*, som är Probst ock Kyrckoherde i Giälstad, Herr *Peter Bornander*, vice-Landshöfdinge i Skåne ock min enda Syster Fru Capitainskan *Arrhen*, som (Gudi Lof) ännu med mig lefwa, effter Guds behag, särdeles

för

för then skiöna Prospecten ock utseendet öfwer hela Weses-Brobärgs-Målbys ock Prästegårds-Ägor tillika med kyrckan. På thetta Brofiäl har Pastor sina Miölcke-koer ock håstar, såsom i en god Beteshage om Sommaren. Tått ut med Prästegården, then min Stiuffader Herr Probsten Bornander i sin Tijd låtit wäl upbygga til Mann- ock Ladu-husen, runner en lijten Älf ännu i hafwet, ther man Höst ock Wår plår få i Målar wackra Laxörar: Så ligger ock til Prästegården, utom 2:ne Qwarnar ock nödtorfftigt Skogs-bränne, hela Hala Äng, ther Capellet fordom stod, til förtigande af andra Förmåner, hälst Härskaperna så på Holma som på Wese altijd wijst sig wara Älskare af Guds Ords trogna Tienare ock rått liberala emot Guds hus, ty Fru Ammiralinnan Strömstierna har, utom Predike-Stolen i sin Herres Tijd, nyligen förärt ett wackert Altare-kläde igen, tå en Tiuf för några år sedan ther förra af hennes sal. Herre förärta bortstal, warandes knapt någon kyrcka fri från Stöld, sen som bewiljades, at Regimentz- Casse-Kistorna med Medlen skulle ther förwaras; Ty i Tanum ha Tiufwarne 3 gånger brutit sig in ock giordt stor Skada äfwen så i Ske, i Swarteborg, i Foß, i Naswerstad jämwäl ock i Qwille, som alt bewisligt är, så at thet wore önskan wärdt, at slike Medel sattes på säkrare Stållen, hälst kyrckorna härigenom medelst stora Reparationer, effter giord Wåld ock Träng in uti, komma mycket at lijda, hälst ingen ärsätning sker.

Innan jag går från Bro Sockn (hwarwid wore, kan hända ännu mera til at märcka) wil jag ock förmäla, at i Bros nya wäl upbygda ock rödfärgade Trä-Torn, ther i hänger allenast en lijten klocka u-

tan Påskrifft, som i många år hångde i en förlorad Klocke-Stapel, sen som i thet gamla Tornet Kyrcke-wården mycket hederlige Mannen Peder Bryngelßon från Målby, en Söndags-Morgon skulle se til Klocke-Stapelen ock Tornetz Bristfällighet 1706 i Junii, om jag mins rätt, föll ånna ned ock slogs ihiäl, hälst gålfwet war förrutnadt, wid hwilken Tijd jag war hemkommen från Academien ock sielf såg thetta ynckeliga ock högstbeklageliga Spektakel, år (såger jag) en kyrcke-kista af Eek med Järn-Plåtar klådd på alla kanter, så hög ock lång, at knapt 10 karlar kunna få henne af Stållet, ther i många 1000:de dal. skiönt Plåtar kunna förwaras. Om någon kyrcke-eller Casse-kista skulle synas wara såker, hälst hon år med 3:ne starcka Låsar försedd, år wißerligen thenna, så at om någon Tiuf skulle biuda til then upbryta, ger hon en sådan klang wid hwart Slag, at thet höres til Prästegärden.

Nu går jag altså hår ifrån til **Moder-kyrckan Brastad**, lijtet öfwer ¼ Mijl från Bro, wid hwilka kyrckor altid sker Fördubling i the långsta dagar.

Thenna kyrckan synes, effter mitt omdömme, warit fordom kallad antingen **Brafstad** eller **Bragestad**, men på Norska **Brasetter** (u), antingen therföre, at sielfwa Herren på Holma warit en **Braf** thet år stor ock måktig **Brage**, thet år Hielte (x), som jämte Tapperhet, utan twifwel gedt bra Skiäncker til Kyrckan wid theß Bygnad, ty thet gambla ordet **Bragd** på Giötiska ock Norska har wißerligen warit Moder til the alstrade orden, **Braf**, **Brage**, **Brage-Skald** ock betyder hwarjehanda Beröm, som förwärfwas med Ord eller

går-

(u) *Rami* Norriges Beskrif. p. 52.
(x) *Speg.* Glossarium.

gårning af then som kan Brawera thet är hålla sig wål, ock altså fådt sitt Namn af en sådan Herre, lijksom Brahus wid Jönköping har wißerligen fådt sitt Namn af then Hög-Grefl. Brahesska Familien, som utan al Motsägelse warit Braswe ock Ypperlige Herrar ock Hieltar; Eller effter kyrckan, som på Norska kallas Brasetter, ock alla the ther i Socknen bo, Brasettingar, blef bygd på ett bra Såte, thet är Stad eller Stålle, som hon ock står på en wacker Plan med Bondegårdar rundt omkring, så lårer hon fådt sitt Namn ther af.

Thenna Brastads kyrcka är wål innan til i godt Stånd, wacker målad både i Taket under thet dubbla Hwalfwet ock på Låktare, utom then wackra Altare-Taflan, dock ej at nämna Predike-Stolen, som är helt gammal, rått ock slått. Men utan til behöfwer både Tegel-taket ock Tornet Förbåttring, dock hänger Klockan, som för många år sen föll ned ock slog af Malijerna, at ej långe ringdes med henne, nu i en hög Klocke-Stapel, som börjar ock förfalla.

In i kyrckan fins allenast ett gammalt *Epitaphium* med thenna Öfwerskrifft:

Her ligger begraven Erlig oc Welbyrdig Mand *Peder Bagge* til Holme-gaard, som dödde den 8 Febr. 1606.

Sammaledes hans kiere husfru Erlig oc Welbyrdig Frue, Fru Karinna Peders daater, som döde den 14 Martii 1578 med begis deres kier Börn: Gud deres Sieler hafwe.

Wid thenna kyrckas södra Chors-dörr, är i Muren å ömse Sijdor en rijstad Sten, then ene har på sig ett Seraphim med Run-Bokståfwer å Sijdan men helt oläseliga.

I Brastads Sockn på en Gård Ryk har fordom bodt under Danska Regeringen en *Ammiral*, som warit Ägare af en hel Gräntz ther omkring, then ännu kallas Ryks-Gräntz, ock medelst thet, at at samma Ammiral råkade i onåde hos sin Kong, blef både Säterijet ock hela Godset slagit under Cronan: Men theß Fru förmåtte så mycket med sin Bön hos Kongen, at hon fick halfwa Godset, dock så, at hwar annan Gård skulle Cronan tilfalla ock the andra, som förr, höra til Frålse, hwilket än står wid lijka.

På thenna Ryks-Gårds-Ägor fins ett hus af mycket stora Hallar ock Stenar, ock kallas Dyrhus 7½ aln långt ock 4½ aln bredt, så högt at en Karl kan gå raker ther i, utomkring fins en Jordwall alt in til wäggarna: utom thetta finnes ock 2:ne slijke Dyrhus, ett i Lyse ock ett i Brastad, dock ej så stort; I theßa Dyrhusen ha Hedningarna hafft sin Helgedom ock Gudstienst ock ther omkring sina döda begrafwet: hwar om med mera på sitt Ställe är afhandladt.

Then andra Annexan heter Lyse, men i Norska Chrönickan kallas then Lius-ön, hwilket är underligt, effter then ligger på fasta Landet, men kan hända i gambla dagar warit en lius ock klar Ö, tå watnet, effter Syndafloden, öfwerflödade ock giorde the Land en lång Tijd til Öijar, som nu äro Pen-Insuler eller halföijar, ja fasta Landet.

Thenna lilla Kyrckan, af Sten wäl upbygd, har en Klocka ock Trä-torn ock Tegel-tak samt innan til målad både til Altare-Tafla, Predike-Stol ock Läktare med ringa Bekostnad, effter theras wärde, hwarpå finnas inga Märckwärdigheter. Inga Herregårdar, ney icke en gång Capellans-Boställe äro

här, utan bor nu *Comminiſtern* Herr *Borg* på Ryſt-hälldet Lyſe, lijkſom then utgamble, dock myckert lärde *Comminiſtern* Herr *Hans Reſſal* på ſin egen Gård Laße-Haga, ther han i ſina unga dagar höllt Schola ock giorde många wackra Måns Barn til braf Karlar, hälſt han war i Ebræiſkan, Grekiſkan ock Latin, ſärdeles i latinſka Poëſien mycket ſnäll, thet jag ſielf eſomofftaſt med Nöije hörde ock läſte hans vers, hwar med han mig ock behedrade wid ett ſärdeles Tilfälle. Mera wet ej at ſkriſwa om thenna lilla Socknen.

Jag förfogar mig altſå til Lyſe-kijls *Capell*, ſåſom en Udde, Stång eller Nås belåget ytterſt på Stångenås kijle, hwar på ännu ſtår en Stång, them Siöfarande til uplyſning, hwar om i Början förbemält är.

Thenna lilla Trä-Kyrcka, ſom fordom för 200 år tilbaka ſtådt på Saltö ock af Fiſkare upbygd, men ſen flytter hijt, är rödfärgad ock eljeſt wäl förſedd ſå wäl utan ſom innan med Altare-Tafla ock Predike-Stol, dock af ringa Arbete, är på Strandſitiares egen Bekoſtnad i theras wälmakt ſå upbygd, ſom hon nu är med Tegel-tak ock en lijten klocka i ett rödfärgadt Torn af Trä, hälſt Inwånarena, ſom tilförne i min ungdom för 40 år ſen hade 16 Skuter, dels Balcke- dels Fiſke-Skuter, ſärdeles then hederlige Präſte-Wännen Peder Nilßon, hwilken utan lijten eller ringa wedergälning altid tog wäl emot ſina Präſter, ſå offta the ther predikade, men nu äro, medelſt Handelens ock Fiſkerijets ringa Näring, mäſt utfattige ock kunde knapt hålla kyrckan wid Makt, ſom eljeſt inga Inkomſter har, ther Siöfarande icke ſkickade Föräringar til kyrckans underſtöd, utom hwad Härſkaperna, ſärdeles på

Wese, som af Cronan köpt Skatte-Råttigheten öfwer Lyse-kijl, kunna hielpa til thenna kyrckas Reparation.

I Stället för Tijonde &c. så ger thenna lilla Församling äntå til sin Präst icke allenast 3:ne Offerdagar, utan ock 36 dal. S:mt i Lön årligen samt hwar Man en Långa af then fångade Fisken, dock then största ock båsta som fins, hwilka kallas Präste-Långer; dock har Prästen så mycket Arbete wid thenna kyrckan, som någon af the andra, utom then faran han måste i Storm swäfwa uti både hem ock bort, emedan han altid måste fara til Siös från Lyse. Under Resan til Lyse kijl, hände thet sig i Hr. Owe Tegners Tijd 1701, at i Bro-fiolen wid Håskiär mot Hammarwijks-Land war genom Storm ock ther på strax utfallit watn, en stor Hwalfisk inkommen, som mitt i Farwatnet stannat, hwilken blef före Gudstiensten, fast then dymedelst drogs sent ut, wål belagder ock sen effter Gudstiensten i Land dragen ock tagen.

3 Sotenås Giäl.

Är ett Härad för sig sielf, i Sunnerwijken belåget, bestående af 3:ne Socknar, Moder-kyrckan Toßenne ock 2:ne Annexer, Askum ock Båwendal, som nu kallas Båffendal.

Hwad aldraförst Häradets Namn widkommer, som från urminnes Tid ännu förer i sitt *sigill* en Flundra icke just af the små, utan stora Helge-Flundror, som ther wancka, så synes thet effter mitt omdömme, blefwit kalladt Sote-

tenås, på Danska Sodenås ·/. thet är en Udde eller Ort, som sticker ut åt salta Hafwet, hwaråst genom strandande esomofftast särdeles i fordna Tider, många siuka ock sotliggande blefwit ther upbrakte; ty Soot ·/. Siukdom ock Soot-död ·/. af Siukdom död, som än offta timar wid then farliga stora Utklippan Sote-hufwud, förthenskuld kallad, wid hwilken i Storm, mången satt lifwet ock hälsan til. För hwilken ordsak skull Sal. Fru *Margreta Hvitfelt*, låtit anlägga en kyrckogård wid Stranden Kongs-Hamn i Askums Sockn, med strång Befallning, at ho som finner någon död strandad kropp ock låter honom ligga obgrafwen, then samma Strandsittare skal strax bli förwist från Stranden, som förthenskuld nu kallas Grafwen. Angående härnäst Socknernas Namn, först Moder-kyrckan Toßene, som kallas på Danska Toßunge, utan twifwel af Thußar eller Toßar, thet är Jättar, som så kallades fordomdags (y) ty thußa på någon, til Exempel thußa hunden på en, thet är hitza hunden på en, ock emedan i thetta Giället woro en hop Toßungar ·/. Unge Jättar, har kyrckan ther af fådt sitt namn, så wäl som 2:ne ther wid liggande hela gärdar, hwilket dock är en gißning af mig. Nu warande Kyrckoherde Herr Probsten Kilander, har berättat mig i anledning af 2:ne dommar, om Ägotwist på gården Stocke-bro daterade 1446 ock 1448, at Toßene kyrcka hette fordom Åby Sockn, hälst then war belägen in på Åby Herregård, hwaråst är nu wedbacke, ock til bewis här af, har man funnit ock än årligen finner the dödas Ben, Knokar ock Hufwud-Skallar; Men efter thenna kyrckan ſtådt för när in på Herregårds-husen, kan hända warit

(y) Vid. Spegels Gloss. pag. 513.

Häirskapet tillika med olägligt medelst öfwerlopp af främmande hwar Predikedag, är hon, som war tå belägen ytterst i Socknen ock för största delen mycket aflägen, blefwen flött til Toßene, 2:ne Gårdar mitt i Socknen; Men tör skedt, at begge warit på en gång wid Makt ock Aby kyrcka, såsom mindre nödig, särdeles tå Härskapet mäst bodde på Sundsby, är lagd til Toßene Kyrckas Förbättring. J thenna Kyrcka finnes en skiön Altare-Tafla med Ducate-Guld stofferad, gifwen år 1634, af en Borgmästare från Malmö, wid Namn *Ledebur*, til Tacksamhets Tecken, för thet Religions Probsten Herr *Vitus* Perßon, låtit bemälte Borgmästares Son, som war en Lieutenant, under Skepsbrott drunknad, på Sotefiorden, uptaga ock i Toßene kyrcka begrafwa: Men Predike-Stolen är förärad til thenna kyrcka af en Skeppare, som hett *David Slaman* år 1660, hälst han bodde ther i Socknen på gården Ulleberg, hwaräst är en kostelig hamn, fordom i Danska Tider bebodd af många rika Skeppare, som hafft Spaniefarare ock andra Fartyg, bland hwilka thenna Slaman icke warit then ringaste, dock then sidste; ty sen Bahus-Län kom under Swerige, blef befalt at alla Skeppare, som bodde wid Stranden, såsom här på Gribbestad ock Sannäs i Tanums Giäll ock hade Spaniefarare skulle flötta til Städerna, Mastrand, Kong-Elf ock Strömstad, på thet the som i kriget warit mycket förstörda, måtte igenom theße rike Kiöpmännen komma åter up igen i Stånd ock Cronan få thesto mera til Tull.

Askums kyrcka, belägen på Annex-Hemmanetz Prästebackas Ägor, är mäst af grunden upmurad 1708, synes hafwa fådt sitt Namn, af then ther wid liggande Byen, som heter Askum, utan twifwel,

wel, effter som i gamla tider warit en stor Aske-Skog ther. Thenna lilla kyrckan, wid hwilken inga ornamenter finnas som skrifwärdige äro, lärer intet warit så gammal som the andre: ty i the Danska Chróniker nämnes then intet, utan thar Giället fordom hett Öfwerby effter Prästegården, ther Pastor bor ock Moderkyrckan thar hett tå Sodenäs ock Toßunge eller Toßene, samt Båwerdal eller Båffendal warit Añexer: synes altså, at tå Sotenäs hufwudkyrcka blefwit förfallen, är Askums kyrka, närmast wid Sotenäs belägen, upbygd i stället, men, för theß aflägenhet, blefwit en Añex ock Toßene Moderkyrkan, som ligger mitt i Giälletlock strax wid Prästegården.

J thenna Askums Sockn ligger Trygg-Öen med ett litet Sund afskild från fasta Landet, på hwilken O Kong Trygge af Norrige ligger begrafwen, öfwerst på en högl kulla mitt uti ock rundt omkring honom 12 hans förnämste Herrar, hwilka tillika med Kong Trygge blefwo ther i ett Siö-Slag dräpne på ilsundigt Sätt ock Wis af Kong Gudrod, hwilken tå han seglade innom Skiärs, öster öfwer Folde Fiorden (thet är Opslo eller *Christianiae* Fiorden) ock sände bod til Kong Trygge / at han wille komma til honom ock följa honom i Österlanden at strida: Kong Trygge behagade thetta tilbod wäl; Men tå han kom til Kong Gudrod ock talte med honom, strax öster wid Sotenäs, lupo Kong Gudrods bewäpnade Män på honom ock dräpte honom tillika med 12 hans Män på thenna Öen, som sedermera blef kallad Trygger Öen, effter han med them ther ligger begrafwen: Om hwars ock ens Begrafnings-Platz finnes ännu 5 til 6 stycken stora aflånga ock fyrkantiga Stenar (z). På hela thenna

(z) Vid. Sturl. pag. 95 & Ramus pag. 52.

kullan åro sammanburne rundt omkring en otrolig Myckenhet af Stenar lagom runda, hwar med the krigat mot Fiendens Infall: Men the största Stenar åro sammanburne til en Wål eller Kånnetecken til then mårckwårdiga Håndelsen ock Begrafningarne, som ther skedde åro.

Båwerdals kyrcka, som synes hafwa fådt sitt Namn af Båfwer-Diur Castor, hwaråst i gamla dagar Båfwern blefwit til stor myckenhet fångad, för hwilken orsak skuld i Danska Historien intet skrifwes som nu, Båffen-utan Båwerdals kyrcka, hwilket år råttaste, ligger på Åby-Gods Ågor, år wål liten, dock af Sten murad så wålsom Toßene ock Askum, år försedd med ringa Predike-Stol ock Altare-Tafla, utan några Mårckwårdigheter, allenast thetta år at akta, at på Sidan af kyrckan år en Runsten inmurad, men wrångan utwånd, at man Skrifften innan til på andra Sidan icke får låsa: En dylik Runsten fins ock i Toßene Kyrcko-Mur. På Sidan som weter ut finnes ingen Skrifft, utan the wanlige Ring-ormar ock andra Ritningar i Bråddarne ock finnes på them intet kors uthugget, hwilket hwar thet fins, plågar wara teckn (som Probst Kilander med mig håller före) at the åro uthugne, sedan Christendommen blef hår införd genom Ansgarium: Såra altså theße ock andre sådanne Runstenar wara uthuggne under Hedendommen, men förstörde i Oluf Skott-Konungs tid, som ock hade inne Runna-Rike, ock tå han hår så wål som öfwer hela Swerige, sökte på thet ifrigaste fortplanta then Christeliga Religionen ock Låran, som wår fuller på then tiden Påwisk, men långt renare, som then nu år, låt han tillika med förstöra Runstenarne, efter på them fans mycken

Hed-

Hedniſk Wantro ock Widſkepelſe, ock ſålunda åro Kunſtenarna komne i Förakt ock wid Kyrcko-Arbete kringwände: men ther igenom åro många Antiquiteter til Hiſtoriens uplyſning i grund gångne, hwar om jag ock något rört i Beſkrifningen om Krokſtads Giäll.

J Toßene kyrcka fram i Choret fins en Graf-Sten af följande inſcription eller Öfwerſkrifft: *Chriſtoffer Galde* vor fader med ære: Fru *Birgitte Bilde* vor moder keere: af Oby gaar lod hand ſig ſkrifve: her at begrafven lod de og blifve: Jomfru Birite oc Ellien Galde: Gud lad os af werden kalde. Anno 1555. Af hwilken Grafſkrifft kan ſlutas, at thenne Herren *Galde*, ſom hafft en Fru af Bildtiſka urgamla Familia, har warit Ägare af thet ſkiöne Åby-Gods, ſom ſedermera genom Arf eller kiöp kom til ſalig *Thomas Dyre* ock Fru *Margareta Hvitfelt*, hwilken i krafft af theß uprättade Teſtamente, har jämwäl ſkiänkt thetta härliga Säteri med underliggande Gårdar, utom Sundsby Gods på Tiörn, til then från Bahus-Län wid Giötheborgs Gymnaſium ſtuderande ungdommen, ſärdeles Paſtoris Söner i Sotenäs, ther om jag widlöfftigare handlat i Beſkrifningen om Tiörn. På thetta Godſet Åby, ſom är til Sätes-Gården för några år ſen helt å nyo upbygd, dock af Trä, bor Inſpectoren nu förtiden warande wid Namn Fehman, then berömwärde, ſal. Juſtitiae Cantzlerens Thomae Fehmans Broder-Son, ſom upbär Räntorna årligen af bägge Godſen ock om Kyndels-Mäßo-tid, tå Stipendium blir utdelt uti Giöteborg, under Reſpective Herrar Curatorernas upſeende, ſom äro Landshöfdingen ock Biſkopen i Giöteborg, Lagmannen öfwer Bahus-Län ock

Borg-

Borg-M:staren i Giötheborg, samt Gymnasii Gothoburgensis Rector; hwarföre Gymnasii Fogden ock Inspectoren har i Arfwode begge Sätes-Gårdarne Sundsby ock Åby at få bo på ock besittia: dock skal han ge til Gymnasium årligen 150 dal. S:mt i arrende för hwar Sätes-Gård, tilsammans 300 dal. S:mt, hwad sen begge Bruken mer kunna kasta af sig, thet anses som hans Lön för alt Beswär: hafwandes theß utan til hielp en Bokhållare, som har i Lön årligen af Räntorne 100:de dal. S:mt.

Thetta Åby Gods eller Herregård, är öfwermåttan wäl belägen på en hög Bårgs-kulla, med diupa Dalar ock härlig Skog af allahanda Trän rundt omkring, hafwandes utom Insiöar ock Fiske-Dammar, sielfwa Salt-Siöen, som kallas effter Herregården, Åby-Fiorden, rinnandes ända til Sätes-Gården, hwar ifrån the icke allenast kunna få dageligen färsk Fisk af allahanda Slag, utan ock med Fartyg, Jakter ock Båtar föra til ock ifrån alla Orter, hwad som behöfwes sälias ock kiöpas, så at man bor ther liksom i ett Jordiskt Paradis, hälst thet ock är försedt med wackra Trägårdar på begge Sidor ock giöra Bönderna ännu som förr sina Dags-Wärcken ock gifwa Städsla på Hemmanen så ofta någon dör; hwilken ej uptages i Räkning med Godsets Räntor, utan är en Hand-Penning för Inspectoren.

Utom thetta är ock en liten Herregård, dock ett Rusthåld, Stensiö benämd, sal. Schautbeynacht Gyllenskruv tilhörigt, hwar på theß minsta Barn än äro boendes, är ock wäl belägit ned ut med samma Åby-Fiord, föga mer än $\frac{1}{4}$ Wäg från Åby Herregård, dock wet jag intet märkwärdigt här om at andraga.

Men

Men wid Fältwäbels Boställe: Hunnebo i Toßene Sockn är en klyffta i ett stort Bärg, litet stycke från Hafwet belägit, hwilket på 3:ne Stället är aldeles igenom-sprängt, dock sålunda, at på thet ena Stället är wägen så bred, at Boskap kan drifwas therigenom, ock står Hälle-Berget, såsom en 12 Alnars höger Mur på begge Sidor, warandes Wägen helt slät, med Gräs här ock ther bewuxen: dock är at i akt taga, at mitt i gången äro ståndande 2:ne Columner eller Pelare, af hel Sten, aldeles trinna ock öfwer 20 Alnar höga: Men orsaken här til kan man ej rätt utgrunda. Salig Ankarström, som war sinnad thetta mig nu lemnade Wärk under händer taga (tå hans Högwördighet Herr Doctor Eric Benzelius war, såsom tå warande wår Biskop 1728 på Visitation, ock gaf Anledning ock Upmuntring til thenna Beskrifning, hwarföre wi ha Orsak honom therföre högeligen tacka ock berömma) mente at när Bergen i Synda-Floden rämnade, har Watnet thet stycke Berg, som i sönderbrakandet kommit stå emillan, så långe omkring skiölgt, at intet mera blef qwar ock thet öfriga gick utaf, slogs sönder ock blef til små Stenar. Men jag tror, at i gamla dagar har ther warit en Malm-Grufwa af Silfwer, Koppar eller Jern, effter ther mitt i Berget stå the uthugne Columner eller Stoder, som finnas wid alla Bergs-Bruk, at icke Berget skulle falla ned ock slå ihiäl Folket, under arbetet ther nedre; Sen ha Näse-Kongar ock andre i Krigs-tider betient sig af thenna löngången igenom Berget ock altså giordt både Pelarne ock Wägen släta ock wackra.

I Askums Sockn, som wäl som i Tanum wid Miölckeröd, finnas effter gamla Mäns utsago,

Skär

Skår ock Stenar, öfwer hwilka man har fordom rodt ock sealat, särdeles omkring Miölckeröd Herr Major Stahl tilhörigt, theräst nu är allenast en liten smal Bäck åt Land-Sidan, medelst Watnets utfall årligen alt mer ock mer, så at the i Knem boende ther wid, få många Laß Hö, ther förr war wilda Hafwet, hwilket kommer öfwerens med H. Hr. Adsessorens i Bergs-Collegio Immanuel Svedenborgs Tractat om Ebbe ock Flod i Swerige, dock ej som Utomlands, särdeles wid Öst-ock Wäst-Frisland, hwaräst jag warit ock sielf erfarit 6 timmars Ebbe ock 6 timmars Flod hwart dygn, utan långsamt ock beståndigt, undantagandes når Storm år, ther i han wisar, at nästan hela Swerige i forna tider stådt under Watn, ock som thet effter hand utflutit, öpnat sig til ett Land eller Ö (*Atlas-Land*, Yfwerbornas Ö kallad) hwar effter Landet årligen alt flera ock mera Inbyggare tagit effter utflyttandet, at hår på bo, som nu år Folkrikt ock ett helt Konga-Rijke. Sin Satz at bewisa tager han Skiäl, bland andra af Bahus-Lån, hwaräst finnas högst up i Backar, som wid *Uddevalla* ock annorstädes Mußle-Ostron-ock Snäcke-Skaler, hwilka ther än wåra, men utan Mat in uti, utantwifwel af Mangel på thet salta Watnet, the fordom hafft tå Hafwet stod ther öfwer; Sen af wåra Bergs-Brunnar, som skola wid Watnetz swallande af en Sten som uti en hola kommit at stadigt kringrullas af Watnet, wara giorde; Änteligen af Skeps-Kölar ock Master, samt Hwal-Fiske ock andra stora Fiskars Ben, som åro fundne diupt neder i Jorden: Jåmwål af sielfwa Jordmånens Blandning af Ler, Mull ock Sand, några Alnar emillan hwart Slag, hwilket alt genom Jordfall

ock Strömmar ock Hafwetz Flödande, synes wara förorsakat: Thetta är wist, at Watnet årligen går alt mer ock mer undan ock ger Inbyggarena här på flera Platzar ock Ängar, är nånsin tilförna: Men hwart hän thet tager Wägen, är swårt at dömma, hälst lika mycket Watn är ännu; som från första Skapelsen.

Til at stadfästa Adsessor Svedenborgs oförnekeliga ock måst sanning-lika Satz, tror jag, at wid Södre-Polen har warit i Början högre Land öfwer Watnet än här Norr, hwilka tid efter annan, genom Wattu-Floder, Eldsputande, Bärgstärande ock Jordfall, ther af blefwit förminskade ock Watn i Stället, som tå fallit här ifrån, kommit tit ock giordt, at Landet här i Norden alt mer ock mer blefwit större tillika med Bärgen ock af Folk bebodt (a). I Neapolis blefwo 6 Byar på en gång i Grund gångne 1712, om jag mins rätt.

Herr Probsten ock Kyrckoherden Kilander, har igenom sitt wackra Communications-Bref, i thetta Mål upmuntrat mig at raisonera här om, thet jag giordt, effter mitt af Gud förlånta Pund; dock som jag är en Theologus ock måst glömt Philosophien, effter 38 års Förlopp, jag kom från Academien, wil jag alt lemna thetta til Physicorum utransakning ock Omdömme, huru wida thetta kan wara Sanningen likt eller intet.

Imedlertid wil jag gå tilbaka ock berätta, huru som på Sotenäs emillan Toßene kyrcka ock Prästegården ligger Walla-Hed, theråst i forna dagar warit hållit ett stort Fältslag; men emillan hwilka wet man intet, teckn här til gifwa the åtskillige stora Jordhögar: på samma Hed icke långt ifrån ligger Prä-

(a) Vid. Munsteri Cosmographia om Nieaca pag. 1312.

Prästegården Öswerby, som är $\frac{3}{4}$ Hemman, dock ringa til Utsäde, Aker ock Skog, men wål upbygd i Herr Probsten Kilanders tid, som ock brakt kyrckorna i godt Stånd, hwilka nyligen åro målade af Måster Schiönfelt, sen the wid sidsta Feigd blefwo mycket förfalne.

Utom Offer ock Smör, niuter Pastor loci then wanliga Landskylden af Annexer ock Mensal-Hemman, allenast några Tunnor Item Tertial Tionden , , 64 Tunor 3. Sk. allenast, emedan hela Pastoratet består, efter nya Jorde-Bokens noga uträkning af 103 hela Hemman; dock har thet altid här warit wälmågende Präster, hälst thetta Giäll ligger långt ifrån Wägen, som ock är swår ock beswärlig at resa.

The Präster ock Kyrckoherdar, man har af Kyrcke-Råkenskaps-Böckerna kunnat upleta åro följande, nemligen.

1 wid Namn Herr Jens 1590.

2 Herr Hans
3 Herr Lauritzon } Om theßa fins ingen underrättelse.

4 Witus Persson, som blef Religions Probst 1625 ock war här Pastor til 1647 från 1623.

5 Herr Jens (Secundus Jens hujus loci) Lauritzon 1647.

6 Herr Helge Bruhn Wiljamsson 1663.

7 Herr Nils Ström 1686.

8 Herr Nils Oberberg, som fick sal. Strömmens Ancka 1705 ock dödde 1722.

I hwars Ställe, kom Kyrckoherden

9 Herr Oloff Kilander 1723, som war tå gifft, men några år ther efter blef Ancke-Man ock tog så salig Oberbergs Ancka: Blef Probst öfwer sin Församling A:o 1735, sen han tilförne warit Ca-

pel-

pellan i Halmstad ock tillika Pastor i Holm alt ifrån 1709 til 1723. Har wål i 10 år hafft Podagra, at han offta måst hålla wid sången, dock förestår han sin Församling med största beröm, som en rått Heders Man.

4 Om Krokstads Giäl.

Thetta Pastorat, som år belägit i Sunnerwijken ock Sörbygdens Hårad ock grântzar dels in til Dal i Öster ock Norr, dels mot Nafwerstad i Wåster, dels ock til Håby Sockn i Foß Pastorat i Söder, består af 3:ne Socknar ock 96 hela Hemman; Moderkyrckan heter Krokstad ock Annexerne Hede ock Sanne.

Hwar af Håradet så wål som kyrckorne hafwa fådt sina Namn, går på gißning ut: At Håradet kallas Sörbygd, kan wara antingen ther af, at thet ligger respectivè i Söder emot the Hårader i Norrwijken, (hwilket nog år troligt) eller, som Herr Kyrckoherden *Höök* menar, af Söer eller Får, effter ther i Bygden har altid warit ock ån år godt Bete ther i Skogsbygden för Getter ock Får, som ther på Landet, ock öfwer hela Bahus-Lån, kallas Söer, per crasin vel contractè Sör, hwarföre ock en Gård thersammastådes heter Sörbo, hälst på thet stora ock goda Hemmanet år god lågenhet at föda Sör ock Getter, som med ett ord ihop kallas hår Fånad, men the store Creaturen, Boskap: Förthenskuld år ock Håradetz *sigill* en Ko eller en Oxe; ty hwar mycken Boskap år, ther år ock mycken Fånad af Sör ock Getter, eller Får ock Bockar.

Hufwud-kyrckan Krokstad (på Danska Krogstad) har utan twifwel fådt sitt Namn af Krok, på latin hamus, som the Danske kalla krog, emedan fordomdags, innan the weste af Not ock Nåt, ha the dels i then stora genom Pastoratet flytande Ålfwen (som ther i flåtas alt Timmer ock Såge-Stockar ned til Qwistrums Sågar, hwar om mer wid Foß Pastorats Beskrifning) dels i the fiskerijka Siöar, brukat mer ån annorstådes Fiske med Krog på Danska, eller krok på Swånska, så at för Fiskarena ther uppe har warit råtta stad eller Stållet at fiska fårsk insiö-Fisk med Krok, ock så år thet, effter mitt omdömme, kommit at kallas Krokstad eller Krogstad, thet år ett Fiskerikt Stålle at fiska i: Men Herr Kyrckoherden Höök menar at thet heter effter then krokota Ålfwen, som rinner twårt igenom Giållet ned til Sågorna, eller ock för thetta Pastoratet ligger så affides bort i en krok från Landswågen ock at inga många resande komma tijt, utan the som ha årende til Krokstad, hwar til jag wål gofwo mitt Bifall, om thet icke på Danska skrefwes med g Krogstad för Krokstad: ty fast krokot på Danska skrifwes kroged ock kraged åfwen med g för k, som måst brukligt år, i alla ord, så synes dock thetta wara mer twungit, ån thet förra; men låmnar alt i sitt fulla wårde.

Hede Kyrcka, som år belågen på en utmarck, har wål fådt sitt Namn ther af; ty thet man kallar up i Swerige utmarck, kallas hår på orten en Hee eller Hed, ock år ej owanligt nånma kyrckan, tå hon år upbygd, effter Rummet, ther hon står uppå.

Sanne-Kyrcka har wål fådt sitt Namn antingen af Siön, som så kallas Sanne-Siöen medelst

theß rena Sandbotn, eller ock för thet hon är upbygd på en Sandmo.

Man kan ej få weta, på hwad Tijd ock af hwilken theßa kyrckor, som til intet Helgon finnas wara inwigde, äro upbygde: dock är troligt, at thet skedt i thet 900 året effter Christi Födelse uti Kong Harald Haldanßons Tijd, som sen kallades Harald Haarfager, medelst theß wackra hår, som Abschalon, ock war then första Enwålds-Kong i Norrige (b).

J hans Tijd bygdes måst alla kyrckor up här i Bahus-Län ock altså theße i Krokstad med. Men som the woro små ock mörcke i förstonne bygde, så blefwo the i sal. Kyrckoherden Jochum Plates Tijd satte i godt Stånd, nemligen:

Krokstads Stenkyrcka större bygd på nytt Manéer både til Chor ock sielfwa kyrckan, 1702. samt Sanne-kyrcka af Trå aldeles å nyo igen upbygd ock 1727 blef Hede kyrcka af Trå rätt wackert upbygd med Tegel-tak ock af Herr Probsten Bornander inwigd d. 15 Oct. 1730.

Krokstads Kyrcka är hwälfd ock wackert målader jämwäl Läktaren, lika så Hede-kyrcka, dock utan Målning hit tils, men intet Sanna af Medellöshet: dock äro the alla försedde med Altare-Taflor ock Predike-Stolar i ringaste Måtto, samt Kloc-kor, dock små en wid hwar kyrcka, förutan Kalckar ock Patener, på hwilka intet märckwärdigt finnes, utan står allenast åretalen på then gambla i Krokstad, at hon är giord 1587 ock then nya 1625, tå Kyrckan ock blef 1:sta gången målad.

Jnga Epitaphier, Run-eller Grafstenar finnas, af hwilka något märckwärdigt kan håmtas, utan nå-

(b) Snorre Sturl. p. 32.

några Rijtningar, som fordom kallades Will=*Runer*, men sedan Doct. Olai Celsii Far Professor Magnus Celsius, genom ett fulcrum eller Strek, som han lade til hwar Bokstaf, hittade på öfwermåttan artigt at låsa them, kallades the Runae Helsingicae, eller Helsinge=Lands Runer, hwarom nu warande Bergm. i Skåne Hr. Eric Benzelius *nepos* i sitt wackra berömeliga Wärck, kalladt Periculum Runicum (c) förmäler; ty kan hända, at thenna Tracten intet warit för Bärg ock Skog skuld af någon then Tijden bebodd, at the west af några Runer, ock om ther några warit, så äro the så wäl som up i Swerige, effter K. Oluf Skott=Konungs tijd, Påfwen til wiljes antingen ned=gräfne eller bakwände i Kyrcko=Murarna insatte, på thet the nys omwände Hedningar til then christeliga Tron icke skulle å nyo intagas eller ther af förargas.

Fordom bestod hela thetta Pastoratet af 110 hela Hemman, dock Prästegården inneberäknad samt alla små 16=ock 8:dels Hemman; Men nu äro the förmedlade til 96 $\frac{1}{8}$, som förr berättadt är, hwilka gifwa årligen i Tijonde 82 $\frac{1}{2}$ Tunna så til Cronan, som Kyrckan ock Prästen, samt i Landskyld i ett för alt contant à 3 dal. Tunnan til Kyrckorna 26 dal. 7 öre S:mt ock lika så mycket til Prästen.

The Präster, som man kan minnas hafwa warit i Krokstad, äro följande.

Then 1:ste effter Reformationen har warit Herr *Nils Pors*, hwars Namn man funnit på en Tage=Zedel af år 1575 d. 5 Apr.

Then 2:dra Herr Per *Udbenei*, som war en lijten Tijd Pastor i Krokstad.

Then

(c) Pag. 58 & 59.

Then 3:die Herr *Nils Bagge*, hwars hustru hette Anna Fredriksdoter, som följde sin Man til thet mordiska Barnsölet på Långöen, ther han af en Bonde blef dödad med 5 à 7 knifstick, hwaröfwer hans hustru Anna Fredriksdoter blef så förskräckt, at hon fick Mißfall med sitt första Barn ock hade altså inga Barn med sin Man Herr Nils Bagge, hwars Bror har utan twifwel warit sal. Probsten Bagges Far i Mastrand.

Thenne Mördaren, som så jämmerligen mördat sin Präst, kom änteligen then gången undan på Flykten; Men blef fredlös så wäl här i Bahus-Län, som öfwer hela Dal ock Wärmeland, ock uppehölt sig i stora Skogar med skiutande af allehanda Wildt, som förekom: Omsider kom han i följe med en annan fredlös Man, som hade stulit ett Sille-Nät wid Mastrands stora Sillefänge i gambla Tijder ock therföre, effter the tå warande Förordningar, blef fredlös; ock som thenne senares Mißgärning icke hölts wara så grof, som then förras, hade han något tryggare omgånge med Lands-Folket, än then förra (Mördaren menar jag) ock altså försålde alt thet wildt han skiöt. Änteligen uptäkte han hemligen sig weta hwar Präste-Mördaren hade sin Kula uti Skogen, ty thenne brakte til Mördaren alt sitt uppehälle, hwarpå honom försäkrades, at ther han kunde skaffa thenne Präste-Mördaren lefwandes i Menniskiors händer, skulle han genast komma på frij Fot igen ock aldrig bli tiltalter för Sille-garnet han hade stulit; i anseende här til samråddes han med 10 st. stora starcka Karlar, som följde honom något lijtet effter uti Skogen til Mördare-kulan; ock på thet the thesto bättre skulle kunna råka wägen tijt effter honom, hade han förskaffat sig några är-

ter, them han under gångandet låt så småningom rinna ned på Jorden til Råttelse hwart hån the skulle gå ock stanna, ther han hade lagt en hand full årter; ther effter gick nu han först in i kulan til Mördaren med then förskaffade Provianten til uppehålle, ock the andre effter aftal stodo så långe utan före; Men tå Mördaren, som hade på Bordet liggande 3:ne st. laddade Bößor ock försedde med nytt Fångkrut samt under Bordet 2:ne skarpa yxar, gick affides i ett annat litet Rum til at tappa Öl åt sin Cammerat, spottade han på Fångkrutet i alla 3 Bößerne ock wid Mördarens återkomst suckade ock sade: Ack huru långe skal thetta wårt usla Lefwerne ock Tilstånd wara? Jag tror båst wara, at wi godwilligt gå til Prästen ock bekånna för honom ock Dommaren wår Synd hwar för sig, tå Straffet blefwo lindrigare kan hända. Öfwer thetta Talet håpnade Mördaren ock sade: Jag tror, at tu wilt förråda mig ock i thet samma tog til Bößan; Men then andre sade: Huru wil jag förråda tig, som år i samma Fördömmelse? Ock tå Mördaren ther på låt up Fångkruts-Pannan, blef han warse Fångkrutet wara wått, lutade altså ned at taga yxen under Bordet, men i thet samma hade then andra sin yxa wid handen ock slog Mördaren i hufwudet, at hån stupade, samt tillika ropade åt sina utestående beställte karlar, hwilka stråx kommo in ock fångslade Mördaren, som sedan med förhårdadt hierta sade til then andra: thet tu gaf mig, hade jag årnat tig. Hån blef altså af Öfwerheten dömd at råbråkas ock steglas, hwilket ock skedde wid Haijunms Bro uti Sörbygden ock Krokstads Sockn.

Ordsaken til thetta grufweliga Mordet ock therpå följande faseliga, dock wålförtienta Straff, har then

thenna warit: Mördaren, som hade warit en Tijd mißtänckt för en annan Mans hustro, kom til olycka på thetta Barns-ölet med Herr Nils Bagge, skiönt han samma dag warit wid Guds Bord, tå Prästen tog sig tilfälle at tala öfwer Bordet til then Bonden, som honom om Afftonen sedan mördade: J dag ha 2:ne unga drängar, så wäl som J, warit til Herrans Natward, hwilka woro hwar andra så lika, som the hade bägge en Far, nemligen tin Son ock tin Grannes Son; hwilka ord så rörde hans hierta (jag menar Bondens) at han, som hade giordt thet ena onda, dubbelt hor, blef strax af Satan ock then mißtänckta Qwinnan upäggad at föröfwa slikt Mord på sin egen Präst ock Siälesörjare för Sanningen skuld, hwilket alt Herr Kyrckoherden Giädda i Nafwerstad hördt af sin sal. Far ock jag sen af honom såsom en sanfärdig skiönt ynckelig Tragœdia.

Then 4:de Herr *Anders Wingård*, hwilken tog Baggens Äncka ock aflade med henne en Son ock några döttrar: Men efter Sonen wid Namn Gunner hade intet Lust at läsa, blef han en Bonde ock war Far åt salig Herr Hans *Wingård*, som war Capellan i Qwille ock dödde 1734.

Thenna Herr *Anders Wingård* mötte en Påska-Morgon, tå han skulle resa til Hede kyrcka, 2:ne Trullkonor ridande, then ena på Prästens bästa Plog-Oxe, then andra på en Warg: then förra hette Elin i Löfrij, then senare Börta i Bottels- eller Bodolfsröd. Prästen wände på sin häst ock såg efter theße underlige Ryttare, men i thet samma kringwärfdes af en särdeles orcan ock wäderwirfwel, dock kom han lyckeligen til Hede kyrcka ock förrättade wäl i Början Gudstjensten, men tå

 han

han i Predikan kom at tala om Christi Upståndelse ifrån the döda ock kallade Guds Barns Resa med Christo en Salighets Resa til Himmelen: Men Satans Barns Resa med Diefwulen en Resa til Helwetet; J dag (säger han) mötte mig 2:ne Qwinnor, som jag wäl kände ock woro mina Gran-hustrur, then ena red på min Plog-Oxe, then andra på en Warg; ock, fast Prästen intet nämde theras Namn, kom i thet samma han thetta talat, ett sådant hiskeligt wäder in igenom Kyrcke-dörren, at Stofft ock Sand blåste hela kyrckan full ock kringrände Prästen i Predike-Stolen så beklageligt, at han blef Mållös ock måste bäras ned af Predike-Stolen ock föras hem, hwar efter han på 3:die dagen afsomnade. Bägge these mißtänckte hustrur woro wäl i Kyrckan, oaktadt Prästen sedt them samma Påskedags-Morgon på förr omrörde Sätt i Haijums Skogen: Men thenna theras Truldoms konst ock diefwulskap har ej förr blefwit uppenbart, förn i then följande Pastorens Hr. Didrich Achenii Tijd, som ock fick Wingårdens Äncka Anna Fredriksdoter, hwilken ock hade hafft Herr Nils Bagge förut ock altså 3 Männer, then första, som blef mördad, then andra förgiord ock then 3:die war ocksä på wägen at förgöras ock fördränckas; ty tå sal. Herr *Didrich Achen* skulle fara til Sanne-kyrcka at förrätta Gudstiensten, blef Prästens häst på wägen wid Löfri Bäck, ther then ena Trull-Packan bodde, så hufwudyr, at han lopp så länge omkring tils han stupade med Prästen i Bäcken. Om icke Gud hade beskärmat Prästen ock hans gambla Klockare Swen Rasmußon warit honom til hielp, hade Prästen drunecknat ock satt Lijfwet til i samma Bäck, men sent omsider blef thenna Pastor, som likwist tient

För-

Församlingen ifrån 1645 til 1680 i runda 35 år, äntå förgifwen i en Skål nytt Öl, som kallas Buska, så at han måste äntå, medelst Guds tillåtelse, mista sitt Lijf, genom sådana Trull-Packor, hwilka om the woro tecknade, woro the mer än the 12000:de.

Efter thenna *Achen*, kom Herr *Jochum Plate* ock blef Pastor i Krokstad 1680 ock tog sal. Achens Stiuf-doter Anna Andersdoter Wingård til äkta ock effter theß dőd then hederliga Matronan Maria Arctandra sal. Kyrckoherden Herr. Claes Bruns Efterlefwerska i Skredswijk, om hwars Frägd ock Wett hela Landet witne bär. Thenna Herr Jochum, som inga Barn hade med sina hustrur, lefde här i Krokstad Pastor i 28 år tils 1708, under warande Tijd låt han 1705 måla Krokstads kyrcka.

Til Efterträdare fick han sin egen Broder Herr *Bernhard Plate* 1709, hålst han ther i många år warit Capellan ock tillika Regementz-Präst wid Bahus-Läns gröna Dragoner: Men dődde effter 5 års Förlopp 1714. Hwarpå Pastoratet, som i 180 år hade hafft til Präster alla innom Släkten, kom til främmande nemligen sal. Pastoren Herr *Bengt Dahlberg*, som hade förut warit Reg. Pastor ock sen Capellan i Uddewald en lång Tijd ock blef benådad med Kongl. Fulmakt 1715, men dődde 1726.

Therpå kom åter en främmande Vplandus, nu warande Kyrckoherde Herr *Peter Schvante Höök* 1728, sen han förut hafft åtskilliga Beställningar i Stockholm wid S. Clarae Schola, wid S. Oloff Adjunctus: Håf-Predikant uti thet Höggrefl. De la Gardiska Håfwet ock sen Regementz-Pastor wid Bahuslänska Dragone-Regementet, hafwandes med stor Flijt ock omsorg satt thetta Pastoratet så wäl som theß Antecessorer i tämmelig wackert Stånd, me-

delst god. Kyrcke-Disciplin, i synnerhet år han til at berömma för thet han låter sal. Past. Dahlbergs Ancka så 30 dal. S:mt, hålst sal. Bernhard Plates Ancka än lefwer ock bor på Ancke-Sätet, hafwandes ock låtit nyligen upbygga Pråstegården så wål som sin egen Frålsegård Kneckeröd nåst in til Capellans-Boståltet Rö, ther hans gode ock trogne Comminister Herr Johan Appelberg bor, hwilken icke allenast lefwer i godt Förtroende med sin Kyrckoherde utan ock troligen upwaktar Guds Församling.

Femte Capitlet

Om the Giäl i Norrwijkan/

i Qwille Giäl ock Härad.

HÄr i Bahus-Lån åro små Härader, bestående offta af ett Giäl allena, som uti Tanum ock i Qwille, hwilket fordomdags beståđt af 4 Socknar, nemligen Qwille, Wrem, Borna ock Swenneby/ men nu ej mer än af 3, sen Wrems kyrcka blef ödelagd, utan twifwel tå Härskapet ther i Feigder ej kommo til at bo, effter wanligheten på sitt Gods Wrem, om hwilka kyrckor hwar för sig, jag nu wil giöra utförlig Beråttelse, sårdeles effter then uplysning sal. Herr Mag. ock Kyrckoherden Peter Eekman i Qwille behagat lämna mig.

Om Häradet Qwille har sitt Namn af Kyrckan eller Kyrckan af Häradet, kan wara lika mycket; Men hwar af begge så kallas, år ej så lått at utgrunda. J D. Spegels Glossario, finner man wål, at thet Ordet Qwill, betyder ett litet stycke Ang

the,

thet Östgiötarna kalla Hump ock Bahus-Länningarne en Teg.

Men thet giör intet tilfyllest, ty på thet Sättet, skulle alla Giäl så kallas, utan mig synes, at Qwille har fådt sitt Namn, antingen af the ther många qwillande eller rinnande Strömmar, Aer, Qwillor eller Kiällor, eller ock (som nog troligt är effter min Gißning) af the i gamla tider strandade ock förolyckade Menniskior, hwilka under olyckan, jämwäl ther wid Siökanten i Pastoratet Qwille, qwillat, thet är jämrat ock klagat sig jämmerligen; ty Gud tröste then som är i Nöden ock Faran: Förthenskuld förer thetta Häradet Qwille ett trä i *Sigillet*, til ett teckn, at ther i fordna tider warit mycken skog, men tå Skotterne här grasserade, och thet stora Sille-Fisket stod på, ödelade the skogarna, både i Tanum och Qwille.

Hwad nu Moderkyrckan Qwille anbelangar; så är hon af Sten murad, såsom en Kors-Kyrcka, dock med litet Chor, hwilket dock effter Beslut skal nedtagas ock göras ett med Storkyrckan, hälst ther är en stor Folkrik Församling; Hon är belägen på Prästegårdens Agor ock altså Crone-Grund. I gamla tider, tå Wrems Sockn, som bestod

af

af 16 hela Gårdar, war i Wålmakt, woro i Qwille Sockn ej mer ån 111 Heman, men nu 127, dels Frålse under Såterijet stora Wrem, dels Skatte ock Crone, så wål som i the andra bågge Socknarna.

Thenna Qwille kyrcka år wål målad nyligen af Måster *Schiönfeldt*, så til Taket, som Låktaren 1727: Men Altare-Taflan ock Predike-Stolen åro mycket gamle, ringa ock slåte, jåmwål Funten. Altare-Taflan år uthuggen med Bilthuggare-Wårck År 1671 ock mitt uti år målad Historien, om Nicodemi Ankomst til Christum om Natten, utom Skriftenes Språk.

Predikestolen år giord i salig *Johan Jensson Gieddes* tid 1650, i Anledning af the Bokståfwer, som finnas ther på J. J. S. G. P. Men hwad the andra ther stående Bokståfwer betyda, kan ingen weta såga mig, nemligen P. A. K. W. 1650; utan twifwel lårer thet warit en hederlig Sockne-Man Peder Andersson Kyrckewård, ock theß hustru Karin Wetles dotter som kan hånda något ansenligt gifwit til thenna Predike-Stol.

På Funtens Crona, står åter salig Herr *Johan* Jensons Namn ock Peder Anderßons, hwilka såsom Kyrckones Förestândare, låtit giöra thenna Funten 1652, hwilket Åretal står på Funtens dörr.

På Balcken år utstuckit Guds Lamb, med Seger-Fanan ock omkring står: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata Mundi, miserere nostri A:o 1704.

På Balke-Blådet, som år wackert sydt ock af Herr *Mag. Eekman* förårdt, stå theße Bokståfwer in uti en Krantz I. H. S., P. E. M. G. J. D. 1728.

Måße-Haken, som år nu utgammal ock utsleten, har S. *Daniel Bildt* ock *Dorothea Bielcke* förårt 1662, emedan theras Namn ock Wapn stå therpå sålunda:

FÖR-

FÖRBARME. DIG. OFVER. OS.
I. LOST. OCH. NOD.
I. LIF. OCH. DOD
Daniel Bildt. DOROTHE BIELKE. 1662.

Inga Epitaphier eller Graf-Stenar finnas, antingen in eller utom kyrckan, icke eller Sacristie, ther i Kyrckoherdarnas Lik kunnat blefwit begrafne.

Icke eller finnes i thet wid Kyrckan upbygde Brädes-ock Timmers-Tornet, mer än en liten klocka, på hwilken man intet mer kan läsa än Maria: Nu nyligen är ock en stor klocka tit förskaffad 1742: På hwilken står: Soli Deo Gloria.

Quille Kyrcko - Klocka guten Åhr 1742, tå varande Stichtets Biskop Herr Doct. Jacob Benzelius, Kyrckoherden Herr Mag. Petrus Eekman, Kyrk-Insp. Wolfdauer.

Til Qville Kyrka kom Guds helga ord at lära,
At tu må blifva from, Ock lefwa Gud til åhra:
Wänd af tin synd igen, Ock læt Guds ord tig tuckta,
Så blifwer Gud tin wæn, Tå lär tu Honom fruckta. Ps. C. L. 5.

Guten i Göthеborg af Arved Böök.

I thenna Socknen, fins allenast en Herregård Stora Wrem benämd, bestående af 3 hela Hemman, samt Rå ock Rör, eller ther under lydande 11 insokne Frälse-Hemman effter Förmedlingen. Theß Ägare är nu förtiden Fru *Generalskan Rosenstierna*, som thet nyligen fådt i Arf effter sin saliga Fru Mor ock Grefwinna *Sabina Margareta von Aschenberg*, salig Öfwersten Liljehöks Äncke-Fru, hwars första Man ock Herre war Herr *Christian Danielsson Bildt*, ock effter ende Sonen dödde ogifft, kom Högbemälte Fru Grefwinna at thet få i Arf effter sin

sin salig Herre, hwilken utan twifwel fådt thetta Gods, effter sin sal. Herr Far *Daniel Bildt*, som hade til åkta Fru *Dorothea Bielke*, hwilken år 1650 bygt til Sätes-Gård, ett stort grundmuradt Stenhus 3 Wåningar högt här på Wrem, hwars like intet finnes i hela Bahus-Lån: Men hon kostade therpå all sin Medel.

Mer än för 100:de år sedan, war theröfwer rådandes en måkta rik ock myndig Dansk Adels-Man, wid Namn *Christopher Galde*, som ock ågde Åby Gods på Sotenås, om hwilken såges at han ågt hwar 3:die Gård här i Landet med Kongen. Från honom år thetta Gods genom Arf tilfallet Herr *Daniel Bildt*, emedan Herr *Galde* hade til Fru *Birgita Bildt*, som fins af en Graf-Sten i Toßene Kyrcka År 1555, hwar om jag wid theß Beskrifning utförlig Berättelse lemnat.

Utom thetta enda Säteriet i hela Pastoratet, åro 2:ne Öfwer-Officerare Boställen **Ledum** ock **Bärg**, på thet förra bor nu förtiden Herr *Capitain Hertel*, som har til åkta Fru *Baronessan Macklier*, salig Landshöfdingen *David Mackliers* **k. Doter**: På thet senare bodde salig Lieut. Hermelin, hwars salig Far war then widtberömda Professorn ock på sidstonne salig K. Carl then XII:tes Stats-Secreterare och Cancellie-Råd, som wid Pultava måste lifwet tilsättia, hafwandes til Fru salig Öfwerste *Veinholtz* Doter; Men nu bor, effter hans död, Herr *Lieutenant Balck* ther på.

Hwad hårnåst Annexerna widkommer, så år wid them måkta litet at mårka; ty Annexen **Borna** består allenast af 17 ½ Hemman ock **Swenneby** af 23 dito. **Borna**, som har sitt Namn af Botn, hwilket betyder ett stycke Marck, eller sancker

ker Ang, som ther ock fins ånna igenom, så at Prästerna hafwa tit en swår ock farlig Kyrcke-Wäg för Hångedy, år belägen från Moder-kyrckan Qwille, wid paß ¾ Mil, strax wid salta Hafwet, år af Sten murad, ock igenom salig Kyrckoherdens Mag. Eekmans Omsorg effter Kriget, i godt Stånd satt, ock med en ny klocka försedd 1736: På hwilken jåmte salig Magisterns, Kyrcko-Inspectoren Wolfdauers ock Klocke-Giutaren Bööks Namn, stå theße wackra verser som salig Mag. Eekman af Gudelig Andakt, låtit såtta ther på:

Når tu får höra Liudet mitt,
Så kom til Botna Kyrcka:
Guds Ord ther röre hiertat titt,
At Siälen må få Styrcka:
Wåndt af tin Synd ock båttra tig:
Låt Herrans Ord tig tuckta:
Lef trogen ock råttfårdelig,
Tin Herra Jesum frukta.

Eljest år wid thenna kyrckan intet mårkwårdigt, icke eller wid then andra Annexen Swenneby, som utan twifwel fådt sitt Namn, af en som hett Swen, på hwilkens Grund ock By hon lårer warit upbygd, består allenast af 23 hela Hemman (som förr bemält år) ock år belägen 1 Mil från Hufwud-Kyrckan, helt når wid salta Hafwet. Hwarken inuti Kyrckan, eller utom på Kyrcko-Gården, åro några Mårckwårdigheter; Förthenskuld, som ock begge theße Annexer ej ligga mer ån ½ Mil från hwar andra, sökte icke allenast Sal. D. ock Biskopen Carlberg i sin tid 1693 tå han war på Visitation, utan ock Sal. Doct. Eric Benzelius 1728, at af begge Annexerna giöra en stor fullkomlig, både til Prästernas Lisa ock Församlingens

större

större Nytta ock Upbyggelse: Men Allmogen stod aldeles ther emot.

Uti intet Pastorat finner jag så långt tilbaka, om Kyrckoherdarnas af- ock tilträdande, som här i Qwille, hwar om sal. Mag. Eekman warit så god ock giswit mig grundelig ock utförlig Handledning, af the gamla Kyrcko-Böcker ock Skriffter han hafft om händer: hälst ifrån Reformations-tiden, har ingen främmande, utan antingen Son eller Måg kommit til Pastoratet, hwarigenom inga Documenter äro förtegade, förlagde eller förskingrade, som på andra Stållen, hwaråst jag har hafft myc-ket at giöra, innan jag kunnat århålla någon up-lysning.

Then I. Lutherska Pråst i Qwille, har warit Hr. *Gude Axelsson* Giädde, som säges hafwa kommit, effter then sidsta här warande Muncke-Prästen Hr. *Gudmund*, hwilken tå han måste här ifrån ock hade wid Fiälbacka-Strand, uti Qwille Sockn, packat in sina Saker på en Båt at gå öfwer til Norrige, hölt han på Siö-Stranden, för then ther til en stor Myckenhet församlade Allmogen, sitt sidsta Affkieds tal, ock ibland annat önskade: At om thet icke wo-ro then rätta Läran ock Tron, som han för them predikat hade, han tå måtte förgås wid nästa Skiär ock Klippa; hwilket ock hände, i ty han i hela Folkets Åsyn af en starck Wäderilning, kullseglade på ett litet Skiär, ej längre än ett Canon-Skått, från samma Fiälbacka Strand. Hwilket Skiär, som i lungt Wäder ock lågt Watn, står wid paß 1 Aln öfwer Watnet, men tå Storm är, aldeles öf-werhöljes, kallas än i dag Gudmuns Skiär. Men at Herr *Gude Axelsson*, ej warit Herr Gudmunds närmaste Efftertrådare, thet wisar ett gammalt Do-

cu-

cument, af år 1592 d. 1 Julii uti Stora Qwille, som ännu fins i Prästegården, hos sal. Herr Mag. Eekman, i hwilket står at läsa theße Orden: thet sal. Herr Torger warit i Qwille Sogne-Präst för hannom nemligen Herr Gude Axelsson: Men på hwad tid, antingen strax före eller efter Lutheri Reformation, wet ingen säga wist, utan twifwel har han warit then förste. Men effter han strax dödt, utan twifwel i thet samma, then Lutherska Religion infördes, har man räknat ifrån then tid Herr Gude blef, hälst han warit Pastor i Qwille, från 1534 til 1573, som ses af Bref ock säkra relationer, ock altså warit en utgammal Man.

Thenne Herr *Gudde Gieda*, har warit af gammal Adelig Släkt, från Drontheim i Norrige, studerat i Wittenberg, ock warit Lutheri Discipel. Tänckte sedan wid sin hemkomst, genom Swärdet återwinna sitt Adelskap, thet Fadren *Axel Giedde*, genom ett ofri ock oadeligit Gifte, med en Kiöpmans dotter bortmiste ock tiente sig up til Lieutnant: Men när Köng *Christian* den 3:dje anlade Reformations-Wärcket, upsöktes all studerande ungdom, som hade god grund i Lutherska Läran, at befordras til Prästa-Ämbetet, tå blef ock thenne Herr *Gude Axelson* förordnad til Pastor uti Qwille, samt sedan *Religions* Probst, som the i forna dagar så kallades här i Wiken. Han har warit en mycket alfwarsam ock nitälskande Man om Religionen, samt hållit flitig Bref-Wäxling med sal. *Doct. Luther*; hwilket ock slutes theraf, at effter han sökte aldeles utrota then Påwiska Läran, har han til sin Säkerhet måst i förstonne altid rida med Wärja ock Pistoler, at förswara sig mot the ännu Påwiskt sinnade. Hans Wärja ock stora Slag-Swärd,

som han förde wid Sadelen, säges wara kommit med theß Sone-Son Herr Per Jenson til Nafwerstad, ock ther i en Wådeld förkommit. Thenne Herr *Gude Axelsson*, som war en utlefwad Man ock på Ålderdommen blind, är Stam-Fader til thenna här i Bahus-Län nu warande *Giaedde Familia*. Hans Son then 2:dra Lutherska Prästen, wid Namn Herr *Jens Gudesson Giedde*, fick Pastoratet effter honom 1573 d. 3 Maj på Församlingens kallelses-Bref, then tid han studerade på Universitetet i Köpenhamn, ock hade ther några år warit med stor Flit ock Beröm, at komma sin gamla Fader til hielp, han har ock warit en alfwarsam ock berömmelig Man, som lemnat ett godt Lof-Ord effter sig i Församlingen. Uti hans Tid har en Skotsk Kong (utan twifwel *Jacobus* then 6:te) rest härigenom, ock kommit til Qwille Prästegård, hwaräst tå han fick weta, at ther war en så högt bedagad blind Präst-Man, begärte han änteligen, at få se ock tala med honom. Sonen Herr Jens, hade mycket at göra, innan han fick öfwertala then gamla blinde Fadren, at komma in til Kongen, hwilken tå han såg honom, förundrade han sig högeligen, öfwer hans stora Ålderdom; Men Gubben blef sticken öfwer hans tal, ock för thet han wardt hållen för ett widunder, sågandes: Nu har jag lefwat alt för långe.

Thenne Herr *Jens Gudesson*, giffte sig med en wacker Bonde-Piga, Ingeborg Åsmuns dotter från stora Jore i Qwille Sockn, ock hade åtskilliga wackra Barn med henne, nemligen Herr Per Jenßon, som blef Kyrckoherde i Nafwerstad; Hr. Hans Jenßon, Probst ock Kyrckoherde i *Uddevalla*; Herr *Johan* Jenson, Probst ock Kyrckoherde effter sin sal. Far i Qwille; *Axel Giedde*, Borg-

Må

Måstare i Marstrand, ock Gude, som blef en Smed. Sen Herr *Jens* nu warit Pråst ock på sidstonne Religions-Probst i Wiken i 51 år, dödde han 1624.

Hans Son Herr *Johan Jenssen Giedde*, then 3:die i Ordningen, hade samma Lycka, ock kom i sin Fars Ställe på sitt 24 år, dock sen han wist Prof på wackra Studier i Helsingör ock Kiöpenhamn, som hans hederliga Testimonier wid handen gifwa. Tå han war hemrest 1623 i tancka at få besöka Academierna i Tyskland, blef han medelst theß salig Faders Ålderdoms Swaghet, enhålleligen både af Herren på Wrem Herr *Christopher Galde*, som ock af hela Församlingen kallad til Pråst effter sin salig Far, som ock dödde Året ther effter 1624. År 1647 blef han förordnad til Religions-Probst i Wiken, ock thet för theß hårliga Ämbetz-Gåfwor ock hederliga upförande. Han giffte sig 1628, med en rik Mans Dotter Maria Michelsdotter på Husebly wid Drammen i Norrige, hwaråst hennes Far war Kongens Ri-Fogde. Han aflade med henne 10 Barn, af hwilka 5 Söner ock 2 Döttrar, sen öfwerlefde Fadren, en Son allenast studerade en tid i Kiöpenhamn, theråst han lät kalla sig i Stället för Giedda, *Petrus Johannides Lucius*, blef Capellan 1668 ock dödde ogifft, sen Fadren 6 år förut med döden afgådt.

4:de war Herr *Oluff Erichsson*, född 1625 d. 14 Nov., på Hermans Öen i Morlanda Sockn på Orost, hwaråst hans Far war en ärlig ock wälmående Bonde ock Seglings-Man, wid Namn Erick Anderson, som hade til äkta en Borg-Måstare-doter, från *Uddevalla Margreta* Gregers doter. hölß uti Scholan först i Uddevalla ock sen i Malmö i 10

år; ther ifrån han reste 1648, til Kiöpenhamns Academie: ock tå han ther wål anlagt sina studier i 4 år ock wid sin hemkomst præceptorerat först hos Kyrckoherden Herr Peder *Jacobsson*, i Nåsinge 2 År; Sen hos sal. Probsten Hr. *Johan* Jenson i Qwille i 8 År, blef han af honom kallad 1662 i April til Capellan i Qwille och ordinerad i Carlstad, af tå warande Superintendent M. *Svenone Benedicti*: Samma År efter sal. Probstens död, år hän d. 2 Julii af hela Församlingen enhålleligen kallad til Kyrckoherde i Qwille, särdeles som han hade förlofwat sig med sal. Probstens Doter Ingeborg Johansdoter Giedda, wid hwilken han sen året efter 1663 d. 4. Octob., lät sig wiga ock therefter blef wälsignad med 2:ne Söner ock 1 Dotter: Sonen Johannes blef Pastor effter honom, ock then andre Sonen *Erich Olsson*, lefde för ½ år sedan ock war Klockare i Qwille: then enda Dotren *Elsa* Olsdoter, blef gifft med Kyrckoherden Hr. Nils Ström på Sotenås. Thenne Herr Oluf har warit en gudfruktig ock förnöjelig Omgånges-Man, förordnades 1685 af Ven. Consistorio i Carlstad til Vice-Probst, effter sal. Probsten *Lars Bagge* i *Tanum*, men afbad sig then hedren, för sin Ålderdom ock swåra Wäg åt Carlstad, hwarunder thetta Probsteriet tä lydde. Han förestod wäl Pastoratet in til 1700, fast Sonen redan några år tilförne, hade therpå århållit Kongl. Fullmakt; Men afstod thet aldeles bemälte år, ock dödde så thet följande år 1701 d. 7 Febr. tå han war öfwer 75 år gammal.

5:te Herr *Johan Olufsson Quildahl* hans Son, född 1665 i Augusti af förenämde hederlige Föräldrar i Qwille Prästegård, kom effter privat Infor-

formation hemma, til Helsingörs Schola 1682 ock til Academien i Kiöpenhamn 1685, hwar ifrån han reste samma år til Lund i Skåne, ock tå han på alla Ställen hade förwärfwat sig wackra Testimonier, om sina studiers flitiga idkande, blef han 1688 kallad hem af sin sal. Far ock hela Församlingen til at wara Capellan, til hwilken ända, han blef samma år Prästwigd, af Superint. *Mag. Erland Broman* i *Carlstad*: ock som han then tiensten med heder förestod, blef han benådad med Kongl. Fullmakt, til sin Fars Glädje, 8 År före theß aflidande, nemligen 1693 d. 6. Oct., hwar på han 2 År ther effter 1695 giffte sig med Berg-Mästarens Doter *Johanna Hermans*-Doter *Koltboff* i *Carlstad*, hwilken sedermera 1720 giffte sig med tå warande Regements-Pastoren Herr Johan Krok, som några år thereffter blef Kyrckoherde ock på Slutet Probst i Frodari i Wäxiö Stifft, han dödde år 1737; Men hon til Qwille flödt, lefwer ännu, beklageligen blind för några år sedan. The 3 Barn 1 Son ock 2 Döttrar, som hon aflade med sal. Herr Johan Quildahl, lefwa ock äro wål försörgde. Sonen Oluf är nu blefwen Klockare i Qwille ock gifft up i Wårmeland: Then äldre Doteren Agneta Quildahl, blef först gifft, med sal. Herr Nils Oberberg på Sotenäs, ock tå hon måste therifrån, när Probsten Kilander, såsom gifft, kom til Pastoratet, effter theß sal. Mans död, ock sutit Äncka, in emot 8 år, samt förbemälte Herr Kilander wardt Äncke-Man 1734; blef hon wigd wid honom ock än lefwer: Then yngre *Margreta*, fick Herr *Magister Peter Ekman* til äkta, hwilken såsom then 6:te i Ordningen kom til Pastoratet, effter sal. Herr Johans död 1719 d:

19 Febr., nemligen Året ther effter 1720 i Maj, sen han hade fådt laglig kallelse ock Kongl. Fullmakt d. 25. Nov. 1719, han är född på Östads Herregård i Alle-Härad wid Giötheborg 1685 d. 8 Martii, theß salig Fader war Arendatoren ther sammastådes, en mycket hederlig ock förmögen Man, *Anders Eekman*, som blef sedan Mantals-Commissarius, ock war Bror med salig Borg-Måstaren *Håkan Eekman* i Giöteborg, har studerat både wid Giöteborgs Gymnasium (sen hans salig Far hade hållit privata Præceptorer hemma åt honom alt tils 1704, ock sedan wid Kongl. Academien i Upsala i 9 År, hwarifrån han intet reste förr än han hade Magistrerat med Heder ock Beröm: hwilket hans wackra Disputationer utwisa, then ena de primis Gothorum è Scandia expeditionibus af år 1709 i Dec., then andra pro gradu, de Synagogis 1712 ock i Dec. Wid sin hemkomst præceptorerade han i några År i Halland, för Herr Probsten Bökmans wackra Stiuf-Söner Dalinerna, af hwilka then äldste är Kongl. Bibliothecarius i Stockholm; jämwäl war han i Giöteborg hos Herr *Commissarien Cederflycht*, hwarifrån han tå kom til Qwille; som förbemält är, theråst han sig altid uppfört, som en waksam, god ock nitälskande Pråstman både i Lära ock Lefwerne, i anseende hwar til han ock blef wäld 1737 på Pråste-Mötet, at wara Riksdags-Man för hela Bahus-Län.

Thenne trogne ock nitälskande Herrans Tienare, är til stor hiertans Sorg ock affaknad död blefwen d. 23 Oct. 1744 på sitt 61 År. Kunde nu thet bedröfwade Sorgehuset bli conserveradt Modren eller äldsta Doteren af särdeles Kongl. Nåd, wore thet högstönskeliget ock en särdeles Lycka, Hielp ock Tröst.

2 Ta-

2 Tanunis Giäl ock Härad.

Hwar af thetta Härad ock Kyrcka har sitt Namn fins ingen underrättelse: Alla Böcker ock sådana Monumenter äro i Feigder förkomne: The gamble Bref ock Dommar ge så mycken uplysning, at effter ock the äldste gubbar mot 100:de år, än tala ock kalla Tanum Tanhiem, synes thet mig wara ett vocabulum compositum, bestående af 2 ord Tann 1/. Tall ock Hiem 1/. hem, så at Tanum betyder them, som fordom warit hemma i Tann-eller Tall-skogen, hwar af i gamble Tijder, som ses af Måsar, utur hwilka än i dag grafwas många Rötter mäst af Furo eller Tall, warit en stor Myckenhet, som, igenom thet stora Sillefånget i gamle Tijder från Holl-ock England, blefwit nedhuggen, at nu äro bara Bärgen. Bewis här på gifwer oß thetta Härads Sigill, hwar i står en Båt med Sillegarn fult med Fisk. Se pag. 315.

J thetta hela Härad ock Giäl äro allenast 2 Kyrckor, nemligen Moderkyrckan Tanum ock then ena Annexan Lur, belägen 1 3/4 Mijl Landswägen ock 1 1/2 Mijl gent öfwer Fiällen från hwar andra.

Moderkyrckan Tanum är then största, om icke wackraste ock kostbaraste i hela Bahus-Län. Hon är af Sten hög ock lång, at ther 2000:de Menniskior kunna få Rum, är försedd med ett kostbart Blytak, stort Chor som en liten kyrcka, hwar ifrån man går i en wacker Sacristie hwälfd af Sten, med Tegel-tak uppå, hwilken ock är försedd med en af Järn-Skenor helt tätt beslagen dörr, samt dubbel Lås, allenast med ett långt smalt Fenster, sen tiufwar 2:ne Resor, nu innom 8 år, genom dörren med borande ock sågande, sen the på en Söndag

låtit sig stånga inne i stora Kyrckan, så ock genom the 2:ne stora Feinstren, oaktadt the med dubla Järngalror woro försedde, sig inbrutit, hålst ther inne äro Casse-Kistan ock Kyrcke-Kistan med Kyrckans Skrud ock Medel, under 3:ne Lås förwarade, så wäl then ena, som then andra. In under thenna Sacristien, som weter åt Landswägen i Norr, är murad en Präste-Graf i sal. Probsten Baggers Tid wid theß Död ock Begrafning. Theß utan är ett stort högt Sten-Torn (hwars Spiir, som stådt öfwer 80 år, skal nu göras å nyo wacker ock ansenlig) i hwilket hänger 1 stor Klocka på 5 Skeppund ock en liten nyligen giord på 2½ Skeppund. På then stora gamla Klockan står thenna Skrifft ock åretal.

Kommer til Herrans hus I unge och gamble, glæder oc fryder eder, naar I eder försammel. Gud ville vi ære oc losue med min Klang ock eders sång. Haleluja. I. L. S. W.

Campana sum Tanum: Parochiae: Me fecit Janus Laurentii Junekopensis A:o 1674.

På then lilla Klockan står Salvator Mundi ock Jehowah med en Söl omkring. Sen står thetta Distichon

Laudo Deum verum, plebem voco, Sabbata pango:
Vox mea, vox vitae, voco vos, ad Sacra venite.

Facta 1739, sumtibus Ecclesiae Tanum, Pastore loci & Præposito Wikensium Magistro Johanne OEdman & Eccles. Insp. Johanne Wolffdauer ab Arvido Bóók.

Så är här ock en wacker Kyrcke-Gårds-Mur med rödfärgadt Brädes tak, sköna stora murade Portar med Tegel tak 3 til Talet ock med Järngalror, at icke någon Boskap, tå Portarne stå öp-

ne, må komma in på Kyrckogården, som är likjom en Trägård om Sommaren med wackert högt Gräs ock åtskilliga Trä utzijrad, som dock i thenna sidsta starcka wintern af Kiöld dödde bort på 3 när.

1723 tå hela Kyrckan utan ock innan til, effter O-freden i 20 år, stod under reparation, blef hela Kyrckans Inrede ock förbättrad: I Stället för Mellan-Muren, blefwo 2:ne höga Pelare, som i en Stads-Kyrcka, upsatte, then kostbara Altare-Taflan af år 1686 blef renoverad så wäl som Predike-Stolen ock Läcktarn jämwäl nya Stolar ock Golf anlagde, hwilket then i kyrkan hängande Tafla utwijsar så lydande: Biennio post

DeVs paCeM eX aLto attVLIt:
FrIDerICVs In SVeCIa IMperaVIt:
nec non
PaX CVM Dan & RVſſIs FaCta.
Columnae hae lapideae vna cum toto templo
ex turri intus & extra erectæ ſunt, Paſtore
Mag. Joh. OEdman, à Schiönfelt.

Under samma Tiid fans i Mullen smält Bly ock stora Brander af Eeke-Planckor under gålfwet, the ther witna, at Kyrckan warit afbränd, särdeles tå wid Kyrckan ſtådt ett stort Fält-Slag, emedan Almogen än i dag kallar then wid Kyrckan flytande Bäcken Blodbäck; Theßlikes fans i Mullen gammalt Mynt, såsom Danska 2 ock 4 schillingar, them man kallar bracteatos, som synas warit myntade i Norrige under Amundo ock Sverchero i Swerige, tå slikt Mynt war tilfinnandes, thet hans Högwördighet Herr Doct. Nickenck på ett Präste-Möte mig berättade, hwilken, effter åstundan, wid mitt tilbod, fick ock theßa bracteater af mig til sitt förträffeliga Mynte-Cabinet, såsom en liten tilsatz,

hwil-

hwilken Present han högt estimerade för rariteten ock antiquiteten skuld.

Inne i Kyrckan äro allenast 2:ne Lijkstenar, then ene up i Choret, under hwilken sal. Probsten Mag. Christen Studt hwilar sina Ben ifrån år 1673: under then andra ned i Stor-Kyrckan sal. Pål Nilßon på Kleswe, som war tå Kongens af Dannemarck Rijfogde eller Crono-Befalnings-Man, ganska måktig ock rijk, särdeles på Gods ock Gårdar öfwer hela Jurisdiction, hwilken ock lät bygga Sten-Tornet, fast ej af egna, utan Kyrckans Medel, hwarpå han tå dödde 1666 i sitt 80:de År.

Eljest finnas åtskilliga Märckwärdigheter här ock ther i Pastoratet. 1. Har jag nyligen fådt om händer en Sten-Knijf af bästa fijnaste Flint, 8 Tummar lång med Skafftet ock 2 Tummar närmaste wid Skafftet i Bredden, men sen smalnar af alt til Udden ock är tweäggad, hwilken är för 8 år sen funnen i en Ätte-hög eller Offer-Ställe wid Håkeby-torp i Tanums Sockn. Om then warit en Omskärelses-Knijf, som Zipora Exod. 4. 25 ock Josuae Sten-knijfwar lämnar jag. Men jag tror, at Hedningarna, som woro Guds Folcks Apor ha brukat wid sina Slackt-Offer, effter Abrahams exempel med sin Son Gen. 22. 8. 9. sådana knijfwar. 2. höga stora upresta Stenar både wid Utången, Knem, ock Greby samt Grebystad: Någre af them stå just i en Triangel, lika distance emellan them, på en af them wid Utången finnes allenast i then ena Raden thessa Bokståfwer E. L. I. på then andra står först H, men the andra äro förgångne af Måse, hwilka utan twifwel beteckna theras Ätte-Grifter i gamla dagar eller ock Fältslag. Ibland finner jag 12 Stenar i en Kretz, hwilka effter

ter mitt omdömme ha sitt affeende på theras Domställen, hälst the gamle Hedningar dömde sub dio ·/. under baran himmel, ock är märckwärdigt, at then ena Stenen af the 12 är in emot ½ aln högre, ther Dommare-Sätet warit, särdeles som fram före then Stenen allena är en rundelsten satt, likson på en gata, tijt parterne utan twifwel framträdt för Dommaren.

Men hwaräst stora runda Högar ock många små såsom wid Tanums Prästegård ock lilla Ulfwesked Capellans-Boställe, samt upreste Stenar stora ock små oordenteligen satte, ther beteckmas hafwa stådt ett Slag, såsom wid Graby ock Grabystad, hwaräst finnes så stora Stenar, at the äro 4 ja 5 alnar öfwer Jorden, alt som the warit förnäme til, som ther blefwit slagne ock begrafne, hwar af bägge theßa orter fådt sina Namn, som är ändradt något litet, ty i Stället för Greby, som thet nu heter, har thet fordom warit kalladt Grafby ock **Grebystad Grafwestad**, effter the gamlas troliga utsago, utan ock, tå Schottarne föllo in här på Landet, stod ett så häfftigt ock blodigt Fältslag wid Tanums Kyrcka (som förr bemält är) at theras Kong blef slagen uti Präste-Myran wid Ändan på Tanums Prästegårds-Ägor ¼ wäg från Gribbestad, hwaräst än i dag synes theß Graf-Ställe, som nu kallas Stenkista, ock är uprest af mäkta stora, breda dock jämna Hällebärgs-Stenar, samt wäl tilsamnansatt, wändandes hörnen mot the 4 Wäder-Streken samt hafwandes emellan Sido-Stenarna en mellan-Sten i N. O. men i S. W. ett öpet Gap eller Ingång. Äfwen på både Sijdo-Stenarna ligger en ganska stor måst fyrhörnig Sten såsom til Tak ½ aln tiock åt S. O. Sijdan, men ¼

aln

aln wid N. W. Sijdan, är 4 alnar lång: Sijdo-Stenarne äro jämntiocka til ¼ aln, dock något tiockare ned wid Grunden. The stå 1 aln åfwan före Jorden; Men innan til, hwaräst Fylnaden af Högen synes wara utgråfwen, af elaka Menniskior, som tänckt ther finna någon Skatt, är ifrån Botnen up til Takstenen mäst 2 alnar: widden emellan Sijdo-Stenarna i N. O. är 2 ¾ aln, men wid södro Gapet 3 ½ aln.

Strax wid thetta stora Graf-Stället, ther i säges förwißo, at en Kong af Skottarna wid Namn *Walbret*, skal ligga begrafwen, stå i Söder 3:ne stycken andra upreste Stenar then ene större än then andra, som utan twifwel bemärka Kongens Wapn-dragare, som ock ther blefwit på Platzen, the öfriga tänckte wäl at komma undan på sina Fartyg wid Grebystad ock Kuseröd, men när the kommo tijt, funno the för sig så starckt Motstånd af the Norska at icke en kom undan, icke eller Skottarnas förnämsta ock tappraste General wid Namn Kusen, som ned wid Kuserö watn blef slagen ock ligger ther liksom lefwandes begrafwen, i ty både hans Hufwud Armar, Bröst, Lår ock Ben äro med små Grå-Sten afskildrade ock theß utan 4 höga Stenar upreste, en wid hufwudet, en wid hwar utsträkt Arm ock Hand ock en wid Fötterna, hafwandes Gården Kuserö fådt af honom sitt Namn: ock tå en yngling för 50 år, som jag känt ock talt wid, men nu är död, blef af sina elaka Cammerater uphitsad at orena thetta Graf-stället, hände thet sig, at han intet kunde komma af Fläcken förn han hade giordt Grafwen ren igen. Om sådana Stenar, liksom fordom the Ægyptiske Pyramider, skrifwer Ärcke-Biskopen Olaus Magni mycket wackert (c) Ut-

(c) Hist. Gent. Septent. p. 22 hoc modo: Obelisci verò, seu

Utom en Slag-Klocka bak om Altaret, samt en på grönt Sammet Guld brodderad Pung med ett långt tiockt Ostindiskt Rör helt swart-spräcklot, som jag ock min k. hustro Anna Maria Torgelia förärt, fins en wacker Kyrcke-Skrud bestående af 2:ne Mässe-Hakar ock Skiortor, then mycket gamle, dock med kostbart arbete på rödt Sammet är giord, som synes, i Catholiska Tijder: Then andre helt ny förfärdigad 1735 af grönt Guld-moir ock kantad med äkta breda Guld-galoner samt korswijs med the samma på Ryggen.

Sen af ett hwijtgrådt Sijden-moir Altare-kläde med äkta Silfwer-Frantzar samt stora Silfwer-Bokståfwer ock Crona I. H, S. thet är Jesus Herrans Son, nedan före står afledne Öfwerste Nils Posses Wapn af tiockt Silfwer, hålst han thet förärt.

Utom

sublimia Saxa, viribus Gigantum ac pugilum erecta nullibi frequentius, quam apud Ostro - & Vestro-Gothos, ac Superiores Sueones, in biviis seu triviis conspiciuntur, atque etiam in vastis Solitudinibus, quæ dudum peste, fame & bellis, habitatoribus euacuatæ. Habent hæc Saxa in plerisque locis erecta longitudinem X vel XV, XX aut XXX & amplius, ac latitudinem quatuor vel sex pedum mirabili situ, sed mirabiliori ordine, ac mirabilissimo Charactere, ob plurimas rationes collocata: literato recto que & longo ordine, videlicet pugilum certamina: quadrato turmas bellantium: & sphærico familiarum designantia sepulturas: ac cuneato, equestrium ac pedestrium acies ibidem, vel propè fortunatius triumphasse. Et. p. 24 dicit, quod bonorum Principum Obelisci & Saxa, multis seculis ante plantatam fidem Catholicam in Septentrionalibus Regnis Signo crucis insignita, adhuc videantur, similem habentia inscriptionem: Postquam demonum fallacia Seductus erraveram ad Christianorum Deum conuersus morior & hic sepultus judicium ejus exspecto, Germundus.

Utom thetta fins ock en forgyld Kalck på 50 Lod år 1705 giord til Guarnizons-Kyrckan i Gjöteborg tå Fersen war Öfwerste, hwilket the tqer på ståen- de Bokståfwer R. I. V. F. i. Reinholt Johan von Fersen beretna: Men på Patenet, hwilket wåger 9 Lod, stå theßa orden: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata Mundi. Item 1 Oblat-Ask förgylt på 13 Lod, 3 quintin med en förgylt Silfwer-Sked giord 1698 i Öfwerste Gustav Macklers Tijd. Alt thetta, utom en Altare-kanna förgylt på 1 Stop, som medelst thet hon war förlijten ock otienlig, blef försåld, samt en swart Sammetz men nu aldeles utsleten Pung at ther med upbåra Collecter, blef på min underdåniga Ansökning af hans Kongl. Maj:t 1722 skiånckt til Tanums Kyrcka, sen jag icke utan största Lijfsfara thenna Skruden under Wismariska swåra Belågringen 1715 & 16 bewarat, utan ock oskadt til Swerige fördt. Hwilken Skrud blef med Församlingens glädie likson på en Tacksä- gelse-dag lagd til Tanums Kyrcka ock then gamla hår anwänd til Annexan, som war försedd med ganska ringa Skrud.

Thenna enda *Annexan* heter *Lur*, utan twifwel af Lur, som Walhionen hår i Skogs-bygden ån i dag bruka at blåsa i ock ther med skrämma bort war- gen ock andra skadeliga diur, som hår håfftigt grasserá ock göra årligen stor Skada, hwarigenom mången behållen Man blir offta så slagen, at han får öfwergifwa både Gård ock Grund.

Lurs Kyrcka war urgammal ock med the åldste i Lånet, innan hon, såsom aldeles förfallen, blef upbygd så godt som aldeles af nyo på båsta ock nya- ste Såttet 1726, med nytt Torn, nya Stolar ock Gålf samt Låktare. Theß Predike-Stol år rått ock

slått

slått, jemwål Altare-Taflan, som är giord 1663, men skiänckter från Tanums Kyrcka 1686, tå hon fick en ny kostbar Altare-Tafla i Stället. På Lurs Klocka, som har ett rått skiönt Liud likſom Skee Klocka, står thenna Skrifft: FRVCHT DES HERREN IST DER WEISHEIT ANFANG VND ENDE. 1576. von G. V. L.

Angående Lurs Kyrcke-Skrud, så fins ther en stor förgylt Kalck, wågande 67 Lod med Patenet, som kom från Tanums Kyrcka, i Stället för then förärte. Theß utan är en lijten gammal på 46 Lod med Patenet, som nu brukas til Socknebods-Kalck, dock är en theß utan rått hederlig ock wacker förgylt Socknebods-Kalck, giord i sal. Borgwalls Tijd med hans Namn ock Kyrcko-Iusp. Thelins 1712, som wåger med Patenet 11 Lod, af Tanums Kyrcke-Medel giord, hwar af så wäl Comminister som Adjunctus ock Pastor sig betiena.

Mäße-Haken, som är af swart Sammet med Silfwer gage eller galoner på Ryggen ock rundt om kanterna, börjar at gå sönder alt mer ock mer. Så är ock Altare-klädet från Tanum kommit i Stället för thet förärta af ringa wärde.

The märckwärdigaste Saker i thenna Socknen äro theßa: På en Gård Abelsäter blefwo Ribbungarna år 1221, tå the grasserade här i Wijkorna, af Skiul Jarel Öster slagne til 90 Män, i ty han satte effter them wid Wetlanda Bro ock fick fatt them på Abelsäter, ther Högen ut med Åkergiärdet än synes, hwaräst the blefwit begrafne. (d)

Så fins ock en Gård i Lur Ranebo, ther en af the små Näse-Kongar har hafft sitt Slott ock Säte, belägit mitt i bästa Skogs-Bygden, dock up

(d) Rami Norriges Beskrifwelse p. 51 & Sturl. p. 629.

up i Fiället wid en stor Siö, Bol-Siöen, emedan alla the Bol ock Bräder, som sågas wid Tegen ock andra Sägar i Bullarn, föras om winter-Tijden ther öfwer ned til Salt-Siön wid Abelsäter: Thetta kan bewijsas af ett Skiffte-Bref på Pergament, helt urgammalt ock sins på Torbal, ther jag thet fådt ock låsit men med största Swårhet för theß Urålder. Theß Innehåld är, at Lagman Skacktaffel ock 6 Nämne-Män på Skiårbo i Tanums Sockn uti Kong Eriks 28 Regerings-år, giordt Skiffte-Bref på en Mans ock theß Hustros aftal ock Bekännelse, thet the på egne ock 2:ne Syskons wägnar hade upburit af theras Swåger alt thet Arf, som them effter theras Fader war tilfallet ock thet i 10 marker smidt Silfwer ock 40 marker Contant, hwarföre the nu sade hwarannan qwitte ock ledige. (*)

Så

(*) Ollom Mannom theim som thetta breff sea eder heira, sænda Henrik Skakt, Olaff Andreßon, Sigurder Olaffsson, Sweinunger Olaffßon, Biorne Gunnarßon, Thióstolffuer Ammunßon och Jon Gautasun qwedin Guds och sina, kunnikt gerande at a Odensdaghen i annare wiko ffasto och a *VIII* are och *XX* rikis wars wyrdalex Herra Herra Erikx meth Guds Naad Norex Konongher warom mer a Skyrbodum i Tuneims sokn sagom och heirdum a at thau heldo handum saman aff einin halffuo Jon Anundßon och Margret Helgha dotter eighin hustru hans a sina wægna, och a Erikx Helgha sunar wægna brodor ffyrnemde Margrete, och i ffullu hans Umbode en aff Annare thorbiorn Helga sun och Sigrid Jons dotter eighin hustru hans meth thi skilorde, at ffyrnemd Jon och Margret keindis at thau haffdo upboret aff ffyrnemdom Thorbiorne och Sigride swa mykin Arff, som theim syskynom ffyrnemdom Eirike och Margrete bar at haffwa eiptir ffadur sun och syskini sun bade Jarder och lausa goods, och thau ffyrnemd

Så ligger ock wid Gården Amundröd i Lurs Sockn en stor ock wijd Kula i ett Bårg, hwaräst 7 Röfware sig i gamla dagar ganska långe uppehållit ock ifrån Munksteröds Dalen til sig tagit en Wall-Piga, then the stuckit ut ögonen på, men änteligen igenom en från Gißleröd bortstulen Oxe rögde ock upspanade, samt ther på blefwo en Jule-Helg af Lurs Almoge omringade ock ihiälslagne samt begrafne i ett Moras, strax ther wid, som kallas Manna-Myran, ock Röfware-kulan, Frilles-Hillern, theräst jag ock war 1738 med 3:ne andra Präst-Män; nemligen min Comminister Herr Johan Fagerström, Adjuncten från Qwille Herr Grundell ock min Hielpe-Präst Herr Olaus Montin, men kom tijt öfwer Fiäll, tiock Skog ock Moras icke ut an stort Beswär, ock tå jag alt besiktigat, fañ jag henne wara 15 swånska alnar lång ock 8 ½ aln bred, förutan ett rundaktigt Rum på Wåstra Sijdan til 4 alnars Långd ock ther emot på Östra Sijdan innerste i kulan en öpning til en Eld-Stad eller Spijs, som går up igenom Bårget i en Klofwa, ther höga Trån stå til Rökens Betäckning: Hwalfwet mitt uti år 6 alnar högt ock wid Sijdorna merendels 5

 alnar:

Thorbiorn och Sigrid haffdo innihafft och waro tha metner Pilffens peiningar Eirikx ffyrnemds ffioratigi mærker fforgildar och war her i metet sæxtan mærker gildar i smidat sylffwer, och Thiostolffwer Amundßon ffyrnemder ein meth theim nesta ffadur frændonom stod til med sino insigli som her er ffiriu sæt at thau haffdo tha sün lwt och arff allan ffullan aff theim och aff thi gawe tha ffyrnemd Jon och Margret. ffyrnemd Thorbiorn och Sigride och theira Arffwa kwitta och liduga ffirir ffyrsagdan arff och til sanninda seittum mer wor insigli ffirir thetta breff er giort a deigi och are som ffyr seighir.

alnar: Öfwer Ingången, ther en afdelning synes wara såsom til ett Förmak 6 alnar wijd ock 4 alnar hög, är en lång öpning genom Bårget til något Lius i Kulan, när then warit tilsluten. Efter mitt omdömme har jag ej kunnat annat se, än thenna Kulan har warit i urminnes Tijd antingen en Järn- eller Silfwer-Gruswa lijkare, medelst thet Silfwer-Glitter, som ån ther lyser i Bårget, hwaraf sen theßa Röfware sig betient.

The Kyrckoherdar ock Probstar, man kan minnas, som ha warit i Tanum efter Lutheri Reformation, äro följande:

Then 1:ste Herr *Rasmus* Jenßon, som warit förut 20 år Pastor i Naswerstad från 1574 til 1594, thet jag fick se under min visitation i en gammal Kyrcke-Råkenskaps-Bok hos Herr Kyrckoherden Giædda, tå han blef Pastor i Tanum ock tillika Probst ja Religions-Probst öfwer hela Bahüs-Lån alt tils år 1608. Hwar efter

Then 2:dra wid Namn Herr *Hans* kom, hwilken warit vice-Probst 1624. Efter honom kom

Then 3:tie Herr Hanses Son Herr *Torbiörn*, som blef Pastor 1630, dödde 1638.

Then 4:de war Probsten *Mag. Christen Studt* 1639, dödde 1673, thet hans Lijksten i Choret utwijsar.

Then 5:te Probsten Mag. *Lars Bagger* 1675. dödde 1685.

Then 6:te Probsten Mag. *Jesper Pinck* 1686, hwars 1:ste Disp. Philos. war de Concursu causæ 1:mæ cum 2:dis Præside Lundersten 1687, tå han war Pastor i Brunby i Skåne 1684. Sen han hade warit några år Pastor i Skåne, studerat i England ock Disputerat de Prouidentia diuina under Biskop Papke i Lund, dödde han 1709.

Then

Then 7:de Kyrckoherden Herr *Andreas Borgwall*, kom til Pastoratet 1710: war född i Giöteborg 1683, studerade i Lund ock Upsala. 1707 d. 1 Junii disputerade exercitii gratia öfwer Prophеten Malachiam med thenna Titel: Commentarius Rabbi Aben Esræ in Prophetam Malachiam, dödde 1719 i Apr.

Then 8:de är jag *Mag. Johan OEdman*, som blef benådad med Kongl. Fulmakt samma år 1719 d. 12 Junii ock tillträdde strax Pastoratet d. 2 Julii, efter ingen Ancka eller Barn woro: har bewistat Academierna i Upsala, Lund ock Rostoch, disputerat 1709 i Martii först de Scepticismo, sen i Maji pro Gradu Magisterii in Rabbinicis super Cap 2. Esaiæ, blef strax therpå i samma Månad kallad til Adjunct hos sal. Dom-Probsten Mag. Eric Löfgren i Giöteborg: 1710 blef förordnad til Regements-Pastor wid Kongl. Maj:ts Lijf-Regemente i Wismar wid hemkomsten til Swerige, efter utstånden swår Bombardering 1711 & 1712 samt Belägring i 4 år therpå ock följde Stadens öfwergång, kom til Tanums Pastorat som förbemält år 1719, ock tå jag in synodo anniuersaria præsiderat för min egen Disputation de Ecclesia Dei Christiana, ut Lutherana adeoque Anti-fanatica 1735 ock orerat de Turbis à Turbatoribus in Ecclesia motis, blef jag förordnad til ord. Probst öfwer Wijkorna efter min Stiuffar i Bro Herr Anders Bornander, som medelst ålderdoms Swaghet måste affäga sig Ämbetet ock thet lämna til mig, som än lefwer på mitt 63 år, så länge Gud behagar, gifwe Gud til hans äro, min ock hela Församlingens Upbyggelse, Omwändelse, Tröst ock Salighet!

Ibland the nyaste Märckwärdigheter äro thesse:

År 1711 tå the Danske eller Norske föllo in här i Bahus-Län, under General Löwendahls anförande, blef icke allenast Tanums Prästegård, medelst sal. Borgwalls bortflyktande til wår Armeé, som General Burenschiöld anförde, utplundrad ock förstörder, utan ock Kyrckorna härstädes brukade til Magaziner eller Förråds-hus, hälst här war sielfwa Sedes belli tå så wål som 1719, men äro nu (Gudi Lof) under theßa 26 Freds-Åren satte i så godt Stånd, som man wil önska ock begära.

I thenna Prästegård blef then 1719 i Febr. halshugna Baron Görtz tagen först i arrest, tå han 1718 skulle resa til sal. Kong Carl then XII, som tå bombarderade Fridrichshalds Fästning ock hade tagit in Gyllenlöwes Skantz; Men tå then sal. Herren blef om Natten under skiutandet, igenom ett olyckeligit Skott i hufwudet dödad ock förder Lijk öfwer Land til Stockholm, stod han ock Lijk här i Prästegården en Natt.

Här äro ock så wäl som i Skee Giäl åtskilliga Salt-Pannor uprättade til husbehof ock the fattigas underhåld, af Mangel på Salt, hälst i thenna dyra Tijden.

Eljest är thenna Prästegård tätt wid Landswägen belägen, ett rätt hufwud-quarter för the resande til ock ifrån Norrige, hälst Giästgifware-Gården ligger långt Stycke från wägen, hwar wid Pastor loci, som är liberal ock god Giästgifware, knapt kan komma ut med sina Inkomster, särdeles ther han ej hade at hugna sig af the i Nåder förunte Mensalier eller Landskylder stigande til 15 Tunnor 1 $\frac{2}{4}$ Sk. Malt, $\frac{2}{4}$ Mackril ock 3 Skin, doch Ancke-Sätets Landskyld ther i beräknadt, som heter Hogen wid Annexan Lur, utom Prästegården som

som består af 2:ne Helgiårds-Hemman ock 4 Torp-Stållen, belägne innom Hanck ock Stör, med 40 Tunnors utsäde, samt 165 Tunnor i Tijonde Korn af bägge Socknarna bestående af 178 hela Hemman. Hwar wid Kyrckoherdarna här i Bahus-Lån, som taga Tijonden i Skeppan lika årligen, lida stor Skada mot them som i Skåne ock Halland ock annorstädes få i Skafftet, men få wäl kånnas wid Hemmantalens Myckenhet, tå Riksdags-penningar ock andra publique onera, efter Hemmantalen skola utgifwas.

3 Nafwerstads *Pastorat* i Bullarns-Hårad.

Bullarns-Hårad eller Skeprede (ty så kallades Håraderna fordomdags, hälst the måste utrusta en Skiårbåt eller litet Skepp med så många årar ock Manskap, som Håradet war stort til i **Leding**, thet år Krig) kallades i gambla dagar (som ån ses af Bref ock Documenter) **Bordalen**, i the yngre Borellen ock i the senare Tijder **Bollern**. Förer i Sigillet en Otter eller Bjur med en fisk i munnen. (*) Igenom detta Hårad rinner en stor lång Siö, Bullare-Siön eller Bullare-watnet kallad, som år en stilla stående Siö, helt nedrig under diupa Dalar ock höga Bårg på bägge Siidor, i hwilken flyta många Båckar stora ock små, ock i the samma stå en hop sqwalte-Qwarnar. Then största ock namnkunnigste Båck eller Ström hår ibland år Kiönne-Å, som flyter igenom ett stort Fiäll, kalladt Kiönne-Fiäll, medelst en Ört Tiörning, som ther til en stor Myckenhet wäxer ock af fattigt folck brukas i Stället för Humble, men år grufwelig stark ock gör en strax galen i hufwudet, dock wid god handtering år intet skadelig at bruka i swår Tijd för Humbla,

(*) Sigillet står p. 315.

Humbla, thet goda här warande Hushållerskor practicerat ock betient sig af til Arbets-Folcket.

Thenna Tiörning (som ock kallas Pors) wäxer på ett slags Stiälckar, likasom grofft Liugn. Om Wåren plockas Tiörningen medj theß små knoppar af Stiälckarna, til utseende såsom små spåda Furu-kottar, hwilka om Sommaren utspricka efter theras Art ock Natur, ja liksom blomstras, hwarpå om Hösten then samma wisar sig i små trinna Frö, hwilka kallas Pors ock drickat ther af, som blir grufweliga starckt ock brukas allenast af fattigt Folck, kallas Pors-Öl.

Könne-Å har sin utgång från Korn-Siöen, som på wißa Ställen skiljer Krokstads-Sockn från Naswerstads-Sockn samt Töfftedals-Sockn på Dal från Naswerstad uti Öster ock Nordost. I thenna namnkunniga Kiönne-Å är allenast en Såg-Qwarn, merendels förfallen, löpandes Norr ut igenom Långewalds-Älfwen, belägen mitt i Bullare-watnet, hwaröfwer ligger en stor Bro för resande från Dals-Land til Stranderna ock en del Socknens Allmoge til ock från Kyrckan, boende på andra Sijdan om watnet.

I samma Långewalds-Ström har Borg-Mästaren i Strömstad Herr Jacob Strömdahl 1740 låtit upresa en kostbar Såge-Qwarn, utan twifwel med god Nytto, men eljest finnes inga Sågar eller Miöl-Qwarnar i sielfwa Bullare-Siöen.

Bullare-watnet är delt uti 2:ne Siöar, thet Södre ock Norre: thet förra har sin Början wid Waß-Änden i Swarteborgs-Sockn ock Foß Giäl ock ändas wid Långewalds-Broen Norr ut 2 Mijlar långt: Thet senare eller Norre Bullare-watnet sträcker sig från Langelands-Älfwen Norr ut til Norska

ska Gräntzens Tull-Plaß Walböen ¾ Mijl, men sedan har sin Communication igenom Enninge-Dalen med Ide-Fiolen wid Fridrichshald, hwaråst Salt-Hafwet i Norrige tar sin Början på thenna Sijdan.

Men Bordalen synes hafwa fådt sitt Namn i förstonne af Bräder, them the Norska kalla Bor eller Bol, emedan i theß Strömar warit fordom ock än äro (som förbemält är) en hop Såge-Qwarnar, särdeles tå Skogarne woro i Flor, men i Feigder ock genom mycket kolande tämmeligen utödde nu förtiden, hwarifrån mångfaldiga Bol eller Bräder flätades alt igenom Yde-Fiolen til Fridrikshald. Här utaf har än en Rote i Nafwerstads-Sockn sitt Namn ock kallas Bordals-Roten: Men hwaraf Bollerns-Härad är kallad Borrellen, kan jag ingen kundskap få. Men at thet nu kallas Bullern, torde wara af thet myckna bullrande i Skogen med högge, eller för thet Folket ther uppe i Fiällen boende, som fordom warit myc-ket bullersamt, trätt ock slagits, så at the warit mer wid Ting, än eljest andra.

Men innan jag går widare, wil jag berätta, at uti then förbemälte Korn-Siöen är en stor Ö kallad Flötemarcks-Öen kringfluten, hafwande 2:ne utlopp neder åt Biönne-Å, thet ena kallas Stensund, thet andra Upsund, söder om Öen: På thenna Flötemarcks-Öen berättas hafwa i forna Tijder bodt 2:ne Jungfruer. Rudera effter theras Byggning synes ännu ock 2:ne fulkomna Stenar uprefte wid Tomten: På then ena Stenen står uthuggit D. B. ock på then andra E. B. likasom the warit Systrar, then ena *Dorothea Bagge* ock then andra, *Elsa Bagge*, hälst samma Tomt kallas än i dag

Bagge-Tomten, antingen efter theßa Jungfrurs Namn, eller af thetta Folket, som kallades *Baggar* eller **Nord**-*Baggar*.

Angående nu sielfwa **Nafwerstad**, så gråntzar thet söder ut til Swarteborgs-Sockn, sydost ock öster til Krokstad, nordost til Wärmelands Dal ock Yde-Pastorat wid Fridrichshald ock helt Norr til Edinge-Dalen i Norrige, med norwästra Sijdan til Lurs Sockn, med wästra til Tanum ock til Qwille med södwästra kanten; Thet består af Hemman ock 2:ne små Socknar, **Nafwerstad** ock **Mo**, men fordom af 3:ne nemligen **Edingedalen** til, som gick ther ifrån med alla Prästebol ock Råttigheter, tå Landet efter Pacta pacis blef Swånskt ock reswadt, men nu torde effter sidsta Freds-Fördraget komma at återställas.

Thetta **Nafwerstad** har utan twifwel fådt sitt Namn af **Nåfwer**, hälst i forna Tijder efter Sägn deponerades stort quantum Nåfwer af Uplånningarne på Dal emot saltsiö-Fisk, såsom ett Nederlag ock kallas i gamla Jorde-Bref **Nåfwerstad**.

Men **Mo kyrcka**, belägen ¾ Mijl från Moderkyrckan på en slätt Sandmo, synes ther af fådt sitt Namn; ty Mo betyder en Marck, som år torr ock ofruktsam, såsom Fågre-Mo, Wårma-Mo i Småland eller ock en Skog på en slätt Sandmarck liksom här.

Såwål i Nafwerstad som i Mo Kyrcka står ånnu Mariae Beläten, men gamla ock helt förfalne ock år troligt therföre, at theße Kyrckor warit til thetta Helgon inwigde.

Nafwerstads-Kyrcka år mycket gammal af Sten bygd ock warit i Ofreds-tider mycket förfallen: Men i sal. Kyrckoherden **Per Giäddas** tijd,

som

som ther war öfwer 40 år, dock aldramäst af then nu warande Kyrckoherden hans k. Son Herr Gude Giäddas stora Flijt är hon wäl utstofferad med Målning öfwer alt samt med ett Trä-Torn wäl försedd, ther i hänger en stor klart liudande Klocka, utan någon Skrifft uppå, men säges wara förärad af en rik Bonde på Nor-Sem, som henne låtit strax ther wid gården stöpa uti en stor diup grop, som kallas än i dag Klocke-Backen.

Men **Mo Kyrcka** är en lijten Träkyrcka bygd för Kyrckans Medler 1664 igenom tå warande Kyrckoherde Jörgen Jenßon ock Kyrckewården **Frantz** Gudeßon i Grimmeland, belägen på ett Skatte-Hemmans Freßlannas Ägor. År 1729, igenom nu warande Kyrckoherde **Giäddas** ock Kyrcko-Inspectoren *Johan Wolfdauers* goda föranstaltande, försedd med en liten skiön Klocka, på hwilken fins thenna Skrifften:

Salvator Mundi & Gloria in excelsis Deo:

Kring Brädden stå theßa versar:

Hörer tu mitt Rop ock Liud, Lyfft titt hierta up til Gud.
Gack til Kyrckan / fall ther ned / Hör Guds ord, siung / läs ock bed.

Guten af *Arvid Böök.*

Inga Graf-Stenar eller Epitaphier finnas ther wid Kyrckorna; emedan inga Härskaper ha ther fordom bodt, utan allenast gemene Bönder; utom Läns-Mannen; som har mycket hos them til at säga: dock wil ej förgäta at berätta, huru som 1731 en Capitain på Lieutenants-Boställe **Wästersäter**, i Swarteborgs-Sockn belägit, wid Namn *Johan Baptista Pinello*, född Catholic uti Italien, men nu en god Lutheran, har af egna Medel bekåstat en

ny wäl målad Altare-Tafla ock Predike Stol och förärt til Mo-Kyrcka, tijt han för wägens korthet måst reste ock bewistade Gudstiensten, så länge han ther bodde.

I Stället för thenna **Mo kyrcka**, innan hon blef upbygd, säges hafwa fordom warit ett **Capell** på östra Sijdan om Bullare-watnet, belägit på Ramwetz-Moen, som nu är med Liung öfwerwuxen ock synes nu intet annat än en stor Stenhop, dock teckn til gamla Graf-Ställen, genom the många smala upreste Stenar: hafwandes man funnit på samma Platz en stor Nyckel af Järn, hwilken än är i behäld på en Gård Ulsröd ock brukas til Bo-Nyckel, som förmenas ha warit Kyrcke-Nyckelen til Capellet.

I thetta Giäl finnas Qwarlefwor af ett Kongligt Slott, som kallas än i dag Olsborgs-Slott, belåget på ett rundt högt Bärg ⅛ Mijl från Nafwerstads-Prästegård eller kyrcka strax ned wid Bullare-watnet; ty ther synes än Ingången, hwar Porten har warit, grunden til Slotts-Muren, samt öfwerst på Bärgs-kullen en grund murad stor Källare i Jorden grafwen, thet jag alt med egna ögon sedt, beledsagad af Herr Kyrckoherden **Giädda**.

Thetta Slott blef upråttadt eller förbättradt i thet krig, som war 1502 uti K. *Johans* Tijd af Dannemarck, tå wåre Swänske grasserade här i Wijkorna ock hade sitt Retirade, wärn ock förswar här på, efter theß åröfring; Men tå the en Jule-Afftonhade efter wanligheten med Jule-drick ock god Mat sig, mer än eljest, wäl plågat, kom K. Johans Befalnings-Man *Otto Rude* eller Rud på Norska, från Bahus med ett Partie klädt i hwita Skiorter ock emot

mot alias Förmodan åröfrade Slottet ock tog thet tilbaka, som lått kunde ske, tå the på Slottet warande woro wål beskånckte: Slotts-Herren retirerade sig wål i thetta Allarm på ett Torn ock förswarade sig med Sten, thet långsta han kunde, men måste omsider gifwa sig.

Thetta Olsborgs-Slott år altså ingalunda Elfsborg efter Herr Cederbourgs Tancka(e) icke eller hette han *Otto Råd*, som han skrifwer, utan *Rud*, ty Meursius berättar om honom sålunda in Hist. Danica (f) Men Professor Holberg ån bredare (g).

Kong Johan uti Norrige tyckte så wål hår om, at han gaf sin Befalnings-Man eller som han nu kallas, Landshöfdinge eller Lånshöfdinge *Otto Rude* thetta Slott til ewårdelig Ägendom, hwar om Prof. Holberg (h).

På thetta Slott hår bodt en Slotts-Fogde 1418, som kan ses af en gammal Pergaments Resolution gifwen Stockholm af Kong Gustav 1530, år wål swår at låsa, dock wil then hår införa Ord från Ord.

" Wi *Gustaff* medh Guds Nåde Swerie och Göta Konung, Göre witterligit, at tenne brefwis håfwaren Reder Erikßon hafwer lagl:ga beredt för oß hwad Tidh wår Foget på Olsborg Nilß " Rin-

(e) Göteb. Beskrifning p. 135.

(f) Per id tempus Otto Rudius Bahusiæ Præses 1503 arcem Olsburgum (non Elfsburgum) structam à Suecis ad defensionem agri adiacentis, ac præsidio non exiguo munitam, clam de nocte, quæ Natalem Seruatoris antecedit, Stratagemate quodam cepit. pag. 127 & 128.

(g) Dannemarcks Hist. p. 824.

(h) Dannemarcks Rikes Hist. p. 825.

" Kinneßon tog ifrån han någon Jordh och Åhle-
" fiske, then tidh wi Norkin ifrån wår rätta fiende
" Kong Christern stiure medh wålduga hand ifrån
" tagit hadde och tå wi samma tidh Olsborg odil-
" gat hafwer och förb:de Reder Eriks Son nu de
" bref och godh skiäl bewisa, at så denne Jordh och
" Åhlefiske war och är hans rätte Arf och egit: haf-
" we wi af synnerlig Gunst och Nåde unt och tillå-
" tet, som wi och nu medh thetta wårt närwarande
" öpna bref, unne och tilläte, at han må och skal
" behålla förda hans Ärfdejordh och Åhle-Fiske, för-
" biudande allom, som för wåra skuhl ueta och sko-
" la giöra och låta, at the förb:de Reder Erikßon
" här emot något förfångh giöra och mot wårt öp-
" na bref förb:te Jordh och Åhlefiske wid wåra o-
" gunst och bonga niset Tiff. Til wißo låte wi tryc-
" ka wårt Secret på Ryggen å theßa bref, gifwet
" på wår Gårdh Wißby Varfrudagh ut supra
" åhr 1530.

En gammal Tradition är, at thetta Olsborgs-Slott skolat warit bygt af en Kong Oluff benämd, som warit fördrefwen och fådt Kong Olofs dotter i Swerige til Drotning. Hwarmed twifwels utan menas Kong Olof den helige i Norrige, som ägde wår Swenska Olof Skotkonungs dotter til Drotning.

Icke långt från Slottet har warit Slottets rättare-Platz, theräst i Manna Minne funnits döds-Skaller ock allehanda Menniskio-Ben på ett högt Bärg; som kallas Yxne Galga-Bärget.

Strax wid Nafwerstads-Kyrcka är uti en slätt Bärgshälle såsom ett Steg eller Tråd efter en Menniskios barfot; ¾ aln långt, som säges af the gamla skolat skedt strax efter Synda-Floden, tå the mente Bärgen woro blöta, som lämnas ther hän. Som

Som hwart ock ett Härad har sitt *sigill*, så har ock thetta ett med en Bjur eller Bäfwer uti, hållandes en Fisk uti Munnen, emedan många Biurar hemligen fångas af gemene Man i thetta Bullare-watnet, för Bäfwergiäldens skuld, som the sälja ock få bra Penningar före utom hären, hwaraf hattar göres, som kallas Castor-Hattar.

Den **Edingedals-Kyrcka** ock Sockn med $\frac{1}{5}$ St. Prästebols-Hemman, utom flera härliga Förmåner, kom ifrån Nafwerstads Pastorat wid Gräntze-Skildnaden, tå Bahus-Län föll til Sweriges Crono, under Prætext ock föregifwande, at then Socknen Edingedalen låg med Crone-Rättighet til Agerhus-Län och Christiania Stifft, men med Präste-Rättigheten til Bahus-Län, har Pastor loci nu ej mer än $\frac{1}{2}$ Tunna Malt i Landskyld, 4 kannor Råg, 10 Kalfskin ock en Topp, samt ett litet dock helt Hemman **Norre Tingwalla**, som han dock får låmna, tå någon Präst-Äncka är i Lifwe, men eljest sielf bruka mot årlig Skatt ock Ränta, hwarföre thet ock är fritt för Rusthåld, Kneckte- ock Båtsmans-Rotering.

Norr om Nafwerstads-Kyrka ser man ganska många Jordhögar, liksom wid Tanums Kyrcka ock Prästegård, hwar af slutas, efter the gamblas Saga, at ther skedt ett stort Nederlag med **Skottarna** på bägge Ställen, theräst the slagnas kroppar blefwit begrafna ock thet i Näse-Kongarnas Tijd, hwilka, när the märckte them wara landade med sina Skepp, Båtar ock Hålckar wid Gribbestads Strand ock fingo weta, huru theßa Skottar igenom sina utsände Partier up i Bullarn dock wäster om watnet plundrade, härjade ock brände (ty Öster om Bollare-watnet kunde

the intet komma, efter Almogen på then Sidan hade til sig taget ock ruinerat alla Farkostarna, at ingen kunde komma til them) sammansatte sig strax Nåse-Kongen på Hällungstad i Krokstad med Nåse-Kongen uti Signeböen i Edingedalen samt Nåse-Kongen i Raneborg, som nu heter Swarteborg, hwilka icke allenast giorde then goda anstalt, at alla Fartyg med Pråmar ock Flottar (hwarpå the eljest kunnat satt sig öfwer Bollare-watnet) blefwo aldeles sönderslagne, utan ock bewarade Paßet wid Längewals Bron (hwaråst än syns en lång Sten-Mur 100:de alnar) at the icke kunde komma öfwer, utan blefwo dels omsider ihiälslagne, dels flyktande til Wösterhafwet, ock tå the wille til Gribbestads Strand, blefwo the wid Tanums kyrcka af Kongen på Hudt i Tanums Sockn med Kongens tilhielp på Wetlanda, så hårdt angrepne; at icke allenast the gemene blefwo totaliter slagne, utan ock theras Kong slagen ock begrafwen wid ändan på Prästegårds-Myran, som hörer til Prästegårds-Ägor, hwar om bredare fins wid Tanums Beskrisning.

Eljest är thetta Pastoratet, bestående af 82 $\frac{9}{8}$ Hemman, i synnerhet sielfwa Prästegården öfwermåttan wäl belägen på en sund Ort med Skoghög rundt omkring, diupa dalar på then ena ock Bollare-watnet i Prospect på then andra Sijdan, utur hwilket han kan måst dageligen hela Sommarn öfwer ha färsk Fisk på sitt Bord, nu Giäddor, Abbor, Braxen, Mört, Sijk, Löijor, Nors eller Slum, Äl ock Foreller, ibland ock Lax som kommer från Yde-Fiolen i Norrige, dock når mycket watn är, men är likwäl rar at se ock få.

Man förmenar ock kunna få Pärle-Mußlor i

Län-

Långewals Älfwen, allenast någon hade Förstånd söka ther efter på wißa årstider; Sammaledes finnas ock Mußlor uti Sögårds Älfwen, uti hwilka warit Pärlor fundna.

Uti sielfwa Bollare-watnet finnes ock ett Hafsdjur, kalladt then store Ormen, hwars kropp är så stor, som en Års-gammal Kalf med 4 Fötter lika som Gäse-Fötter, hafwandes en Stiärt icke annorlunda, än en Fyrfota, samt ett bredt Hufwud ock in uti Munnen gul, såsom en Fogel-unge: Swantsen är så tiock, som en 6 Tums Huse-stock samt ungefär 6 alnar lång, hwilket Herr Kyrckoherden Giädda mig sielf berättat at han then med egna ögon sedt, jämwäl många andra trowärdiga Menniskior, hwilka mena, at han gör ånda på mycken Fisk til sitt uppehälle i Bollare-Siden, ther han har sin Boning under en kringfluten Öö, som kallas Sanewijks Öen, en Mil från Naswerstads Prästegård. Märckeligit är, at thetta Hafsdiur intet oftare ses än emot bedröfweliga händelser uti Pastoratet, såsom Eldswåda ja ock mot Krig, dyr Tid ock stora Siukdommar, men gör ingen Menniska Skada.

Ifrån Lutheri Reformation til 1574 kan man ingen underrättelse få om Pastorernas antal i Naswerstad, liksom på andra Ställen här i Bahus-Län, medelst åtskilliga Feigder ock Wådeldar, ty the til Antiquiteten hörande Documenter blefwit dels borttagne, dels upbrände.

1574 har warit en Pastor i Naswerstad benämd Herr Rasmus, som, efter 20 års giord Tienst, blef transporterad til Tanum, thet man funnit af en gammal Attest ock bland gamla Gårde-Bref, theråst ses, at han warit i Naswerstad än qwar 1590.

Men

Men 1601 har redan *Peder* Jenßen Giädda warit Pastor i Naswerstad, som uti en gammal Kyrcke-Räkenskaps-Bok ses, men hwilket år hans anträde skedde, wet man intet. Han har warit gamla Religions-Probstens Gude Axelßons Sone-Son i Qwille ock kallat sig *Norvagus* i sina unga år, af orsak, at efter ingen Academia war i Dannemarck, utan the studerande reste til Wittenberg, jämwäl the Norska Studenter, kallade the sig til åtskildnad *Norvagi* ock the Danske *Dani*, ock altså kom han til at behålla thet Namnet, tils han blef promoverad, tå han kallade sig efter sin sal. Farfar Giädda, som härstammade af then urgamla Norska Adeliga Familien. Blef döð 1645 på sitt 90:de år.

A:o 1646 kom theß Son Gude Perßon Giädda til Pastoratet, sen han warit några år sin sal. Fars Hielpe-Präst.

1659 förordnades efter honom til Pastor Jörgen Jenßon *Naur*, som äktade Gude Perßons Ancka ock afsomnade 1671, tå hans Stiuf-Son **Peder Gudeßon Giädda** året efter fick Fulmakt på Pastoratet, i anseende ther til, at han warit sin Stiuffars Medarbetare i Ordet några år, hwarwid tå han ther trälat med stor Flit ock Beröm i 44 år, blef han i sidsta Ofreden på Högstsal. Kong Carl then XII:tes nådiga Wilja ock Befalning transporterad 1716 til Wälnäs Pastorat up i Öster-Giötland ock Linköpings-Stifft, theräst han dock arbetade troget, tils 1728 d. 10 Aug. tå han i Herranom dödde.

I hans Ställe til Naswerstad förordnades strax Regiments-Prästen *Johan Westadius* 1716, men dödde 1719 d. 28 Dec.

Ock

Ock så kom åter, igenom Guds underliga Försyn ock Skickelse Giädde-Familien til Pastoratet igen, i ty sal. Per Gudeßons Son, nu warande Pastor i Nafwerstad Herr Gude Perßon Giädda, som warit icke allenast sin sal. Fars Hielpe-Präst ifrån 1709 til 1716, utan ock i Foß, samt i Westadii Tijd, blef benådad med Kongl. Fulmakt 1721 och lefwer ännu med Nöije, Heder ock Wältrefnad in emot sina 70 år: Kan nu hans Son, som ock heter Per Gudeßon, är Student, men nu kallad från Academien til sin Fars Hielpe-Präst, få then Nåden ock Lyckan af Gud at bli efter önskan sin Fars Efterträdare, så har Giädde-Familien orsak at innerligen tacka Gud, som them ock theras Barn, Son efter Son nu snart i 200 år wid thet Pastoratet bibehållit lika såsom uti Qwille.

Märckeligit är til Slut, hwad om sal. Per Jenßen Giädda theß Sone-Son Per Gudeßon berättat kort före theß saliga Hädanfärd, nemligen tå han sidsta gången skulle predika i Edingedalen uppenbarades honom i Sömnen Natten förut många af hans gamla Förfäder, likson hade han alla tilförne sedt ock känt, hwilka, under Samtalet, försäkrade honom snart skola komma efter åstundan til samma glädie ock härlighet, hwilket också skedde, i ty tå han fast frisk om Morgonen upstod ock hade förrättat sin Gudstienst, dock wid Slutet märckte kraffterna så aftaga, som skulle han aldrig mer orcka at predika, tog han ett kärligt Afsked af Församlingen, äfwen i Nafwerstad efter Fördublingen, ock ther på lades han strax ned ock efter några dagars Förlopp sal. afsomnade. Lika händelse är ock införd i sal. Per Gudeßons Giädd. s Personalier, som i sitt 80:de ålders år saligen afled på Wäl-

nås Pråstegård i Östergötland 1728 d. 10 Aug. hwars Äncka, som war en Ruda med 2:ne sina ogifta Döttrar flötte efter Nåd-året til sin Födelse-Ort ock enda k. Sonen i Nafwerstad, ther Modren en Håradshöfdinge-Doter lefde med Nöije til sin dödedag 1732 d. 15 Julii ock then äldste Doteren Wiwika åfwen så tils 1740 d. 27 Martii.

4. Skee Giäl.

Uti **Wätte-Hårad** ligger thetta hårliga ock wål belägna Pastoratet Skee, som på Norska skrifwes Skieen af then Älfwen Skieene från Tillemarcken (i) ock år belägit i Norrwijkens Jurisdiction ock sannerligen thet ypperligaste, dels therigenom, at ingen Dragone-Indelning år ther, dels at thet ligger når wid Norrige, hwaråst the kunna få sälja thet minsta med thet mästa, utom thet the bo i Skogen, når wid Strömstad, theråst the kunna få wånda i Penningar al Trålast af Bråder, Biälckar, Juffer ock Spijror, år altså ett förmöget Pastorat.

Hwar af Håradet ock Giället ha sina Namn, kan jag intet, utan på gißning, säga: Håradet synes wål så kallas Wätte-Hårad, i anledning af Håradetz *sigill*, som förer en Båt i watn, full med Fiskar, (*) at efter Inbyggarena särdeles fordom Tijd, tå mycken Fisk til stor ömnoghet gick til Lands, blefwo af Fiskandet wåta mer än mycket, i synnerhet Öijebönderna ock the wid Strömswatnet ock ut med Wetlanda Älf boende, så ha the kallat thet Wåtte- eller wattufult Hårad, efter thet ock ligger mycket sanckt i watn; Men emedan thet på Norska kallas **Weita-Hårad** ock **Weitaland**, ock **Weita**

(i) Vid. Ramus p. 102.

(*) Sigillet står p. 315.

ta betyder så mycket som hielpa ock påkosta, synes troligast, at thet betyder ett hielpesamt Folck ock Land, som ha hulpit sin Kong i alla Feigder ock ej aktat hwad the skulle kosta på Kriget för Seger skuld.

Men hwi Pastoratet kallas Sklee, thet år ej så lått at utgrunda; dock efter man finner i ett gammalt Danskt Gårde-Bref år 1548, at thet år kalladt Skedhåf, jåmwål i ett gammalt Skiffte-Bref af år 1563 Skedhog, tror jag såkert, at thenna orten och Pråstegården ther af fådt sitt Namn, efter then ligger, som ett Håf, på en stor hog eller hög, hwilken år wål bebygd med Tegeltak i Herr Mag. Schougs Tijd, som, efter Branden 1727, medelst sin goda hushålning ock berömwårda Flijt, anlagt ther wid både en wacker Trågård ock en stor nyttig Humblegård jåmte Dijken ock Fiske-Dammar, hwaråst the resande til ock från Fredrikshald genom Bahus-Lån hafft sin Samle-Platz, hwarifrån the resande, efter god Wålfågnad ock Plågnad, som icke eller tryter hos the nu i Lifwet warande goda Pråste-Folck, hafwa utan twifwel kappat Skee, såsom up i Swerige tå godt Före år på Stephani dag, i synnerhet, til at wisa, hwilken hafft båsta håsten, har sålunda fådt sitt Namn; hwarföre en gård hår strax wid belågen heter Håste Skee; men Klockarn i Skee, Asser Silvander, som år ther upfödd ock boren, berättar, at Rummet, ther Kyrckan war i förstonne funderad, hette Skedde ock Pråstegården Skedehog ock ther af blefwit så kallad. Eljest såga gamla Mån, at Pråstegården war förr på öfre Egst, nu Ancke-Såte, ock tå en Pastors Son Pråstegården wille flyttia ther han nu år, ock Almogen sade til en del, at thet går ej wål an för Myrer ock Mo-

ras ther omkring samt tiock Skog, som ther omkring tå war, at thet intet låter sig göra, sade han: Jo thet skal skee. Man kan ta här af, hwad man wil.

Eljest är berättadt af en 70 års gammal Man, för 2 år sen död, thet Skee Kyrcka, efter hans Farfars utsago, ej hett Skee, som Prästegården, utan S:te Anna, hälst ock theß Bild, i Sten uthuggen, såsom ett Fruntimmer med ett litet Barn på Armen öfwer stora Kyrcko-dörren wäster ut, ther finnes; Men hon lärer wara til thet samma Helgon inwigd.

Thenna Skee Kyrcka, som så kallas efter Prästegården, är af Sten upbygd, ett Stycke ifrån Prästegården ned under ett Bärg, med ett kostbart Bly-tak öfwer alt, som 1726 blef til hälfften omlagat af Stossenberg ock åter år 1738 af Blytäckarn Balzar hela then Norra Sijdan, som kostat af Kyrckans Medel stora Penningar, thet Kyrcke-Räkenskaps-Böckerna utwisa, warandes förthenskuld i hela Bahus-Län inga flere Kyrckor med Bly, mer än Tanum til thenna.

På hwad tid hon är bygd är ingen wiß på, ty alla Documenter i gamla tijder äro i Feigder ock tå Landet blef Swänskt, förkomne.

Theß Inrede är wackert, så i anseende til Altare-Taflan, med skiönt Bilthuggerij målad ock förgyld, innehållandes åtskilliga wackra Bilder både Mosis ock Aarons i gamla Testamentet, Christi ock Apostlarnas i Nya, jämte thenna Påskrifft: 1686 Hoc Altare impensis Templi renouatum est, Pastore Petro Tolsonio Congelviensi; som i anseende til Predike-Stolen, hwilken är icke allenast med Bilthuggerij ock Målning utziirad, uti Sal. General Major Sven Rancks tijd 1671 hwars A-

deli-

deliga wapn så wål som theß Frus Anna Bergengrens stå ther utsatte, utan twiswel therföre, at the thenna Predikestol til Kyrckan förärt, efter the tå woro ägare ock boende på Blomsholm; utan ock har Herr Inspector Widberg förärt ett hederligit Timmeglas med 4 dubbla glas i, stående på en förgylt Stolpe, med en Dödskalle försilfrad ock en Stiärna öfwer, hwilket wid theß ankomst til Skee Prästegård, hwaräst han, fast främande från Stockholm af gammal Bekantskap sökt få wara hos Hr. Mag. Schoug til döde-dag 1743, blef skänkt til kyrckan 1734.

Hela Kyrckan til Tak, Läktare ock Stolar är ock wackert målad. I Chors-taket står med en artig figur hela den H. Trefaldigheten i en Triangel afmålad, samt Cherubim ock Seraphim omkring. I sielfwa Kyrcke-taket är ock en skiön Målning om upståndelsen, ther i Sal. Pastor Tolsonius låtit sig med sin Hustro lifligen afmåla, at man them kånna kan.

I Funten, som är af Tälie-Sten uthuggen, är ett stort krusadt Måßings-Bäcken; hwilket Sal. Probsten Johan Baggerus i sin tijd 1720 förärt.

Men en kostelig Pung til Collecters insamlande af Gull-galloner med en försilfrad Dum-biällra på Stången är skiänckter af nu warande Kyrckoherde Herr Mag. Johan Schoug 1730.

In uti Kyrckan är allenast en Grafsten til at se, under hwilken mitt på gången i stora kyrckan ligger sidsta Danska Prästen begrafwen, hwars Öfwerskrift lyder så: HER. UNDER, HUILER. HEDELIG. OC. VELLARDE. MAND: HER. CHRISTOPHER: LAVRIDTZSON. BARNFöDD. I. BOGENSE. I. FYEN. ANNO. 1592. VAR. SOGNE-PRÆST. I. SKIEDID. SOGN.

 I. BAA-

I. BAAHUS. LÆN. I. WYGEN. 45. AARS. TID. OC. SALIGEN. HENSOF. ANNO. 1667. DEN. 3. OCTOBER. I. SIN. ALDERS. 75. AAR. OC. 8. MAANEDER. GUD. GIFVE. HANNEM. EN. ÆREFULD. OPSTANDELSE.

Inga flera Grafstenar finnas in i Kyrckan icke eller ute på Kyrcke-gården, mer än en strax utan för Choret med en Rygg långst efter uthuggen ock wid ändarna en tunn rund Sten, en wid huswudet ock en wid Fötterna med ett Kors på, hwar under the gamle såga, at Kyrcko-Byggaren ligger begrafwen. Wid thenna Kyrcka är murad i Norr en stor hederlig Sacristia med wacker Målning, ther i Kyrckans Skrud ock Medel ligga förwarade, fast tiufwar sökt them bortstiäla. I Söder är icke allenast ett stort Wapenhus med Binningswårk ock Tegelsten ihopsatt jämwäl målning under Taket, utan ock strax bredewid af Tegelsten, ett upmuradt Benhus. In i Kyrckan hänger en Liuse-Crona af Måßing med 8 Lius-Piper, item 6 stora Måßings-Liuse-Plåtar, upsatte på wäggen 3 på hwar Sida ock äro skiänckte af thet nu på Blomsholm boende Ranckiska Härskap 1737.

Så finnas ock in uti Kyrckan en Armbößa öfwermättan wäl beslagen, hwilken är af Hr. Mag. Schoug upsatt til the fattigas Förnödenhet.

Jämwäl äro 2:ne wackert målade Brude-Stolar med Sinnbilder ock Skrifftenes Språk på.

Men på Kalcken ock Måßehaken fins intet skrifwärdigt.

Ett litet Stycke från Kyrckan på en Bärgs-kulle är ett stenmuradt Torn med Spetz på, ther i hänga 2:ne skiöna Klockor.

På

På Stor-klockan står thenna gamla Skrifft, utan åre-tal:
* Petrus * Tridini * Lanonicus * Acclaentis * Fecit * me * Fieri * Anno * D * M * D F M *.

Men på then lilla Klockan stå allenast theße Bokstäfwer: H. T. Anno 1671.

Thenna Kyrckans Inkomster bestå dels i Tijonde, uträknad efter 3 dal. S:mt Tunnan til en summa af 114 dal. 2 3/8 öre S:mt, dels i Landskyld, som stiger til 59 dal. 3 öre S:mt, utom hwad henne extra tilfalla kan, hälst thenna Socknen består efter Förmedlingen af 129 hela Hemman.

I thetta Giäl fins allenast en Annex, Tiärnö benämd, eller rättare Kiärr-öen, som ses af gamla Bref, hälst ned för Kyrckan äro många kärr, träsk ock moraßer, hwar af ock en Skatre-Gård synes hafwa fådt sitt Namn, som ligger strax ther wid ock heter Tiärnebo, fast med tijden, som lätt skedt af them okunnogom, at k är förbytt i t.

Thenna Kyrcka, af Sten upmurad ock belägen på samfält marck blef mer än för 100:de år sen i Pastor Fris tid af en häftig Skogs-Eld til alt Inrede ock Träwärcke upbränd: Men wardt strax ther på uprättad, then tiid Sal. Kyrckoherden Christopher Lauritzson Fris än lefde, som kan ses af Åretalet 1632 ock the 3 Bokstäfwer C. L. F. som stå ther på Altare-Taflan ock betyda hans Namn, hwilken Altare-Tafla, ock Predikestolen en Bilthuggare, tå förtiden warande Giästgifware på stora Hogdal, wid Namn Hans Anderßon förfärdigat.

Efter Herr M. Schougs ankomst, blef thenna kyrcka, som efter Wåd-Elden til Murar ock Tornet, under then långsamma Feigden ther til, war myc-

ket förfallen, åter satt i godt Stånd 1730, både med nytt Tak ock Torn på Klocke-huset, som ock med ett nytt Fenster på Norre Sijdan, för bättre Lius skuld, dock skedde thenna reparation igenom Lån af Skee Kyrckas Medel med höga wederbörandes Samtycke, emedan thenna Kyrckans Tijonde är allenast i penningar til 10 dal. 3 $\frac{1}{8}$ öre ock Landskylden til 5 dal. 8 öre S:mt, utom thet som kan til Kyrckans Behof falla i then ther uprättade Blåcken eller Fattigbössan. Eljest är här intet märkwärdigt hwarken in i eller utom Kyrckan, mer än under Taket i Kyrckan hänger ett wäl uthugget Skepp med tackel ock tyg, hwilket, medelst en ther i inlagd Magnet eller Sägner Sten, wisar ut Wäder-Streken, haswandes en hederlig Man på Tiärnebo thet förärt, hwars Namn Biörn Erikßon står ther med förgyllta Bokstäfwer B. E. S. så wäl som åretalet 1675.

På thenna Kyrckans Klocka, som hänger i Tornet, stå theßa orden allenast: Si Deus pro nobis, quis contra nos. Anno 1688.

The Pastorers Namn, som man af gamla Bref ock Skriffter efter Reformations tijden, kunnat upleta äro följande:

Then 1sta Herr Amon } hwad är theßa lefwat,
Then 2:dra Herr Alf } är owist.

Then 3:die Herr Torger Lauritzon, som lefwat 1548 ock warit Probst i Norrwiken.

Then 4:de Herr Nils, om hwilken intet är.

Then 5:te Hr. Christer Clemmentsson, som blef Pastor i Skee 1594, hwars alster ock afföda än är til i Skee Seckn.

Then 6:te Herr Christopher Lauritzon Fris kom til thetta Giäl 1622, blef död 1667 d. 3 Oct. på sitt 75 år, sen han Församlingen med heder förestådt 45 år.

Then

Then 7:de Herr Mag. Oluf Bärg tilträdde 1668 ock dödde 5 år ther efter 1673.

Then 8:de war Herr Per Tolsonius, som kom til Kallet 1675 ock dödde på sitt 60 år 1700, war altså Pastor med godt Beröm, Flit ock Waksamhet i 25 år, i thet han lät sig wårda både om Kyrckorna, Prästegården ock Församlingarna, som ses af Acterna ock Kyrcke-räkenskaps-Böckerna, hälst han ock inga Barn hade mer än en endå Son Herr Tolle Tolsonius, som war Slotts-Präst på Bahus ock ther dödde för några år sedan.

Then 9:de Herr Fridrich Bagge Sal. Probsten Mag. Fridrich Bagges Son, kom hit ock blef Pastor 1702 ock tå han här warit i 15 år, blef han 1717 d. 1 Maji förflytter på Sal. Kong Carl XII:tes gifne Fulmakt til Stora Åby i Östergiötland, ther han ock blef Probst ock lefwer ännu.

Then 10:de war Sal. Probsten Johan Baggerus, som af samma nådigste Konung blef med Fulmakt benådad på thetta Pastorat efter Herr Fridrich, sen han några år warit Pastor i Nåsinge: Men blef efter 4 års Förlopp död 1721 på sitt 47 år.

Then 11:te Herr Mag. Johan Schoug tilträdde 1723 d. 5 Maji, lefwer ännu med Heder ock allas Nöije i Församlingen, hwilken ock såsom en stor raritet här i Norden har Wijnrancker wid sin wäl anlagde Trä- ock Humble-gård.

J gambla Tijder under Norska Regeringen ha inga Capellaner warit, utan måst Hus-Präster, särdeles ther ej, som här ock i Tanum äro mer än 2 kyrckor; Förthenskul war ock här i Skee ingen ordinarius Comminister förn i Sal. Tolsonii tijd, tå Sal. Herr Lars Weffendahl blef antagen til Capellan ock dödde 1725 på sitt 73 år.

Efter honom kom theß Måg Comministern Hr. Bengt Badenius, som dödde 1742. Honom succederade Herr Lars Engström.

Inga Säterijer finnas här mer än ett Blomsholm benämdt, bestående af 5 hela Gårdar, the 3 heta Böyen ock the 2 Foßgårdar. I sidsta Feigden war thet aldeles förstördt, dels af fienden, dels af wåra egna som ther hade sitt Lazareth: Men af nu warande Hårskap aldeles satt i godt stånd med skiöna Bygningar, dock af Trä ock Tegel-tak, utom 2:ne anlagde Trägårdar, Dammar ock Dijken, som igenom Fru Öfwerstinnan Biörnschiölds Sal. General Rancks Doter Doters oförtrutna Flit ock Sorgfällighet äro wäl anlagde.

Bemälte Säterij är upbygdt ock faststäldt 1620 af en Adels-Man Herr *Andreas Blom*, af hwars Namn, jämte the wid Gärden belägne Qwarnar ock Såg med Holmar, om Bäcken, thet utan twifwel fådt sitt Namn, hwilken sen thet sig afhändt til en annan Adels-Man från Norrige wid Namn *Borde*, från honom är thet säldt til en Juncker Herr *Wilhelm*, från hwilken thet är sen kommit til Fröken *Anna* Cathrine Nettelhorstis, som skrifwer sig til Blomsholm i et Köpe-Bref dateradt Hafslund 1655 under *Daniel Bildtz* Förmynderskap, som thet lämnat til köp åt en Adels-Man Herr Simon Nipson ock hän har stält samma Säterij til sal. Gen. Ranck 1665. Hwars k. Doter Fru Eva Ranck, som ägde sal. Envoyeen Grönner, jämwäl ock theß k. Doter-Doter Fru Öfwerstinnan Biörnschiöld, som hade til äkta sal. Öfwersten ock Commendanten Rebhinder på Bahus-Slott, är ännu boende på samma wäl upbygde Säterij dock utan Barn, hafwandes testementerat alt (som säges) Herr

Gen.

Gen. Major Rancks Son, som med sin Fru Mor efter sin sal. Herr Fars, död, är än i Hamburg boende.

Wid thetta Säterijet står på theß Äng en stor aflång Ring med höga Stenar, i Norr ock Söder är en högre än then andra: then södra Stenen är 6 alnar ock then Norre är 7 ock 1 quarter högre än the andra, ock äro alle, som nu ther stå helt raka i en Ring 45 til Talet, men 3 theß utan, bland hwilka 1 lutar i Wäster, men the 2 äro aldeles nedfalna ut ifrån Ringen, 1 i wäster ock 1 i Öster: Äro altså the i Ringen ännu stående 21 på Östra Sijdan från then ena höga Stenen til then andra, ock på then Wästra Sijdan 22. Men 1 Sten står 8 Fot långt utan för the andra i Wäster, ock säges, at theße Stenar äro upreste för en Brudefärds skuld, som ther omkommit, til en Åminnelse.

Mitt i Ringen af theßa Stenar står en stor 4kant Sten 1 ½ aln lång, hwilken ½ Mijl ther ifrån sal. General Ranck lät flyttia ock tijtsätia med sitt ock sin sal. Frus Namn på, thet sal. Comministern Lars Wessendahl sielf uthuggit, tå han war på Herregården Præceptor; som synes än:

SVEN RANCK. ANNA BERGENGREN.
1665.

Innom kring theßa Stenar begrof Krigs-Folket sina döda i sidsta Ofreden.

Wid Foß Qwarnar äro 3 höga Stenar upreste, öfwer 3 alnar långa.

Emellan Skee Prästegård ock Häradsskrifware-Bostället Kellen ther Holger Lundström bor, äro några högar ock Ljung-Moar, hwaräst man har räknat 18 Ställen, på hwilka rundt omkring smä Högar finnas nedsatte Stenar alt i Ring om hwar

Hög,

Hög, ock i hwar Ring är gemenligen en udda Sten: then största Ringen består af 17, ock then minsta of 7 Stenar.

Theße Liung-Moar kallas Därskilds-Högar ock säges, at therstådes har bodt en Konung, wid Namn Därskild ock ligger ther med sitt Folck begrafwen.

Innom kring theßa Stenar har en stor Brudskara fordom, efter the gamlas Sagor, dantzat ock förthenskuld kallas icke allenast thenna Plan Dantzerar utan ock Bruda-Bärget, hälst ner under står en tiock Sten, som the kalla Bruden, efter hon ther blef förwänd, tå hon skolat gå in i Bärget.

I Gärden Håsteskie bodde fordom en Rese eller Jätte, som hette Wrål, hwars affödа än lefwer, dels här, dels i Nåsinge-Församling, ock äro än af stora krafter fram för andra, dock ej til at likna emot theras Förfäder. Om thenna Wrål berättas, at när han blef död, wille hans anhöriga ha honom begrafwen i Kyrcko-gården: Men när the kommo til thet Rummet han nu ligger, så kunde the sedan intet längre förmå at bära'n; hwarföre the wille kiöra honom til Kyrckan: Men tå the satte hästar före, thet ena Paret efter thet andra alt tils thet 10:de Paret, fingo the honom äntå intet utur Fläcken, förthenskuld måtte the begrafwan på Håsteskiee Åkrar dock på en Hög, ther nu Liung står wuxit, hafwandes satt en Sten wid Hufwudet, ock en wid Fötterna, samt en wid hwar Siida; ock kallas än i dag then Högen Wråls-Högen.

Thetta är i Sanning berättadt för några ock 70 år sen af thenna Wråls Släkt, som kunnat uppräkna sina Förfäder efter honom.

Ibland andra Gårdar här i Giället är wißerligen

gen Wåttelaud, på Nörska Weiteland kallad, then nämnkunnogaste (som i förstonne war Rytte-måstare-Bostålle, men sen, efter Indelningen, anslagit til Crono-Fogdens), i ty hela Norrwiken ock Wette-Hårad har sitt Namn af Wetteland, hwilken Såtes-gård Kung Oluf Haraldßon then helige gaf en rik måktig ock förståndig Bonde år 1015, wid Namn Brynolf Elephant, som för sin Tro emot Kung Oluf blef icke allenast behedrad med Titul ock Rått af Landshöfdinge, utan ock fick til Skiäncks ett af Silfwer förgylt Swärd (i)

Thenne Wettelanda Gård blef brånd af Kung Håkan Sigurdßon, tå han stridde med Kung Inge år 1160 ock Heldor Brynulfßon Kung Inges Landshöfdinge på Wetteland blef slagen med alt sitt Folck: Hwilket tå *Gregorius* Dagßon fick weta, kom han strax från Foß at undsätja them, men blef af Kung Håkans Folck omkommen i Båfwer-Å tillika med 20 Man (k)

Elјest säges ock, at på Wetteland warit ett Kungeligit Slott, ther Wettelanda Kungen bodt, som fördt Krig med Kongen i Raneborg, hwilket nu kallas Swarteborg.

Icke långt hår ifrån ligger ock en Gård Skiär, på hwars Ägor synas än tämmeliga Rudera eller Qwarlefwor, efter ett Closter, som ther stådt i Catholiska Tiider, ock kallas än i dag hela Bylaget, som under samma Skiärs Closter legat, Skiärsbygden.

Tå Skee Sacristia ock Klocke-Torn blefwo upbygde, ha the tagit från thenna gamla Closter Bygnaden the största, måsta ock båsta Stenar ock anlagt ther.

För

(i) Sturl. p: 200 & 201.
(k) Sturl. p. 469.

För några År sen tog Pöttomakaren Oluf Zimmerman up ett Tegelbruk strax emellan Blomsholm ock Strömstad, ut wid Strömswatnet på ¾ Crone-ock ½ Skatte-Hemmanet Rogstad belägit, hwilken det nu sedermera sält til Adjutanten Peter Laurentin, ock han nyligen til Läns-Man Simon i Hustyfft, af hwilken thet nu brukas ock wid Makt hålles, så at han intet kan så fort tilwärcka Takpannor ock Mursten til Näjwer-Skogarnas Besparing, som han nu kan få afsätia. Hwarföre ock förbemälte Adjutant Laurentin har på sin halfwa gård Kebal satt jämwäl up ett annat Tegelbruk närmare Strömmen, hwaräst ock godt Tegel skal tilwärckas.

Til thetta Pastorat ligger hela Norr-Siidan af Strömstad, dock allenast med Präste-Rättigheterna; Förthenskuld sökte sal. Kyrckoherden Jacob Werner, tå Kyrckoherden i Skee sal. Per Tolsonius war död 1700, at få then ifrån Skee, eller ock at Skee ock Strömstad kunde slås ihop ock bli ett Pastorat, som thet war under Danska Regeringen, til hwilken ända han supplicerade til tå warande Gouverneur ock Ammiral Eric Siöblad, at han måtte bli Pastor öfwer bägge Giällen, på thet Cronan måtte innehålla ock ha i Besparing the 50 Tunnor Spannemål, som til Pastoris underhåld i Strömstad i Näder blefwo anslagne. Hwilket gick först til Kungs ock sen til sal. Biskop Callbergs ock Consistorii Förklaring d. 19 Julii 1700: Hwarpå Kungl. Maj:t resolverade, at alt skulle bli i sitt gamla esse ock Stånd, som hans sal. Herr Fader Högstlofl. i Aminnelse Carl XI:te i Näder giordt ock förordnat hade, hwarwid thet ock nu så är, warandes bäst at hwar ock en låter sig nöja med thet Gud ock Kungen enom i Näder har förunt.

1703

1703 sökte fuller ock Herr Fridrich Bagge, 1 år effter århållen Fulmakt på Ske, at få från Tanums Pastorat ock Lurs Sockn 12 ½ helt Hemman, under föregifwande, som hade theße Hemman i Getebygden ock Lurs Sockn legat fordom til Skee, efter the stå i gamla Jorde-boken i Wätte-Hårad ock betala Crone-tijonden thersammastädes. Hwilcken Sak drefs så hårdt, at hon icke allenast blef uptagen ock ransakad wid Tinget af tå warande Håradshöfdinge Gudmund Nordberg, utan ock, efter många Bref-wäxlingar ock Förklarningar af Sal. Probsten Mag. Jesper Pinck nu med Gouverneuren Siöblad, nu med Consistorio, blef Saken i Kongl. Cammar Collegio afslutader 1704 i Oct. på the starcka Skiäl Sal. Probsten framförde, som in actis finnas ock jag har, i synnerhet, at efter intet i 20 Kongars Tijd tilbaka kunde bewijsas, at theße omtwistade Gårdar nånsin med Kyrcko- ock Präste-Rättigheter legat til Skee, utan til Lur (l); ty fast i gamla Danska Jordeboken står, at theßa Gårdar ligga i Wätte-Hårad ock ge ther Crono-tijonde, som ofta sker ock fins på många Stället, så skal man ock här jämte weta, at fordom togs Wette-Hårad så latè, at ther med förstods hela Norrwijken, som ses af Sturl. p. 200 (m) och Ramus (p. 50,) förthenskuld blef beslutadt, at hwar skulle låta sig nöja med sin del, som thet warit ock ännu är ock wäl til ändan förblifwer.

5 Om Hogdals Giäl.

I Norrwijkens Jurisdiction ock Wätte-Hårad, är thetta Pastorat belägit, så wäl som Skee, bestående af 3:ne Socknar, nemligen Hogdal Moder-kyrckan, Näsinge ock Lommeland Annexer, som

(l) Sturl. p. 200 (m) Ramus pag. 50.

som giöra 51 hela Hemman med Pråstegården.

Hogdale-Kyrcka (som twifwels utan sådt sitt Namn, af the höga diupa Dalar ther finnas 1 Mil alt til Swinsund, icke utan the resandes stora Beswår ock Olågenhet, i ty the må esomofftast stiga utur sina Wagnar ock gå) år bygd på Odels-Hemmanetz, stora Hougdals Ägor, som nu år Giåstgifware-Gård. Men son Hougdal skrifwes på Danska Håfdal, ock man wet, at Håf betyder ett stort ock hårligit hus-håld, såsom Kongens ock andra stora Herrars; år troligast at thetta Hofdal warit fordom then ther tå boende Nåse-Kongens Håf, som thet kalladt Hofwetzdal eller Hofdal per Crasin.

Thenna Kyrckan wid Landswågen belägen blef i sidsta kriget måst förstörd, ock giord til ett Magazin, alla Ornamenter af Predike-Stol, Låktare, Stolar &c. utkastade ock upbrände, särdeles tå Krigs-Folket marcherade från Norriget 1718 i Dec. therföre blef Kyrckan merendels ombygd å nyo 1724 ock störrre giord af then Collect, som Kyrckan benådades med 1719 på Rijksdagen: Är altså nu utan til i fulkomligit godt Stånd, men in uti år hon hwarken målad, ej eller med Altare-Tafla ock Predike-Stol, som sig bör utzirad, hålst hennes egne Medler åro få, ty hon har allenast i Tionde Årligen,

	Dal.	Öre
17 Tunnor 2 ¼ Skeppa à 3 dal. Tunn, thet giör	52:	22
ock i Landskyld i Penningar : : :	7:	8

Wid kyrckan år ett litet Brådes-Torn, ther i hänger en helt gammal Klocka, som dock har ett godt Liud, på hwilken intet Årctal finnes, utan up-omkring sådana Bokståfwer.

† GA. DOE. IGE. DEI. GENITRIX. VIRGO.

Ne-

Neder omkring på Klockan står:

† IHV XPGE FILI DEI VIVI MISERERE NOBIS i. e. Jesu Christe Fili Dei Vivi miserere nobis.

I thenna Sockn är ett Frälsehemman Dyne/ Crono-Fogden Herr Erich Engström tilhörigt, öfwermåttan wäl belägit, icke allenast försedt med allehanda Slags Skog liten ock stor, tienlig til Skeps-last, som årligen skeppas ut af theß Grännar, jämwäl rundt omkring, så at the sig theraf kunna nära ock föda, samt Cronans Skatter betala; utan ock både med Insiöar ock salta Hafwet, som kallas Dyne-kilen, theråst skeppen från Holl- ock Engeland, ankra ock taga in sin Last, sen the först gifwit detan wid Strömstads Tull-Kammare.

I Strömmen från fårsk-Siöarna äro jämwäl upbygde 2:ne Qwarnar ock 1 Såg med sina Häll-Dammar, så at han kan både betiena andra ock sig sielf til Husbehof med Måld ock Såge-Bråder.

Uti thenna Dyne-kilen, som ligger allenast ett Stycke-Skott från Gården (helt ny upbygd med Tegel-Tak, både Ladu- ock Mangården, såsom en Herre-Gård) stod thet olyckelige Siö-Slag, med sal. *Ammiralen Strömstierna* ock Danska *Ammiralen Tornschiöld* 1716, i ty thenna kom med en flygande Wind oförmodeligen på wåra, som dock tämmeligen förswarade sig, så at han måste gå tilbaka, fast med wår skada, dock hade så när blifwit innestängd ock nederskuten af 2:ne Regimenter, som dock blefwo försent posterade wid Gapet eller Utloppet, ther icke Winden så ut som in, hade så favoriserat honom. I thenna Socknen är ock en Gård benämd Norby, ther salig Kong Carl then XII:te hade en tid 1716 sitt Hufwud-Qwarter.

I Danska Regeringen, hade then Säteries Frihet, hwarigenom Åboerne på thenna Gården warit helt wålmående, ock tå then äldste gamla Mannen sal. Kongens Wård Oluf Erickson dödde 1733 på sitt 81 Ålders År, lemnade han i fast Egendom efter sig 1200 dal: S:mt til sina 8 Döttrar.

Högdals Kyrckas Predike-Stol upbrändes 1718 af Krigs-Folket, som marcherade från Norrige, hälst han tilförene såsom liten ock gammal war utkastad tillika med Stolarne &c. ock Kyrckan brukt til Magazin then Tiden, för Fiendens Skuld, oaktadt then nu warande Kyrckoherden, Herr Per Lomberg af berömmelig Flit ock Sorgfällighet, icke allenast sökte i Klocke-huset förwara the utkastade ock sedermera upbrände Kyrckans Inrede, utan ock efter Ofreden skaffade från Uddevalla en gammal Predike-Stol i Stället, then Kyrcko-Rådet, på Herr Kyrckoherdens intercession, lemnade utan Wedergälning.

På Altare-Taflan, som är ganska slätt, fins intet, utan allenast nåara Skriftenes Språk på Danska: Icke heller på Funten ock Måße-Haken, som är utsleten, är något märkwärdigt; dock säga gamla Män, at then är kiöpt för Kyrckans Medel, hälst ingen Adel eller Stånds-Person år i thenna Socknen, mer än Prästen ock Crono-Befalnings-Mannen Erich Engström på Dyne, hwars Ågare i förstonne warit Norska på Fridrichshald, sen Probstinnan uti Tanum *Christina* Häf-Gård, som thet kiöpte 1706, efter hennes död kom thet til theß Son, sal. Pröbsten *Bagger* i Skee, sen til theß Swåger Herr Öfwerst-Lieut. *Isaac Browald* 1726, som thet sålde til Jäkt-Lieut. sal. *Johan Flybach* 1730, hwilken sig thet ock afhände 1740 til Crono-Befalnings-Man *Erich Engström.*

I

I thenna Hogdals Sockn ½ Mil från Fridrichs-hald ligger Swinsund, råttare Swenasund, eff=ter en gammal Chrónica, hwaråst alla resande til ock från Norrige, fårjas öfwer med en stor Pråm, som tar in både Håstar ock Careter på en gång, ock år ej långre ån et Musquets Skott öfwer. 1716 hade sal. Kong Carl låtit lågga en Låncke=Brygga ther, på hwilken wår Swånska Armée marcherade öfwer, in åt Norrige, tå ock ther på Klipporna bygdes åtskilliga Baraquer, Proviant=Brygg=ock Bakare=Huser, jåmwål små Skantzar 12 til Antalet, efter wißa numrer, såsom Grund=wal til Gråntze=Fåstning, tit många stycken fördes från Dyne=Kilen, som hindrade all Siöfart ock Til=förset åt Fridrichshald, ock bleswo kallade med ett ord Sundsborg, hwar på bygdes i 2 samfålte År: Men tå the Norske, efter sal. Kong Carls död 1718, wid Slutet på Året, föllo in i Bahus=Lån 1719 uti Julii, bleswo alla the Wårcken nederresne, dock synas qwarleswor ther efter. Ehuruwål Hogdal år Moder=Kyrckan, dock bor Kyrckoherden altid i Nåsinge, på en i thenna Pastorens tid wålupbygd ock upodlad Pråstegård. Thenna Nåsinge Kyrcka belågen på Pråstegårds=Ågor, ut med Odals=Hem=manet Bråcköd, synes hafwa fådt sitt Namn af Nås, thet ock hela Giållet år, strykande ut såsom en spitzig Nåsa emillan Swinesund ock Idefiorden, som går åt Fridrichshald, ock emedan en Nås=Kong utan twifwel ther bodt, som på flera Stållen hår i Bahus=Lån, hwilken jag tror hafwa hetat In=ge eller Ingo, har Kyrckan ther af fådt sitt Namn.

Theß Tionde år ganska liten nemligen 16 Tun=nor ¾ Sk. ock Landskyld 1 Tunna 3 Sk., hwaraf tå årligen blir tagit til Tryckeri = Tunnan, War=

lius=Penningar, Biskopens Cathedraticum, Probstens Lön, item Kyrcko=Inspectorens, Klåckarens, Stötens ock Kyrckowårdens, jåmwål til Communion, Bröd ock Win, blir ej mycket öfwer, at hålla henne wid matt med, hwarföre hon ock i många år stådt förfallen alt til 1724, tå Cronan betalte Kyrckorna the lånte Penningar och Tionden til Arméens förnödenhet, hwarpå Herr Kyrckoherden Lomberg arbetade, som stod i stor Nåd hos sal. Kong Carl XII ock kom til Pastoratet 1717, under swåraste Krigs=lågan, särdeles ther ytterst wid Gräntzen, hwaråst Sedes belli war, hälst han i många år warit Krigs=Pråst wid Elfsborgs=Infanterie=Regimente, ock icke allenast warit på Flottan åt *Petersburg*, utan ock war med Arméen wid Helsingborg ock *Gadebusch*; sen uti Tönningen, och änteligen uti Norrige, i anseende hwar til sal. Kongen, som med sina stora Herrar ock Ministrer ofta spisade hos honom på Nåsinge, loffte honom bättre Pastorat efter Kriget, hälst han med flygande Mercurius, följde sal. Kongen öfwer Berg ock Dalar, såsom en owägad Wäg, ock wiste honom alla wägar ock stigar.

Hans Majst:t gaf åfwenwål 1718 Bifall på tilfrågan, om han icke skulle få Gallejer ock Stycken från Strömstad til Idefiorden: Nemligen ifrån salta Siöen, up uti Ströms=Watnet, på Norre sidan om Strömstad, i hwilket the flöto til Blomsholms ägor, (om hwilken Herregård, fins utförlig beskrifning, uti Beskrifningen om Skee=Giäl) sedan blefwo the dragne på then stora Kongens enständiga befalning öfwer Land til Blomsholms Qwarnar, hwaråst the åter ett stycke fram om Qwarnarna kommo i stora Fårings=Siöen igenom ett

ett Sund eller Lopp emillan stora ock lilla Färings-siöen, uppå Näsings Prästegårds-ågor, hwaråst är dels Morast, dels branta Klippor ock Berg, neder uti en liten Siö wid Näsinge Prästegård, som kallas Präste-Watnet, ock sedan in under åkrarna wid Näsinge Prästegård, uppå gårdens Sundby åkergiärde ock skog in til Långsiöen, therifrån the åter fördes öfwer en ganska hög bergaktig brant Backa ock Morast in til Elf-Siöen, hwaråst bäddades under med Granris, Timmer-Stockar ock Ekeplanckor, samt Rullar wäl 2 Alnar högt, öfwer hwart ock ett Morast, hwaröfwer Gallejorna ock Stycken blefwo dragne in alles til Lands ock Watn wäl 2½ Mil, genast igenom at räkna. När the kommo öfwer Elfsiöen blefwo the ståendes på Pilegårds-ågor, ther war ock ett litet Morast, ock så kommo the uti Idefiorden, som är salta Siöen ock skildnad millan Bahus-Län ock Norrige: Men Wiken, som Gallejerne fördes uti, kallas Hällismarks-Kyrcka, som så kallas af en Sten eller Berg, hwilket liknar en Kyrcka. Huru många alla Gallejerne woro kan jag ej få weta, dock är märckwärdigt, at när then största Gallejen Luren wid namn, kom öfwer lilla Färings-Siöen, på Näsinge Prästegårds-ågor, kunde samma Galleja intet komma, som the andra små, emillan 2 Bärg, utan måste dragas en annan Wäg, öfwer en dyaktig diup Måse, på Odals Hemmanets Negårds-ågor åt Waßby Ösby, til Långesiöen, up öfwer en ganska hög bärgig Backe, til Hällismarks Kyrcka i Ide-Fiorden ock thet alt i 7 weckors tid, hwaröfwer Herr General-Qwartermåstaren Dahlheim hade commando, som med the andre Herrar Officerare spisade, ock hade sitt Härbärge måst i Prästegården hela then Tiden.

The största Canoner med ganska mycken ammunition fördes ifrån Strömstad Landwägen til en del, en del ock öfwer Ströms-Watnet, til Bloms-holms-Ägor up igenom Skee-Sokn, dels ät Gårdarne Hee, Rogstad, Buwald, Ägelserö, Skogeli in på Näsinge Prästegårds-Äger, öfwer Näsinge Äsen, Kyrckan ock Gården Ösby öfwer en Bro ock ganska diupt Moras, samt bergaktig Wäg, in til Pilegården. Ibland the höge Herrar, som tå woro wid Pilegården med sal. Kong *Carl*, tå Gallejorna togo in Canonerna i Ide-Fiorden, war Hans Kongl. Höghet Fursten af Hollsten *Carl Fridrich*, *General* Fält-Marskalcken *Mörner*, *General Düker*, *General Sverin*, *Görtz*, *Lieutrum* ock *Hierta*.

Uti Idefiorden förefölle en ock annan gång små Drabningar, månge blesserades, några gemene dödskutos, dock uträttades så mycket här med, at Idefiorden blef ren ifrån alt fienteligit ock en sfri öfwerfart på Norska Idelandet. Ätskillige batterier woro ock upkastade, så på Swänska, som Norska Sidan, af hwilka åtskillige blefwo skadade, tils wåra aldeles woro komne öfwer på Nörrska Sidan, ock begynte belägra Fridrichs-Sten, eller Fridrichshalds-Fästning ock togo in Gyllenlöwa Skantz, emillan hwilken ock sielfwa Slottet, Sal. Kong Carl then store, tappre, ock oförlikneliga Hielten, til Arméens ock hela Rikets oförlikneliga Sorg ock Affaknad, måste så lideligen Lifwet tilsätta, tå han mitt om Natten i en aproche blef skuten 1718 d. 30 Nov. på 1 Adventz-Söndag, sedan han med Gudelig Andakt bewistat Guds-Tiensten, både För- ock Eftermiddagen. Under warande tid, tå Fridrichshald belägrades ock bombar

dera-

derades, öfwerfördes från en Wik i Ide-Fiorden, kallad stora Bogen, under Gården Hälle, all Ammunition ock Proviant från Strömstad til Krigs-Folket, liggande i Tistedalen ock ther rundt omkring, på hwilken tid war så stort Regn, Blöta ock diupa Wägar, at thet syntes, som sielfwa Natursens Herre wille strida mot thetta påsyftade Ändamål.

Sen thetta farliga Kriget blef ändat, har Kyrckoherden Lomberg ej försummat, at sätta alla Kyrckorna i godt Stånd, som the ock nu wärckeligen äro, thet jag wid sidsta visitationen såg; ty the icke allenast utan til äro wäl försedde utan ock innan til, fast både Predike-Stol ock Altare-Taflan äro ringa, jämwäl i Näsinge, på hwilka intet finnas mer än några Skriftenes Språk ock på Kalken står allenast Näsinge Kyrcka 1693: Men ingen ting står skrifwit på Klockan, som är liten ock hänger i ett litet Trä-Torn, som står affsides på Berget.

Inga Zirater finnas i Kyrckan, som blef målad öfwer alt 1730 af Christian Schönfelt, mer än then afledne Kyrckoherdens, Herr Christen Christopherssons Klootz Epitaphium, hwar under står:

Anno		Obitus
Chr.	1692	1700
Ætat.	62	70
Minist.	27	34

Ock på thes afledna Hustros Epitaphium:

Nata 1643.
Picta 1705.
Christense Peders-Doter Lemmich.

Then

Then andra Annexen Lommelands Kyrcka, på Danska råttare Lummelands, medan then ligger i Skogen ock bland wackra Lundar är belägen, på samfält Mark, är liten ock af inga Medel, mer än hwad i Blocken ock eljest mycket af the Norska blir gifwit, hälst then har ej mer än 7 Tunnor 1 ½ Sk. i Tionde ock i Landskyld 1 Tunna 3 ½ Sk., som råknas alt i Penningar a 3 Dal. Tunnan årligen. Thenna Kyrcka blef målad samma åhr, som Nåsinge 1730; På theß Altare-Tafla står xↃCII thet är Kong Carl XII:tes Namn ock thetta årtal nederst 1665. På Kalken stå theße bokståfwer C K s1668, hwilka betyda sal. Pastor Christen Christensson Klot, som then tid gedt Kalken til Kyrckan. På Klockan står rundt omkring:

Jacobus Knugle in Amsterdam 1695.

På then ena Sidan står:

UDI JESU NAMN.
SEREN. KAROLO XI REGNANTE
MIG TIL
LUMMELANDS KYRCKIAN
MED MENIGHETERNAS COLLECTER
OC MÅNGA ANDRA GUDS BARNS
RUNDE GÅFVOR
BEKOSTADE
† LOCI PASTOR CHRISTEN KLOODT
ANNO 1695.
LAUS DEO.

Af Kyrcke-Råkenskaps-Böckerna, har jag tillika med Herr *Pastor Lomberg*, som här wid warit oförtruten mig upplysa, följande Pastores utletat, som här warit nemligen.

Then 1:ste Herr Pouwel war Pråst 1599.

Then 2:dra *Per Jacobsson* war Pastor 1648

Then

Then 3:die *Christen Kloot*, blef Past. 1666 ock dödde 1700, efter honom kom

Then 4:de Hr. *Hans Erasmi Brun*, honom Succed.

Then 5:te Hr. *Johan Bagger*, som blef 1716 benådad med transport til Skee, ock så kom

Then 6:te nu warande *Pastor* Hr. *Peter Lomberg* 1717 til Råsinge, theråst han nu warit i 28 År, med Församlingens stora Nöje ock Upbyggelse.

SLUTET.

SÅ har jag änteligen genom Guds Nåd med krafft ock hälso, ära ware Gud! skiönt på mitt 63 år, under många Farligheter, stora stötar i många mål samt ogement Beswär wid mina Tienster hint til Slut på thetta nästan Herculeiska Arbetet, hwilket fast jag thet nu i 10 År under Händer hafft ock troligen therpå arbetat under många sömnlösa Nätter ock trötta dagar, jag wäl wet ej fådt åntå efter önskan then Perfection ock Fulkomlighet, som sielfwa Wärcket borde äga; Men then kan så mycket mindre winnas här i Lifwet, som sielfwa ofulkomligheten hos oß alla, jämte många felaktigheter finnas, i synnerhet hos them, som något börja, thet ej warit förr: Nam difficile est inuenire, sed facile est inuentis addere, quod Posteritati relinquo.

Terminus hinc operis, hic quoque Finis erit.

Coronidis loco hocce votum addo:

Terra Bahusiensis sit flos, dos vrbibus, opto,
Regni Suediaci ciuibus atque Decus!!!

h. e.

Florera Bahus-Län i Städer ock på Land!
Tig skydde Gud ock Kong, wälsigne hwart ett Stand.

S. D. G.

Når

När det började lida til slut med Tryckningen hände sig/ at Kongl. Secreteraren Wälborne Herr Anton von Stiernman behagade communicera med mig följande urgamla document skrifwit på pergament, som intygar at Hwijnggå Holmarne af ålder lydt under Sweriget; hwarföre jag icke undgå kan thet samma här til slut ord ifrån ord införa.

Alle meen thettä breff see eller höre läse, helse Wij effter screffne Nammwnder Bassä Häretzhöffding i Flwndehäreth, Beynt Anderson i Kiärre Häretzhöfdingh i Ale-Häreth, Eric Beijntson i Güpsaas, Brynthe Bertelsson Häretzhöffdingh i Collands-Häreth, Rolandh Magensson i Rudh Häretzhöffdingh i Askiems-Häreth oc Joon Basse Wepnere kerlige medh wor Herre; Oc göre alle witerlicht medh thettä wort nerwarende opne breff, at aar effter Gutz byrdh MCDXC Sexto Tijsdaghen nesth effter Sancti Botulphi dagh tha Thing stodh i Askiems-Häret uppa retten thingstadh, kom paa for:ne thing Er-

Erligh oc Welbyrdigh Mantz Niels Clawesons Fogot Axel Gregerson, oc besporde sigh meth menä Almoghe oc Dande meen som thär til things woro om en Holme som kalles Hwijnggä, om nogen hadhe noghen tijdh annet hört, än han haffuer lighet til Swerigis Rüghe aff allers tiidh, oc begherdhe thär Dande meentz uithnä vpa &c. Til huilkä forme ärende meneghe almwe swaretde oc endrächteligä uithnetde paa theres gode tro oc sanninghen, at for:de Hwinggä medh flerä skiär haffwer lighet aff gammel alder oc aff hedhen hööss til Swerigis Rughe oc til Elffuesborg pa Cronenes wegnä thet ingen man kan lenggre spöria, oc the som thär loghe oc fisketde ther silden togs, gaffwe ther toll aff til for:ne Elffuesborgh, som mange Dande meen witerlicht är, oc ther upa giorde tesse XII. efftersceffne Dande meen theres Helghens eedh, som äre Beynt Anderson i Langhebergh, Anders Käbbä i Astiem, Peder i Kanebeck, Niels Swensson paa Styres-öen, Torckil Siggesson i Toralletorp, Albrecht Skiöttä i Frölanda, Anders Ericksson i Mölendall, Tordh Crismansson, Olaff Torlagsson i samme stadh, Swen Gwnnersson i Kiärre, Eric Christiernsson i samme stadh oc Olaff Greffwe i Tönnersjth. At the saa endräch-

dráchteligha uithnatde oc sworeth haffwe paa for:de thing i wores oc manghe. Dande mentz nerwaro i alle madhe som forescriffuit staar, thet uithná Wij för:ne meth wore incialá niderligá hengende nethen fore thettá breff. Datum anno, die & loco supra.

(L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S).

Obs. Af deße Sigillen äro 3 någorlunda i behåll.

At denna affkrifft är aldeles lika lydande med det upwiste Hufwudbrefwet på Pergament, betygar

CARL HAGELBERG.

Transl. Reg. Archivi Antiqq.

Då
Probsten i Wiskornas Contract i Bahus-Lån,
Den
Hög-Ehrewördige och Högl. Herren/
HERR
MAGISTER JOHAN P. ÖDMAN,
Låt i dagsliuset utgå sitt Lärda, Wackra och Wittra Wärk
Om
Bahus-Låhn,
Och
De där uti befinteliga Antiquiteter och Märkwärdigheter/
Lämnades
Theße enfalliga Rijm
Af
PET. SCHV. HÖÖKE.
Past. i Krokst. Sande, & Hede.

MEn säj mig/ Min Herr Probst, när han I tijd at skriswa
Så många wackra wärck, och dem i liuset giswa?
I ha ju natt och dag omwårdad om Ehr Hiord/
Som offtast lämnar Ehr/ ej Mat-ro wid Ehrt bord. Ty

Ty åter hör jag/ att I ha ett Wärck för händer/
(Ett Wärck/ som fordrar tijd/ Förstånd/ ock starka Länder)
Om Bahus=Lähn, och hwad märckwärdigt ther i fins
Alt ifrån Hedenhös; som näpplig någon mins.

Wähl hafwa andra ock sig slijkt ett Wärk påtagit/
Och loswadt förat ut; men handen ha de dragit
Från Wärket ganska snart/ och warit glade/ att
De fått lagt pennan ned/ och fått ett annat fatt.

Men sij! jag undrar ej/ att I gått ut til ända
Med thet I börjat på: Ty rätt Ehr tijd anwända/
Samt skarfwa natt wid dag/ i boken ligga jämut;
Det är Ehr största lust. Jag säger utan skämt.

Och ther af händer, att Bahus=Lähns stora Heder,
Som legat länge dold/ nu strifwen blir i *Ceder*:
Gud unne lifwet än i många/ många åhr;
Så tror jag af Ehr hand man flera Skriffter får.

Imedlertijd/ Herr Probst, så skall Ehr flijt och möda/
Som I wid thetta Wärk lagt an/ så länge gröda
Wår uti Bahus=Lähn/ berömmas af hwar mand/
Och Ehre beröm bli qwar til werldens sidsta stund.

Gud unne oß/ som här i Bahus=Lähn bo månde/
Wij ware Adels=Män, Präst, Borgar'/ eller bonde,
Att niuta rolig frijd i alla wåra dar/
Och sidst en ewig frid i himlens boning klar.

Momumisi Veridici Tanckar
Om
Högärevördige Herr Probstens
MAG. JOH. ÖDMANS
Prisvärda Nit för Fädernesbygden,
Vid thes

BAHUS-LÅNS

Kiänning 1745.

VTI Fäder'ne landet à blygd vara främan'e tölper,
Skönt man Ilium kände så grant, som Skalden Homerus,
Kunde berätta hvad Indi ha giort i vråldriga tider,
Samt hade hufvud'e fyldt med tiden'er från Garamantis:
Hälst them ämne til arbete gies så rundt som i Norden,
Hemmane' förmåst rycktbara ting på beboddare Jorden.
Scanzia som givit seder å Folk flera verldenes delar:
Fält at tumla är i för fler veltgiruga hiernor:
Styckevis asmåta vård af många betienter Habaldurs (a)
Nöd'it om ei namnkunnige ting sku stympade blifva,
Som uti hela (b) begrep kunn' ei så acktade varda;

Då

(a) Græci Απολλων Latini Apollo sublata aspiratione & mutatis literis æqvivalentibus. (b) Conceptus s. idea totalis.

Då likvist det hela oreds når dela'ne halta. (c)
Vår Historia mycket uphielps om therföre hvarje
Lansort gofvo i dagsliuset fram märkvärdiga Runor.
Vikon'e Probst have tack å beröm, som antaga ville
Sig besvår ett Suea Gebieth för dagene lägga;
Följe hvar en i sin ort hans högstprisvärdiga möda,
At ur mörkene te, hvad långre me' glömskone fåcktat.
Himlen gifve dig ymnigan kraft, tu Nitälskande hielte,
Lik den otrytan'e lust at åflas i värdigan Idrott.

Utöste af en
Fåderneslandets lystr upofrad tienare,
som önskar sig vara bland Carlars
Manna - Minne.

(c) Vbi partes labant, summa turbatur. Curt. L. III. c. 8. Vlt.

